IOAN ALEXANDRU

IUBIREA DE PATRIE

jurnal de poet

EDITURA DACIA
CLUJ-NAPOCA 1978

ULVINEI
și copiilor mei
ȘTEFAN
MARIA
IOACHIM
RUT ELENA
IOAN CONSTANTIN

„Românii au trebuință astăzi să se întemeieze în patriotism și în curaj și să cîștige statornicie în caracter“

NICOLAE BĂLCESCU

DATORIA SCRIITORULUI

Scriitorul mărturisește o epocă, anume epoca în care viețuiește. Chiar dacă evocă alte vremi și persoane, o face pentru că vrea să-și întărească și limpezească arzătorul său mesaj ce simte el că trebuie făcut cunoscut semenilor săi. În fiecare epocă, dacă nu generație, sînt anume greutăți, există un anume context istoric și social în care un grai și o comunitate, o țară și cultura ei trebuie să viețuiască, să asimileze și pînă la urmă să iasă victorioasă, nepierzînd nimic din cîștigurile plătite cu atîtea jertfe altădată, de-a lungul istoriei. O biruință vrednică în prezent și care îl interesează pe scriitor este cea care nu umbrește biruințe reale de altădată, nu ciuntește din cîștigurile reale aduse într-o țară de jertfele și priveghierea altor generații mai apropiate sau depărtate. Există o legătură organică în sînul luptei unui popor pentru dreptul său de a exista în istorie cu chipul său specific, numai al lui, care nuanțează corul popoarelor.

Scriitorul trebuie să surprindă această încordare, acest teribil dinamism organic ce ființează ca o latență în sînul poporului său și pe care trebuie s-o aducă în lumină. Prezentul nu-și poate fi hrană sieși decît acolo unde un popor se află în zorii apariției sale în istorie. Un popor istoric însă, o comunitate milenară care a viețuit și supraviețuit evenimentelor, are o energie îndelungă și o experiență specifică de care nu se poate lipsi. Noi, scriitorii, avem o mare datorie față de poporul nostru milenar: de a-i readuce în lumină experiența lui de-a lungul istoriei, vitejia lui, tenacitatea lui, spiritul de jertfă, puterea de luptă și de răbdare, noblețea și adîncimea lui sufletească. Toate acestea trebuie cu necesitate evocate, pentru că numai văzînd și retrăind aceste virtuți putem face față încordărilor dramatice la care ne pune mereu un prezent.

Scriitorului trebuie să-i fie limpede că magma ce trebuie s-o modeleze este energia vie omenească, suflarea

contemporană lui. Numai în acest fel se poate adeveri ca o profeţie în timp aşa cum au fost în sînul acestui popor un Neagoe şi un Brâncoveanu, un Dosoftei şi un Neculce, un Cantemir şi un Budai Deleanu, Bălcescu apoi şi marii noştri poeţi Alecsandri şi Coşbuc, Eminescu şi Goga, şi-n zilele noastre Sadoveanu sau Galaction, şi Voiculescu, şi Blaga. O naţiune milenară cere cu necesitate scriitori responsabili şi cunoscători în amănunt, pătrunşi de toate jertfele şi virtuţile în care poporul respectiv s-a adeverit ca făuritor de istorie cu drept la existenţă. De-o înaltă moralitate şi responsabilitate trebuie să fie acest scriitor, „inimă foarte caldă şi minte foarte rece", cum cerea Eminescu compatrioţilor săi şi sieşi, pătruns de necesitatea ţării de a se reînnoi şi înnobila cu fiecare generaţie, căci fiecare generaţie, fiecare persoană, pe cît posibil, trebuie să fie conştientă şi angajată cu toate puterile ei în istorie, în acest acum de care atîrnă sorţii viitorului. Nimic nu trebuie să ne fie mai scump decît a ne şti unde am fost noi adevăraţi şi minunaţi de-a lungul istoriei, unde am ars cu toată facla şi tăria, unde a fost încordarea noastră vrednică şi de neuitat, şi această faţă slăvită a noastră să nu ne găsim astîmpăr pînă nu o vom evoca la modul convingător şi vecinic, tăindu-i vad în stînca cea dură a prezentului. Scrisul nostru n-are voie să moleşească prezentul printr-o participare fără încărcătura şi nobleţea istoriei, noi nu sîntem la începuturi, ca un popor proaspăt scăpat la vieţuire, ci pe drumul nostru milenar, pe o culme care depinde de jertfa noastră reală, pentru a-şi primi deplinătatea.

Numai acolo unde scrisul poartă toată slava trecutului într-un prezent ce trebuie să devină, prin angajament şi jertfă proprie, mereu mai adînc şi specific şi măreţ, numai într-o operă profund istorică şi contemporană pot transpare zările viitorului, spre care se îndreaptă un popor. Să venim cu tot trecutul trainic în prezentul în care vieţuim, spre un viitor în acelaşi spirit, pe drumul nostru milenar prin istorie, un popor paşnic şi chibzuit şi hotărît, să iubim toate cele vrednice şi drepte, din tot ce împlineşte fiinţa umană în drumul ei zbuciumat prin univers, pe acest pămînt dulce şi amar şi miraculos în care degustăm apropierea de Patrie.

IUBIREA DE PATRIE

Întrebarea după Patrie premerge toate celelalte întrebări. Întîi se întreabă omul după Părinţi şi apoi urmează toate celelalte: ce este, ceea ce este, ce este firea aşadar, *ti to on*, şi ce este adevărul, *Ti he aletheia: Ti ho pater*, aşadar este cel dintîi gînd omenesc. Mult mai tîrziu ne întrebăm după fire şi adevăr. Dar din leagăn întîiul cuvînt pe care îl gîngurim ca prunci este a — ba, pa — pa; cît sîntem prunci trăim în sînul părintelui sau mai corect în sînul părinţilor în casa părintească în casa părintelui şi a maicii. Nu zicem; trăim la sînul maicii decît cînd vrem să vorbim anume despre ea, dar cînd spunem părinţi se înţelege părintele şi maica. Pruncul crede în părinte, el trăieşte, respiră, este fericit prin părintele său, prin părinţii săi. El copilul este universal, este liber deşi este cel mai dependent, cîtă vreme nu poate face un pas singur fără să se primejduiască. El este însă liber pentru că iubirea părintelui pe care o degustă, din care trăieşte ceas cu ceas îl ocroteşte. Este iubit de părintele său iar el răspunde cu iubirea lui de prunc în egală măsură şi astfel sînt liberi şi atît de dependenţi unul de altul.

*

Iubirea dintre părinte şi fiu este întîia comuniune de pe pămînt. Părintele o iubeşte pe Maică în lumina Fiului, maica este premergătoarea fiului. Maica este ca o transparenţă, cu o icoană a fiului, ca un văzduh sacru dintre părinte şi fiu. Această iubire dintre părinte şi fiu prin maică, această întîlnire comunitară între tată şi fiu prin maică această transparenţă, comunitatea curată şi tainică între tată şi fiu la sînul maicii se numeşte Patrie. Este starea de duioşie a părintelui. Părintele copleşit de dragostea fiului şi în lumina fiului ocrotitor şi blînd curat şi puternic deschis faţă de taina şi frumuseţea maicii.

*

Patria este părintele umbrit de lumina fiului ce se rotește în pînteсul maicii sale în preajma nașterii. Cînd oamenii nu mai trăiesc curăția și taina acestor evenimente, pierd și semnificația adîncă și realitatea Patriei.

*

Fiul și-a văzut maica templu sacru din care el jertfind își cheamă părintele. Tatăl și fiul nu se pot întîlni decît prin acest sanctuar. În sanctuar umbra părintelui eliberează lumina fiului. Patria este locul eliberării, locul separării părintelui de Fiu, dar și al întîlnirii lor curate și ocrotitoare.

*

Numai iubirea dintre părinte și fiu biruie Erosul. Între tată și fiu, prin această transparență care este Maica, se statornicește cea mai curată și durabilă iubire de pe pămînt. Această iubire se cheamă Patrie și este prototipul celei mai durabile comunități. Este Dialogul în triadă. Sunt trei, părintele maica și fiul și totuși fiecare singur în dialog veșnic unul cu altul în dialog continuu și totuși fiecare suveran, libertate absolută și dependență absolută concomitent.

Acestea sînt posibile numai prin această iubire curată și tainică și această iubire care a biruit erosul se cheamă Patrie.

*

Elinii n-au cunoscut această blîndețe comunitară, această Patrie. Este mereu exclus unul dintre cei trei care ctitoresc adevărul unei Patrii. Ei rămîn la Dialog și de aceea rămîn la dimensiunea erotică.

Dincolo de Eros ei n-au putut trece. Momentul culminant al gîndirii și simțirii eline este descoperirea dialogului, al Erosului limpede expus și de Platon cînd apare Diotima, ca vestitoarea acestui divin eros ce mijlocește dialogul.

Din aceste pricini Patria elină nu este completă. Lipsește cel de-al treilea mădular, lipsește maica, de obicei lipsește icoana transparentă, singura care poate înnobila curăția erosului, să-l salte în sfera iubirii și astfel să poată fi ctitorită Patria Triadă, care nu mai poate fi clintită din univers.

PACE ŞI COMUNIUNE

Nimic mai de preţ pentru scurta noastră vieţuire decît vremi de pace şi de comuniune. Omul este fiinţa creaţiei şi bucuriei şi are nevoie vitală de pacea ziditoare şi comuniunea cu semenii săi. Iată cum viţa de vie îşi aduce roada sa pe colina blîndă însorită de are parte de ploaia la vreme potrivită, de-i ocrotită de furtuni şi grindină, de nu-i spart zidul împrejmuitor şi călcată în picioare. Frumoşi sînt puii cocostîrcului ce poate avea norocul de un an liniştit în străvechiul său cuib, iar un cîntec tot aşa de străvechi spune: Cît de frumoase sînt picioarele celor care vestesc pacea. Pacea pentru oameni, vremi blînde cînd se poate auzi de departe cîntarea buciumelor de nuntă, rîsul fetelor la horă şi strigarea molcomă a flăcăilor, cînd ţara-i întreagă în tihna ziditoare împlinindu-şi lucrarea ei prin fiecare om aplecat cu rîvnă în talentul său; pietrarii dezgroapă trunchiurile albe de marmoră din munţi şi dalta sculptorului în mîna stîngă dorită în ritmul inimii de ciocanul iscusinţei se aude ca bătaia de toacă în schit; pe colini holdele albe îşi cheamă secerătorii şi osteniţi seara oamenii la lumina lămpii în casele lor după o zi sfinţită prin trudă, cu pruncii în jurul lor, frîng pîine şi pogoară împăcaţi în odihna somnului binemeritat. Căldura familiei, ochii maicii asupra pruncilor ocrotitori şi blînzi, ochii pruncilor asupra mîinilor părintelui ce împarte pîinea, apoi vorbirea lor laolaltă, bucuria divină de-a fi laolaltă; de a-ţi aduce aminte de cele ce-au fost bune şi vrednice, de vremi de urgie şi încercare străbătute cu răbdare şi nădăjduire, de vremi prielnice şi luminoase primite ca dar cu mulţumire: toate acestea alcătuiesc izvorul şi realitatea inefabilă a unei Patrii.

PATRIA ȘI POEZIA

Cel mai greu este să scrii poezia patriotică pentru că ea este marea poezie din toate timpurile. Poezia, fiind cunoașterea prin sentiment, implică din capul locului lumea în care trăiești, natura și oamenii, piatra și pămîntul, viața și moartea, graiul și obiceiurile statornicite în timp pe un anume topos al planetei. Poezia nu-i discurs logic, nu-i speculație și nici impresie, nici mimetism fotografic, nici reportaj și nici grai dezarticulat. Ea este atașament, cum se spune astăzi angajament, în timp și loc este ceea ce grecii înțelegeau prin participare la Moiră, prin soartă și ceea ce noi înțelegem prin noroc și fericire. Poezia este expresia fericirii omului în comunitatea celorlalți. Poezia patriotică tocmai acest dat fundamental îl presupune: viețuirea laolaltă, în comunitate cu ceilalți. Poetul patriot trebuie să viețuiască în sînul acestei comunități să fie mădular în acest organism străvechi care este un neam și apoi un popor. Căci este vorba de integrare, de întrepătrundere, de-a intra în miezul și taina acestei comunități din care faci parte; să spargi suprafața așadar, să poți intra înăuntru, să nu rămîi la discurs exterior și angajament formal ci să te pierzi în ființa comună a celor mulți, să devii mădular în marele organism național și social într-o încordare milenară ce-o poți susține și purta numai îmbrăcînd mantia eroică a angajamentului plenar și nefățarnic.

Poezia patriotică cere ca poetului să-i fie lumea locurilor și vremilor, lumea datinilor și nădăjduirilor, tot ce are el mai familiar și apropiat: el nu cunoaște, nu poate avea apropiat decît un anumit loc și anumite obiceiuri, pentru că el cunoaște această lume, nu rațional discursiv ci intuitiv ființal și această cunoaștere depășește posibilitățile unei singure generații. Experiențele milenare sînt moștenirea și averea de care poetul nu se poate lipsi întrucît ele fac parte din averea inimii, din cîștigurile

acumulate ca urmare a cunoașterii pe calea sentimentului.

Omul cunoașterii discursive n-are nevoie neapărat de această bogăție milenară, dar poetul nu-și poate îmbrăca osemintele în trup fără ea; poezia necesită cîmp, ogor în care ideile să pătrundă să putrezească precum sămînța grîului și din chiagul acela humid să se zămislească patria de holde care singură este chemată să cînte în sufletul vînturilor. Poezia patriotică este o poezie întrupată, încarnată în ogorul unui neam, plămădită în tradiția locului în amănunt. Dar această întrupare în realitățile arhaice și eterne ale patriei este cel mai greu de înfăptuit și cel mai greu de exprimat. Greu este însă să fii poetul patriot, cum au fost Pindar sau Hölderlin în neamurile lor, acest Pindar care trebuia să cunoască exact toate faptele bune ale contemporanilor săi, care nu-și putea permite să ironizeze sau ignore mythosul autohton asupra căruia a lucrat cu cea mai stăruitoare evlavie și cuviință, care nu și-a permis să scrie despre un erou, sau om, decît după ce i-a știut îndeaproape ani la rînd, urmărindu-le faptele dreptății și statorniciei în bine în sînul comunității; respect față de tradiție și cultivarea marilor făpturi ce-au ctitorit neamul și ființa elină, veșnica lor pomenire din generație în generație. Căci totul era important în această lume a lui Pindar, piatra și vîntul, culoarea și sunetul, rîul și cerul înstelat și mai ales numele oamenilor pe care le pomenește din tată în fiu pe cele drepte și deschise spre armonia și păstrarea virtuților celor duși. Pindar este poetul patriot prin excelență în vremile de aur ale Eladei. Aplecarea lui firească și nedesmințită este spre cele dinlăuntrul patriei. În Pythianica a 3-a spune:

Este însă din neamul omenesc cel mai nebun
Cel ce rușinîndu-se în patrie privește în străini.

Ce vrea să spună acest lucru decît că nu-i posibilă cunoașterea și viețuirea fără a te fi statornicit, integrat în ființa autohtonă în plasma organică a locului și cu atît mai mult pentru poet. Înstrăinarea, alienarea cum i se spune astăzi, își are originea în această ignorare a locului în care ești așezat să hotărnicești. Mare parte din litera-

turile moderne sînt apatride pustiindu-se singure prin aceasta.

Eminescu poetul este la noi ca și Coșbuc, Goga ori Sadoveanu aceeași mare tradiție a poeziei autentice de pretutindeni. Suferința lui Eminescu era că nu găsea în prezent făpturi pe măsura tradiției, de puterea și bărbăția lui Ștefan sau Mircea. Ca poet patriot purta același mesaj al marilor poeți de a-și numi locurile și obiceiurile în ceea ce ele sînt izvor de forță morală și spirituală. Mythosul autohton, ființa istorică a neamului devin astfel în poezia patriotică pildă ethică și sens al existenței, dinamism pașnic și înalt întru revelarea originilor în drumul lor spre o destinație de slavă.

Este greu de scris poezie patriotică tocmai din aceste pricini; anume se cere dragostea nemărginită pentru umiliții și ofensații lumii, cum spunea Sadoveanu, iar pe de alta cunoașterea ființal-organică a tradiției locului apărută ca urmare a manifestării graiului în fața lui de soartă, sărbătorind cu răbdare și păstrătoare cuviință aceleași mnemotice evenimente. Poezia patriotică este o poezie obiectivă, iar obiectiv nu poți fi decît cînd te jertfești întru luminarea și păstrarea patosului etnic al tuturor. Pentru o ctitorie nouă a acestei mari poezii, trebuie retrăit spiritul de *Dreptate și Frăție* al lui Bălcescu și înalta evlavie față de slava trecutului autohton a lui Eminescu și, de bună seamă, să se întîmple totul cu cea mai naturală familiaritate astfel ca omul să se simtă acasă în graiul cîntecului, în patrie, nu într-o construcție hibridă neizvorîtă din mătcile curate și adînci ale ființei demascate în cosmos, viețuindu-și cu mulțumire firava alcătuire de trestie cugetătoare.

SCRIITORUL TRUDITOR

Tipul scriitorului truditor, om al meseriei cufundat în profesiunea sa cu toată ființa, pare astăzi a fi cel mai grăitor exemplu ce-l cere societatea și națiunea noastră. Am devenit astăzi mult mai modești prin descoperirea muncii ca singură modalitate, singura noastră cale de-a ieși cît de cît în întîmpinare omului cu bucurie.

Bunăoară la Eminescu s-a accentuat, după vremi, cînd o față, socială și revoluționară, cînd una metafizică și pesimistă.

Dar să citim cu băgare de seamă opera lui Eminescu, și vom discerne aici că avem de-a face cu cel mai complex sistem, dacă vreți, de etică românească.

Dacă o avem în Eminescu într-un mod de neîntrecut, o avem și în Pârvan, o avem în Școala ardeleană, în acea muncă uriașă a cărturarilor ardeleni ce nici astăzi nu-i valorificată în întregime. Manuscrisele, traducerile unui Micu (Klein) ori Petru Maior, traducerea din greacă a Vechiului și Noului Testament a aceleiași școli propun o ținută de scriitori ai trudei, o etică a dăruirii către slova scrisă, ce trebuiesc readuse în actualitate. Păcatul vine de acolo că nu luăm aminte îndeajuns la imperativele acestor mari educatori naționali ancorați total în destinația acestei ființe românești.

Apoi eticul se trăiește, el este aluatul necesar ce plămădește și împlinește această lume românească de veacuri cu tradițiile și cultura ei milenară de o înaltă elevație spirituală.

Să ne gîndim tot la Eminescu; astăzi apare mai degrabă fața sa truditoare în lumină.

Și tocmai această față, fața de om angajat în muncă, trudind în meserie, ni se pare cea care astăzi, la noi, trebuie luată ca exemplu.

Eminescu pleacă de la următorul principiu ce revine mereu în scrierile sale, dar spus răspicat într-o cugetare de primăvară din *Timpul* anului 1881:

„Suferințele de moarte ale maestrului, spune poetul, nu se cer decît de la eroi și de la martiri. Dar întrucît ne permite imperfecțiunea naturii omenești, fiecare trebuie să caute a compensa prin muncă și prin sacrificiu bunurile de cari se bucură".

Cu alte cuvinte, să fim egali celor ce li se cere jertfa supremă, prin muncă, trudind fundamental și cu folos pentru a răsplăti în acest fel bunurile de care ne bucurăm.

Și Eminescu nu se referă numai la bunurile materiale omenești, ci, în primul rînd, la bucuria și marea șansă de-a fi fost născut, de-a fi pur și simplu fiu al lumii, ființă cugetătoare, respirînd acest foc albastru numit cer și sorbind această umbră a văzduhurilor numită izvor.

Bucuria lui Eminescu era atît de mare că există, sau trebuia să fie conform înțelesului său despre om și destinația lui, încît se socotea vinovat într-un fel, constrîns de sine și de bunăvoie să răsplătească această bucurie printr-un echivalent jertfei supreme, care echivalent este munca.

Iată pe scurt sîmburul eticii lui Eminescu, etică ce este și trebuie să fie a fiecăruia ce lucrează în acest grai românesc cu sapa scrisului.

Care este munca la care se referă Eminescu? Fiindcă există o muncă ce-l implică pe poet în egală măsură, ca și pe țăran, la veghea holdelor și pe miner la întunecatul pămînt, ca și pe păstor în ploi, putrezindu-și straiele pe munți, în preajma turmelor grele de miei.

Unde trebuie să-și putrezească straiele poetul? Nicăieri altundeva decît pe textele înaintașilor și pe pagina albă din zorii propriei vegheri.

Se cere astăzi iarăși să vorbim despre scriitorul om, înainte de-a vorbi despre scrisul său.

Ideea că scriitorul poate fi oricum, important fiind scrisul său, este una falsă, ieșită din minți ce n-au înțeles niciodată îndeajuns ce-i cu povestea graiului.

Ființa scriitorului și scrisul său sînt una. Nu poate izvorî o operă majoră decît dintr-un fel de viețuire major.

Nu poate împlini scrisul tău rost educativ în societate decît atunci cînd ființa ta experiază însăși pe pielea proprie tăria severă a legilor morale cărora trebuie să te supui întru viață.

Or, a împlini legea morală în ființa proprie cere muncă. Trebuie să-ți convingi spiritul de aceasta, ți se cer argumente și argumente puternice nu găsești decît la marii înaintași, și cunoașterea înaintașilor cere trudă multă, căci nu toți au scris pe românește.

Suma tuturor acestor trude înseamnă pentru Eminescu echivalarea prin muncă a bunurilor de care ne bucurăm.

Scriitorul nu se poate simți bine și acasă în meseria lui, într-un loc pe care numai el singur îl poate împlini, decît atunci cînd își ia cu toată responsabilitatea rostul de educator moral și spiritual prin mijlocirea cuvîntului.

El este cel chemat să dezvăluie oamenilor taina ascunsă a naturii, să-i deschidă omului cale convingătoare spre el însuși fără brutalități și lozinci, ci la modul elevat și adînc grăitor.

Numai Poetul îi poate spune omului pe calea Imnului său ceea ce Pindar rostea odinioară contemporanilor săi într-un imn spunînd:

Dacă există o oarecare bucurie pentru oameni
Fără trudă ea nu iese la iveală.

Poetul trebuie să-i lumineze omului această șansă spre bucuria proprie, să-l deschidă pur și simplu pe om pentru celălalt și în cosmos să-i sugereze o finalitate de împăcare.

Și, pe urmă, are dreptul el însuși Poetul la bucurie, dar ea, cum vedem, nu iese la lumină fără trudă și nevoie, fără răbdurie suferință laolaltă cu cei mulți, dînd cît mai mult celorlalți și avînd pretenția la omenescul necesar.

Numai astfel, poeți fiind, ne împlinim datoria ce-o avem în virtutea înaintașilor și ne vom regăsi măreția pe care o pierdem uneori din vină proprie, dar care altădată o aveam cînd profetul templului de la Delfi rostea în fiecare seară trăgînd porțile:

Pindar Poetul poate veni la masa lui Zeus.

POETUL ÎN CETATE

Poetul este un cercetător într-un laborator foarte strîmt în care încape numai el singur. Obiectul de cercetat este Universul în amănunt, din cele mai vechi vremi pînă astăzi, cu toate vietăţile şi stelele lui, cu toţi oamenii şi natura în cele mai variate şi intime hipostaze. În cel mai mare laborator nu poţi intra decît singur. Cunoaşterea aici se întîmplă cu toată fiinţa, cu ochi şi gust, cu minte şi inimă, cu trecut şi viitor, iar ceea ce experiază acest cercetător este unicat, irepetabil de neînlocuitul care poate îmbogăţi o Patrie cu frumuseţă şi experienţă, cu adîncime şi pace şi aşezare necunoscute. În ochii lumii un popor este modelat de marii săi poeţi şi se poate spune: cum au fost marile spirite creatoare ale acelui popor, marii poeţi, aşa arată şi acel neam. Ştim ce înseamnă Dante pentru italieni, Homer pentru cei vechi sau David poetul; iar fiind vorba de noi ce-am fi făcut fără un Neagoe ctitorul, sau Ştefan sau Budai Deleanu ori Eminescu şi atîţia alţii.

Poeţii au menirea într-un popor de a-l aşeza în mătcile lui. Duhul lor trebuie să fie ca acel vînt blînd şi bun, ca adierea de seară ce se aşterne peste lume înainte de venirea nopţii. Cu cît un poet este mai aşezat, mai echilibrat spiritual, cu atît este mai adînc graiul său. Această aşezare, această toamnă rodnică trebuie să transpară în poezie crescîndu-i pe oameni în acest duh al păcii şi bucuriei, al pleromei fără sfîrşit, al acelei tihne pentru toate atît de adînc prezentă la popoarele aşezate şi printre acestea se află şi poporul român. Poeţii erau reprezentaţi în vechime în mozaic sau frescă în acest fel de împăcători ai lumii prin cîntecul lor, de slujitori ai naturii, de ctitori ai armoniei şi păcii între oameni.

Poetul trăieşte în singurătate, asta-i condiţia chemării lui. El are atît de studiat, de văzut şi auzit din istorie şi natură, dar lucrarea lui este pentru lume, pentru oamenii vii care trăiesc astăzi aici în această Patrie.

Poezia nu se scrie nici pentru păsări, nici pentru morţi ci pentru oamenii vii de astăzi şi de mîine; din această pricină poetul nu-i un izolat ci un însingurat, ceea ce nu-i totuna: pentru a-ţi împlini lucrarea nu ai voie să te izolezi, ci să te însingurezi pentru a fi mai aproape de fiecare, aşa cum este firea lumii şi a fiecărui om în parte.

Poezia adevărată, după părerea mea, este cea mai înaltă formă de patriotism. Nu poţi fi poet dacă nu ai o Patrie, nu lucrezi în vederea luminării şi desăvîrşirii unei patrii. Acest lucru îl face fiecare după puterea slujitoare peste care a fost aşezat. *Mioriţa* şi *Meşterul Manole* sînt poezie patriotică de cea mai mare valoare dar şi *Memento mori* sau *Melancolie* de Eminescu ori *Nebănuitele trepte* de Blaga sînt tot aşa valori ale patriei. Poeţii adevăraţi sînt pietre preţioase, fiecare avînd o altă nuanţă şi ascunsă frumuseţe, dar poate spune Safirul, Opalul Porfirei că-i mai de preţ? Toate sînt frumoase şi adevăr şi scînteie în coroana unei patrii. Poate doar că trebuie mereu să nu uităm că un mare poet este o valoare naţională ca aurul în lingouri sau uraniul, iar om fiind, mai de preţ decît acestea toate.

Ştiţi că scoica ce dă naştere perlei e rănită de un fir uşor de nisip. Cele nerănite nu fac perle. Între poeţi e tot aşa, unii sînt răniţi de un fir de lumină strecurat între armură şi oseminte şi aduc o altfel de podoabă. Cel care a dat naştere *Mioriţei* a fost un astfel de rănit.

Poezia nu este nici sinceritate, nici sentiment, nici convingere: din toate acestea nu faci încă poezie deşi ele sînt implicate necesar în actul ziditor. Poezia este foc rece, ardoare şi rigoare, inimă fierbinte fulgerată de logos, de raţiune, bucurie în veac, înţelepciune şi cutezanţă, încredere şi nădăjduire, dar, mai, presus, dragoste curată faţă de cei ce vor veni, dragoste fără margini faţă de cei ce sînt astăzi aici, acum în această patrie.

BUCURIA SLUJIRII

Starea de sărbătoare a omului este lucrarea. Lucrează mai mult și mai adînc cel ce se bucură mai mult, cel ce-și poate începe fiecare zi cu bucuria cu care soarele își începe drumul său pe fața cerului, sau izvorul drumul său din munți, proaspăt și luminos pe fața pămîntului, sau cu bucuria cu care se deschide floarea în fiecare dimineață, cîte zile are ea de viețuit în lume, sau cu bucuria pasării din tei ce-și aduce prinosul său de slăvire odată cu ivirea zorilor. Și mai mult decît toate acestea trebuie să se bucure însă omul, ființa aceasta grăitoare și umblătoare și îndelung viețuitoare, mai îndelung decît toate ce sînt, mai profundă și mai înzestrată cu toate harurile și dăruirile. Sînt slujitori, oameni în arte și științe de acest fel și despre unii dintre ei aș vrea să vorbesc pentru că ei sînt pilde de preț în omenire și în sensul lor trebuie să lucrăm în istorie mereu indiferent de loc și timp de viețuire. Acolo unde este viețuită plenar condiția omului, măreția și frumusețea lui, cu necesitate fapta lui creatoare este una bogată și neîntreruptă începută de timpuriu. Din familia acestor oameni ai bucuriei, slujitori în grai și arte, să-i amintim mai întîi pe cei știuți de toată lumea: Bach, Roman Melodul, Rembrandt, Giotto, Michelangelo și alții. Bach a scris mii de cînturi; în fiecare zi se scula cu zorile și începea să cînte. Cine-i cunoaște lucrarea îi recunoaște cu ușurință pacea eternă, acordurile blînde și limpezi, bucuria lăuntrică fără seamăn pe care acest om a făcut-o cunoscută lumii. Cînturile lui se aseamănă, căci vin de la aceeași persoană, dar putem noi socoti manieră ceea ce este bucurie? Putem noi spune că ciocîrlia este manieristă repetînd zilnic acelaș ritm? Căldura, arderea de sine cu care se dăruie ea cîntării fac din fiecare zi a ei cîntînd pe pămînt un unicat. Bucuria zilnică, a avea puterea și norocul să fii

pătruns de bucurie în fiecare zi înseamnă a fi apt pentru slujire, iar ceea ce spune omul, din această zare pătruns de bucurie, este de fiecare dată inedit viu și cald, poți da de ființa sufletească vie ce-i stă la temei și asta-i cel mai important.

Noutatea care ne încîntă este bucurie de fiecare dată, este dăruirea ce transpare din aceste cîntări, prospețimea sufletească, acea norocoasă împăcare, mulțumire necesară fiecăruia dintre noi pentru a putea dura o patrie și o istorie.

Miile de lucrări rămase după Rembrandt stau în aceeași lumină, sînt rodul aceleași bucurii regăsite, care singură îl poate potența pe om spre o slujire continuă și folositoare: omul își străvede măreția sa unică în univers, destinația lui slăvită în orînduiala creaturilor și în lumina acestei certitudini el lucrează întru vecie. Bucuria aprinde bucurie așa cum zi pe zi cheamă și slava nopții se transmite nopții care urmează. Marii slujitori în istorie ne stau ca pilde, încotro să ne îndreptăm pașii dar mai ales cum să stăruim, căci a rămîne în zodia bucuriei creatoare trebuie să luptăm continuu împotriva istovirilor, tristeților și deznădăjduirilor ce ne dau tîrcoale într-una să ne abată din drumul slăvit și luminos al creației în bucuria netrecătoare.

Om al bucuriei creatoare la noi este Neagoe și Brâncoveanu, Ștefan cel Mare și bunicul său Alexandru cel Bun. Oameni ctitori care au vorbit, luptat și înălțat turle de închinăciune și apărare împotriva atacurilor întîmplătorului și nepăsătorului. Guri de rai, tulnice de bucurie și mîngîiere sînt aceste vase de aur pentru noi și locurile noastre.

Voronețul și Hurezul, Dragomirna și Putna, Govora și Cozia, Curtea de Argeș și Humorul sînt Imnele luminii, cîntările de bucurie ale acestui pămînt întîmplate prin privegherea și hărnicia generoasă și blîndă și senină a strămoșilor noștri.

Bucuria zilnică spun zecile și zecile de cărți ale lui Sadoveanu acest mare poet al seninilor noștri părinți. Cîntări de bucurie sînt poeziile lui Goga și ale lui Coșbuc

și Voiculescu, zilnic s-a bucurat Dosoftei și Cantemir, bucurie sînt pînzele lui Luchian și Grigorescu și vioara lui Enescu, înscrisul în piatră sau aur al lui Brâncuși și bucuria dramatică a lui Țuculescu. Bucuria creației spun porțile Maramureșului și portul slăviților noștri părinți. Cîtă seninătate și măreție în mersul lor în nunțile și sărbătorile lor de milenii păstrate și lăsate mereu ca cea mai de preț moștenire.

Atinși de harul bucuriei au fost toți acești ctitori și slăvitori și pilda lor trebuie vestită mai departe. O patrie se păstrează și îmbogățește mereu prin cîntările de bucurie ale viețuitorilor ei, prin creația lor ziditoare. Sînt locuri la noi și oameni și evenimente fără seamăn încă neatinse de cuvînt, neatinse de penel și de vioară. Trebuie să pătrundem mereu în aceste locuri și evenimente și prin căldura bucuriei noastre să le înălțăm din uitare ca pilda în ochii și auzul și conștiința contemporanilor. Grija artei este de a-l ridica pe om la starea de bucurie, de a-l elibera din oboseala și lîncezeala pe care grijile îndelungi și imoralitatea le favorizează. Întîiul pas înseamnă descoperirea naturii slăvitoare; toată natura: păsări și flori, stejari și vulturi, pești în mări, albinele și fluturii, crinii și pelicanii își poartă solia luminoasă cu fiecare nouă seminție: al doilea pas începe odată cu cîntarea proprie de mulțumire și bucurie și al treilea este chorul comun ce-l țin creaturile în univers în veșnica lor viețuire în care trebuie să ne înscriem cu necesitate de mici pentru a rodi în sînul unei Patrii întru propășirea căreia trebuiesc aduse jertfe de fiecare zi. Bucuria este jertfa cea mai bine primită și mai necesară: avem nevoie de minți senine și luminoase de creatori pătrunși de bucuria adevărului în fiecare zi. Michelangelo voia să însuflețească munții cu dalta bucuriei lui.

Nu de tristețe, nu de pesimism, nu de purism și purități căznite, nu de estetisme psihologizante, nu de chipuri hidoase și abstracțiuni în sine, nu de zmucituri și bruftuluieli și aristocratism steril are lumea nevoie, ci de bucuria demascată de obrazul curat și feciorelnic al cîntării bucuriei noastre că sîntem oameni și viețuim atît amar de vreme în lumina atîtor nepieritoare frumuseți ce nim-

bează slăvitul nostru drum prin istorie într-un univers desăvîrșit purtat de steaua cea luminoasă a dimineții.

Istoria și graiul și natura noastră au nevoie de bucuria noastră ziditoare de fiecare zi, de creația noastră în arte și științe, fiecare unde avem talentul, în fiecare zi, în fiecare ceas: numai astfel faptele mîinilor noastre păstrează căldura bunului nostru pămînt în nesfîrșitul și pașnicul univers în care viețuim cu tot ce-a rostit și făptuit pînă astăzi omenirea de la începuturile ei în această slăvită stare de bucurie.

MENIREA SCRIITORULUI

În contextul actual este potrivit să ne reamintim îndatoririle ce ne revin ca scriitori în lumea în care trăim. Scriitorul este un om al muncii, de mărturia căruia se ține cu precădere seama în istorie mai ales după ce mărturia lui a fost depusă. Există anumite lucruri pe care numai scriitorul le poate spune; despre o epocă și un loc pot exista dovezi istorice, arheologice, dar cum viețuia omul ca suflare vie, în ce *familiaritate* se afla față de semeni și cosmos aflăm, la modul cel mai nemijlocit, de la cuvînt, de la grai, de la ce-și spuneau oamenii unii altora în ceasurile lor cele mai profunde; lumile vechi le cunoaștem, pe cele care le prețuim și astăzi îndeosebi și din care deprindem mereu fel de viețuire, din mărturiile poeților în primul rînd, din căldura suflării lor rămasă în fraza imnică de pe papirus ori marmoră.

Poetul ca om al cuvîntului are darul de-a spune mai potrivit ceea ce-i în inima multora, el *spune* în cuvînt căldura, bucuria și pacea multora și acest cuvînt rostit ceilalți și-l socot al lor, îl iau ca valoare de schimb între ei și rostindu-l adesea, treptat se îmbogățesc și astfel îmbogățiți se statornicesc, nasc prunci, înalță case, trudesc și viețuiesc la un loc în căldura acelui cuvînt rostit bine din inimă, potrivit pentru toți, și căldura aceasta a multora laolaltă în același grai bun și potrivit în care oamenii se pot mișca întregi și în care se simt acasă la un moment dat și pentru vremi îndelungi dacă-i slujită cu aceeași rîvnă, se numește o Patrie: o lume de oameni ce se recunosc în graiul cald al poeților de aceeași origine și cu drag se îndreaptă laolaltă spre un destin luminos prevăzut și el în grai la modul liber și profund nimerit și drept tot de către poeți.

Odată ctitorită Patria, poeții au menirea de-a o dura, de-a păstra și statornici duhul de origine, căldura de la început, de-a face să se simtă acasă și la largul lor și noii veniți. Din această pricină poetul trebuie să fie o

ființă *istorică* mai întîi, trebuie să fi viețuit, să fi crescut în căldura strămoșilor, în graiul lor, în duhul lor, în casele lor sufletești, să se fi hrănit cu pîinea lor, să fi băut din izvoarele lor în așa fel ca suflarea lui de acum să fie una îndelungă și cu drag primitoare, dragă de auzit și cu drag de-a rămîne în ea pe mai departe. Numai fiind o ființă *istorică* poetul este și o ființă *socială*, adică adeverită de mai mulți, cerută cu necesitate într-un loc pentru ca oamenii să se poată socoti acasă într-o patrie. Scrisul nu-i o treabă *personală* în cazul unui scriitor adevărat, decît în al treilea rînd.

Întîi poetul trebuie să fie o *ființă istorică*, apoi una *socială* și în al treilea rînd el trebuie să fie o *persoană* care viețuiește în istorie și societate la modul exemplar. Scriitorul are datoria de-a aduce înaintea ochilor și auzului contemporanilor săi, a generației sale, la modul convingător, felul de viețuire al părinților, al martirilor și slujitorilor unei Patrii: trebuie să fie limpede arătate valorile pentru care s-au jertfit aceștia în lumina cărora s-au bucurat și le-au fost dragi și s-au simțit acasă în Patria lor, în acest loc în care viețuim noi. Ce i-a fost drag lui Neagoe sau lui Brâncoveanu, pentru ce s-a jertfit Meșterul Manole sau Păstorul sau Antim Ivireanu, ce l-a bucurat pe Ștefan cel Mare să fie un ctitor fără seamăn, să se simtă acasă aici și nu în altă parte? Scriitorul are menirea de a-l deschide pe contemporanul său spre măreția părinților săi, în așa fel încît acesta să se simtă acasă în acest loc, în această Patrie gata de trudă și jertfă precum strămoșii săi. Căci pînă la ora de față nu există poeți fără patrie, fără o tradiție puternică la care se adaugă și ei. Omul are nevoie de căldura înaintașilor, iar cei care descătușează și readuc în lumină această tărie din minele istoriei sînt în primul rînd poeții, iar dacă ei nu fac acest lucru atunci generația lor va simți această lipsă, va fi mai nepăsătoare și dezvlăguită în istorie, mai puțin în stare să-și desferece izvoarele lăuntrice creatoare spre binele celorlalți.

Poeții au menirea de-a declanșa forțele latente ale compatrioților lor în așa fel încît aceștia să devină la înălțimea străbunilor lor și acestea n-o pot face dacă nu sînt ființe *istorice*, iar dacă ei nu o fac, atunci compatrioții lor se hrănesc din izvoare străine, își caută alte graiuri

și alte culturi din care să deprindă căldura, bucuria și gustul unei patrii. Coeziunea lăuntrică, dintîiul unei patrii îl pot păstra poeții, autonomia spirituală a unei patrii în grai este menirea poeților de-a o păstra și întări mereu. Omul are nevoie să simtă zvîcnind în grai toată povestea lui în istorie și în univers, el se hrănește, își astîmpără setea din pîinea și izvorul ce sălășluiesc în cuvîntul care taie în carne vie pînă la sîngele gîlgîitor al adevărului.

Fiind o ființă istorică poetul este și o ființă socială, adică odată declanșate forțele latente ale unei generații, le îndrumă și nuanțează cu noul social în care viețuiește aceasta, cu ceea ce e ca datorie de împlinit în societatea aceasta.

Poetul nu trebuie să uite că evocarea virtuții și frumuseții trecutului, a strămoșilor nu poate fi un lucru în sine, nu poate fi un aristocratism, un fel de refugiu în trecut, ci din dragoste față de fiii zilei de azi evocă trecutul. Și numai cel ce iubește din toată ființa lui oamenii generației sale, oamenii zilei de azi, știe să evoce trecutul. în așa fel încît aceasta să nu strivească prezentul, să nu copleșească pe fiii zilei de acum ci să-i hrănească și stimuleze pe drumul lor propriu.

Numai fiind așadar o ființă *socială* poetul este și o ființă cu adevărat *istorică.*

Apoi poetul este o *Persoană* istorică și socială, o conștiință de-o înaltă moralitate sortită fatalmente să spună adevărul, adică să creeze prin rostirea sa acea căldură comunitară în care compatrioții săi se simt acasă în Patria lor, acolo unde rodesc și se împlinesc și n-au nevoie de evadare pentru a avea tăria lucrătoare necesară. A fi Persoană înseamnă a viețui tu însuți, a degusta tu însuți mai întîi, toate virtuțile și valorile trecutului și prezentului, înainte de a te fi dăruit celorlalți. Poetul trebuie să treacă prin filtru propriu atît tăria prezentului cît și a trecutului pentru a fi crezut, adică pentru a putea fi realmente de folos compatrioților săi și sieși. Poezia are menirea în acest fel de a-l face pe om mai bun și mai profund, de-a fi mai atent la natura și la semenii săi, de a-și iubi părinții și munca sa, de a viețui pilduitor și rodnic prețuind realmente ceea ce este valoarea nepieritoare în istorie.

UN MEDIC

Nu departe de spitalul din Tîrgul Lăpuş, într-o casă modestă locuieşte doctorul chirurg Victor Dragoş, detaşat cu un deceniu în urmă, odată cu înfiinţarea spitalului, pentru a întemeia şi aici o şcoală de medicină românească şi mai ales de a-i ajuta pe oameni să-şi recapete sănătatea.

Acest om de-o rară modestie şi simplitate, cum sînt atîţia în ţară, acum trecut de cincizeci de ani, a redat vieţii pînă acum de pe masa de operaţie peste zece mii de persoane, bărbaţi, femei, copii. Doctorul Dragoş, cunoscut de toată lumea, prietenul filantrop al întregului orăşel de la poala Ţibleşului, cînd s-a îmbolnăvit el însuşi, anii trecuţi, la spital la Cluj, salonul său era mereu plin de oameni vindecaţi prin mîna lui, care veneau să-l vadă.

În casa sa nu-i urmă de lux şi podoabă, aşa cum e casa unui muncitor ţinută din leafa cinstită cîtă o poate da ţara la ora actuală unui om de calificarea lui.

În afara meseriei pe care şi-o cunoaşte ca un maestru, doctorul Dragoş mai are o mare calitate, sau mai bine-zis, această trăsătură a firii sale a făcut un medic adevărat din el: iubirea de oameni, dragostea părintească pentru fiecare suferind. La toţi bolnavii el are din plinătatea inimii lui să le spună un cuvînt de mîngîiere şi încurajare care de multe ori pentru un organism slăbit are o importanţă hotărîtoare.

Este de neînchipuit o aşezare fără oameni de acest fel. De fapt, ei sînt nucleul în jurul căruia se înalţă şi trăieşte un oraş, aşa cum satele noastre au apărut în jurul unei familii destoinice, a unui om hotărît şi statornic să întemeieze o rînduială morală şi spirituală peste vremi.

Rînduiala omeniei satului românesc nu se pierde la oraş; oamenii o duc mai departe, din generaţie în generaţie, oriunde le va fi dat să trăiască. Iar sufletul acestei legături între oameni, pentru a-şi redescoperi umanitatea

și jertfa de sine, sînt acești anonimi generoși ce apostolesc prin măiestria unei profesiuni așezările, satele și orașele Patriei noastre.

O profesiune, împlinită fără iubire de aproape, o profesiune în sine, nu-i de ajuns. Omul oricît de înzestrat în chemarea sa ar fi, el trebuie să iasă spre oameni cu harul său, ființa lui de om al lumii n-are dreptul de a-și îngropa talentul, de-a se închista sufletește.

Doctorul Dragoș cu familia sa nu vrea să fie un model, n-are zelul unuia ce se autopropune ca model, nici nu știe el, la urma urmei, ce este un model, dar simte că așa trebuie să fii ca om în această țară, că nu trebuie să aștepți pentru asta de la nimeni recompensă.

Ceea ce este în firea lui pilduitor a devenit viață anonimă, bun al tuturor care se impune de la sine ca orice bunătate și frumusețe ce se fericește pe sine cînd se vede înflorind în ceilalți.

ELOGIU TRANSILVANIEI

Slăvit pămînt, mîna dreaptă a sufletului meu, țară străveche, cununa de pe capul Mirelui, cuib de eroi și martiri toată împrejmuită de munții cei veșnici cu creștetele în mai încărcate de zăpadă. La poalele lor au înflorit merii și prunii și mieii abia se mai văd din iarbă, iar pe creștet scînteie în soare albul imaculat al zăpezilor, matca izvoarelor ce brăzdează trupul țării în albii repezi și cristaline, pădurile negre, de un verde închis cît vezi cu ochii încă în atîtea părți.

Nu le-am mîngîiat cu privirea îndeajuns, nu am stat cît se cuvine lîngă fiecare deal și zare, nu murim zilnic, nu bolim cum s-ar cuveni atîta slavă și frumusețea în care au viețuit cu sufletele rîvnite de dor și bucurie binecuvîntații noștri strămoși.

În adîncuri, dincolo de osemintele moșilor mei, în piatră clocește pasărea pe zăcăminte de aur, în alte părți mîna cercetătoare a dat de cupru și fire de argint, pădurile ocrotesc urși încă și toate sălbăticiunile, gorunii uriași mai calcă noaptea cerul înstelat vărsat peste patria muritorilor.

Oamenii sînt domoli și tăcuți, ciolănoși în vetrele lor, sămînță nobilă dintre cele mai trainice, căzută cu milenii în urmă din mîna semănătorului de popoare.

Satele lor au izvorît între păduri cu capul treaz de șindrilă către soarele răsare, iar fluierele stîlpilor de pridvor țin roată casa într-un continuu cîntec. Fereastra sîngeră mușcată trecătorului spre drum, fîntîna odihnește în cumpănă la umbra frasinilor, pe fînețe crește ovăzul și orzul, sub perii sălbatici pe trunchiul cărora umblă furnicile mari de pădure, negre ca murele, în pășune pasc bivolii și caii și turmele cele vecinice și-n tăuri cu apă verzuie se scaldă porcii sălbatici din pădurile de fagi.

Drumul lui Traian străbate pînă astăzi printre păduri tăiat de-a dreptul prin singurătatea codrilor legînd Napoca de Porolissum. Plugul pe deal, în urma boilor pînă deunăzi,

scoate la lumină monezi romane şi hîrburi de ceramică în care pîlpîie oseminte de grîu din holdele strămoşeşti. Albinele îşi află sălaşul în scorburi de stejar ori în coşniţele de nuiele lipite cu lut uscate la soare, iarna bătrînul stupar le acoperă cu ţoale şi îmbrăcate în sumane vechi mîrîie priveghiul lor sub zăpezi.

Iarna vine grabnică şi îngheaţă tun toate drumurile. Oamenii se ţin de port şi de sărbătorile lor cu amîndouă mîinile. Ştiu că în acest fel sînt pe drumul cel bun croit de străbuni către zările viitorului.

Iubită vatră a sufletului meu ce ţi-aş putea dori. Cum să te slăvesc să te strig să te arăt semenilor mei. Transilvania, codri străvechi şi oameni veşnici aşezaţi de la-nceputul lumii aici în preajma izvoarelor de unde ascultă liniştea cerului înstelat şi le ţiuie urechile de bucurie că simt, presimt, aud cu toată fiinţa Cuvîntarea universului.

ARTA POETICĂ A LUI OCTAVIAN GOGA

Se poate vorbi de o artă poetică la Goga în afara celeia nemijlocită ce se află încifrată în poezia propriu-zisă. Mărturisiri despre propria sa poezie vom găsi în primul rînd în cele douăzeci de pagini dense *Fragmente autobiografice*, tipărite de Cartea Românească, în seria de mărturisiri literare, în 1933. Dar vorbind despre alţi scriitori români în cărţile sale de publicistică, mai ales în cartea „Precursori", Goga trimite într-un fel sau altul la propria-i poezie. Vom porni de la mărturisirea proprie. Scrisă cînd scriitorul împlinise cincizeci de ani, această autobiografie fragmentară este şi un testament:

„Eu am pornit în literatură de la o idee monografică a unui sat; am crezut că satul reprezintă prin sine unitatea organică a sufletului acestui popor; ... să dau deci monografia sufletească a satului, cu toate frămîntările lui, cu tot ce e svîrcolire în el, şi atunci dau un petic de generalitate, o pars pro toto. Aşa că primul volum, pe care dintr-un sentiment explicabil de modestie, l-am intitulat *Poezii*, pe cînd trebuia să poarte titlul: *Acasă*, e monografia unui sat" (A. 38—39).

Atitudinea aceasta este foarte veche şi poeţii pînă astăzi n-au putut sări dintr-o anume matcă de origine în numele căreia şi-au rostit cînturile.

Satul, acest *acasă*, acest topos autohton este Patria propriu-zisă a poetului ca şi la vechii greci unde cetatea, satul ctitorea fiinţa unei patrii. Pentru sufletul popular satul ţine loc de Patrie, spune Goga (*Strigăte în pustiu*, 49). Ţăranul reprezintă pentru Goga unitatea de simţire, de gîndire, este un tot organic (A. 46). Satul fiind Patria tendinţa lui Goga va fi de-a pătrunde cît mai adînc în matca aceasta:

„Am luat toate figurile tipice ale satului şi le-am făcut să defileze înaintea mea. Pe acele vremuri, eram călăuzit de ideea de a mă confunda cu satul. Era în intenţia mea să fac un fel de *Georgicon* în care să se înseileze un fel

de poezie largă, a tuturor îndeletnicirilor româneşti de la ţară" (A. 39).

Satul este Patria, locuitorii satului sînt neamul, această comunitate de suferinţă şi bucurie în grai şi vecie, acest arhaic fel de vieţuire liturgică, aceste amurguri în sobor cînd oamenii cearcă să prindă veşti de pe alte tărîmuri: „Dacă aş căuta să hotărăsc printr-un fel de analiză, uitîndu-mă foarte adînc în mine, de unde purced legăturile mele indestructibile cu viaţa populară, aş ajunge pînă acolo la acele clipe ale serilor de vară, cînd împreună cu părinţii mei, acel preot de la ţară, cu mama mea, şi cu fraţii mei, toată familia, ne cufundam în marele suflet al ţăranului nostru" (A. 29).

Patria este satul, iar satul începe în amurg în serile liniştite cînd se adună laolaltă *familia,* părintele, în cazul de faţă preotul satului, maica şi fraţii; Patria este familia strînsă în suflarea aceasta de obîrşie în amurg cînd se anunţă noua zi, în lumina zorilor. Atmosfera este asemănătoare cu serile de la Theba, cînd satul se aduna în preajma focului sacru şi pe cer se ridica luna şi începeau cîntările de noapte în vremile precreştine.

Dar Goga merge mai departe:

„Cînd mă duceam între ţărani, pentru primul moment se făcea linişte între ei: era acea mişcare de jenă a săteanului, care nu-şi traduce imediat sentimentele în faţa noului venit; dar peste cîteva minute, legătura sufletească cu ei fiind luată, începea acel fluid să circule între noi, începeau cîntecele şi eu mă întorceam de la aceste întreprinderi, încărcat de muzică şi povestiri, venind de la aceste incursiuni cinegetice cu prada mea, care desigur că era substratul sufletesc al operelor mele. Pe urmă începea în sufletul meu elaborarea aceea chinuitoare a cuvintelor, care trebuie să-şi dea întîlnirea în creierul unui om, cînd două noţiuni se întîlnesc şi se îmbrăţişează pentru a nu se mai despărţi niciodată.", (A.28).

Satul este graiul, locul unde se întrupează cuvîntul, unde se alcătuieşte rostirea şi se întocmeşte acea stare sufletească de comuniune şi echilibru care este originea cîntecului. Odată împlinită comuniunea, odată intrat în stăpînirea graiului, odată pătruns în apele adînci de ori-

gine, poetul iese afară înnoit, îmbrăcat cu putere și devine exponentul acestui sobor Patrie.

„Am văzut un scriitor element dinamic, un răscolitor de mase, un revoltat. . .

„Am văzut în scriitor un element dinamic, un răscolitor sămănător de biruință. O asemenea atmosferă, în care trăiam eu, nu putea să producă o altă conștiință literară decît aceasta. Mi se pare că, în asemenea circumstanțe, frămîntările de ordin pur individual trebuie să fie puse la o parte; că în vaierul celor mulți și în această mișcare mare a maselor, sufletul tău trebuie să fie frămîntat, trebuie să fie un bucium care, pe vîrfuri de munți, seamănă revolta din culme în culme, din pisc în pisc". (A.35).

Astfel ia naștere poetul social care este Goga, poetul misionar ce trece peste eros și subiectivisme:

„Astfel, primele mele poezii au fost cu caracter social nu erotic. Mai mult, aș putea să vă spun că poezia erotică mi se părea un act personal, un act care mă privea numai pe mine și un sentiment de quasi-decență literară mă oprea ca de poeziile mele erotice să ia cunoștință și alții". (A.30).

Atitudinea aceasta este a marelui poet dintotdeauna. Este meritul lui Goga că într-o vreme de lamentații epigonice posteminesciene să fi reintrodus acest val curat de organic atașament față de principiile morale și etice înaintate ale acestei Patrii:

„Eu, grație structurii mele sufletești, am crezut întotdeauna că scriitorul trebuie să fie un luptător, un deschizător de drumuri, un mare pedagog al neamului din care face parte, un om care filtrează durerile poporului prin sufletul lui și se transformă într-o trîmbiță de alarmă" (A.35).

Pentru îmbunătățirea morală a lumii, pentru a fi mai buni și vrednici oamenii viețuiesc laolaltă în comunități care se constituie prin grai și credință ca mătci autohtone, patrii, în numele cărora poetul rostește:

„Eu am crezut de la început în specificul național, adică am crezut că nu se intră în universalitate decît pe poarta proprie. Am crezut în dreptul de a trăi al valorii autohtone ca o completare a principiului de universalitate. Am zis că a oprima și a suprima o manifestare de particularism local, sufletesc, înseamnă a fura din marele

tezaur al universalității. De aceea pe opresorii care strangulează popoarele îi socotesc un fel de tîlhari ai umanității". (A.37).

Pentru afirmarea în lume a acestui loc, a acestui specific național, a acestei patrii-sat se face literatură:

„Literatura trebuie să izbucnească local, vulcanic, din rărunchii unui popor, căci numai atunci își are valoarea ei. Altfel, e pur și simplu un fel de joc de copii, fără consecințe" (A.38).

„Eu socotesc că literatura și arta e un domeniu al sincerității implacabile; minciunile nu se pot duce în templu; ele rămîn afară; în fața altarului ne înfățișăm cu sufletul așa cum sîntem noi". (A.39).

Toposul autohton este alcătuit din ființele vii, dar mai întîi de ființele ce-au fost, de înaintași, de trecutul precursorilor. Acest trecut este tradiția pe care se orînduiește ființa unui neam:

„De aceea eu, recunoscînd un specific național, în mod natural am susținut că tradiția trebuie să fie osatura unui popor. Vă spun sincer, cu această credință am refuzat ceea ce se cheamă «modernism», «literatură modernistă» la noi. Mi s-a părut fără rădăcini, un fel de ușoară mimetizare artistică. E ceva din import care nu poate să prindă". (A.38)

Rostul scriitorului este mult mai adînc decît de-a fi reprezentantul eului său. Nu toți oamenii vorbesc și învață, dar toți pot fi valoare într-un topos împlinind dreptatea și ființa comunitară a familiei lucrătoare: această familie alcătuiește o țară și o țară este în mare tot o luptă pentru afirmarea valorii toposului: „o țară e o conștiință cetățenească de luptă permanentă, pentru a-și impune valorile poporului ei. Ei bine, în această frămîntare, în această tendință de prefacere, de primenire sufletească, eu aș vrea să-l văd totdeauna pe scriitorul nostru. Fiecare intelectual, în măsura în care e intelectual, trebuie să ia parte la această operă de modelare nouă a sufletului românesc și cu atît mai mult artistul, acest receptacol de fiecare clipă" (A.47).

Locul scriitorului este în toposul patrie-sat, pentru a pune în lumină valorile. Cum se pot afirma aceste valori, cum pot înflori și rodi aceste flori ale locului în chorul celorlalte toposuri, la un moment dat, trebuie să cunoască

scriitorul. Cînd ele n-au aerul necesar să dea în floare, scriitorul este revoltat: Goga trăiește astfel de vremi: „Era atmosfera celei mai sălbatice persecuții a Românilor din Transilvania ... Desigur că ea trezea protestarea și eu m-am născut în această protestare, m-am născut cu pumnii strînși, sufletul meu s-a organizat din primul moment pentru protestare, pentru revoltă, cel mai puternic sentiment care m-a călăuzit în viață și din care a derivat formula mea literară". (A.30). Nu-i vorba de ură aici, nici de șovinisme, căci Goga a scris frumos despre toți poeții maghiari adevărați, ci de dreptate, își cereau drept natural organic la viață autohtonii acestui topos pe care un imperiu ajuns la sfîrșitul său continua să-i ignore.

Această revoltă îl apropie pe Goga de Dostoievski în care vede un frate coborît alături de umiliții și ofensații lumii, fiind exponentul valorilor umane sugrumate. Ca Dostoievski, Goga îmbracă și mai evident mantia mesianică. Eroul din *Crimă și pedeapsă*, Raskolnicov îndeosebi, l-a impresionat astfel că avea de gînd să se întoarcă în sat:

„Îmi aduc aminte că, sub impresia acelor frămîntări, îmi combinasem planul să mă întorc la țară, să mă desfac de toate atributele văzute și nevăzute ale civilizației, să mă duc acolo în mijlocul țăranilor, să-mi iau o fată de la horă, să mă însor cu ea și să-mi zic: eu sînt Ioan Botezătorul. Din această cununie, care s-ar face între un intelectual scîrbit de aceste aspecte ale civilizației vinovate și între o fată care reprezintă principiul sănătății populare, îmi ziceam, va trebui să iasă Mesia". (A.33—34).

Chiar dacă nu va face întocmai, ca poet Goga va împlini acest rost mesianic, va fi un înaintemergător, un precursor: Precursorul unității naționale. Idealul național domina în acea vreme „toate fluctuațiile sufletului românesc" (A. 29).

„Aceasta a fost formula magică, aceea care ținea toată suflarea românească într-o disciplină morală, comandamentul etic, care stringea societatea românească și-i poruncea o disciplină de simțire și de gîndire, pe care astăzi nu o mai întîlnim. Cred și astăzi că menirea scriitorului la noi e tot cea din trecut și cred influențată de o lege

elementară a cauzalității. Cauzele care determină vechiul rost al scriitorului au rămas. Înainte cu 20 de ani, am putea spune cu 50 de ani, scriitorii au luptat pentru desrobirea noastră politică și literară. Astăzi, *scriitorul trebuie să fie tot un deschizător de drumuri un mare modelator sufletesc al poporului nostru.*" (A.46).

Chiar dacă idealul național s-a înfăptuit el continuă să fie preocuparea poetului, căci unitatea națională se constituie mereu, comunitatea se încheagă și alcătuiește moral și spiritual mereu: nu există oprire în creșterea spre bine și adevăr, înfrățire și conviețuire în desăvîrșită armonie cu celelalte neamuri.

„De aceea cred, spune Goga, încă în misiunea istorică, veche, a scriitorului: și dacă m-ați întreba cum e formula sufletească, aceea care trebuie să fie pentru el nu numai un comandament etic, ci, în același timp și o formulă literară, eu v-aș răspunde cu vechiul meu crez: e ideea națională". (A.47).

*

Astfel, concepîndu-se pe sine angajat în soarta celor mulți, Goga i-a văzut pe toți cărturarii și scriitorii români înaintași, într-un fel sau altul premergători, oameni care au slujit unui ideal, au lucrat în vederea unui mare obiectiv, un bun al tuturor:

„Toți cărturarii, toți scriitorii noștri, toți au perpetuat generații întregi acest vis, de la unul la altul, și eu nu mă găsesc decît ca o verigă într-un lanț de evoluție; nu sînt decît continuatorul normal al simțirii generale, pe care, în mod firesc, am dus-o și eu cu un pas mai departe". (A.29).

Verigi într-un lanț sînt toți acești scriitori pe care Goga îi numește precursori; astfel Coșbuc este un poet angajat obiectiv liric care „a dat naștere unei poezii impersonale, al cărui fond se pierdea în vechimea lui în negura vremii" (64 c. 256).

În discursul de intrare în Academie, asupra lui Coșbuc, Goga vorbește despre propria sa artă poetică astfel:

„Cîntarea lui se desfășoară în Imnul vast al naturii. Pe seama lui Coșbuc însă, natura are o specială semni-

ficare. Ea nu e cadrul pentru un sentiment subiectiv, decorul care se atașează propriei frămîntări a autorului. Ea trăiește pentru sine; imens laboratoriu de supremă orînduire, în care omul e un element subordonat slujind o țintă a ei, asemeni unei stînci, unui copac, sau unui fulger care despică văzduhul. Nimic din egocentrismul maladiv al liricii moderne, care în tremurul unei frunze nu vede decît radiațiunea unei dureri înăuntru" (Gh.C. 257—258).

În atmosfera obosită posteminesciană apariția lui Coșbuc înseamnă o bruscă însănătoșire:

„Volumul lui Coșbuc, ca un proaspăt vînt de primăvară pătruns brusc în liniștea obosită a unui iatac, a zguduit puternic nervii discordați dimprejur, a înviorat atmosfera, a deschis un orizont nou și a avut marele merit de a reintroduce principiul sănătății în literatura noastră. Autorul baladelor și idilelor a descins din lumea basmelor, dar a făcut popas în satul lui. Ne-a dat o luminoasă monografie poetică a satului românesc". (Gh. C. 257).

Silueta lui Coșbuc se contopește cu cea a iluminaților apostoli care păstrează taina acestui popor:

„Cînd l-am văzut întîia oară, sunt vreo douăzeci de ani de atunci, strecurîndu-se pe Calea Griviței, cu trupul lui uscățiv, adus puțin de spate, cu privirile pierdute sub pălăria cu borduri largi, am simțit că nu vede nimic din apropiere, n-aude nimic, că înaintează ca un iluminat cu fanatism spre o țintă care e undeva departe, foarte departe..." (Gh. C. 256).

În același chip îi apare lui Goga însăși prototipul purtător de spiritualitate de la noi:

„Îmi aduc aminte de căsuța de la Căciulata, unde stăteam adesea pe malul Oltului. Era iarnă, Oltul înghețat; trosnea ghiața cînd se umflau apele, și, de departe, pe fondul alb de zăpadă, se desemna silueta unui popă sau călugăr, care venea domol călare, țăcănind în buestrul calului. În iarna aceea am simțit că e un trecut românesc, care mai vorbește prin poveștile lui, și că sînt realmente în fața tainei de familie, a misterului de leagăn al acestui popor". (A. 42)

Înainte mergător este Horia și Avram Iancu, amîndoi descinzînd din Munții Apuseni, această matcă a eroilor Transilvaniei: aici în Apuseni se păstrează tradiția eroică: „Neamul lor vînjos adăpostește singura tradiție de eroism pe care vremea vitregă nu ni le-a putut înfrînge. În munții Abrudului continuatorii vechei așezări romane ca într-o cetate izolată de slăbiciunile vremelnice, au păstrat reflexe întîrziate din gloria străbună. Cu toată robota lor zilnică acești copii ai codrului și-au menținut dorul de libertate... ei reprezintă acțiunea într-o lume copleșită de visare mistică." (Avram Iancu, 86).

Precursor este și Iosif Vulcan în spiritul Școlii Ardelene și mitropolitul Andrei Șaguna, la mormîntul căruia spune: „Este poate cel mai evocator mormînt al românismului din Ardeal de o sută de ani încoace, fiindcă sub lespedea lui doarme omul care a realizat cele mai mari binefaceri pe seama acestui colț de pămînt" (La groapa lui Șaguna, 295—296).

Înaintemergător este și Alecsandri care „vine de la Paris direct la stînile din munții Vrancei" și care „e în ordinea spirituală a evoluției noastre: pater patriae" (Alecsandri 66), căci „Alecsandri nu e numai cîntărețul deșteptării noastre... el face parte din pleiada întemeietorilor de țară" (49), „Cu fruntea în cer și cu picioarele bine înfipte în pămîntul țării" (49) așa cum era și Coșbuc „o fire conservatoare, ale cărei rădăcini erau mai puternice decît copacul însuși" (Gh. C. 266).

Tot așa, premergător apare Eminescu al cărui crez „trece peste spuma ușoară a prezentului" și se înfige la „o mie patru sute" descifrînd din cronici un cîntec de biruință. Deodată cu cultul trecutului, el desgroapă „limba veche și înțeleaptă" în care-și toarnă gîndurile înfrigurate, făurind astfel „criteriul de căpetenie al unității noastre de simțire". (Pînza de paianjeni, 140). Acest Eminescu „a fixat mai întîi și de un caracter definitiv tablele legii în graiul nostru" și este „cel dintîi român al cărui creștet primește binecuvîntarea din cer, dar ale cărui picioare sînt înfipte pînă în glezne în pămîntul strămoșesc" (Monumentul M. Eminescu, 41).

Toţi aceşti premergători sînt organic izvorîţi din tradiţia autohtonă au împlinit în drumul lor un rost apostolic în cuvînt şi prin aceasta s-au adăugat tezaurului de putere al comunităţii, căci: „morţii sînt rădăcinile unui neam. Din fiecare se desprinde o fibră de viaţă" (Alecsandri, 67). Intrarea în ordinea firească a lucrurilor e ca „o poveste din trecut, care planează în veşnicie". (La groapa lui Şaguna, 295). Comuniunea morţii se întîmplă în ritmul sărbătoresc şi evocarea lui deschide perspective cosmice; iată evocat bocetul femeilor la fiecare mormînt în noaptea Patimilor în Transilvania:

„Din biserica satului, unde s-a săvîrşit slujba îngropării lui Iisus, ţăranii ies pîlcuri, amestecaţi bărbaţi şi femei, păstrînd după vechiul obicei toată rînduiala ierarhiei. Dinspre pădurea de fagi. unde s-a prăvălit soarele, coboară umbre cernind culorile şi prin sita lor, răzleţ, licurici tremurători se ivesc împrejur. Sînt lumînările care se aprind la morminte, cînd deodată ca un vaiet subteran începe pe la poalele crucilor recitativul monoton al bocetelor muiereşti. Bărbaţii tac duşi pe gînduri, cu buzele strînse, cu fruntea plecată, purtaţi parcă de valul tînguirii, copiii privesc speriaţi în lături, satul întreg s-a cufundat în convorbire cu morţii..." (În Vinerea Patimilor, 357).

Acest trecut sacral-liturgic cu tot misterul troparelor bizantine ce legănau natura umană şi cosmică cade în seama poetului, chipul scriitorului apostol iluminat în sînul unei comunităţi:

„Scriitorii, ca şi odinioară, sînt şi rămîn păstrătorii cei mai de seamă ai misterului nostru de existenţă. În marele laboratoriu de energii producătoare ei vin mai de departe, ei se coboară mai adînc în sufletul unui neam. Celelalte ramuri de muncitori se pun de acord cu oportunitatea, artistului cu veşnicia. Opera de artă, cuprinde în sine deodată trecut, prezent şi viitor".

Un poet de această factură este o mare putere într-o comunitate, Goga socotea că: „o graniţă se păzeşte sau cu un corp de armată sau cu statuia unui poet legată de inimile tuturor" (Monumentul M. Eminescu, 44).

În sfîrşit, Goga însuşi este precursor, este înainte mergător. El vede ca un prodrom venind acel poet în sînul graiului care va evoca ceea ce niciunul din premergători n-au putut şi n-au avut cum: anume ziua de odihnă şi echilibru desăvîrşit din sînul comunităţii. Acel poet ar trebui după spusa lui Goga:

„Să descindă în adîncime, dincolo de spuma aparenţelor, şi ca un cîntec de departe să ne reînvie acel suflet veşnic al Ardealului românesc, care a scăpat neatins de toate obizile, să zugrăvească scene de intimitate, să scormonească detalii cu pitorescul lor, să spulbere vălul de uitare aşternut pe o reţea fermecată şi să prindă în accente tainice, acea poezie a aşteptării pe care instinctul nostru de conservare ne-a transmis-o din tată în fiu, din neam în neam, ca pe o sfîntă şi înfricoşată taină de familie" (I. Vulcan, 273).

Acel poet ar fi poetul mesianic propriu-zis el n-ar mai fi prodromul mergător înainte ci ar fi expresia sărbătoririi odihnirii în lumina mesianică. Goga poetul a atins în poeziile sale acest ceas mesianic de sărbătoare. Textele sale teoretice asupra menirii scriitorului ne prezintă un scriitor premergător angajat într-o patrie şi o comunitate: „în oceanul zbuciumat al omenirii noi sîntem o insulă cu flora ei deosebită şi a îngădui să se distrugă această insulă, înseamnă a tolera un furt în atelierul de evoluţie universală".

PUTEREA VIZIONARĂ A POEZIEI

Cei vechi făceau deosebire între poeţi. Unii erau poeţii, alţii Poeţii, Înţelepţi. Pindar, poetul Eladei, se voia poet de această sorginte. Pentru că, spune el într-un imn:

Poetul Sophos, poetul înţelept ştie de unde
Va bate vîntul peste trei zile

Aşadar, această stare de veghe, a sesiza cele ce vor veni, această stare profetică, a spune dinainte ceea ce va să fie, este obîrşia marii poezii din vechime.

Poetul este văzătorul. Cînd intrăm în textul unui mare poet intrăm, cu sau fără ştire, pe tărîmul viitorului. Ei toţi, poeţii mari, întrebînd după originile lumii, întreabă după destinaţia ei: în origini apare mai clar întregul. În acest sens se poate vorbi de puterea rostirii poetice. Ea este cea care aboleşte timpul interpus între ieri şi astăzi şi mîine, o putere care uneşte aceste trei feţe ale vremii, o putere care dislocă vălul gros dintre ceea ce este şi ceea ce va fi, o putere de-a vedea rărunchii materiei, de-a străvedea prin vreme, puterea cea mai teribilă la urma urmei care adevereşte starea omului în cosmos.

Poezia română este frămîntată de acelaşi elan vizionar. De la început poeţii transilvani numesc această putere vizionară mesianism.

Astăzi poezia nu poate avea altă menire: ea este constrînsă de puterea ce sălăşluie în om de-a nădăjdui şi crede, de-a iubi, de-a fi continuu neliniştită pînă ce nu vede, străvede ce va să fie.

Puterea vizionară a unui poet este adeverită de faptul că el este un om angajat în istorie cu credinţa că existenţa are un sens şi lumea înaintează spre o finalitate luminoasă. Vizionar este poetul care nădăjduie în ciuda tuturor catastrofelor şi necazurilor ce cad peste omenire, el nădăjduie şi intră în această luptă de zi cu zi pentru a aboli răul şi minciuna, nepăsarea şi scîrba, ura şi ne-

cinstea. Un poet vizionar este cel ce luptă ca în fiecare gest al său, în fiecare faptă a sa, fie ea cît mai măruntă, să fie drept și bun; un poet vizionar este omul care nu se dă bătut nici în ruptul capului de-a înfăptui cu dragoste, de-a se jertfi de bunăvoie spre propășirea unei comunități de frați care la un moment dat se poate numi o Patrie, un loc unde se face cunoscut Părintele și părinții.

Poet vizionar este astăzi și cel ce disperă că lumea este nedreaptă și s-a abătut de la eroism și echilibru, poet vizionar este și cel ce caută cu toată ființa bucuria de a fi în lumină, de-a vedea cerul înstelat și stejarii pe pămînt, de-a auzi vîntul și de-a avea o familie, de a-și ține pruncii în brațe și de a-i deprinde să rostească adevărul și să înfăptuiască dreptatea.

Poet de două ori vizionar însă este cel ce biruind atît disperarea cît și exaltarea bucuriei, se ridică la înțelepciunea senină și curată, la echilibrul stelelor: și desăvîrșit cînturile lui sînt putere purificatoare, singură nădăjduirea generînd iubire între oameni.

DINTR-UN SAT TRANSILVAN

Iată-mă în străvechiul sat al moșilor mei de pe dealurile Ardealului. De pe vîrful Daiului se văd munții în zăpezi, Apusenii și turlele altor așezări ce se petrec pînă departe.

Primul drum l-am făcut în cimitir, după un vechi obicei, la groapa neamului meu, așternută sub pruni și cruci măcinate de vreme. Mai sus de aceasta, de astă dată, am dat peste groapa părintelui Cosma, vechiul preot și cărturar ardelean, sfîrșit astă-toamnă în etate de 86 de ani. Participant la Unire pe cîmpia Blajului în 1918, autor al unei cărți despre vechimea română a „cinci sate din Ardeal" printre care se numără și acesta al meu, Părintele Vasile Cosma, latinist luminat în veche tradiție ardeleană, s-a mutat astă-toamnă sub dealul cu clopote, alături de pruncii și neamul lui.

Icoanele pe lemn de tei în veche tradiție bizantină încremenite pe pereți — cădelnița mohorîtă și drumul acesta de pămînt ce leagă izvorul satului de miezul liturghiilor.

Acest Pustnic, la urma urmei, așteptînd zorii în psaltire mai mult decît străjerii schimbul, a înființat trei școli în trei sate și cinci biserici le-a ctitorit și refăcut.

Duminicile ținea slujbe, înainte de război, în trei sate, mergînd călare dintr-unul în altul, din lipsă de parohi, fiind învățător, notar și sfetnic lumesc și sufletesc al atîtor generații ce au venit și întrebat lumea și apoi au coborît sub dealuri la temelia pămîntului.

Răsfoiesc străvechi registre cu sute și mii de copii botezați și apoi trecuți prin școala primară și apoi cununați și unii prohodiți de același paroh. Cîți intelectuali sîntem porniți de prin părțile acestea, ieșiți în țară la îndemnul părintelui Cosma? Profesori, medici, învățători, meseriași. Copiii săraci luați, înainte de război, din familii lipsite sau orfani au fost duși la școli și prin îngrijirea Părintelui și-au găsit un rost. Cine nu-l cunoaște

pe părintele Cosma, cine dintre localnicii și satele din jur n-a primit sfat cu folos din partea lui?

Nu mă pot gîndi la Ardeal și la oamenii lui fără să-mi fac drum la părintele Cosma — preotul de țară necunoscut care în onestitatea lui aici a întemeiat o lume de omenie și hărniciei, slujind adevărul.

Părintele Agârbiceanu adesea venea pe aici, și schimbul lor de scrisori arată cît de mult era prețuit cuvîntul cumpătat al Părintelui nostru.

Era cel mai bătrîn, se pare ultimul dintr-o generație de cărturari minunați și care erau în floarea vîrstei cînd s-a înfăptuit Unirea de mult visată și pregătită. În biblioteca dumisale de țară dau peste frații noștri latini alături de istoriile unui Iorga sau poemele lui Goga și Coșbuc, pe care îi știa pe de rost.

Cu aceeași ladă de lemn în care și-a ținut pe vremuri tînărul seminarist din Blaj cărțile de învățătură, a plecat cu ani în urmă la liceul Bariț din Cluj un alt copil la îndemnul părintelui Cosma și care voia să devină poet...

E sîmbătă seara, clopotele tremură peste sat. Cerul e rece și soarele coboară spre odihna lui. Lîngă mormîntul Părintelui îmi aduc aminte de versul lui Coșbuc, marele poet George Coșbuc, pe care mulți, astăzi, nu-l mai pot pricepe:

Ce urmă lasă șoimu-n zbor
Ce urmă peștii-n apa lor .

Fie-vă țărîna ușoară, iubite Părinte Vasile Cosma!

TESTAMENTUL LUI NEAGOE BASARAB

Un eveniment de primă importanță pentru viața noastră literară și spirituală este repartiția, într-o frumoasă ediție revăzută și adăugită, a *Învățăturilor lui Neagoe Basarab către Fiul său Theodosie.*

Textul acesta atît de dens, clar, cugetat și cu seninătate așternut în cuvînt atrage din nou atenția asupra unui veac de aur din viețuirea noastră pe aceste pămînturi.

Dacă în Moldova Ștefan cel Mare este nevoit să-și risipească multă energie în luptă, „însemnătatea domniei lui Neagoe stă în fapte de ordin cărturăresc. Sub acest voievod s-a clădit cel mai frumos dintre monumentele pămîntului românesc: mănăstirea de la Curtea de Argeș".

Despre această biserică, Gavril Protul, întîiul dintre egumenii Athosului, spunea: „Și așa vom putea spune cu adevărat că nu este așa de mare și sobornică ca Sionul, care îl făcuse Solomon, nici ca Sfînta Sofia care o făcuse Justinian împăratul, iar ca frumusețe este mai predeasupra decît acelea".

Această frumusețe astăzi este greu de regăsit, ea a fost reconstruită după vechiul tipar dar frescele interioare și acea prospețime de veac în care patriarhul Constantinopolului și ceilalți mitropoliți și episcopi și monarhi ai Răsăritului, de față la sfințire, vedeau reînflorind slava Bizanțului potopit de turci, a dispărut și ea.

Meșterul Manole se naște aici, capodoperă, pe lîngă Miorița, a Imnului nostru vechi; întîia tipăritură a Evangheliilor, cea mai frumoasă mănăstire și, cum s-a spus despre *Învățături,* un monument de veac în spiritualitate, fără egal în părțile noastre.

Patru fapte — unul mai important decît celălalt pentru spiritualitate. Căci arhitectura, acolo unde devine frumusețe, este spirit ca și literatura; acolo unde ea sparge tiparul esteticului este spirit.

Neagoe Basarab, izvor de spiritualitate românească așadar.

Într-o frescă păstrată pe tabloul ctitoresc al bisericii de la Curtea de Argeș avem norocul să vedem una din reprezentațiile noastre vechi dintre cele mai impresionante:

Domnul ctitor cu Doamna sa Despina și cei șase copii ai lor.

Mîna dreaptă a voievodului arată spre biserica mănăstirii cu patru turle, dintre care două răsucite precum își vor răsuci mai tîrziu Brâncoveanu și Brâncuși coloanele.

Zvîcnetul pornit de jos în sus îi răspunde de îndată înaltul cu această boltă coborîtă așa cum știam din veacul al șaselea de la Sfînta Sofia. La o mie de ani după Justinian, Neagoe dă un răspuns de departe Hagiei Sophia, așa cum Justinian la rîndul său, după o mie și ceva de ani de la construirea templului la Ierusalim, dă un răspuns lui Solomon, fiul lui David.

Tradiția în care lucrează Neagoe este una accentuat orientală.

În veacul al XVI-lea, majoritatea catedralelor medievale europene erau pe picioare și totuși nu-i pomenită nici una așa cum în *Învățături* nu apare absolut nici un nume de învățat european care ar fi putut impresiona ori influența gîndirea Domnului nostru.

În stabilirea valorii acestei cărți-testament socotim acest lucru de primă importanță.

Gîndirea lui Neagoe nu este o gîndire specific medievală de ev mediu european, ci una specifică răsăriteanului crescut și angajat într-o spiritualitate de continuitate testamentară ca de la tată la fiu, care nu cunoaște epoci de abandonare și reînnoire ca gîndirea și cultura apuseană.

Ritmul culturii de tip răsăritean în care a lucrat Neagoe este unul neîntrerupt, nu unul cu intermitențe.

„Iar eu acum, odraslele mele, voi să vă învăț precum zice Solomon: Fiule primește învățătura tătîne-tău și ascultă sfatul mîne-ta, ca să trăiești în veci“. Cel evocat, cel care a influențat, să zicem, această atitudine testamentară poate fi numit cu certitudine regele Solomon.

Izvoarele lui Neagoe sînt exclusiv răsăritene. În veacul al XVI-lea în Europa începuseră Reforma și Renașterea deja, și rădăcinile spiritualității Europene începeau din ce în ce să fie căutate în alte lumi.

Dar să revenim asupra frescei amintite.

Domnul și doamna aduc această mănăstire înaintea Maicii Teotocos și a Fiului ei Pantocrator, care în frescă sînt redați în icoana specifică artei bizantine.

La picioarele Domnului sînt înfățișați cei trei fii și la picioarele doamnei cele trei fiice.

Veșmintele împărătești de sărbătoare, în orînduiala lor ascetic răsăriteană, povestesc despre un echilibru lăuntric și cuviința veacului.

Coroana domnească rotită deasupra ochilor pare o ramură de măslin dat în floare.

Ochii mari negri și pletele solomonice pogoară în pace pînă peste umeri.

Podoaba Doamnei, ca miresele răsăritului.

Pruncii cu mîinile încrucișate pe piept, tulpina lor fecioreInică a dat și ea în floare, în coronițe, după fel și chip. În colțul drept jos al ctitoriei se vede aripa enormă a vulturului, stema Domnului.

Lucrarea este desăvîrșită în sine și seamănă cu antifonul desăvîrșit cu repetiții odihnitoare.

DESPRE BINE ŞI RĂU

Răul n-are viaţă de sine, este un parazit care trăieşte din strînsura, din avuţia binelui. Binele însă sub tirania răului nu mai sporeşte şi de aici urmează timpuria epuizare a omului stăpînit de rău. Binele prin simpla lui fiinţare sporeşte, este organic, creşte şi se întăreşte şi-i aduce omului o îndelungă şi trainică putere şi profunzime. Răul aşezat peste bine, înfingîndu-şi rădăcinile în bine, îl secătuieşte, îl epuizează grabnic pe om astfel că acesta în cîţiva ani devine o ruină. Omul rău chiar dacă trăieşte mult, vitalitatea lui este în descreştere continuă şi puterea de acţiune din ce în ce mai mică. Binele cunoaşte exact drumul invers, îl creşte şi împuterniceşte pe om an de an, astfel că bătrîneţea omului se numeşte înţelepciune şi vîrstă fericită a celor aleşi.

Se întîmplă ca şi cu uleiul unei candele: dacă arderea este lină în sensul bătăii vîntului, uleiul durează pînă se face ziuă, dacă flacăra se îndărătniceşte împotriva suflării vîntului, lupta aceasta a ei consumă grabnic aloia şi-n miez de noapte veghetorul rămîne fără lumină.

*

Filosofia în esenţa ei, din vechime pînă astăzi, învaţă un singur lucru pe om: să nu se mulţumească cu aparenţele, să stăruie asupra lucrurilor şi gîndurilor mai mult decît omul superficial, să înceteze agonia; omul să se liniştească şi să înceapă să trudească pînă iese la iveală cîte ceva din ceea ce este. Filosofii adevăraţi au fost oameni simpli. Am văzut în Macedonia într-o dimineaţă de vară plină de rouă trecînd prin păduri de stejar, pe un deal domol într-o grădină, o casă de ţară între pomi roditori cu fasolea întinsă pe pari şi găini în ogradă, anume casa filozofului Aristoteles. Cam aşa cum trăiau înţelepţii geţi, cum trăiesc oamenii de treabă gospodari la noi în Transilvania. Sînt mai ageri la minte, dar rămîn în orînduiala matcă a strămoşilor, sînt oameni ce

se lasă aprinși de bătaia vîntului și ard în virtutea puterii lui, sînt oameni de bine ce iau în grija lor întregul spre păstrare și bună transmitere mai departe.

*

Cu binele și cu răul se întîmplă ca și cu oile și caprele. Firea oii este ascultarea, blîndețea, a caprei îndărătnicia, o anume mîndreță.

*

Ideal în lumea veche elină era Binele și Frumosul. Kalos kagatos: frumosul e bine și binele este și frumos: merg mînă-n mînă: opusul lor sînt răul și urîtul. Urîtul este izolarea, a fi singur, omului părăsit i-e urît, i-e teamă, starea de spirit urît este o stare nerodnică, o stare de agonie, omul e rupt din familiaritatea celor bune și frumoase.

Răul n-are nici o justificare, dar are putere atacînd binele pînă ce energiile acumulate de bine se epuizează. Răul în sine, gol, nu există; odată istovind binele cade jos și crapă ca o nălucă ce-a epuizat sîngele hăituitei vietăți.

Din această pricină are un sens lupta împotriva răului; el poate fi obosit, poate fi izgonit înainte de-a fi epuizat binele, cîtă vreme rana se mai poate vindeca.

*

De unde vine răul? Este poate o îmbolnăvire a binelui, o moleșeală a binelui, o stagnare a lui din veșnica îmbunătățire, creștere ce-i stă în fire. Dacă nu crești, dacă nu înaintezi ai și căzut ca de pe scara inițiaților. Răul n-are clorofilă proprie, el crește pe tulpina binelui, se hrănește din ea și la un moment dat poate fi singura rădăcină pînă ce nervurile interioare ultime se usucă și toată alcătuirea se prăbușește. Răul este mascat în haina binelui, seamănă aidoma în afară, suprafața ce-i la vedere este ultima care se schimbă: și asta se întîmplă brusc într-o noapte înainte de prăbușire.

Răul atacă mereu din interior. Trebuie făcută deosebirea între rău, care este boala lăuntrurilor și starea exterioară a binelui, care poate fi uneori nu tocmai arătoasă; binele poate străbate metamorfoze, julituri și răni,

chiar mutilări sau desfigurări, poate fi zdrobit, copleșit din toate părțile, strîmtorat, chinuit, hăituit dar lăuntric este sănătos, mai puternic și luminos ca nicicînd. Răul nu-i evident întotdeauna dar poate fi recunoscut curînd, dumicatul ce părea a fi pîine făcîndu-se pietre. Trebuie să treacă mult pînă se arată boala la suprafață, căci mai întîi moare sufletul, cum spunea Gogol, mai întîi piere nevăzutul și apoi intră boala din plin în cele de la arătare. Lupta împotriva răului începe din această pricină tot lăuntric lupta împotriva nevăzutei boli, care atacă sufletul iar bolile acestea ale sufletului sînt mai greu de combătut, căci leacul nu-i la îndemîna oricui și oricînd. De prunc trebuie să fi fost ocrotit de părinți harnici și sănătoși care să te fi crescut în casa dragostei cu pîinea dreptății și a milei cu laptele păcii și zorii bucuriei, cu lacrima cîntecului și a compătimirii, cu aloia milostivirii și crinul bunei nădăjduiri, în spiritul bunei rînduieli și hărnicii întru adevăr și îndelungă trudă la cele virtuoase și veșnice din matca unei Patrii. Unde nu sînt toate acestea, casa care duce lipsă de dragostea părintească va avea mult de suferit și trebuie să știm că răul în preajma acestor vetre fără foc își sapă sălaș în cuiburile acestea ale nimănui, în sărăcia văduvei și-a orfanului și mai tîrziu în lîncezeala celor avuți din truda altora pe nedrept. Răul își are rădăcinile acolo unde nu-i comuniune, unde nu-i bucurie și căldura unei comunități unite în duh și faptă într-o aceeași nădăjduire, căci răul este urîtul cumplit al părăsirii și izolării, al însingurării, al omului denaturalizat, într-un fel sau altul aflat în exil, fiu risipit dus de tovărășia răului pe drumuri ce nu le-ar fi vroit, ieșit din orînduiala unei Patrii și a Părintelui.

De aceea lupta împotriva răului începe de la sînul maicii care trebuie să-i insufle pruncului harul puterii și dragostei și treptat al trudei și statorniciei începînd cuntîiul zvîcnet ce-l dovedește viu pe pămînt. Educația, care presupune un exemplu viu de virtute și lumină pe care să-l urmezi întocmai, are o însemnătate hotărîtoare în lupta împotriva Răului și ctitoririi Binelui pe pămînt.

ÎNSEMNĂRI DESPRE ARTA NOASTRĂ

lui Constantin Argatu

Cultura și spiritualitatea românească dezbat de la origini pînă astăzi, prin marii lor reprezentanți, după părerea noastră o singură problemă: necesitatea jertfei pentru o viețuire dreaptă și luminoasă: omul se află într-un moment escatologic, limită; și față de acest moment este constrîns, de voie de nevoie, să-și orînduiască viața: omul îi iese morții în întîmpinare, cunoaște, experiază un alt fel de moarte înaintea morții propriuzise, iar cînd această moarte se arată îl află deja izbăvit, deja trecut prin ea și din această pricină senin și liniștit. Acest fapt îl mărturisesc arhaicele noastre sacre cîntări cum este cea a *Mielului Mioară* sau a *Meșterului Manole:* amîndouă aceste cînturi vorbesc despre această pregătire de moarte, despre această luptă cu moartea cînd omul este în plină putere și pe care o biruie într-un mod foarte adînc și inițiatic, astfel că vremea morții propriuzise îl găsește înțelept și eliberat. Tot în virtutea acestui gînd de izbăvire prin suferință, de pregătire pentru moarte înainte de moarte, apar și scrierile noastre vechi: *Testamentul* lui Neagoe Basarab, textele cronicarilor, *Divanul* lui Cantemir și cele ce urmează pînă la Sadoveanu sau Voiculescu. Tocmai această familiaritate cu gîndul morții de mic, această moarte timpurie să zic, îl face pe om să devină om întreg și într-un fel universal. Căci odată biruită moartea, murind odată trăiești, și felul acestei vieți noi este ceea ce dă culturii și spiritualității noastre o valoare deosebită. Mîna care trage penelul pe perete în frescă sau ochiul care îmbină Culorile într-un veșmînt, sau graiul care începe să cînte, le fac toate acestea în alt fel, ca făpturi ce au înviat într-un fel, ce au trecut prin moarte.

Este o spiritualitate testamentară, este o lume ce lucrează *după* moarte; de aici seninătatea ei, de aici așezarea și bunul simț, de aici desăvîrșita frumusețe a portului și a cîntecului, a graiului și a așezărilor: Noi nu

avem o cultură a tinerilor, o cultură adolescentină necoaptă, vîscoasă și haotică, o spiritualitate formată în faza vegetală să-i zic a omului, în perioada sensitivă de creștere *înaintea* morții: arta și spiritualitatea la noi au un aer de maturitate, de coacere, de spiritualizat fără moarte, căci sînt născute *după* această moarte, au cunoscut acel ceas escatologic al suferinții, al izbăvirii prin lepădarea unui anume fel de a fi hazardat și minor biologic doar.

Cu această nuanță arhaică ar veni omul de la noi în contextul celorlalte neamuri, cu această seriozitate și seninătate, cu această bună cuviință și înalt rafinament, cu această credincioșie a lui într-o durată veșnică în orînduiala cosmică și omenească. Această așezare interioară a acestui om de la noi s-a ivit și format în plin zbucium istoric, în luptă și sacrificiu, ducînd o viață aspră de răbdare și chibzuință, ancorați în zodia unei dreptăți universale, care nu se poate să nu reiasă la iveală.

*

Cum pot fi reactualizate aceste virtuți arhaice în scrisul și conștiința celor mai tineri? Nu există decît o cale, cea a seriozității absolute întru cunoașterea Părinților așa cum au fost ei cu adevărat.

Istoria noastră, cu marile făpturi de oameni ai jertfei și luptei, martiri și asceți, truditori și înfăptuitori, trebuie trăită și înțeleasă lăuntric, căci numai marii patrioți sînt ctitori pe plan universal. Ce a însemnat Ștefan cel Mare pentru Moldova, înseamnă și pentru Europa și Mărturisirea de Martir a lui Constantin Brâncoveanu este românească dar și universală.

*

Numai necunoscînd trecutul nostru măreț avem un oarecare motiv să ne maimuțărim după nu știu ce mode străine în arte ca și în viață. Dacă am văzut însă ctitoriile lui Brâncoveanu cum se cuvine, sau ale omului transilvan, trebuie să vedem și să trudim altfel în ființa lumii pentru mai binele tuturor.

*

avem o cultură a tinerilor, o cultură adolescentină necoaptă, vîscoasă și haotică, o spiritualitate formată în faza vegetală să-i zic a omului, în perioada sensitivă de creștere *înaintea* morții: arta și spiritualitatea la noi au un aer de maturitate, de coacere, de spiritualizat fără moarte, căci sînt născute *după* această moarte, au cunoscut acel ceas escatologic al suferinții, al izbăvirii prin lepădarea unui anume fel de a fi hazardat și minor biologic doar.

Cu această nuanță arhaică ar veni omul de la noi în contextul celorlalte neamuri, cu această seriozitate și seninătate, cu această bună cuviință și înalt rafinament, cu această credincioșie a lui într-o durată veșnică în orînduiala cosmică și omenească. Această așezare interioară a acestui om de la noi s-a ivit și format în plin zbucium istoric, în luptă și sacrificiu, ducînd o viață aspră de răbdare și chibzuință, ancorați în zodia unei dreptăți universale, care nu se poate să nu reiasă la iveală.

*

Cum pot fi reactualizate aceste virtuți arhaice în scrisul și conștiința celor mai tineri? Nu există decît o cale, cea a seriozității absolute întru cunoașterea Părinților așa cum au fost ei cu adevărat.

Istoria noastră, cu marile făpturi de oameni ai jertfei și luptei, martiri și asceți, truditori și înfăptuitori, trebuie trăită și înțeleasă lăuntric, căci numai marii patrioți sînt ctitori pe plan universal. Ce a însemnat Ștefan cel Mare pentru Moldova, înseamnă și pentru Europa și Mărturisirea de Martir a lui Constantin Brâncoveanu este românească dar și universală.

*

Numai necunoscînd trecutul nostru măreț avem un oarecare motiv să ne maimuțărim după nu știu ce mode străine în arte ca și în viață. Dacă am văzut însă ctitoriile lui Brâncoveanu cum se cuvine, sau ale omului transilvan, trebuie să vedem și să trudim altfel în ființa lumii pentru mai binele tuturor.

*

Trebuie făcută deosebirea între evenimente. Un eveniment ca să intre în atenția cuvîntului, să devină obiect pentru operă în cuvînt, trebuie să împlinească foarte multe cerințe. Întîi trebuie să fie istoric, adică să izvorască interior ca o necesitate, apoi să fie universal, adică să se refere la toate cerințele și capacitățile omului, să nu-l frustreze pe om de nici una din libertățile reale ale lui și de necesitățile lui ființale. Marele eveniment, național și universal în același timp, care este moartea, arta noastră l-a prezentat și înțeles cum puține neamuri pe pămînt au făcut-o. Celelalte evenimente trebuiesc văzute mereu în lumina acestei biruinți. Căci cine nu înțelege moartea așa cum a înțeles-o poporul la noi, n-are cum înțelege celelalte evenimente istorice.

*

Un poet, de pildă, n-are de dezbătut decît aceleași probleme ale înaintașilor. Eminescu reia problematica poetului anonim, Goga reia tema lui Coșbuc și a poporului, Sadoveanu recitește cronicarii etc.

În popor stau deschise toate temele noastre, aceleași din vechime, noi cu fiecare generație. Omul este cea mai credincioasă creatură dintre toate. El nu-și trădează originile și strămoșii decît cu prețul de-a degenera în adunătură. Între cel de acum două mii de ani și cel de astăzi nu sînt deosebiri radicale. Acest flux continuu, cel mai greu de descoperit, denotă origine și continuitate. Adesea astăzi diversitatea de stiluri vine din lipsa oricărui stil, ca om, din sărăcia de conținut și viață, din nedescoperirea realității părinților. Stejarii seamănă între ei, deși fiecare este altfel. În cuvînt trebuie păstrată mereu aceeași tărie; ori ești stejar, ori nu ești nimic. Sînt și stejari mai mici, arbuști și stejari uriași, dar toți au rădăcini învîrtoșate în pămînt, de aceeași origine. Să fie stejar i se cere fiecărui poet; vultur și stejar cum socoteau elinii.

*

Singura modalitate de înnoire a artei noastre contemporane este de-a redescifra testamentul părinților, de-a ne pătrunde cu adevărat de dragostea față de strămoși și de oameni, de-a nu trăi izolați, de-a redescoperi comu-

nitatea adevărată, jertfa de sine pentru propășirea celuilalt. Trebuie să preîntîmpinăm alienarea și izolarea pe care mașina a adus-o în societatea modernă. Ori asta nu se poate decît printr-un profund atașament față de făpturile vii din istorie. Ce este Istoria astăzi, înțeleg însă din ce în ce mai puțini. Scriitorii trebuie să-i reînvețe pe oameni ce este istoria și care sînt evenimentele și Evenimentul, în cele din urmă, care a favorizat nașterea ei, și în sînul ei a oamenilor putînd viețui laolaltă în comuniuni de frați și mai tîrziu ca neamuri și popoare.

POEZIA ȘI MUZICA

Atît poezia cît și muzica sînt ale Graiului, veșminte prin care graiul intră în casa oamenilor cu o veste, modalități de-a ne ieși unul în întîmpinarea celuilalt, pentru a ne da de știre Vestea cea mare; ieșirea aceasta e semn că cineva ne așteaptă, că trebuie să dăm un răspuns, că ne-a bătut în poartă cineva și trebuie să ieșim, să ne punem un veșmînt pe umeri, să ieșim afară în întîmpinare. Graiul ne cheamă și ne însoțește, și tot el este cel ce ne leagă în dialog pe unii cu alții, rostindu-ne ceasul viețuirii noastre pe pămînt, într-un anume topos.

Important este miezul acela de foc, lăuntrurile tainice care trebuie să se deștepte, să se răscoale, să se ridice ca fluturele din catacombă la un ceas al chemării lui, să se umple de acea slavă de ninsori sărbătorești care face să plesnească preastrîmta încăpere în care odihni.

Cei vechi rosteau frumos, băteau din palme și cîntau cu ramuri înflorite în brațe, strînși în choruri și în hore atunci cînd această pasăre albă a bucuriei îi cerceta, acest fluture al puterii ce-și zuruie aripile uriașe măcar o dată pe-acoperișurile și-n ferestrele fiecăruia dintre noi.

INOROGUL DE CRIVĂȚ

Cantemir este un spirit universal care și-a însușit toate graiurile necesare și aproape toate științele și artele.

De pe această platformă el descoperă că omul este o icoană a absolutului *eikon tou theou*, că poate participa la seninătatea și bucuria desăvîrșită însă pentru asta trebuie să viețuiască într-un anume fel; omul e căzut din cunoașterea nemijlocită, simplă, din contemplarea și bucuria participării la întreg, întrucît a devenit rob simțurilor și acestea l-au împăienjenit și înstrăinat de simplitate și adevăr.

Scrierile lui Cantemir vor deveni astfel un fel de chemări escatologice, un fel de încercări de restaurare a firii umane indicîndu-i-se pricinile căderii și șansele care îi stau în putință de-a se salva. Chemarea, strigătul de deșteptare le împlinește Cantemir însuși printr-un simbol central care îl reprezintă: Inorogul de Crivăț. Acest animal ciudat dispărut, cu un singur Corn, o singură putere, o singură aripă, un singur braț* ca să-i găsim o analogie cu omul, are trupul precum un cal, față de cerb și un Corn mare în trei culori în frunte. Caracteristica firii lui ar fi că nu-l poate prinde nimeni, trăiește în deplină libertate fiind unihorn avînd o singură tărie, nu-i dezbinat, n-ai de ce să-l apuci, n-are a doua mînă cu care să se încurce printre lucruri.

Cantemir îl numește Inorogul de Crivăț — acest crivăț fiind vîntul de miazănoapte, Borasul. Inorogul de Crivăț ar însemna Inorogul de vînt, vîntul fiind pentru cunoscutul filolog ceea ce este și în tradiția semită, cît și în cea greacă, atît vînt cît și spirit, ruah, pneumă.

Tradus, așadar, cum i-ar place lui Cantemir, ar fi: Inorogul de spirit, uniputerea spiritului care, cum spune, trăiește în munții prea înalți înconjurat de prăpăstii.

---

* Monocheros și moncheros vorbesc despre același sens al puterii etimologic qher și cher.

Inorogul este liber pentru că nu-l atrage nimic, nu-i lipsește aparent nimic, este ieșit din orînduiala senzitivă și compusă, nu poate fi robit de nici-o chemare ce l-ar înstrăina de seninătatea munților unde își are locașul. Capul cu ochi mari ce freamătă stelari îi înnobilează statura albă și solitară, picurată cu acest corn triadic încremenit între ochi și auz, în care Cantemir tăinuia ca într-o mînă binecuvîntarea, mirul de leac cu care vine în ajutorul muritorilor atinși de felurite neputințe. În cornul lui cu mir, ca un Mesia al naturii, poartă mireasma-balsam ce poate izbăvi creaturile de la pieire. Aici aluzia este străvezie la alt animal care în tradiția elină împlinește un rost asemănător: centaurul Chiron, ce sihăstrește în munții prăpăstioși, asemeni inorogului, și împlinește același rost de inițiator; lui îi sînt încredințați eroii pentru bună creștere: inițierea era spre bine, spre virtutea de temei în orînduirea firii binelui și frumosului.

Inorogul face parte din această familie de inițiatori pedagogi spre bine; „precum pînă acum inima mea a fost plecată spre partea cea bună, tot astfel va și fi de acum încolo“ pentru că „în toate trebuie să fim curați și blînzi“. Astfel un inițiator, un *MAVTIS*, un văzător este și Inorogul. Acest „văzător “este de obicei orb, îi lipsește , un mădular spre concret, o mînă, ochii pentru că îi crescuse în locul vederii ochiul lăuntric, ca lui Oedip după orbire. Astfel este și Inorogul unul care are numai o putere, numai un corn, numai o aripă, numai o singură tărie. Nu mai cunoaște decît un singur drum și o singură cale, nu mai poate umbla de unul singur, ci trebuie să fie condus de cineva, *căci este singur*, nu mai este pereche ci nepereche „precum un braț căci perechea lui „sprijinitorul, lui, toiagul lui Oedip era nevăzutul Adevăr, a cărei icoană va cerca de acum s-o zugrăvească cu ochii storși, dar unul treaz în frunte, ochiul neobosit, ochiul corn plin cu mir, mîna harului și-a puterii care îmbrăca prin simplă punere pe creștetul celuilalt, a fiului, ca de la tată la fiu, cu putere, același ochi-corn cu care profeții, acești înaintegrăitori, ungeau în vechime fruntea viitorului.

Cantemir are un astfel de ochi de inorog: acest ochi al treilea este Sophia, înțelepciunea, adevărul simplu;

a-l zăbovi de sălbăticia în care se robește; din această perspectivă Cantemir ar putea fi socotit un poet sophianic „unul care știe încotro va bate vîntul peste trei zile".

Așa cum unii oameni de știință astăzi recurg la metafore și alegorii pentru a-și numi ecuațiile, Cantemir în veacul său vorbește și el alegoric; esența e *cum* trebuie să viețuiască omul, acest *cum* atît de greu de biruit, pentru a rămîne cum spune singur „în căldura strămoșilor". Solomon, cu care seamănă Cantemir în parte, îi spune acestui *cum* Înțelepciune, Justinian, împăratul Bizantin, îi spune hagia Sophia, iar Cantemir „făclia cea de aur pusă în sfeșnicul ei de diamant", lumina nevăzută cînd e noapte și luna plină începe să se ridice de pe pămînt.

ÎNSEMNĂRI DESPRE POEZIE

Adevărata poezie începe acolo unde încetează eul personal și se descoperă realitatea istorică ce ființează comunitatea unei Patrii —. Atunci începe poezia, cînd corul mulțimilor morți și vii năvălește peste tine și te atrage în elanul tuturor. Astfel, ceea ce poetul va împlini de acum înainte este transpunerea în grai a Adevărului tuturor. Poetul este ajuns din față, este cotropit de cîntarea înaintașilor. Poetul este rămas în urma celorlalți, eul său îl face să întîrzie de la sărbătoarea tuturor, pe cînd ajunge el nunta e de mult începută.

Poetul sosește ultimul la această sărbătoare și de aceea el nu cunoaște bucuria începutului decît arareori și din auzite.

*

Omul neintegrat într-o comunitate, în matca unei Patrii, n-are antene pentru această poezie a sărbătorii comunitare: cea mai adîncă lucrare a graiului omenesc îi scapă. Cîntările arhaice colective din lumea semită sau lirismul coral elin, ca să nu mai vorbim de cele cîteva zeci de mii de imne Bizantine și Răsăritene, ne ocolesc, nu ni se deschid atîta vreme cît venim de unul singur din noaptea noastră individualistă către ele.

Și nu poate fi mai mare nenorocire pe pămînt decît aceasta: să rămîi străin celui mai adînc Eveniment experiat de ființa omenească și întrupat în cuvînt, devenit viață plenară extraordinară.

*

Există Patrie numai acolo unde există un grai care rostește adevărul. Poetul este veghetorul acestei Patrii în care se rostește adevărul.

*

Nu noutate de conţinut este un poet în Patria lui, ci mai ales readeverirea marelui trecut al locului, adeverirea mesajului spiritual al Părinţilor, acelaşi ca să nu se uite şi să nu se schimbe. Noutatea unui poet adevărat vine din puterea de-a rosti frumos şi profund şi convingător acelaşi alfa şi omega al părinţilor noştri, care au vieţuit şi jertfit aici, lăsîndu-ne moştenire acest grai românesc, aceste sacre ctitorii şi acest topos binecuvîntat.

*

Secolul nostru tehnic are nevoie de aceiaşi oameni ca şi vremile corăbiilor cu vîsle: martiri poeţi, eroi, oameni întregi de caracter şi de omenie, căci sursa de lapte este tot vaca chiar dacă o mulge maşina, locul unde putrezeşte grîul ca să crească holdele este tot pămîntul, mijlocul de comunicare între oameni este tot graiul, hrana cea de toate zilele este tot pîinea, soarele răsare şi apune în continuare, şi ar fi vai de noi de nu ar fi aşa, şi pomii înfloresc pentru a aduce roadă nu pentru a face cuiva ochi dulci primăvara.

*

Un poet este continuu în convorbire cu cineva: ori cu un om viu, ori cu un înaintaş, de la egal la egal. El trebuie să fie atît de profund încît să nu cadă sub influenţa nimănui: faţă de cel inferior lui să se smerească, să-l ajute să se regăsească, faţă de cel mai bogat decît el să aibă smerenia să primească. Fiecare este o persoană unică, o voce unică în acest mare chor şi trebuie să-şi cînte monodic partea pînă la capăt. Persoană unică şi totuşi în sufletul colectivităţii, monolog şi totuşi dialog comunitar cu bucurie fără sfîrşit.

*

Avem nevoie de cuvîntul cuiva ca să ne întărim, de mărturisirea vie a unui om ca să ne punem pe picioare şi să putem lucra în cuvînt mai departe. De aici nevoia absolută de a se întîlni cu alt om, de-a povesti laolaltă. Cantemir vorbeşte despre ospitalitatea extraordinară a moldovenilor care stau cu masa pusă şi pîndesc drumurile şi răscrucile doar-doar va trece un străin ca să-l

invite în casa lor, să-l ospăteze și să stea de vorbă, să se mărturisească unul altuia.

Această întîlnire între oameni este și originea templului. Pe această întîlnire, pe acest cort de așteptare unde omul intră în comuniune cu celălalt, cu străinul bine venit, se ridică templul străvechi de la Mecca sau Mambre.

Cărțile urmează după dialogul cu un om viu. Putem începe dialog cu cei morți care au scris cărți, după ce am avut parte de dialog adevărat cu cei vii. Descoperirea trecutului începe din prezent. Acolo unde nu există prezent este așa de dificil de-a vedea adevărata dimensiune a trecutului. Din aceste pricini ți se cere o înaltă viețuire în prezent ca să poți intra în dialog cu înalta viețuire a înaintașilor. Este o lege aceasta din care n-ai cum ieși fără să nu fi pierdut față de cele reale și adevărate.

*

Mîndria este piedica de netrecut pentru a cunoaște adevărul și firea lucrurilor. Omul mîndru nu poate fi niciodată poet adevărat; Pindar spunea: în întrecerile sacre biruie evlavia, nu puterea.

ROSTUL POEZIEI

Poezia revine în același loc ca și grîul nou din același pămînt. Există un ciclu natural lăuntric ca și în natură și marea grijă a poetului trebuie să fie în a observa cînd e vremea recoltei, cînd i-a venit iarăși vremea cuvîntului de-a rodi. Cuvîntul se apleacă asupra lumii elementelor și istoriei numai cînd e vremea lui în strînsă comuniune cu elementul sau evenimentul ce vrea să-l evoce.

*

Toamna îndeosebi apare limpede că a rosti înseamnă a rodi și cu necesitate sîntem chemați la încordarea spre interior, la priveghiul cerut de această creștere dinăuntru în afară. Angajarea poetului în societate înseamnă angajarea întru rodnicia lăuntrică. El își justifică ființarea prin aceea că ia în grija sa cele ce nu par a avea nevoie de ocrotire, cele străine și ale nimănui, cele ce trebuie însă să fie mereu cu noi altfel înghețăm în istorie.

Poate că în acest consens trebuie înțeleasă spusa înțeleaptă: tăcerea este de aur iar vorbirea de argint. Fructul se complinește prin tăcere, prin comuniune mută. Vorbirea este ca frunzele copacului, este primăvăratică verde și gălăgioasă, fructul copt este tăcut, aurul vorbește prin aure.

*

A fi geniu înseamnă a fi născut, a veni de la origini, a te solidariza cu începutul, a coborî la izvor, a fi cel întîi născut. Într-un fel toți sîntem genii prin naștere. numai că mulți uităm slava noastră, iar poetul este cel care ne aduce aminte.

*

Cartea de căpătîi a poetului este natura și istoria locului său de viețuire. Natura cu toată slava ei viețuitoare

și istoria cu marile persoane ce au ființat pe pămînt, mai întîi cele ce au ființat acest loc aici la noi, toți slăviții voievozi și poeți și țărani, matca aceasta milenară de slăviți anonimi care au jertfit și sărbătorit aici, apărînd și ctitorind acest loc ca Patrie, apoi istoria lumii cu toate persoanele slăvite care viețuie încă pilduitor în zarea noastră.

•

Întîi poetul trebuie să se ridice la înălțimea înaintașilor lui ca simțire și gîndire printr-o înaltă viețuire și nobilă moralitate. El trebuie să capteze în ființa sa izvoarele native din ființa unei seminții și numai ca urmare să-l preocupe noul, întîi viețuie milenar și apoi secular.

•

Poetul trebuie să privegheze drumul neamului său prin istorie, să-l lumineze de-a lungul și de-a-naltul pentru fiecare generație, să poposească la izvoarele cele mai tihnite și-n umbra lor împuternicit să pribegească mai departe. El n-are drept nici să închidă nici să împuținează drumul ci prin căldura arderii de sine să-l secundeze spre slăvita sa destinație.

*

Cuvîntul spus face istorie. El este auzit, respus, influența lui este covîrșitoare; de aceea graiul poetic trebuie să fie atît de înalt și adînc, căci întîia lui menire este de a-i potența pe contemporani întru viețuirea profundă și adevărată. Nimic mai primejdios, așadar, decît o rostire gîngavă, obosită, sceptică, criptică sau vulgară, care nu presupune plenitudinea organică și tainică a ființării omului în univers.

*

Avem nevoie vitală mereu de o poezie limpede și profundă, sănătoasă și luminoasă istoric, organică și social mesianică, revoluționară în spirit nu în formă, pe înțelesul celor dornici de-a se înnoi și înnobila.

*

Regina unui roi este singura dintre toate albinele care nu are ac înțepător. Ea singură, stăpîna și ocrotitoarea

unei seminţii, este chemată să domnească prin puterea blîndeţii, semn adînc că nu în frică stă puterea ascultării. Aşa trebuie să fie şi poetul, neviolent, nu cu biciul stăpînind ci prin origine, nu cu unealta înţepătoare a vieţuitorului neajutorat, ci prin mireasma unui zumzet înalt deosebit, ce-l degustă şi recunosc de departe toate slujitoarele ca împărătesc şi ocrotitor.

*

Cămila, această pustie umblătoare, este cea mai ţiitoare de minte dintre vieţuitoare. După ani şi zeci de ani îşi aduce aminte un rău ce i s-a făcut de către un om şi se răzbună. Textele vechi spun: nu fi ţiitor de minte a răului ca şi cămila.

În acest fel ca vieţuitoare mnemotică pare a fi cămila o pildă pentru poeţi numai că poetul trebuie să ţină minte binele întîmplat în istorie înainte de toate, acele zări şi zile împăcate cînd o Patrie s-a ctitorit şi desăvîrşit în simţămîntul şi cugetul vieţuitorilor ei.

*

Leul-împăratul nu aleargă după vînat. El strigă doar şi prada încremeneşte. Leul se ospătează o singură dată dintr-o masă fie ea cît de bogată: ce rămîne e a ursului şi a altor sălbăticiuni.

Leul trecînd prin pustie îşi astupă urmele cu coada astfel că nu rămîne nici un semn în drumul lui. Din această pricină a fost socotit ca un simbol al cerului care umblă peste pămînt fără urme, asemeni şarpelui, vulturului şi corăbiilor.

*

Paianjenul este foarte sîrguincios. El îşi primeşte hrana în amurg. Toată ziua lucrează în tăcere la întinsul plaselor sale între copaci, în unghere, la răscruci. Musculiţa ce i se dăruie spre hrănire îi rupe de fiecare dată toată lucrătura aşa că în fiecare zi trebuie s-o ia de la capăt. Dacă nu-şi reface plasa, nu primeşte hrană, aşa că are el experienţa milenară a trudei răbdurii de la care nu îl poate abate nimeni.

*

Nimic în natură nu-i întîmplător şi nefolositor. Din toate omul poate deprinde cîte ceva. Unele plante sau vietăţi le cunoaştem deja că împlinesc un semn în economia creaţiei, altele încă nu. Dar le va veni vremea tuturor să le vedem ca frumuseţi şi pilde întru luminarea şi strunirea omului în drumul său prin istorie spre o slăvită destinaţie.

ETHOS

Fiecare popor are un ethos al său specific, ce-l singularizează între celelalte neamuri, o suflare, o culme de vieţuire ce-i asigură durata şi-n virtutea căreia istoria are un sens şi creaţia apare ca o necesitate întru păstrarea locului şi propăşirea nelimitată în cele trainice ca binele şi dreptatea, jertfa de sine, dragostea pentru seamăn şi toate cele de cuviinţă.

Un poet se adevereşte ca valoare, într-un grai şi popor, numai din ceasul în care firea lui consună cu ethosul acestuia, cînd se descoperă ca fiu al neamului său, alături de şirul nesfîrşit de jertfitori şi ctitori neosteniţi ce l-au premers, al căror pathos nădăjduitor îl asumă cu bătaia inimii lui, împuternicindu-i slăvitul mers către zările viitorului.

Spiritul unui popor este leagănul în care odihnesc fiii lui, în care cresc; şi în putere, cînd vine vremea plecării lor, ei îmbracă slăvitul strai de glorii şi virtuţi, înmiresmîndu-i strălucirea cu ritmul domoalei lor vieţuiri în consensul strămoşilor.

Noi scriitorii români venim într-un anume ritm şi port în istorie: înaintea noastră au vorbit pe acest pămînt: neuitaţii noştri părinţi. Păstorul din cîntecul Mioarei, Meşterul Manole, Neagoe Basarab şi Alexandru cel Bun, Ştefan şi Mihai, Budai Deleanu şi Şincai, Bălcescu şi Eminescu, Goga şi Sadoveanu şi alţii al căror duh îl simţim cu toţii că este tăria acestui popor şi-n focul căruia se cade să priveghem mai departe pentru a aduce roadă: căci numai cel ce vine în numele şi din sînul tradiţiei poporului său are şanse de-a fi ascultat, cuvîntul lui are norocul schimbării omului spre bine, şi chemarea lui va rămîne cît vor dăinui stelele pe ceruri ca semn, chemare, întru înnobilarea izbăvitoare a fiinţei omeneşti.

Poporul român are un patos al său, un duh al dreptăţii şi aşezării, o putere de asimilare şi dăruire ce-i înnobi-

lează făptura atîta vreme cît va avea curajul și puterea răbdării slujitoare și nu se va dezice cu ușurință de ceea ce, odată pierdut, se recîștigă cu amor de nevoință.

Venim din duhul poporului și ne întoarcem în popor, apărem pe cerul acestei patrii și ține de bărbăția și seriozitatea noastră de-a fi stele strălucitoare, aștri nepieritori sau comete de scurtă durată al căror sclipăt îl spulberă vîntoasele de dimineață.

EMINESCU

Unii poeţi cîntă natura, alţii mitologizează, unii cîntă dreptatea, libertatea, luate în general, sînt utopici sau sceptici, sau optimişti.

Eminescu, în ceea ce are el mai de preţ, încearcă să intre în dialog cu Persoana vie, omul ca fiinţă ce încoronează zidirea, iar el, bărbat fiind, ştie că omul, pe măsura lui este Femeia, ca Fecioară şi Maică, cea care biruie valurile vremii şi se aşază în rînduiala nepieritoarelor constelaţii, dincolo de slava lor, ca desăvîrşită adoratoare şi ascultătoare.

Iaşi, 17 ianuar, seara, 1975

EMINESCU — POET NAȚIONAL

Ce ne spune Eminescu ca poet național? Care sînt realitățile ce ni le aduce în față, adeverindu-l ca Poetul Patriei sale?

În toți marii poeți naționali transpare o rînduială a universului, o cosmogonie ce se limpezește în jurul Paternului, Părintescului, aproape la toți asemănătoare. Acesta ar fi cadrul, iar în acest cadru se înscrie realitatea unei Patrii cu ceea ce-i este numai ei specific. Cosmogonic poeții mari se asemuie, dar cosmogonicul este numai un moment în evoluția marelui poet, momentul intrării în putere, în stăpînirea toposului în care trebuie să lucreze graiul. Prin acest moment trebuie să treacă marele poet cu necesitate. Ca să ajungă aici, el trebuie să pună stăpînire pe univers prin cuget și simțire, prin cunoașterea care la marele poet este necesitate.

El trebuie să devină familiar în marile cosmogonii, să-i devină apropiate toate marile viziuni din graiurile cîte au fost și au lăsat semn în istorie, el trebuie să se simtă acasă în univers, să se miște în civilizațiile și culturile lumii ca la sine acasă. Odată biruită această neagră străinătate, această răceală și neștiință pe care nu toți o putem împlini, odată ajuns biruitor în străini, odată risipind în străini toată comoara de har și frumuseți personale, odată descoperită Patria, Părintele, în străini, te poți întoarce acasă la Părinte, să deguști din plin dulceața Patriei, bunătatea și avuția și căldura fără seamăn a propriului tău Părinte.

Eminescu dă de sîmburul lumii în străini, dă de slăvita Patrie trecînd cosmogonic prin viziunile cele mai profunde ale orientului, cu care se aseamănă și din care se va întoarce după ce a văzut originile, acasă.

Iată-l în umbra originilor, asistînd la nașterea lumilor:

Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface
Și în sine împăcată stăpînea eterna pace!...
Dar deodată-un punct se mișcă... Cel dintîi și singur. Iată-l
Cum din chaos face mumă, iară el devine Tatăl.

Părintele acesta este la origina lumilor și prin el ființează toate, însuși destinul poetului.

El singur zeu stătut-au nainte de-a fi zeii
Și din noian de ape puteri au dat scînteii
El zeilor dă suflet și lumii fericire
El este-al omenimei isvor de mîntuire:
Sus inimile voastre! Cîntare aduceți-i
El este moartea morții și învierea vieții!
Și el îmi dete ochii să văd lumina zilei
Și inima-mi împlut-au cu farmecele milei
În vuietul de vînturi auzit-am al lui mers
Și-n glas purtat de cîntec simții-i duiosul viers.

În aceste versuri și în puterea acestei descoperiri ce-i umple inima cu farmecele milei, în declanșarea acestui plîns lăuntric la originile lumii în străini se deșteaptă în poet dorul Patriei spre care va veni cu nor tămăduitor, izbăvindu-și semenii de teroarea morții

Aș fi ferice, de-aș fi încă o dată
În Patria-mi iubită în locul meu natal
Să pot a bine zice cu mintea-nflăcărată
Visările juniei, visări de-un ideal

Chiar moartea ce răspînde teroare-n omenire
Prin vinele vibrînde ghețoasele-i fiori
Acolo m-ar adoarme în dulce liniștire
În visuri fericite m-ar duce către nori.

Odată întors acasă, în valea natală, în coliba de trestie cum spune, va lua parte la marele pelerinaj la cohorta nesfîrșită a firii elementelor pe care Părintele i le va trece prin față, ca prin fața unui nou Orfeu sau Adam, pentru a le da nume și a le pătrunde realitatea. Prin fața lui Eminescu trece toată slava acestui topos român din cele mai vechi vremi pînă astăzi. Sînt deșteptate la viață aproape toate făpturile ce au viețuit aici din vremea geților pînă acum, regi și preoți, voievozi și ctitori, zei

și zeițe, temple și rîuri codri și animale, zimbri și bouri, oi și albine, gîzele toate din universul acesta, fagi și stejari, frunze și flori, busuiocul și teiul, trestia și păpădia, crinul și garoafa, trandafirul și nufărul. Nimeni pînă la Eminescu în graiul român n-a auzit trecerea vremii, perindarea firii lucrurilor lumii, vremelnicia lor și misterioasa lor frumusețe, farmecul lumii în extaza clipei în care-i este dat să licăre așa:

Acolo, lîngă izvoare, iarba pare de omăt
Flori albastre tremur ude în văzduhul tămîiet
Pare că și trunchii vecinici poartă suflete sub coajă
Ce suspină pintre ramuri cu a glasului lor vrajă
Iar prin mîndrul întuneric al pădurii de argint
Vezi izvoare zdrumicate peste pietre licurind
Ele trec cu harnici unde și suspină-n flori molatic
Cînd coboară-n ropot dulce din tăpșanul prăvălatic
Ele sar în bulgări fluizi peste prundul din răstoace
În cuibar rotind de ape, peste care luna zace.
Mii de fluturi mici albaștri mii de roiuri de albine
Curg în rîuri sclipitoare peste flori de miere pline
Împlu aerul văratic de mireasmă și răcoare
A popoarelor de muște sărbători murmuritoare
Lîngă lacul care-n tremur somnoros și lin se bate.

Un cîntec vechi, pe care Eminescu îl știa prin Dosoftei, spune că dincolo de izvoare, în preajma izvoarelor se află temelia lucrurilor, rostul lor, acolo se văd originile, acolo sînt temeliile. De tînăr, ca băiet, Eminescu va cunoaște drumul într-acolo, singur tînăr fiind va adormi ades lîngă izvor unde Teiul, element de origine în poezia lui Eminescu, își sfințește viețuirea:

În mijloc de codru-ajunse
Lîngă teiul nalt și vechi
Unde-izvorul cel în vrajă
Sună dulce în urechi

Nimeni pînă la Eminescu la noi n-a auzit atît de limpede originile, atît de organic, n-a străbătut cu atîta ardoare drumul spre originile lumii în firea lucrurilor.

Prin Eminescu, numai de-l vom pătrunde cum se cuvine, știm de acasă cum stau lucrurile în univers, lecția lui este o inițiere de rang în rînduiala cosmosului. De la

izvor pînă la Părinte, drumul ce-l străbate Luceafărul din sînul mării pînă dincolo de ceruri, despicînd oceanul stelar înaripat, Eminescu este pătruns de armonia, de farmecul cel sfînt, de limpezimea nemuritoare a zidirii, aude hora stelelor, ţopăitul alfei centaurului pe boltă, simte puterea lumii şi taina vieţuirii ei în comunicarea pămîntului, aude apele de origine şi vînturile, aude şi vede realitatea vie tăinuită în grai, cea ce numai unora le este dat; între grai şi lumea zidirilor nu-i ruptură la Eminescu, ci odihnire reciprocă, străvedere, străluminare stimulatoare de departe. Natura eminesciană cea din grai este încă neatinsă de agonie, nesimţită din matca sfîntă şi ziditoare a vesnicei ei fiinţări. Pe aici n-a trecut încă focul, sîntem acasă în Patrie, în rînduiala Părintelui.

Iar noi locului ne ţinem
Cum am fost aşa rămînem
Marea şi cu rîurile
Lumea cu pustiurile
Luna şi cu soarele
Codrul cu izvoarele

În această natură vie, în această armonie fără moarte, în această prospeţime neatinsă de umbra stricăciunii, ochiul înlăcrimat de bucurie al poetului zăreşte podoabe, cununa cea mai de preţ a naturii, floarea unică în univers, lui pe măsură, mai presus de toată zidirea ce s-a perindat prin forţa lui cu armonia ei cutremurătoare, dar în care el nu şi-a găsit măsura, asemănarea care ar fi putut-o opri din veşnica ei curgere întru apropiere şi stăpînie. În acest paradis divin autohton Eminescu, precum nimeni altul la noi, asemeni marilor iniţiaţi din vechime, zăreşte asemănarea lui, măsura lui, ajutoarea lui, odihna lui pe care natura de sine nu i-o putea acorda. Numai prospeţimea, numai natura, numai universul în floarea armoniei pentru marele poet nu-i de ajuns încă; graiul nu se poate desfolia încă, poetul nu-i stăpîn pe cuvînt, natura nu-i împuternicită. Din acest Paradis, în această armonie stelară şi terestră, în această sărbătoare a universului se desprinde o icoană îngerască, apare chipul mai presus de fire, coboară încoronarea a toate, apare seamănul pe măsura omului, singurul care poate stăvili veşnicia neparticipativă, care modulează şi întru-

pează frumusețea însăși a zidirii, care o nesfîrșește la modul înțelegător și îmbucurător în acest chip, această icoană este Femeia, Fecioara, Mireasa, Îngerul Femeie, Venera și Madona, seamănul fără seamăn, bărbatului pe măsură, Maica de origine, mama Patrie fără de care nu se poate arăta Părintele. Aici socot că trebuie căutat sîmburele zămislitor al profundului patriotism eminescian în primul rînd. Dacă Eminescu n-ar fi simțit, văzut, înțeles și viețuit cu toată ființa taina încoronării firii lumii prin Femeie, încă n-am fi în fața poetului nostru național. Acolo unde e simțit, slăvit, trăit sîmburele lumii, acolo poate începe odihna creatoare și sîngeră temeiul unei Patrii. Puțini poeți ai lumii au ajuns aici să înțeleagă și simtă plenar ce ne ține pe noi, care-i pricina zidirii, încoronarea ei și odihna unei Patrii, cine poate stimula întru creație o seminție, la ce oprirea din trecere, la ce ctitorirea, la ce Istorie în loc de agonie, la ce rămînere, păstrare, înălțare, la ce ascensiune în loc de împrăștiere.

Nu știu alt poet în literatura lumii care să fi simțit mai adînc și mai lămurit această încoronare a zidirii, această sămînță de leac a omenirii, acest izvor de taină în veac, această putere pe măsură, această fragilitate înrourată de dragul căreia se ține universul, această putință a Patriei, cea mai adîncă și mai de preț dintre toate, peste care poate odihni umbra Părintelui, în care își află împlinirea desăvîrșită tot ce ființează întru vecie și care este Femeia. Nici Orfeu, nici Adam, cei mai mari poeți ai omenirii, n-au fost altfel, nici ei; nu și-au aflat odihna în natură, nu și-au găsit seamănul în altceva decît în Euridika lor, în osul rupt din osul lor în ceea ce era ca o făgăduință și o împlinire a bărbatului și prin care este desăvîrșită orice creație, căci prin ea începe alta nouă și netrecătoare. Nici Platon nu și-a găsit odihna mărturisirii lui, n-a aflat înțelepciunea ultimă, decît prin preoteasa vestită Diotima; nici Dante n-a atins al nouălea cer decît prin îngerul femeie, nici Hölderlin n-a auzit firea lumii decît în preajma Diotimei lui de la Frankfurt și tot așa Pușkin prin Tatiana află odihna patriei lui, și astfel Eminescu prin puterea descătușată în ființa lui de apariția Femeii, coroana și slava firii, prinde gust de rămînere, degustă dulceața unei Patrii, devenind poetul nostru național.

Cînd își va descoperi însoțitorul, izvorul de leac, Eminescu va redescoperi și firea lucrurilor lumii. În preajma femeii va fi ajuns la origini, va fi trecut de izvoare la temelia lucrurilor. Drumul spre origini nu-l va mai putea face decît însoțit de măsura lui, de îngerul Patriei, de chipul iubit. Sonurile eminesciene izvorîte din sufletul său atins de farmecele milei iubirii sînt unice în lume și frumusețea lor e desăvîrșită:

Azi cînd a mea iubire e-atîta de curată
Ca farmecul de care tu ești împresurată
Ca setea cea eternă ce-o au după olaltă
Lumina de-ntunerec și marmora de daltă
Cînd dorul meu e-atîta de-adînc și-atît de sfînt
Cum nu mai e nimica în cer și pe pămînt

În toate ipostazele, în fiece clipă, prezența iubitei înseamnă prezența sfințeniei în istorie. Tu ești sfîntă prin iubire.

Căci te iubesc copilă, ca zeul nemurirea
Ca preotul altarul.

Drumul spre izvor, împreună:

Vino-n codru la izvorul
Care tremură pe prund

iar acolo ajunși, extază la origini:

Vom visa un vis ferice
Îngîna-ne vor c-un cînt
Singuratece izvoare
Blînda batere de vînt

Să plutim cuprinși de farmec
Sub lumina blîndei lune
Vîntu-n trestii lin foșnească
Unduioasă apa sune

Acolo la origini, la izvor e teiul sfînt ce-și scutură creanga înmiresmată, acolo bătaia Duhului; teiul din vechime la români este simbolul spiritului coborîtor ce descinde greu înmiresmat, precum ploaia florilor de tei:

Ne-om culca lîngă izvorul
Ce răsare sub un tei
Adormi-vom, troieni-va
Teiul floarea-i peste noi
Și prin somn auzi-vom bucium
De la stînele de oi

De la izvor iar puterea duhului: în somn se aude buciumul resurecțional al păstorului.

Toate le ia valul vremii, numai chipul femeii rămîne, aducerea aminte în aceste versuri fără seamăn.

Din valurile vremei iubita mea răsai
Cu brațele de marmur, cu părul lung bălai
Și fața străvezie ca fața albei ceri
Slăbită e de umbra duioaselor dureri
Cu zîmbetul tău dulce tu mîngîi ochii mei
Femeie între stele și stea între femei

Femeia este ochiul, singurul care-l poate vedea pe om, natura e privită, dar femeia îl vede pe bărbat, ea priveghează asupra lui, ea e ocrotitoarea apărătoare: în iconografia noastră veche apare cu aripi uriașe sub care e strînsă întru ocrotire toată zidirea:

Privirea ta asupra mea se plece
Sub vaza ei mă lasă a petrece
Și cînturi nouă smulge tu din liră-mi

Liniștea, isichia bărbatului o aduce tot ea iubita maică ocrotitoare, asemeni Fecioarei între sfinți și lunei între stele. Semnificația este de extracție orientală prin Grigorie Palama, marele cugetător atonit:

Tu nici nu știi a ta apropiere
Cum inima-mi de-adînc o liniștește
Ca răsăritul stelei în tăcere

Evocarea acestui chip se întîmplă în ceasul cel mai sfînt al omului și mai profund în sens apofatic:

Cînd însuși glasul gîndurilor tace
Mă-ngînă cîntul unei dulci evlavii
Atunci te chem.

sau același tainic înțeles, în alt vers:

Şi cînd în taină mă rugam
Ca noaptea-n loc să steie
In veci alături să te am
Femeie!

Nu-i erosul în înţelesul obişnuit aici, nu-i vorba de dragostea obişnuită, ci de iubire, de prezenţă, de putinţa comuniunii vederii, de acel ceas de taină, unic în viaţa omului, al liniştirii. Pentru vremile mai moderne pare mai greu de înţeles acest ceas al nunţii şi proslăvirii; femeia nu-i patimă, nu-i obiectul plăcerii şi desfătării, este la Eminescu Fecioara cu faţa străvezie, cu mîni subţiri şi reci, ce-i răsare poetului în cale precum icoana verginei Marii, pe fruntea ei purtînd coroana; este mireasa sufletului înger, rege şi femeie. Femeia este posibilitatea dialogului pe pămînt; prin ea poetul iese din sine întru creaţie, întru grai şi astfel ia o Patrie fiinţă, ea este cel mai puternic stimulent întru creaţie.

Amorul este izvorul graiului, al căutării; unde nu-i iubire, nu-i nici cîntec şi fără grai nu-i cu putinţă o Patrie.

Iată celebra cugetare a iubirii dată de Eminescu:

Ce e amorul? E un lung
Prilej pentru durere
Căci mii de lacrimi nu-i ajung
Şi tot mai multe cere

A plînge înseamnă iubirea, a da de izvorul plînsului, căci dincolo de izvorul plîns se află temelia lucrurilor. Cînd încetează plînsul, piere şi cuvîntul:

S-a dus amorul un amic
Supus amîndurora
Deci cînturilor mele zic
Adio tuturora

*

Din ce noian îndepărtat
Au răsărit în mine
Cu cîte lacrimi le-am udat
Iubito pentru tine.

Stare de rugă şi extază ca în tradiţia anahoreţilor moldavi este iubirea, stare de iluminare şi har ca în Simion cel Nou.

Că nu mai vrei să te arăţi
Lumină de departe
Cu ochii tăi întunecaţi
Renăscători din moarte

Chipul iubitei este unul firav, de înger suav al blîndeţei şi evlaviei: nimic din seducătorul eros carnal.

Şi cu acel smerit surîs
Cu acea blîndă faţă
Să faci din viaţa mea un vis
Din visul meu o viaţă

Uşoară şi serafică e făptura ei gata de zbor ascensional în chorul cherubilor, precum în ierarhia unui Dionisie Areopagitul.

O rază te nalţă un cîntec te duce
Cu braţele albe pe piept puse cruce
Cînd torsul s'aude l'al vrăjilor caer
Argint e pe ape şi aur în aer

Mai degrabă un semn sacru, un licăr lăsat în istorie faţă de care lumea poate fiinţa:

Făclie de veghe pe umezi morminte
Un sunet de clopot în orele sfinte
Un vis ce îşi moaie aripa'n amar
Astfel ai trecut de al lumii otar.

Nimic nu-i mai important pentru poet decît a-şi descifra starea lui lăuntrică faţă de acest semn pe măsura lui, acest semn lăsat în casa lui să-i lumineze şi direcţioneze viaţa

Cînd voi muri iubito la creştet să nu-mi plîngi
Din teiul sfînt şi dulce o ramură să frîngi
La capul meu cu grijă tu ramura s-o-ngropi
Asupra ei să cadă a ochilor tăi stropi
Simţi-o-voi odată umbrind mormîntul meu
Mereu va creşte umbra, eu voi dormi mereu

Iubirea e o putere fără seamăn care

Te urmăreşte săptămîni
Un pas făcut alene
O dulce strîngere de mîini
Un tremurat de gene

Te urmăresc luminători
Ca soarele și luna
Și peste zi de-atîtea ori
Și noaptea totdeauna

Un farmec sfînt se-ntinde peste lume prin apropierea celor doi semeni:

Mă dor de crudul tău amor
A pieptului meu coarde
Și ochii mari și grei mă dor
Privirea ta mă arde

*

Nopțile-s de-un farmec sfînt
Ce nu-l mai pot pricepe

Ajuns aici, Eminescu persoană, el întocmai, în această stare de har la origini va putea porni, precum Luceafărul, către Părintele său să-i ceară să se întrupeze în istorie. Iubirea este puterea uriașă care-l poate aduce pe cel nemuritor în veșmîntul muritorilor de dragul acestora. Luceafărul prezintă această luptă a întrupării, putința întrupării din apă și din foc prin iubire, ieșire din neființă, din veșnicie în Istorie, în vremelnicie. Luceafărul coboară în istorie, pe pămînt din iubire și ctitorește aici sălașul blînd și nădăjduitor al muritorilor. Cel îndrăgostit de Luceafăr, cea iubind Luceafărul odată, iubind apropierea lui, coborîrea lui va viețui altfel de acum în istorie, în cercul ei muritor va viețui cu dorul nădăjduitor al nemuririi.

În puterea iubirii întrupate în istorie, plecînd de la icoana iubitei, Eminescu devine marele poet național, purtătorul unui mesaj înalt în istorie și din această perspectivă poate fi și foarte critic. Acum el știe cum trebuie viețuit în istorie în lumina iubirii creatoare și acum adresează el imperativul critic al vieții lui în celebrele versuri nemuritoare care sînt imperativul poporului nostru, mereu, cît vor fi veacurile.

Tu trebuia să te cuprinzi
De acel farmec sfînt
Și noaptea candelă s-aprinzi
Iubirii pe pămînt

Numai coborînd la izvoare, sfințindu-ne prin iubire, am ajuns la originele unei Patrii și primește un înțeles angajamentul în istorie întru dreptate și adevăr. Din acest cuib al puterii Eminescu va îndrepta cele mai arzătoare chemări compatrioților săi pentru a viețui drept și curat în lumina strămoșilor, oameni ai Patriei lor în puterea iubirii.

Pe acest înger al iubirii îl dorește Eminescu României să-i fie ocrotitor:

Îngerul iubirii îngerul de pace
Tu îl strînge-n brațe tu îi fi altar
Dulce Românie asta ți-o doresc

Patria nu poate fi pentru Eminescu decît ce-i seamănă, lui pe măsură, ochiul ocrotitor, iubita, ca și la Bălcescu:

Tînără mireasă mamă cu amor

În puterea iubirii se întoarce Eminescu, la o mie patru sute, în preajma Basarabilor și Mușatinilor; în toiul luptelor de apărare ale acestora, îl vede pe tînărul Domn de din vale de Rovine grăind Doamnei lui de acasă, temeiul patriei și stimulentul oricărui eroism și martiriu. Numai înțeleasă iubirea la Eminescu dăm de sîmburele fierbinte al profundului său patriotism. Cine poartă steagul de luptă și mînuiește cu dibăcie lancea războinică, decît cel care a plîns îndelung, decît cel ce vine de la izvoare, de la temeiul zidirii, cel care a văzut cu ochii lui cum din haos apare maica în umbra Părintelui?

Inima foarte caldă și minte rece se cer de la un patriot, spune Eminescu: inima iubirii, inima care simte puterea plînsului la origini, și mintea limpede a luptătorului care înalță sanctuare și cetăți ctitorind o patrie de origini, și ea, pe care nici porțile iadului n-o mai pot sfărîma, fiind ctitorită pe piatra de foc trecută prin „plînsorile pustie", după spusa poetului.

Oameni ai marii iubiri sînt toți acești voievozi pe care Eminescu îi strigă din istorie cu putere, să vie în preajma lui să-i țină de cald în istorie, într-un ceas al Patriei în care oamenii nu mai știau să iubească după cuviință: „Ștefane, măria ta", „cum nu vii tu Țepeș Doamne", Mircea, Neagoe, „Basarab și voi Mușatini" și cei mai vechi, Decebal și Burebista, Zamolxis și toți „Gură de aur",

ctitorii scripturilor române, fiii blînzi și sfinți ai acestei Patrii ce ne mistuie tuturora închipuirile.

*

În puterea iubirii Eminescu își încheie cîntarea printr-un testament misterios, care transpare în ultimele-i poezii înainte de întunecare, pe care începuse să-l formuleze încă din tinerețe cînd își dorea:

Voi, cînd mi-or duce îngerii săi
Palida-mi umbră în albul munte
Să-mi pui cununa pe-a mea frunte
Și să-mi pui lira la căpătîi

Iar acum apare același Munte alb, dar în preajma mării: locul mormîntului, ca al Păstorului moldovean din cîntecul Mioarei este plaiul, aici plaiul la marginea mării, unde pe lîngă legănarea vecinicelor valuri apare codrul, talanga și brazii peste vîrfurile cărora în căderea izvoarelor alunecă bolta-nstelată: dulcele topos al odihnei, al repaosului, al somnului minunat în încăperea aceluiași sicriu cu imaginea iubitei fecioare, al cărei nume rostit deasupra lui îl va putea ridica iarăși la viață: este arhaicul loc Patrie, unde natura toată e strînsă laolaltă într-un fel de insulă a odihnei în care se cobora și murea în vechime, iarna, Apollo zeul de la Delfi în Marea Neagră, după unii insula Șerpilor din preajma noastră, ln loc de odihnă, locul de amiază între spiritualitatea geților nemuritori și cea fierbinte, chtonică venind din Elada. Acest loc al odihnei mai apoi era Muntele Fecioarei, Milenarul Athos, unde voievozii Moldovei au avut proprietăți întinse unde au ctitorit și unde soseau păstorii valachi cu oile încă din veacul al XII-lea, cum atestă documentele și unde veneau fii ai acestei Moldove în lumina Fecioarei să trudească și viețuiască în puterea iubirii nemuritoare. Aici mormintele sînt pe malul mării cu codrul aproape, cu păduri de brazi și tălăngi, cu muntele alb departe și izvoare nenumărate sub uriașa boltă a singurătății; aici străjuie mireasa Fecioară-încoronată, singurul loc în lume închinat Fecioarei, miresei imaculate, iubirii creatoare care a făcut din Eminescu poate cel mai mare poet al iubirii de pe pămînt. Văzut în lumina tradiției autohtone române milenare și în slăvita spiritualitate atonită, atît de mult

discutată astăzi pe plan mondial, n-am avea decît să-l așezăm pe Eminescu în lumina și locul ce pe drept organic i se cuvine în sînul arhaicei noastre tradiții, moștenitoarea slovei Bizanțului, a cărei înaltă spiritualitate și sobrietate abia în ultimul veac au început să fie văzute la înalta lor unică frumusețe. Numai din acest loc, topos Patrie, unde omul coboară în somnul de veac în prietenia ocrotitoare a elementelor, se poate veni cu oarecare înțeles către această plină de taină nădăjduitoare cîntare, testament-epitaf ce stă pe mormîntul lui Eminescu de la marginea mării, în muntele cel alb al Fecioarei, în acest loc singular pe pămînt unde moartea nu mai are putere, ci-i frumusețe și avuție:

Naintea nopții noastre îmblă
Crăiasa dulcei dimineți
Chiar moartea însăși e-o părere
Și un vistiernic de vieți.

ÎNSEMNĂRI DESPRE POEZIA GREACĂ

Poezia se scrie în Elada practic trei sute de ani: între șapte și patru sute, între Homer și Aristofan sau, mai precis; între Archilochos și Pindar, cîtă vreme durase și o brumă din dialog între om și zeitate, înainte de zeificarea naturii, înainte de-a se cădea în panteism și a se ridica natura ca putere oarbă sau divină. ca partener.

*

Poetul este ales de mic pentru a deveni rostitor, de către Muză, de către cea care inițiază: astfel Archilochos este trimis de către tatăl său din sat la tîrg să vîndă un boulean. S-a sculat devreme în lumina lunii și a plecat. La marginea tîrgului îi apare un sobor de femei rîzînd, care îi iau bouleanul, dispar și-i lasă în schimb o liră, însemnul sacru al cîntărețului. Tot așa Pindar, adoarme, tînăr între flori, pe Helikon și o albină îi picură pe buze harul poetic.

Chemarea aceasta de mic, alegerea dintre ceilalți a poetului vorbește despre marea însemnătate a graiului rostit, încredințat spre păstrare și împrospătare acestor aleși.

*

Oricît ar fi de ales poetul, din text apare limpede mereu că inițiativa aparține poetului în a prezenta într-un fel sau altul un eveniment. Evenimentele iau naștere odată cu rostirea lor. Ceea ce devine cuvînt este eveniment. Fapta dacă a fost sau nu, nu poate avea mare însemnătate. Totul este cum e rostită. De aici graiul acesta atît de greu, de aici construcțiile acestea senin complicate, acești faguri enormi în care nu stă mierea nici apa. Ei n-au un suport și din această pricină este veșnică reîntoarcere. Omul precum un vinovat se reîntoarce la locul faptei, nu-i liber, nu are față de cine se mărturisi și faptul că-i ființă spre moarte i-o cere această intrare în dialog, definitivă.

Sapho este Pindarul între femeile eline, este poetesa sacră a acestui grai. Cîntecele ei pleacă dintr-o evlavie fără egal. Atmosfera este de sărbătoare sacră, pretutindeni licăresc jertfelnice şi miroase a oficiere adoratorie, a myr şi myrthuri, a curăţire sacră şi evlavie, a pregătire de slujire evlavioasă. Cît de castă pare viaţa ei, femeie măritată, împreună cu fiica ei Kleis pregătind fecioarele insulei pentru nuntă, iniţiindu-le prin cîntec şi evlavie într-o vieţuire superioară, jertfind zeului Eros, care este încă putere ce întreţine Dialogul.

*

Prezenţa zeului în Sapho este aproape fizică: ea spune: Mă cutremură Eros precum vînturile stejarii pădurilor în munţi.

*

Altarul poetesei Sapho este în cinstea Aphroditei sau Kypriei, cum îi spunea adesea ca şi Pindar. Aphrodita însă este maica Erosului născut din unirea acesteia cu Uranos.

Locul sfînt, temenos, cuprinde şi altarul Herei. Aici vin fecioarele în Horă şi cîntă încununate imnele sacre. Erosul este această stare de sărbătoare, această liniştire blîndă a fiinţei în prezenţa divinului, această împăcare după jertfă, tot ce putea fi mai bun aici în Elada, singura cale de cunoaştere. Din această pricină Sapho este premergătoarea lui Socrate, cea mai profundă. Sapho a intuit mai întîi şi rostit ceea ce va fi rostit mai tîrziu prin Diotima de către Platon.

*

Erosul după Sapho este *glykypikrón*, dulce-amar şi *algesídoron*, dătător de durere; caracteristicele despărţirii. Poate de aici înrudirea cu moartea.

*

Femeia, după Sapho, poartă într-o mînă apă şi în cealaltă foc. Seamănă cu Erosul, dar aici poate că-i vorba de prezenţa ei la origini, ca iniţiatoare. Nimeni n-a vorbit

despre femeie, aici în Elada, atît de frumos. Ea a știut toată brutalitatea și spaima necoaptă a bărbatului.

*

Animalele din fabulele lui Archilochos nu-s moralizatoare, ci fiare care se pîndesc să se rupă unele pe altele.

Ură pentru ură. Nu-i posibilă nici-o împăcare. Acest principiu stă la temeiul cetății eline. Au trebuit poeți milostivi ca Pindar să apară care să bănuie că-i posibilă o împăcare o depășire a acestui laț în care om și animal viețuiesc în robia spaimei.

*

Poezia greacă încetează în momentul în care nu mai este dialog, cînd îndoiala în lumea zeilor este o evidență, cînd oamenii își dau seama că zeii pe care i-au făcut n-au realitate, cînd omul descoperă că-i singur în fața morții.

*

Însă eu sînt slujitorul lui Enyalios (alt nume pentru Ares zeul luptelor) și darul Muzelor îmi este încredințat. Astfel se află Archilochus, om al luptei și al Muzei. Război și poezie.

E curios că nu ne-a rămas din acest poet absolut nici un text întreg, totul este fragmentar.

*

Sapho jertfește lui Eros, Anacreon cîntă vinul și femeia. Unul este poet sacru, altul poet de consum mitic.

Ce-i spune unui poet din acest veac poezia elină?

Întîi să nu descrie, ci să poată pătrunde în miezul relației. Apoi, cum ți-e felul de viețuire personală așa îți este și poezia. Pindar, omul și scriitorul, sînt una ca și Sapho sau Eschil.

Apoi, poetul ține de un topos, de un loc, reprezentantul căruia trebuie să fie. Tot așa poetul nu-i o ființă izolată: așa ceva în Elada n-a existat. Poetul inițiază, este pedagogul și văzătorul unui loc.

Noi știm în eonul nostru mai mult despre firea lucrurilor și despre poezie decît elinii, însă numai știind ceea ce ei știau cunoaștem partea noastră și noi cine sîntem și ce avem nou, inestimabil. Față de cine ne raportăm așadar. Căci noi avem un reper sigur, avem Eveniment și realitate existente înainte de-a fi fost rostite. Noi nu naștem lumea prin graiul nostru, ci o recunoaștem, o treabă mai modestă, dar mai certă și mai adîncă.

Cel mai slab poet de astăzi poate comunica mai mult decît cel mai bun poet din vechime dacă recunoaște limpede relația ce-o are de rostit, dacă este supus realității ce-l premerge.

*

Politeismul este înrobire. Dacă erai frumos puteai fi zeificat și astfel adoratorul ca și adoratul erau pierduți pentru libertate.

*

Realitatea elinilor este mythosul, ceva abstract, realitatea noastră este istoria concretă. Aparent nu-i nici o deosebire, dar în realitate sînt două lumi diametral opuse. Între sculptura greacă sau cea de stil romanic este aceeași deosebire; una-i mithică, alta istorică; tot așa între substanța unui Imn pindaric și unul bizantin, de pildă.

*

Truda ascezei orfice este o încercare disperată de-a descoperi istoria care era departe. Poezia orfică rămîne și ea din aceleași pricini abstractă.

*

Pentru Pindar, Herakles, Athena, Dioscurii, Iason, Chiron sînt mythos; pentru noi, Constantin Brâncoveanu, Ștefan, Mihai Viteazul, Mircea, Horia, Iancu, Bălcescu sînt istorie, repere în istorie, în acest topos. A scrie despre Herakles eu fac mai puțin și ceva abstract decît a scrie asupra lui Neagoe Basarab sau Platonida, soața sa. Însă toate acestea sînt mai anevoie de înțeles.

CĂLĂTORIA

Călătorim cu adevărat în tinereţe înainte de-a ne fi încheiat studiile. Aceste călătorii au un scop precis de cunoaştere. Ne ducem să-i aducem pe cei morţi care au lăsat însemn pe un zid de sanctuar, un mozaic sau o frescă, o icoană sau o statuie. Iată ne ducem la Constantinopol să vedem Hagia Sophia, această minune arhitectonică din vremea de aur a Bizanţului de sub Justinian împăratul. Drumul pe ape sau prin aer îl străbatem cu nerăbdare, sîntem atraşi de ţinta călătoriei noastre. Iar odată ajunşi trebuie să rămînem. Căci a vedea cu adevărat un mozaic sau un sanctuar se cere timp jertfit: din ceasurile dimineţii pînă seara tîrziu trebuie să privim cum cade lumina şi ce pune în evidenţă în fiecare ceas şi apoi să cunoaştem îndeaproape ceea ce lucrarea vrea să rostească. Trebuie să fi cercetat cu de-amănuntul epoca şi să fi găsit textul scris de la care s-a plecat spre a fi cîntat în aur sau culoare. Evul Mediu, care ne-a lăsat pretutindeni linia cea mai adîncă pe care omul o poate trage pe pămînt, este sîngerare pe zăpadă din rana Pelicanului ce frînge din sinea sa, Evul Mediu pleacă dintr-o carte în lume, este povestea logosului bătută în aur, strigată în fluiere şi culori, în Imne şi turle pe faţa pămîntului. Iar ca să cunoaştem povestea logosului trebuie să intrăm înăuntrul acestui ţinut atît de greu de purtat prin univers şi ca să intrăm înăuntru trebuie să devenim luptători şi ca să biruim ni se cere spirit de jertfă eroică. O călătorie este o luptă foarte grea: îţi apar toate făpturile din vechime înaintea ochilor şi-ţi cer socoteală. O călătorie este o călătorie în viitor. Căci ne ducem să-i vedem pe cei adormiţi în veşmîntul veşniciei lor, în portul lor de slavă, în toată nădăjduirea lor. Opera unui Imnograf sau cîntăreţ în piatră sau culoare este a unui om înviat a unui om izbăvit din moarte, este un semn din viitor, este o navă ce ne duce către viitor şi trebuie să avem naivitatea şi curajul şi bucuria de-a

fi gata de plecare, de-a fi pregătiţi de moarte. Astfel piatra, culoarea, persoanele încep să-ţi vorbească, se deschid prind grai, devin omenire cutremurătoare şi pe veci ne leagă de mesajul lor brusc revelat. O călătorie este o treabă foarte grea, necesară ca şi aerul sfînt sorbit de pe Munţi, ea este în fiinţa noastră o necesitate absolută, care. neînlăturîndu-o din noi la vremea potrivită, ne ofileşte elanurile. Trebuie la vremea potrivită să-i vedem pe cei morţi, să vedem omenirea pînă astăzi în ce strai a încremenit la răscruci. Călătoria te deşteaptă, te constrînge să ţii seama de cei morţi, să ţii seama de trecut, căci în bulboanele lui se frămîntă izvoarele viitorului. Călătoria înseamnă ieşire, ieşirea şi intrarea în pustie, înaintarea printr-un ţinut arid către o ţintă niciodată văzută, dar nădăjduită cu ardoare. Călătorul este omul nădăjduirii fără margini că odată drumul început trebuie să ajungă în amurg, în vatra unui sălaş Patrie, în acel acasă Patern unde începe veşnica odihnire.

UN POET ATINS DE FRUMUSEȚE

lui Pierre Emmanuel

Dumneavoastră aveți frumusețea, toată slava și măreția Răsăritului, Dumneavoastră ați păstrat măreția Bizanțului, aveți aici vie frumusețea însăși pe care noi occidentalii am pierdut-o. Un om din Irlanda sau Roma, de sub monarhia papală este într-un fel același; se deosebește ca limbă, dar omul occidental nu are de aflat ceva nou de la el, pe cînd Dumneavoastră aveți Răsăritul, aveți tradiția asta a Bizanțului, care s-a alcătuit treptat autohton într-o frumusețe desăvîrșită și asta este puterea și măreția Dumneavoastră. Așa ceva, acest liturgic răsăritean, această viețuire și adeverire a frumosului, a copleșit fiecare nerv al gîndirii și vieții lumii occidentale în acest veac. Frumusețea aceasta a siluit, a pătruns pînă în cele mai amănunte gesturi în omul contemporan occidental, în fața acestei frumuseți ne-am descoperit cu toții cum nu s-a întîmplat niciodată pînă în acest veac și această frumusețe are Patrie, are cuib arhaic, este încarnată profund și milenar, și aici la Dumneavoastră, într-un fel unic care vă dă măreție și echilibru și de această frumusețe sînt și eu vrăjit, toată ființa mea este pătrunsă, toată arta mea, toate poeziile mele și gîndirea mea. Știți Dumneavoastră ce înseamnă frumosul, această frumusețe, acest kalos? Nimic altceva decît că lumii sensibile, intuitivului, corpului, materialnicului, dacă vreți, ceea ce se vede și se simte, li s-a dat drept de existență absolută. Că este minunat, cu ceea ce omul vine imediat în contact: că lumea, așa cum e, este minunată, sensibilul, gestul, veșmîntul sînt frumusețe, podoaba este covîrșitoare și una cu totul, este începutul și sfîrșitul întregului. Omul esențelor, omul fenomenologic care elimină, reduce, brutal defrișează ca să dea de esențe, nu știe ce este frumosul, este un idealist fără pămînt sub picioare, un fanatic și fanatismul în orice privință este destructiv.

Dar frumusețea aceasta blîndă, curățenia aceasta întreagă, împăcarea aceasta desăvîrșită între înăuntru și înafară, între simț și gînd, armonia aceasta perfectă între cer și pămînt, între carne și duh, această adeverire definitivă a lumii sensibile ca realitate ființală a omului este o mare noutate pentru noi, este ceea ce noi am pierdut, și asta aveți Dumneavoastră alcătuit milenar în tot ce ați făcut aici, încorporați în arta Dumneavoastră arhaică, în obiceiurile Dumneavoastră, în această întemeiere a frumosului în toate faptele și gîndurile dumneavoastră. Dumneavoastră întindeți mîna într-un sanctuar și pipăiți o bucată de lemn arhaic pe care este zugrăvită o imagine, o sărutați sau o priviți și aveți bucuria că v-ați întîlnit cu Întregul, atingeți un veșmînt alcătuit frumos din iarbă și cînepă, țesut și încrustat cu simboluri arhaice și sînteți fericiți că v-ați întîlnit cu Întregul, vă priviți în ochi unul pe altul, vă îmbrățișați de sărbători, cîntați laolaltă cu bucurie pe drumuri pelerini sau în sanctuare și sînteți fericiți că trăiți Întregul, acest întreg care este frumusețe este intenție și intuiție este realitatea organică a acestei lumi care este desăvîrșit de frumoasă. Se străvede în această frumusețe osatura spiritului din care izvorăște roua curată a vremelnicului cum prundul în adîncul izvorului: amîndouă însă sînt una, și aceasta este frumusețea. Apoi viețuirea în acest frumos a format un om, altul decît cel fanatic aprins după esențe, este omul blînd și sensibil un fel de trestie cugetătoare în univers, un om al evlaviei un om al puterii, dacă vreți, dar nu al puterii individualiste ci al puterii comunitare, un om înfrățit cu ceilalți pe veci, omul frumos, omul frate, omul solidaritate, omul mădular într-un sanctuar cosmic, omul vrăjit de frumusețea celorlalți, omul care izbîndește prin altul, omul care suferă pentru altul, jertfește pentru altul, se bucură prin altul, omul transparență, omul vas, potir în care se revarsă harul tuturor, omul sensibil la cea mai invizibilă adiere a întregului, omul înnoit, înfrumusețat din cap pînă la călcîi, omul care asimilează cosmosul și-l apropie, îl omenește, îl ospătează, îl convertește la omenie, îl apropie, îl face familiar, îl coboară în Patrie, îl ctitorește în mijlocul

casei, îl face membru al familiei, îl copilărește, îl împodobește, îl adeverește desăvîrșit prin faptul că s-a atins omul de el și-a clipit licărul ochiului său în zarea lui, și-a frecat fruntea de veșmîntul lui, i-a sărutat mîna, s-a răsucit odată în munți, în focul lui coborît peste lume.

Această frumusețã este Sophia, este înțelepciunea însăși a lumii, este jocul și focul, este anima, suflarea caldă și bună, este principiul feminin, este materia blîndă și bună, maica ocrotitoare și rugătoare din matca odihnitoare a căreia ne ridicăm și-n cripta căreia ne reîntoarcem întru priveghi și odihnire, este îngăduința, este atotînțelegerea, mîngîierea logodnica și mireasa, bucuria și izbăvirea noastră. Frumusețea este milă și evlavie, este ceea ce ne face oameni, ne domolește gesturile și apucăturile brutale și nechibzuite ni le întărește și inițiază, ni le crește spre o finalitate mai profundă, ni le luminează și aureolează, le îmbracă în mantia milostivă a eroicului, ni le simbolizează și încetinește, ni le unicizează și încarcă de toată sfinția și desăvîrșirea posibile. Frumusețea este teandrică, este înmuierea făpturii în apele de foc ale văzduhului, este ridicarea țărînii în lumină, este țărna mormintelor devenită Cuvînt, este carnea devenită clopot cîntător, este turma de oi trasă pe jos pe pămînt pînă ce acesta se luminează de îndelunga răbdare și îndurare.

Această viețuire a frumosului aici, această adeverire a sensibilului, această solidaritate umană îngăduitoare, această înmlădiere a făpturii, înnoire, acest profund atașament față de materialitate, față de lumea sensibilă, această milă pentru efemer, această tendință de-a izbăvi natura, de-a o înscrie în sfera de slavă și destin a omului, este pentru noi o putere ce ne-a copleșit și ne cucerește, este o noutate pentru Occident, marea descoperire pentru noi, care a înnoit și aerisit și dă viață artei și gîndirii noastre.

Acesta este unul din gîndurile de temei ale poetului academician francez Pierre Emmanuel în ce privește tradiția și cultura noastră. De nenumărate ori l-am auzit vorbind astfel încă în Franța acum trei ani în casa Dumi-

sale ospitalieră, unde am fost găzduit cu dragoste, şi acum în România ca invitat al Uniunii Scriitorilor, aceste gînduri s-au adîncit şi concretizat printr-o cunoaştere nemijlocită a frumuseţii autohtone arhaice care stă la temeiul acestei comunităţi Patrie ca unicat, fie vizitînd muzeul naţional de artă medievală românească, fie ctitorii brâncoveneşti, fie sărbătorind cu aceşti compatrioţi frumuseţea devenită cuvînt rostit în cîntec slăvitor sub clopotele de vară ale crinilor şi garoafelor de pe munţi, împovărate de lumină şi zumzete de roiuri, astfel că în preziua plecării, rememorîndu-şi cele zece zile bogat petrecute între noi, să ne poată spune că de-acum este şi Dumnealui un prieten al României.

CĂLĂTOR PRIN MARAMUREȘ

Pentru Ioan Chira

Mă aflu la al treilea drum prin Maramureș, de fiecare dată în alte părți. Drumurile dintîi, drumuri de tinerețe făcute la întîmplare, de dragul drumului înainte de toate, au fost doar atingeri ale unei dimensiuni arhaice românești familiare în cea mai mare măsură ca transilvan, dar incapabile de a sesiza nebănuita frumusețe și înalta spiritualitate ce durează această lume străjuită de steaua polară față de restul patriei din care tot ținut răsăritean rămîne.

Acest al treilea drum este un drum chibzuit, pregătit științific ca să spunem așa, și apoi este un drum după ce au fost bătute pe apă și pe uscat marile drumuri din răsărit și apus ale lumii vechi, de la Cezareea Filippi pînă la Santiago de Compostella. În acest caz este adevărat gîndul filozofului că drumul spre cele familiare cu care trăiești și în care te-ai născut este cel mai lung, că nu poți veni spre tine însuți decît după un mare ocol care să fi atins limita în depărtarea extremă. Această îndepărtare poate fi experiată pe două căi: anume, înstrăinîndu-te, prin trudă pe texte, în solitudine, de cele natale, temporal așadar, ori spațial bătînd drumurile, implicînd cu necesitate dimensiunea temporală.

Călătoria în spațiu o implică pe cea în timp, în vremile din urmă drumul devenind astfel drumul spiritului. Și *Călătorul herubimic* al lui Angelus Silesius și *Fenomenologia spiritului* a lui Hegel și *Fuga în Egipt* a lui Rembrandt și drumul Păstorului la gura Raiului pînă în ceasul morții din *Cîntecul Mioarei* sînt tot o călătorie.

Călătorește Luceafărul eminescian, Vitoria Lipan a lui Sadoveanu este un călător, călătoresc turmele veșnice din Carpați pe drumul oii pînă la poalele Athosului, călătorește Dragoș Voevodul de la mănăstirea maramureșeană de la Cuhea în căutarea altui ținut dincolo de munți, călător căutător este Meșterul Manole ale zidului neterminaț pe care să-și ridice ctitoria.

Este o mișcare continuă în toată literatura ultimelor două mii de ani, Orientul curge spre Constantinopol, Bizanțul curge spre apus și răsărit, Alpii sînt plini de cărări bătute pe jos de pelerini în evul mediu, Asia Mică, pe ape și uscat, e numai drumuri spre Răsărit.

Așa este și Maramureșul, o veșnică ieșire în drum ce pleacă alături de altul ce vine, o țară pînă nu demult în sine dar veșnică trezie și călătorie. Cele peste douăzeci de mănăstiri[1] ce îmbrăcau acest ținut și cele peste treizeci de biserici, capodopere în lemn, erau *locul* spre care se călătorea. Căci veneau sărbătorile și drumul chema și pe cîntec începeau intrările și ieșirile și înnoirile spirituale. Omul Maramureșului, ca și moțul, este un mare călător veșnic pe drumuri și veșnic legat de casă. Vatra-i sălaș în vechime cort în care se odihnește călătorul, căci cel mai înrădăcinat, cel mai stabil și etern așezat este cel veșnic cu brîul încins gata de drum.

Casa este șatră pînă astăzi, la origini cort, făurită din lemn îmbucat gata de-a lua drumul și ea cu păsările călătoare.

Nicăieri, poate, în țară nu ai sentimentul acesta de statornicie arhaică de cînd e lumea îmbinat cu celălalt al veșnicului gata de drum.

Un mare om de știință[2] observa același lucru în ce privește lumea semită.

Portul și sărbătorile au toate acest veșmînt al călătorului, al marii călătorii.

Nunta este o mare călătorie, deși poate fi în casa din vecini, deși mireasa se mută peste uliță în același sat, în aceeași casă aproape, totuși drumul este marea călătorie.

Ia-ți mireasă ziua bună
De la soare de la lună

Este călătorie pentru că mutațiile sînt pe plan spiritual de ordin cosmic și nemișcarea spațială uneori înseamnă aluviune cosmică.

---

[1] I. D. Ștefănescu, *Arta veche a Maramureșului.* Aici, bibliografia mai departe.

[2] Dalman, *Arbeit und Sitte,* Palestina

Nunta maramureșeană cu bocetul miresei și întregul ei alai este o spînzurare în cosmos pe verticală, o ruptură de ordin escatologic cu participare de ordin absolut.

Nunta oricui nu-i nunta sectară și îngustă, ci nunta Împăratului celui mare și are măreția de unicat irepetabil ca și moartea.

Evenimentele nu sînt verigi în devenire pentru evenimentul cel mare, ci fiecare îmbracă straiul absolut.

Auzind o jeluire a unui tînăr mort ori a unui prunc asistăm la o dramă cosmică ce închide în sine toată povestea omului pusă la modul absolut.

Sărbătoarea botezului unui prunc este și ea în sine totul. La fel, nunta evenimentul cutremurător al intrării în cosmosul spiritual, ruptură de cosmosul sensibil.

Tocmai acest lucru este extraordinar că nunta, ieșirea din feciorie, din curățenie și puritate ar trebui normal să însenine, cînd, de fapt, este intrare în puritate.

Despărțirea de cosmosul sensibil, de cer și de pămînt este gîndul de temei ce însoțește ceremonia nunții maramureșene.

Prin nuntă se intră în cosmosul real spiritual, se iese din cosmosul sensibil, se iese din lume.

Intrarea în cosmosul spiritual, întoarcerea acasă, descoperirea casei, *acasă la*, pur și simplu este găsit odată cu nunta.

Intrarea în casă, intrarea în cosmos se face prin poartă, această poartă magnifică din stejar, o capodoperă a artei lumii prin exemplarele ei desăvîrșite.

Deschiderea porții nu-i spre lume, ci spre casă.

Fața porții este precuvînt, este pronaos, este degustare din cele ce urmează, iar ceea ce urmează este viața de după nuntă, începutul vieții eterne.

Mireasa este îmbrăcată în apogeul nunții cu toată podoaba cosmosului sensibil.

Turnuri piramidale cu toată flora și giuvaerurile, toate culorile și veșmintele, cît sînt omenești posibile de imaginat și strîns, se adună pe acest trup ce-și ia un ultim rămas bun de la podoabele lumii.

Din tălpi pînă în creștet mireasa poartă lumea sensibilă toată roind în jurul ei cu oameni cu tot, cu fete și feciori, prunci și neamuri și părinți toți și toate, cosmosul întreg atîrnă o clipă de frageda sa făptură.

Apoi brusc toate se desprind, cad ca niște fructe coapte și copacul rămîne gol, numai osatura gata de a intra în orînduiala cosmică eternă. Părul feciorelnic din valuri se adună în cununa căsniciei strîns fuior aspru în coroana potolită, aureola sfîntă din vechime ce îmbracă după creștet ființele sfinte ale martirilor.

Rîurile învolburate se strîng în matcă, încremenesc pe veci în obîrșii, fecioara trece din lume în cosmos, își ia rămas bun de la aștri sensibili și intră sub ocrotirea astrului etern spiritual.

Portul se schimbă brusc, veșmîntul viu trece în port etern și el, și acesta este portul stins și potolit purtînd amprentele veșniciei din toată arta arhaică a acestui ținut.

Porțile falnice prin care intră mireasa, poarta propriuzisă prin care intră în casa mirelui, este o poartă uriașă, înaltă, împodobită cu toate măreţiile în simbol ce așteaptă noua viață, dar strîmtă. Este o poartă escatologică, este o punte de purificare prin care mireasa nu poate intra decît despovărată de toată podoaba lumii, de toată slava lumii, de cer și stele, de soare și lună. Este poarta de foc, într-un fel, ce desparte două tărîmuri, omul intră prin ea din setea de ființă, din lipsă de ființă pentru a deveni una și a se împlini plenar. Iar această unire, intrare în orînduiala eternă înseamnă ruptură cu podoaba lumii sensibile care, oricît de bogată și variată ar fi, este doar o fază în devenirea omului. Și va lăsa omul pe tatăl său și pe mama sa și se va lipi de femeia sa și vor fi una.

Prin poartă se intră în cosmosul plenar sub raza soarelui spiritual ce surîde abstract incrustat în stejar.

Omul intră în biologic în rînduiala spirituală, trece din lume în spirit, din viețuire biologică în creație spirituală și veșnicie.

Soarele ceresc și aștrii sensibili cu flora lumii și variabilitatea în veșnică schimbare cunosc prin nuntă începutul prelucrării, începutul încetinirii și înveșnicirii.

Prin poartă fecioara intră despovărată de lume ca să devină mamă creatoare și păstrătoare a echilibrului cosmic.

Mîna ei de acum va crea pe veșmînt sori și aștri, va țese în sudoare toată flora lumii abstractizată în figuri și culori extrase pe veșmîntul ei, al bărbatului și al pruncului.

Locul sărbătorii ei nu va mai fi cosmosul natural ci cosmosul interior. Podoaba ei nu va mai fi exterioară și proprie, ci ea și pentru ea va vorbi casa ei, veșmîntul bărbatului ei curat și mîndru ca și al pruncului.

Iar brațul bărbatului va lupta încordat în îndărătnicia stejarului să-i smulgă față omenească. În poarta uriașă va înscrie cer înstelat căci el însuși își luase rămas bun

De la mama mea cea bună,
De la stele de la lună

arborele vieții înscris în crucea porții va semnifica arborele Cunoașterii de la obîrșiile lumii, poarta din lemn sălbatec și inform va deveni obraz și tablă a legii inițiatoare și prin simbolurile înscrise credincioșie și atașament față de orînduieli strămoșești prestabilite.

În acest arbore al vieții înscris în poartă, brațul bărbatului va chema sufletul celor duși pentru a fi prezenți preînchipuindu-i în păsări, va înscrie soarele spiritual, colacul din grîu curat și vița de vie, însemnul liturgic al vieții eterne, va săpa chipul șarpelui de aramă ce bîntuia pustia în vechime cu gînd resurecțional, spicele de grîu, peștele criptic, ihtios, scara ce străbate vămile văzduhului, Porumbelul și mîna desfăcută în rugă și adorație, Vulturul Ioanic, lanțul nemărginirilor și pe fecioarele nebune cu candelele stinse. Aceste simboluri deschise spre lume, săpate în poartă îl vor întîmpina pe străin și călător, prin aceste vămi va intra mireasa din lume spre viața creatoare și de aici va intra oaspetele primit ca vestitor de omenie și ospătat după legile cuviinței.

Intrarea în casă se face prin miazănoapte, călcînd pe piatra mare ce străjuie intrarea, pitonul casei unde se țin ceremonii și împlinesc rugi în amurguri.

Tinda corespunde pronaosului, așa cum pridvorul este asemeni celui de templu. Deasupra ușii însemnul ceresc și pragul de jos și cel de sus apropiate astfel că ești silit să te descoperi și smerești în stat ca să poți pătrunde.

Ușa-i deschisă și pătrunzînd fața casei, femeia lîngă prunci te poftește să te așezi.

Îți sare-n față întîi deschiderea casei spre Răsărit unde prin geamurile pătrate se țese lumina lumii; spre miazăzi la fel un geam, și între răsărit și el, înșiruite sacrele icoane la îndemînă ușor de-a fi schimbate după calendar.

De jur-împrejur, poliţi şi culmi unde stau înşiruite blide şi ulcioare şi unde-s clădite scoarţele şi plocadele. La răsărit mereu ştergare albe îmbrăcînd blidele ornate.

Masa stă în răsărit. Lampa îşi sîngeră lumina candelei de seară. De grindă atîrnă leagănul uşor în care-i înfăşat cu sfori şi strîns curat în strai sever pruncul nou născut, în preajma patului, şi el din lemn tare, drept, precum sicriele, scobit în întunericul miezului de noapte. La picioare, cuptorul-vatră sprijinit pe-un trunchi de stejar încrustat liturgic şi acesta. De grinzi atîrnă vase cu miresme de busuioc şi apele de leac. Jur-împrejur curg laviţe, precum în templu, săpate-n lemn pe care pruncii dorm cînd leagănul nu-i mai încape.

Miroase a curat şi-a cuib zeiesc. Te afli cu adevărat pe drum intrat în nava care-şi are de veacuri drumul tras. Furca de tors şi ea-i la fel ca nava stoarsă din măduva copacului.

Totul e strîns curat, legat la locul lui ca gata de drum, pruncii înfăşaţi, cei mici în leagăne, ceilalţi pe lăiţile troci ce curg de-a lungul casei. Masa altar sîngeră albă sub flacăra de ulei. Nava-i demult pe drum, din zorii nunţii cînd, dezbrăcaţi de lume, mirii au pornit scăpaţi prin poarta strîmtă. Acoperişele ţin echilibrul drumului şi pridvorul nu-i decît locul admirării lumii cînd liniştitul drum deschide zarea apelor.

*

Fără casă, fără poartă, fără prunci omul Maramureşului e greu de înţeles; el este cu acestea toate, prin acestea toate, călătorul.

El şi cînd pleacă, cînd iese în lumea lumii, iese cu casă cu tot, iese neieşind, adică nu mai iese niciodată, se mişcă în lumea lumii cu vecia asta a lui laolaltă.

El nu mai poartă în lume lumea, ci veşnicia.

Portul lui este cel dinăuntru, cel făurit pe drumul marii călătorii.

Femeia va purta asceticul port al lumii abstracte în care vieţuie. Zadiile ţesute în roşu şi negru, au semnificaţii spirituale, roşul bordo încarnat, zidit pe cruci întreite şi negrul curat de noapte transfigurată.

Picioarele ei, înfăşate în ţesătură de lînă albă imaculată pînă la genunchi, cînd umblă par o turmă de oi ieşită

din scăldătoare, picioarele păcii curate pentru care pămîntul e sacru și atingerea lui cere curățenie.

Cămașa liturgică precum naosul bisericii îmbracă sînii grei de lapte ce hrănesc pruncii ca icoanele împărătești, iar capul prea curat străjuit de cununa căsniciei, domol acoperită de umbra năfrămii, stă drept pe crucea firavilor umeri. Ochiul e domol și blînd, nevătămat de viciu și teamă, nările regulate trag etherul fremătînd sub clopotele dimineții. Gura-i puțină și buzele ușoare întredeschid fereastra prin care zboară columba imaculată a cuvîntului.

Și bărbatul trezit de luceafăr, veșnic cu brîul încins și făclia spiritului trează, curăță cu barda mereu pulberile și negurile ce se împotmolesc în sîmboalele porții, înalt și subțire, seamănă cu poarta casei lui căreia-i ține loc ieșit în lume înveșmîntat în strai sărbătoresc; trupul precum arborele vieții și soarele e capul, brațele sînt soare ce străbat vămile văzduhului, ochii sînt păsările celor duși, spicele grîului e părul lui, șarpele de aramă devenit șerpar caracter vulturesc, și mîna-ntinsă e pace și cuvînt, broboada de sudoare e cununa casei și cele trei triunghiuri sînt axa firii lui.

Pruncii, ca mieii, cu desaga aduși lîngă icoane și pîinile de dar, spălați curat în zori de sărbătoare.

•

Socotim din capul locului că fără această inversare de perspectivă nu poate fi înțeleasă spiritualitatea acestui ținut. Ea se desfoliază dinăuntru în afară, de veșnicie în temporal nu invers, din sentimentul viețuirii veșnicului. Familia, casa, ca urmare a nunții. Începutul vieții veșnice sînt izvorul acestei spiritualități nu căutare, nu tendința vremelnicului de a se înscrie în înalt, ci tendința veșnicului de-a se înscrie în vremelnic.

Creația în acest caz este absolută și începe cu procreația care nu este expresia viețuirii biologice ci a viețuirii liturgice ctitorită de spirit.

Ei vin din veșnic spre lume, după ce au plecat din lume, odată și aceasta este marea lor călătorie, sentimentul lor de călători puși pe drum din pîntecele maicii lor.

•

Un alt tip de existență a lumii maramureșene era cel monahicesc.

Satele erau alcătuite din casele oamenilor, care prin nuntă înțelegeau să petreacă un mod cosmic de existență, și prin aceste biserici din lemn, la origini mînăstiri.

Orînduiala severă milenară în aceste ținuturi ale vieții sociale te presupune angajat într-una din aceste două vetre Cosmice care condiționau rodnicia și sensul vieții tale ca om; la vremea cuvenită te despărțeai de lume, de cosmosul sensibil și intrai prin poarta cea falnică și severă ca urmare a nunții, între creație și vecie laolaltă, ori tot cam la vremea potrivită cu jurămînt asemănător nunții, te despărțeai de universul sensibil intrînd pe altă poartă, la fel de abstractă și severă, în lumea solitară a vegherii și liturghisirii, a trudei pe textele celor vechi întru descleștarea graiurilor. În aceste peste douăzeci de mînăstiri, al căror nume și urme arhaice le avem, s-au făcut întîiele tălmăciri ale graiului nostru, aici avem urmele cele mai vechi de trudă pe manuscris întru închegarea graiului românesc.

Precum prin nuntă feciorul intra în lume, în legea severă a căsniciei întru rodire și creație, tot așa monahul intra, pe aceeași poartă, întru aceeași rodire, în sînul graiului.

Mireasa lui devenea graiul și veghea în cuvînt, păstrarea tradiției sub același clopot liturgic împletindu-și luminile cu apusul soarelui.

Țăranii și monahii înjugați la aceeași povară a sorții omului ce lăsau în urma plugului pe dealurile aspre o dîră luminoasă.

Acești țărani și monahi laolaltă, înjugați în sudoare și mari cercări istorice, au trecut prin gura lor împleticită fiecare cuvînt al acestui grai, l-au încălzit, l-au înmuiat, l-au ars și zvîrlit afară de pe limba rotacizantă, sămînță în gliile umede. Din aceste boțuri de muncă pietroasă încleștate în zmîrcurile roșcate, colcăind încă de cenuși și de rădăcinile fostelor păduri, a ieșit seminția asta nouă de grai românesc. Cu vorba unele afirme strîmbe ca ouăle de foc țîșnite dintr-o pasăre, răstignită în zbor, dar grele de mîzgă, pline ochi de cleiuri și nuclei cloceai o patrie de trăznete.

Acest grai colcăind de R-uri a găsit echivalenți altui grai copleșit și el de rupturi și Ș-uri, de Ț-uri, dezbrăcat de verbe logoreice, monumental substantivizat, anume graiului ebraic.

Psalmii lui David și Geneza tainic luminoasă s-a decantat pe limba rotacizatorului.

Tot așa, bucuria stelară de cleștar, severa puritate de canon a Noului Testament, ca întîia carte a acestor ținuturi păstrată prin codicele voronețean.

O mînă săpa în piele textul tălmăcit și alta muia, în zeama de plante și extracte savante în culori, pensula aspră înscriind pe bolta naosului făpturile tălmăcite din sacrul manuscript.

Și cînd se zvînta înscrisul textului în carte, se zvînta și bolta încondeiată multicolor în sacru canon de culoare stinsă, stoarsă din mădularele pămîntului.

Atunci soseau țăranii de pe sate cu pumnii și cu darurile în zorii sărbătorii, și-n bătaia clopotului se-nvăluiau cîntînd monah și țară laolaltă.

Căci nu era locul mănăstirii altfel alcătuit decît casa țăranului.

Cel intrat pe poartă spre altar se dezbrăca de lume ca și mireasa și intra în straiul mohorît al nopții în care făptura lui se nevoia spre luminare.

Biserica, locul trudei lui, își deschidea o poartă la fel de strîmtă ca intrarea caselor, dintr-un pridvor spre naos și de acolo bărbații pătrundeau în inima corabiei unde se orînduiau pe aceleași laițe scobite în stejar în fața iconostasului răsăritean.

Geamurile înguste abia fulgeră lumina dinafară, totul e înăuntru. tăcere și taină și ia ființă în întuneric lumina cuvîntului. Stălpările se mistuie blînd în fața icoanelor, retezate brusc în dreptul ochilor de zarea candelei neclintite.

Și cîteva ceasuri corabia plină de țară de prunci și femei, toată suflarea, călătorea lin spre marea ei țintă vestită de departe, din cînd în cînd, din graiul clopotelor.

Turnul blînd, de lemn, spre deosebire de cel gotic ce se înalță mai mult să înșface, să cuprindă, fiind mistuit de sete de cunoaștere și revoltă, dezvoltă mai degrabă sentimentul unei mari comuniuni cu satul și peisajul, împăcare bună și seninătate. Sînt aceste turnuri mai

degrabă luminări ce se mistuie în plină lumină, rostul lor fiind nu de a chema spre ele, ci de-a ocroti de departe: spun, parcă, rămîi acolo unde ești și luminează ca și mine. Sînt mai mult un simbol, o pildă pentru sat, decît unicat: ele le arată țăranilor cum să-și înalțe casele, să fie vatra fiecăruia asemeni altarului, să lumineze pentru ai casei și între ceilalți să viețuiască în pace și nestînjeneală.

Trupul fraged al acelor bisericuțe e strîmt și îngust, abia încap o mînă de oameni. Satele erau mici pe vremuri, dar liturghia cu ușile deschise se prelungea afară, unde oamenii, pe lespezile mari de piatră, un fel de mese funerare unde se așezau daturile și pasha marii sărbători, se socoteau tot în ținutul sacru. De jur-împrejur natura întreagă cu roiurile de albine și teii dați în floare, și cimitirul mirosind a cimbru și busuioc sub crucile de lemn încrustate arhaic, și nădăjduiri: iar mai departe satul, cu porțile jur-împrejurul rîului și mai departe sălașul spre înălțimi și mai departe stăvile în poienile plaiurilor însorite.

.Satul alcătuit triadic, sat sălaș, stînă, e continuare tainică a triadicului în care-i înscrisă corabia-templu, atît pe orizontală: naos, pronaos, altar, cît și pe verticală, naosul, pronaosul și altarul alcătuind întîiul val, al doilea chorul, unde stau picioarele ținutului, și al treilea val local clopotele cu deschiderea vestitoare peste tot satul.

Privită de departe îndelung, sau de pe dealul din apropiere, biserica aceasta din lemn de la Șurdești ori Plopiș pare mai degrabă că se năruie de atîta moștenită, neclintită, încremenită și veghetoare înălțare cu steagul crucilor în vîrf, desfășurata bucurie.

Au ceva de pasăre mare gata de drum, care nu mai pleacă sau abia așezată în popas ce se liniștește.

E ceva în curățenia lor de foc ce zvîcnește dintr-un morman de cenușă cu ultimele lumini de jar.

Apoi par acolo neașteptate, ivite ca din pămînt pentru puțină vreme; locul nu pare ales anume pentru ea, ar putea fi la fel de cuviincios și în altă parte și poate de aceea atîta prospețime și veșnică primenire a spiritului, gata de aventură și asociații ori de cîte ori le are în față.

Nu-s semne de cunoaștere, n-ai în față ceva monumental și primitiv făcut pe veci, înglodat în materie făcînd risipă de material și bogăție, ci o podoabă. Sînt acolo să împodobească, sînt o fată, ca și oamenii, o podoabă

a cosmosului. Fragilitatea lor lucrată cu migală îmbracă ceva, ca și zadia ori cămașa bărbatului brodată la mîneci, pe piept și pe gît.

Sînt încinse și ele cu un brîu de lemn, gros, precum bărbatul cu un șerpar care la intrare înflorește, se dezbină în opt stîlpuri, columne firave înălțate pe obrazul ușii, închipuind ziua veșniciei.

Îmbracă ceva, sînt podoabă pentru taina dinăuntru și de aceea emană atîta viață și familiaritate; sînt podoaba cimitirului și a satului deopotrivă, oglinda naturii și a priceperii mîinii omenești în sfințenia de gînd și bun simț, în efort precis dintr-o străfulgerare a unor oameni harnici și evlavioși viețuind într-un cod de legi severe și orînduială milenară de tip kairoic angajat în istoria și destinația ființei.

Nici mînăstirea, cu toată creația și rodnicia ei, nici casa țărănească și portul nu sînt de înțeles decît ca urmare a nunții, a ruperii odată cu cosmosul sensibil și intrării în orînduiala majoră, de angajament și luptă pe viață și pe moarte cu greul luminii, cu haosul și absurditatea, suferința și lipsa de finalitate a întregului.

Căci oamenii erau ori săteni ori monahi, dar amîndouă tipurile trecute prin același foc viu de purificare prin care au obiceiul maramureșenii să-și treacă ceremonial pînă și turmele. Iar această înnoire corespunde și înseamnă ieșirea din timpul exterior biologic și fatalist și intrarea în timpul kairoic interior, creator și deschis, împăcat și luminos la origini ca și la sfîrșit, înseamnă începutul viețuirii timpului personal, descoperirea existenței tale ca persoană unică de neconfundat cu nici una fostă sau viitoare ca țăran sau monah, înseamnă înscrierea ta în orînduiala escatologic nădăjduitoare, singura care-i dă omului măreție și-l face apt pentru libertate.

DOBROGEA

Lui Epifanie Norocel

În căutarea originalității unui popor trebuie să fie luate în cercetare cele două tendințe fundamentale existente în sînul acestuia: anume cea de păstrare a spiritului autohton și cea de asimilare și captare a spiritului universal. În ce măsură un popor păstrează și esențializează firea locului, pe de o parte, iar pe de alta, în ce măsură este deschis spre absolut, spre asimilarea universului ce pătrunde de aiurea peste duhul autohton. Dobrogea este pentru noi acest loc de cumpănire, de tîrg, locul unde se amestecă apele dulci ale locului cu apele sărate ale tuturor. Pe această gură intrăm în vechime în lume, aici poposeau întîi corăbiile lumii cu idei și produse de pe piața marilor cetăți. Odată cu vinul și uleiul de pe Insule coborau pe pămîntul geților și zeitățile luminilor eline și apoi romane și-și căutau prozeliții în acest ținut hiperboreean unde-și avea lăcașurile Borasul, vîntul întunecat, dar unde se află și ținutul fermecat la Nord de Istros, pe unde umblase Hercules după ciuta de aur și de unde a fost luată și mutată sămînța măslinului pe cîmpia calcinată a Elisului, pe malurile Alfeiosului, atunci cînd se ctitori locul sacru de la Olimpia, după spusa unui imn Pindaric. Dacă spiritualitatea Maramureșului încrustată în lemn și ființe vii cere efort fiecărei generații, la fel de intens pentru a fi păstrată, și în aceasta constă tocmai măreția acestei lumi care luptă cu tenacitate pentru a se păstra, un gînd săpat în piatră are șanse de durată mai mare, ca și un cimitir cu stele de marmoră față de unul cu cruci de lemn. Dobrogea este un ținut arhaic în care, spre deosebire de Maramureș, vorbesc lămurit sub pămînt, mormintele dezgropate și templele catacombe. Ținutul pietros, asemănător celui din Asia Mică, relativ uscat, a păstrat aceste obiecte de cult și opere de artă pe care săpăturile arheologilor ni le-au adus în lumină cu deceniile. Pe aceste documente în primul rînd și pe altele din cuprinsul țării, și-a fundamentat științific opera de

căpătîi Vasile Pârvan, anume *Getica*. Pârvan a lucrat aici și a adus Istoria la lumină, el a repus pe cîntare un argument greu de combătut, monoteismul lumii daco-gete, și această carte este izvorul principal întru descleștarea înțelesului acestui ținut.

După Pârvan însă, mai precis după acest al doilea război, în anii din urmă, au fost descoperite cîteva opere de artă capodopere și cîteva locuri sacre arhaice creștine, care încă n-au apucat să-și taie ființă în viața noastră spirituală. Este vorba de cele douăzeci și patru de statui descoperite în locul gării vechi din Constanța și apoi de schitul creștin săpat în dealul de calcar de lîngă satul Basarabi, probabil din veacul al VII-lea, și de mormîntul celor patru martiri creștini Zoticos, Atalos, Kamasis, Filipos, așezat în altarul unei foste catedrale din veacul al IV-lea ieșite la iveală în urma inundațiilor, anul trecut lîngă satul Nicolițel.

Avem în față, așadar, două epoci, una păgînă și una creștină. Dintre obiectele lumii păgîne rămînem la două lucrări care reprezintă duhul autohton al acestei lumi: așa-numitul *șarpe fantastic* și *cavalerul trac*. Aceste două lucrări sînt reminiscențele unei lumi locale cu duhul și cultul ei, cu templele și viziunile lui asupra naturii și omului.

Șarpele acesta, unic în lume, lucrat cu măiestrie, își are încă unul, perechea, prototipul mai nedeslușit, dar la fel al locului, printre piesele arhaice descoperite de poetul Ion Gheorghe în munții Buzăului. În exemplarul dobrogean însă-i pusă în lumină deslușit ideea complexă ce-i stă la origine. Acest șarpe este un animal cu coadă de leu, trup de șarpe, păr de fecioară, față și gură de miel și urechi omenești. Este un piton al casei, un duh bun sălășluiește în ființa lui, un ocrotitor al vetrei omului, acel șarpe ce revine mereu în poveștile noastre să mănînce lapte pe pridvor, din același blid cu pruncii. Fiind un exemplar unic în lume, după spusele arheologilor, rămîne să-i încercăm o interpretare.

La Constantinopol există păstrat în muzeul de arheologie al Istambulului de astăzi, sub Hagia Sofia, un mozaic celebru, provenind de la Ierusalim, care îl reprezintă pe Orfeu între animale cîntînd.

Animalele ascultînd cîntecul se adună cu toate în jurul cîntărețului. Din ascultarea și profunda vrajă a cîntecului poetului trac, fețele animalelor se umanizează. Bestia din ele se stinge și se revarsă pacea și înțelegerea, și chipul lor devine față omenească. Orfeu este numit Messia naturii, mîntuitorul și restabilizatorul păcii și înțelegerii în lumea fiarelor, prin profunzimea cîntului său. Aceeași față omenească, același auz de om blînd, cu mozaicul orfic, apare și în imaginea șarpelui de la noi. În mozaic animalele sînt redate pe rînd, leul ca și șarpele și mielul; în sculptura noastră animalele sînt redate alegoric, leul prin puterea cozii, șarpele prin trupul uriaș, mielul prin blîndețe, fecioara prin părul lung, omul prin agerimea auzului. Toate laolaltă alcătuiesc o ființă abstractă care poartă același mesaj spiritual de pace și ascultare. Animalele din mozaic sînt numai auz, la zvonul lirei se vestește pace și restabilirea echilibrului pierdut din sînul naturii. Șarpele nostru stă și el numai auz ridicat în cosmos, mîndru și blînd, treaz la cea mai tainică zvonire.

Amîndouă lucrările provin dintr-un ceas istoric sincretic, de interpretare.

Acum lucrează eleniștii și epicurienii sectelor orfice pitagoreice, acum se confruntă lumea ebraică cu cea elină, acum scrie Philo din Alexandria comentariile lui neoplatonice asupra genezei biblice și asupra drumului prin pustie. Șarpele acesta fantastic de la noi, descoperit aici, la doi pași de lumea mediterană a civilizației eline, poate fi ecoul acestui sincretism orfic de umanizare a lumii sau poate fi expresia exclusivă a orfismului tracic, fără știrea acestui umanism speculativ alexandrin.

Limpede este însă că în această operă citim spirit autohton specific daco-get, conform monoteismului atestat istoric.

Cealaltă piesă păstrată în zeci de exemplare în plăci votive, icoane de marmură, îl reprezintă pe așa-numitul Cavaler trac, fără nume, pe calul său călare, cu sulița izgonind duhul răului, balaurul și dragonii din cetăți și de pe drumuri. Cu cîinele după el, în luptă veșnică împotriva spaimelor și întunericului, este simbolul omului trac ce

îmbrăca în vechime, pentru icoanele sfîntului Gheorghe mai tîrziu, toate casele balcanilor.

Dacă șarpele numește atitudinea pasiv-contemplativă a omului în cosmos, cavalerul trac este fața lui de luptă, omul în acțiune pentru mai binele comunității.

Celelalte zeități le putem întîlni și în altă parte, mai ales în Grecia, iar cele cîteva reprezentări ale zeiței vegetației Isis, ori a Mitrei, a Hecatei sau fraților Dioscuri, apoi templul în miniatură cu cele două zeități ale echilibrului, Nemesis, în sfîrșit, Fortuna, nu atestă aici cult neapărat greu de stabilit o influență sacrală îndelungată.

Spiritul autohton prin aceste ultime descoperiri ce-l întîmpină pe omul de astăzi, aici în Dobrogea, este atestat de Cavalerul trac și de Șarpele fantastic pe lîngă atestările mai vechi puse în lumină de Vasile Pârvan în *Getica* și în *Memoriale.*

*

Spiritul universal ce s-a întrupat în lumea noastră de timpuriu, acest spirit ce-a revoluționat lumea acum două mii de ani, îl găsim în Dobrogea mai profund ancorat decît știam științific în urmă cu două decenii. Bisericuța catacombă săpată în calcar pe mai multe etape, loc de cult și de locuit, de mormînt și de trudă a unei comunități creștine, ce s-a ferit astfel de neamurile barbare, ce s-au perindat pe aici făcînd una cu pămîntul orice zid de apărare, este expresia acestei asimilări a spiritului universal ce pătrundea în lume pe toată fața pămîntului, a lumii de atunci.

În felul ei bisericuța asta, numai cruci și curăție, cu un altar săpat și el în piatră de calcar și stîlpi de sprijin, este unică în lume.

Apoi mormîntul martirilor cu capetele retezate așezate pe piept numesc oameni ai locului ce și-au plătit cu sîngele ce le scrie numele pe perete, credincioșia într-o vreme cînd creștinismul încă trăia sub pămînt în catacombe, înainte de Împăratul Constantin a cărui fiică numește Constanța de astăzi.

*

Aici în Dobrogea auzim cu auzul șarpelui casei noastre drumurile mării și cerul fierbinte al răsăritului, de aici se

poate degusta curățenia de cleștar a artei eline, se poate auzi în nopți, cum auzise Pârvan, dalta de geniu a lui Phidias și Daedalus, se poate închipui dialogul platonic și chorul liric al tragicilor, este de aici drumul cel mai scurt spre eroicul păgîn și marea suferință aristocrată a lumii eline, drumul spre izvoarele din care s-a născut Europa trec pe aici, spre acele mătci mume în leagănul cărora tînjea Eminescu să-și afle odihna vecinică la Porțile Răsăritului, senin și împăcat în patria Cavalerului, treaz în lupta cu demonii. Pe aici a pătruns făclia sacră a Imnelor bizantine și Pasărea Phönix cu puii pelicanului, aici au poposit întîii soli trimiși din pustie sub steaua magilor la început de eon, în țărîna acestui secular pămînt trebuie să căutăm urmele păsării de foc ce-a trecut peste Carpați în fruntea turmelor, pe aici a călcat păstorul mioritic pe drumul oii din Bizanț spre Maramureș, aici a deprins întîi gustul jertfei Meșterul Manole, pe aici a trecut spre țară încărcat de slavă Luceafărul de ziuă devenit om. Întrupat din valurile mării spre mireasa din cîntarea moldavă.

Exilurile nu-s rodnice, vremurile de exil pentru nici un neam n-au fost creatoare; ceea ce s-a făcut aici în Dobrogea în vechime este opera locuitorilor, a acestor oameni aspri cu grai deosebit pe care îi cîntă și de care se înspăimîntă delicatul Ovidiu, această lume getă copleșitoare viețuind în spirit monoteic cum numai încă un neam în vechime știa s-o facă sub porunca grea a pustiei mistuitoare.

*

Aceste lucrări autohtone, descoperite aici în Dobrogea, unele ca expresie a duhului local, altele ca întrupare a ideii universale, redeschid problema capitală, îndelung cugetată și dezbătută în primele veacuri ale eonului acest, asupra *Restaurării* Cosmosului, împăcării dintre oameni și izgonirii vrăjmășiei împotriva căreia luptă și Cavalerul trac. Șarpele cu chip de om ne dă posibilitatea să revenim asupra acestor gînduri deloc străine spiritualității contemporane.

Restaurarea cosmosului sau împăcarea dintre creaturi trebuie să înceapă de la om, de pe fața omenească și prin om să se întindă și să cuprindă tot cosmosul, de la leu la

șarpe și miel pînă la aștri necuvîntători. Împăcarea asta a fost și rămîne unul din gîndurile fundamentale ale ontologiei, de la origini pînă la Heidegger. A fi în pace cu toate, a avea un acasă etern, a fi acasă în cosmos, ființă și fire laolaltă. Această restaurare este rostită în grai vechi grecesc prin expresia ἡ ἀποκατάστασις — *he apocatástasis* —, restaurarea a toate și a toți, din nou regăsire a orînduielii și armoniei între toate.

Avîntul restaurării cosmosului începe acum două mii de ani și străbate ca un fir de argint toată istoria și toate neamurile, fiecare dînd răspuns, după puteri, acestei înalte cerințe lăsată pe umerii omului.

Restaurarea cosmosului înseamnă îmblînzirea lui pe calea spiritului.

În lucrarea noastră arhaică procesul restaurării, împăcării, începe tot de la obraz, începe de la om. Omul în ascultare devine pildă pentru miel și copil, pentru șarpe și pentru leu. Este această piesă expresia plastică, în marmoră, a aceluiași mesaj spiritual pe care îl întrupează *Cîntecul Mioarei* în cuvînt, sau *Meșterul Manole.* Omul, prin jertfa de sine, biruie vrăjmășia dintre elemente, îmblînzește cosmosul.

În graiul de toate zilele acest gînd este ascuns în vorba *omul sfințește locul,* omul întemeiază locul, ctitorește acest *acasă* unde se întîmplă comuniunea pămîntului cu cerul, precum la Olimpia locul sacru ctitoria, desălbăticit prin jertfa luptătorului. Cavalerul trac, Șarpele fantastic, eroii, martirii ce-au săpat în piatră acest lăcaș catacombă în dealurile Dobrogei, au desălbăticit, fiecare în felul lor, acest ținut, l-au îmblînzit și omenit, l-au restaurat. Pămîntul sălbatec, păscut de turme în devălmășie devine istorie, devine casă și patrie odată cu apariția omului care stabilește *„legămînt cu pietrele cîmpului și cu fiara cîmpului care va trăi cu tine în pace“*, după cuvîntul zbuciumatului Iov.

Restaurarea poate fi personală sau colectivă. Și un fel și altul sînt atestate istoric. Restaurarea personală începută în pustia Egiptului s-a întins peste toate sihăstriile pămîntului iar cea colectivă, cuprinzînd neamuri, a format civilizația și cultura și spiritualitatea lumii de ieri și de astăzi, pe un temei revelat și prestabilit.

CĂLĂTOR PRIN ŢARA ROMÂNEASCĂ

pentru Ioanichie Bălan

Maramureşul este tărîmul de nuntă de la noi, locul unde se întîmplă povestea păstorului mioritic, este ţara mirelui, a bărbatului stejar ce ridica sălaş din propria-i statură. Ţara Românească este povestea maicii, a miresei, a femeii ce se jertfeşte în temelie ca zidurile să se poată închega: Meşterul Manole experiază aici puterea de jertfă şi frumuseţă a miresei sale, este biruit, copleşit de acest spirit jertfitor ce sălăşluia în fiinţa acestei mirese pe cale de a deveni maică. Toate ctitoriile acestea unice în lume sînt fiul nou născut într-un ceas de jertfă supremă. Toate aceste ctitorii istorice poartă amprenta acestei jertfe supreme pe care maica trebuie s-o împlinească pentru ca pruncul să poată năvăli în lume, toate aceste lăcaşuri poartă Hramul Adormirii Maicii şi Miresei lui Manole, de la Viforîta şi Tîrgovişte pînă la Curtea de Argeş şi Hurezi, peste vîrfurile munţilor la Schitul Stănişoara, Bistriţa sau Arnota. În pridvorul Govorei stă această maică mireasă a lui Manole cu aripi uriaşe acoperind o ţară. Nicăieri în lume nu-i de întîlnit femeia cu aripi ca aici. Cîntecul ne spune că Manole şi-a făcut aripi, el şi-a creat cu mîna lui aripi ce l-au doborît. Maica şi mireasa lui însă este cea căreia i-au crescut aripile după natură. Zburătorul este mireasa biruitoare, este maica aceasta cu aripi uriaşe ocrotitoare unei patrii strînsă ca puii sub aripele păsării de foc.

Atmosfera, curăţia şi frumuseţea acestui ţinut prin ctitoriile de aici este una de Împărăţie. Nicăieri ca aici n-am simţit, n-am gustat şi văzut ceea ce trebuie să fi fost Împărăţia Bizantină altădată. Căci nu-i vorba de influenţe ci de vieţuire în acelaşi duh, în aceeaşi comunitate, în aceeaşi egumenie specifică Bizanţului. Bizanţul este o sinteză orientală pe tărîm trac, cu domni traci ctitori, cum a fost Justinian împăratul, ctitorul Hagiei Sophiei, plecat dintr-un sat din Dacia meridională la Constantinopol. Ceea ce a înflorit în Bizanţ atunci era floare

pentru toată lumea răsăriteană și cînd tulpina a fost cotropită de otomani, ea a dat vlăstare în altă parte, firesc și de aceeași putere și frumusețe. Căci Bizanțul este frumusețe înainte de toate, este această desăvîrșită împăcare în univers, acest echilibru social și sufletesc al oamenilor strînși într-un cuget în lumina aceleiași simțiri fraterne. Ceea ce Neagoe împlinește pe Argeș, după căderea Constantinopolului, este aceeași faptă, dacă nu mai măreață, mai profundă și mai blîndă ca a lui Justinian. Ctitoria lui Neagoe este una desăvîrșită: Învățătura lui testamentară către fiul său, această zidire sălaș de odihnă veșnică și împlinirea în cuvînt a gîndului arhaic și curat răsăritean al restaurării femeii, al puterii și măreției femeii pe care lumile vechi nu l-au avut. Nici lumea semită, nici Grecia păgînă n-au cunoscut femeia decît ca roabă asupra căreia apasă fie un blestem, fie o neputință și o ușurătate.

Aici femeia este gata de jertfă, este gata să piară, pentru ca ființa ce-i sălășluie în putință și voință să izvorască în lume. Se întinde pe pămînt și după forma trupului ei se înalță ctitoria. Capul este altarul, sînii cele două curbe laterale, pîntecele naos, adică prova corăbiei, picioarele stîlpii de pridvor. Fiul născut, încins cu brîu, rostește grai pe clopote. Acest ceas al jertfei, acest ceas al nașterii în sudori, bucuria nașterii, putința jertfei pentru celălalt, o sărbătoresc ctitoriile toate din Țara Românească. Mireasa maică stă în mijlocul unei poieni, fragilă și preacurată, de jur-împrejur o ocrotesc chiliile domnului, blînd cu slujitorii săi, și mai departe cimitirul și mai departe încă un zid, împrejmuitor și apoi sînt pădurile și țara. Maica este înăuntru, mireasa de-o frumusețe desăvîrșită. Maica este la temelia acestei frumuseți, pe jertfa ei de bunăvoie se înalță acest frumos autohton desăvîrșit. Jertfa lui Manole a izvorît fîntînă. La răsăritul Maicii se află mereu o fîntînă cu apă vie și proaspătă pentru maica devenită corabie și astfel călătoria este veșnică într-o patrie ce rămîne și durează peste toate veacurile. La picioarele maicii, domnii și-au smerit mormîntul; Mircea în pădurea de nuci la Nucet pe malul Oltului, Neagoe și soția lui Platonida, pe Argeș, mormîntul lui Brâncoveanu este gol. Singurul mormînt gol din Țara Românească; trupul său a trebuit să cunoască jertfă de martir pe malul Bosforului cu cei patru fii ai săi. Capul

lui Mihai Viteazul doarme pe Dealul de deasupra Tîrgoviștii la picioarele aceleiași maici mireasă și ocrotitoare, iar trupul său a rămas împrăștiat sub holdele din Transilvania; Iorga spune că sufletul lui a rămas cu noi pe veci, cu fiecare pînă la ceasul luminilor.

Țara Românească, patrie a moșilor noștri, loc de odihnă și veșnică pomenire la scîncetul candelelor în amurg, cînd blînd se revarsă sfîntul aer de peste păduri și mișcă graiul clopotelor. Sub pămînt este măreție, acolo la temelia holdelor și zidurilor stau părinții noștri și maica noastră, eroică și ascultătoare grabnică, marea noastră maică și mireasă, frumusețea și înțelepciunea noastră, maica noastră a tuturora care ne-a învățat că trebuie să jertfim pentru a fi, că trebuie să putrezească sămînța în pămînt pentru a aduce slăvită rodnicie, iar afară pe pămînt, prin păduri, înnebuniți de frumusețe, viețuim noi fiii, sub bolta cerului deschis senin deasupra nemuririi noastre.

Miroase a fîn proaspăt cosit, miroase a tămîie și a rai la Hurezi. Fecioarele cîntă pe colnic, cu greblele de lemn adună fînul, vacile pasc și se balegă pe drumul măreț ce înaintează către sălașul blîndului Domn. Miroase a împărăție de aur, a curăție și a Bizanț. Miroase a aloe și a scoarță românească, miroase a țară și a patrie, miroase a izvoare adînci și a spirit de jertfă, miroase a frescă proaspăt zvîntată sîngerînd încă pe crucea corabiei care înaintează neclintită din ce în ce mai adînc în inimile noastre.

Am văzut lucrătoarele la covoare în războaiele de țesut cum împletesc în lîna oilor toarsă aceleași motive arhaice, același crin îmbobocit, același pelican jertfitor și trandafirul transfigurat. Prin fereastră se vede obrazul jertfei maicii și bolta stînsă picurînd în senin.

Pe vîrful caselor o flăcăruie torță, ca un pămătuf, înmoaie pămîntul în văzduh. Pridvoarele sînt rotunde și pe obrazul lor crește vița sacră încrustată în marmură, brîncovenește. Scaunul de judecată al Domnului, jos și blînd încrustat cu vulturul ioanic, stă în pridvorul Coziei sub steaua Maicii și împarte dreptate norodului. Totul e smerit, curat și de bun simț strivitor. Doamna, ca la Hagia Sophia, stă într-un balconaș. Chiar în timpul sluj-

belor. La Tîrgoviște în sanctuarul restaurării maicii mireasă.

În sobor oamenii sînt tăcuți, cu obrazul prelungit; muntenii sînt frumoși, ca în fresca de pe peretele de șase sute de ani de la Nucet sau din Bolnița Bistriței. Ochii limpezi și blînzi, fața prelungă și osoasă, fruntea îmbrăcată cuviincios. Vorbele sînt un rostogol de mărgăritare la picioarele oaspetelui bine venit. Sînt buni și ospitalieri din toate bunătățile. Am văzut roiuri și prisăci mari și turme cenușii de vaci cu lapte, și multe holde în preajma secerișului. Natura-i blîndă cu ei și satele stau faguri roșcați între păduri domoale pe coline.

Am văzut și o înmormîntare pe un drum de țară în plină zi sub cerul senin. Un bătrîn purta steagul alb al păcii în frunte picurat cu frescă arhaică urmat de fumul cădelniței înmiresmat. Apoi pe un arbore purtat de mai mulți stăteau atîrnate în ramuri pîini proaspăt coapte pentru jertfă. În urma arborelui pășea înaintea a doi bouleni cu ștergare în coarne un bătrîn și-n dricul carului răposatul în sicriu de stejar acoperit cu scoarță, cu lumînare de ceară, colac pe piept. După car, în liniștea desăvîrșită, satul întreg îmbrăcat în portul locului sărbătoresc. Cu năfrămi negre cusute mărunt și cămași largi în mînecă brodată în cruci negre pe alb și violet, cu auriu în jurul gîtului. Copiii și ei, tineri și vîrstnici, un convoi tăcut și senin. Satul gol rămăsese în urmă. Toți viețuitorii lui erau acum spre cimitir petrecînd un mădular din familia lor pe drumul din urmă. Laolaltă au trăit și au sărbătorit nuntă și botez, laolaltă sărbătoresc și prohodul. Era frumos, este foarte frumoasă moartea așa, este frumoasă ca și viața, altă formă de viață. Nu se tînguia nimeni, dar erau toți la braț înfrățiți.

Am văzut și lucruri rele. La Bistrița, la bisericuța Bolnița cu fresce excepționale se mai scrie și astăzi pe obrazul făpturilor din pridvor. În apropiere se află o școală de reduși mintali, care pătrund cu ușurință aici și-și scriu ziilor din carierele de piatră din apropiere, au crăpat
ziilor din carierele de piatră din apropiere, au crăpat
pereți și aici ca și la Arnota, două ctitorii de valoare excepțională.

Satele nu-s împrăştiate triadic, ca în Maramureş sau Apuseni; stau laolaltă împrejmuite de verde, în jurul unei clopotniţe domoale ce luminează şi vesteşte locul de departe. Au mai mult alcătuirea de cetăţi ocrotitoare, de roi prisacă în jurul împărătesei maici odihnind sub clopote. Ele nu vin spre maica lor din străini, cum se străduie să se strîngă în Transilvanii împrăştiate fără voie de-o mînie, ci mai degrabă nu se îndură să se despartă, să plece de acasă: este familiaritatea pruncilor la sînul maicii, la care se simt bine pentru totdeauna. Existenţa se desfăşoară concentric în jurul toposului patrie unde s-a întîmplat jertfa şi vieţuia maica. Hurezi este prototipul românesc cel mai autentic în această privinţă. Maica vieţuieşte în mijloc şi-n jur roiesc împrejurimile. Maica este locul sacru, temenos, cum spuneau grecii; lumea se desfoliază dinăuntru spre în afară. În Maramureş oamenii vin la nuntă, vin de departe călări cu toată slava noutăţii şi străinătăţii lor. De aici se pleacă aşa cum pleca acest convoi de ţărani din inima satului, descoperiţi către Bolniţă, tăcuţi. În Maramureş sîntem în preajma evenimentului în rumoarea zorilor sărbătoreşti, aici suntem după săvîrşirea lui. Aici suntem după împlinirea jertfei, vestea se duce în lume, noutatea se unduie, este buciumată, este vestită dinăuntru spre în afară.

Poate că asta vreau să spună şi sutele de păsărele cu clopote ce ies din corabia naos a ctitoriei de pe Argeş a lui Neagoe. Mii de păsări pleacă în lume cîntînd dinăuntru, spre cosmosul din afară, cu vestea jertfei săvîrşite. Turlele se înşurubă şi ele în văzduh, aleargă vestitoare în ether din cutremurătorul eveniment. Corabia asta aici încremenită în călătoria-i, închegată, în sfîrşit încheiată, ctitoria asta patrie, acest topos autohton ivit dintr-o sălbăticie ce-o urlau cîinii a pustiu, cum spune cîntarea, ia fiinţă prin jertfa adusă de meşter, mai precis prin sora sau soţia care se jertfeşte. Meşterul aduce jertfa, dar jertfa este cea care propriu-zis săvîrşeşte ctitoria: sora, mireasa se jertfeşte, ea împlineşte ceasul capital pentru ctitoria locului sacru. Femeia este cea dintîi aici care dobîndeşte măreţie şi hotărăşte soarta bărbatului, nu invers. Bărbatul este numai *teofor*, purtător de spiritul jertfei, pe cînd femeia este *teotokos*, născătoare, maică propriu-zisă a focului jertfitor.

De aici și grația și ascetica linie a artei brîncovenești stăpînită de harul principiului sofianic, feminin, de obîrșie răsăriteană împuternicită în Bizanț, de aici muzicalitatea artei acesteia, horbota asta senină de înmuguriri și iluminări pretutindeni. Totul este pe cale de-a înflori, sămînța veche a plesnit în gliile humide, jertfa s-a împlinit și noile vlăstare izbucnesc fulgerător în toate părțile: înăuntru ctitoriei și în afară. Pe obrazul lemnului ca și al pietrei sare bobocul crinului zvelt înflorit triadic sau zvîcnetul floarei de viță. Dintr-un boț de carne înmlădiat în pămînt se deșteaptă arborele uriaș ce se întinde peste lume pe fiecare ramură purtînd roata cuib a unei seminții vulturești. Totul e sămînță și înnoire, primenire și veșnicie, semn al continuității și plenarei viețuiri curate și puternice și pe aceste sfinte coline românești. În binecuvîntata-i domnie de patruzeci de ani, Brâncoveanu a lăsat să învlăstărească tot ce avea mai adînc și curat și netrecător acest neam puternic, și pașnic, și cuviincios. Ne-a lăsat să reieșim din pămînt, să ne încovoiem în bolți blînde și domoale, să ne facem uși veșnic deschise sacrului sălaș. Să ne picurăm harul curăției în scoarță și covor, să ne împlîntăm îndemînarea în roți și turle, să ne primenim chipul și căușul inimii în fîntîni vii de aducere aminte, să ne desprindem brațul de ascultarea arcului apărător, și-n iscusința lemnăriei să ne curățim ochiul în albastrul senin al culorii duhovnicești, să îndrăznim cu graiul în cuvînt autohton, să ne discernem portul și părinții prin veșnica pomenire.

Brâncoveanu ne-a învățat de asemeni: aici să murim pentru toate acestea, că toate acestea o dată fiind, sînt realitate minunată pentru care moartea nu înseamnă mai nimic; el ne-a învățat că moartea este și ea o faptă care încoronează un neam poate mai mult ca însăși viața, atunci cînd este vorba de-o nestrămutată credincioșie și atașament față de ființa unei comunități unite în spiritul jertfei și ispășirii într-un topos cu nădejdea unei patrii. De la Brâncoveanu știm că sîntem frumoși, și adînci, și neîntrecuți atunci cînd avem răgaz și ne punem pe treabă, că sîntem acasă aici și avem tot ce ne trebuie să viețuim plenar ceasul nostru călător printre neamuri sub cerul înstelat corăbieri și truditori, cu toții îmbarcați în naosul acestei corăbii-maici Patria, și mireasa și bucu-

ria, și mîndria, și izbăvirea noastră, femeia și sora, jertfa însăși sophia divino-umană, graiul și îmblînzitoarea, raiul și fericirea și măsura noastră ocrotitoare, aceste aripi uriașe albastre de fic străfulgerate cu verde auriu, întins peste toată suflarea, această pasăre mică ce revine în toate căutările și arta noastră, acest zbor înalt, ce trage, smulge din pămînt puii săi neciopliți și-i spală în focul etherului astfel că devin vulturi ce cad peste noi cu zvon veghetor.

•

Spiritul de jertfă, principiul feminin dominant aici îl strigă și acoperișele caselor și ale porților. Deasupra lor este expus ca un fel de steag ocrotitor, un omega de lemn enorm sau mai mărunt, adesea țesut în ștergarele și scoarțele ce împodobesc interioarele sau smălțuit în blide și oale, sau încrustat în grinzi și deasupra ușilor. Acest omega răsăritean, de peste opt mii de ani, mereu și mereu cu alte semnificații, peste cea dominantă și mereu prezentă, anume acest omega este simbolul arhaic al jertfei nașterii, al nașterii în sudori a pruncului. Casa este locul ctitorit de naștere. Acolo unde o femeie naște locul se sfințește, într-un fel, ținutul este desălbăticit. Este strigătul de biruință, deschiderea absolută, cerul se roagă și sare în univers fătul nou născut din matca mumă. Și în muzeul satului avem, tocmai din aceste ținuturi, casa din Ceaur, care are atît pe acoperișul porții acest simbol repetat, redat deslușit, cît și pe acoperișul casei stilizat. Din temelie pînă pe acoperiș, din sanctuar pînă la poartă și acoperișul caselor, același spirit de jertfă, aceeași corabie-maică, aceeași maică ce naște ctitorind prin suferința nașterii o patrie, izvor al tămăduirilor, loc de viețuire și bolniță pentru mormînt.

Sanctuarul este alcătuit din naosul plin cu cei vii, călătorii prunci și pronaosul unde se așază cei stinși în aceeași corabie. Călătorim împreună: Neagoe, Brâncoveanu, Mircea și Mihai Viteazul, alături de cei vii în același sălaș chibot, izvorît aici prin jertfa surorii și miresei noastre femeia Sophia, Ana sau Maria sau Teofana sau Teodosia, cum avem s-o numim, maică a noastră a tuturora, cea care a suferit înaintea noastră înainte de-a fi noi, ea a jertfit și prin jertfa ei începe plînsetul prunc-

lui în univers, noul născut, și se destupă izvoarele mătcii din care începe să curgă laptele hrănitor:

Manole, Manole
Meșteraș Manole,
Zidăraș Manole,
Zidul greu se-ntinde
Trupul mi-l cuprinde,
Țîțișoara-mi curge
Copilașu-mi plînge,
Viața mi se stînge.

Mireasa piere în temelie și corabia ia naștere, sanctuarul se împlinește și întîiul călător în nava chibot este noul prunc smuls în dureri din trupul maicii, pe care ruga ei jertfitoare îl însoțește în drumul lui nemuritor.

Doamne, Doamne bune,
Trimite pe lume
Îngerașul tău
La copilașul meu
Ploaia de-o cădea
Pe el l-o scălda;
Zăpada de-o ninge
Pe el mi l-o unge;
Frunza de-o pica
Mi l-o înfășa;
Vîntul d-o sufla
Mi l-o legăna;
Soarele-o luci
Și mi l-o-ncălzi!

CĂLĂTOR PRIN MOLDOVA

pentru Ilie Cleopa

E greu să scrii despre Moldova, sufletul nostru al tuturor, leagănul dulce al Patriei care a crescut atîtea genii în neamul nostru, atîţia eroi şi martiri voievozi şi luptători, poeţi şi învăţători şi truditori, păstori şi cărturari pustnici şi cîntăreţi, oameni de ştiinţă şi de gîndire şi mai presus de toate acest popor blînd şi harnic, ospitalier şi cumpătat, aprig şi aspru cu sine şi îngăduitor cu ceilalţi, un potir de argint curat şi slăvit pe faţa de masă a ţării. Puţine locuri în lume pot fi asemuite acestui ţinut împăcat şi desăvîrşit aproape în toate privinţele, cu aceşti oameni senini şi înţelegători cu faţa curată şi ochiul milostiv, cu mîinile prelungi truditoare şi cuvîntul roditor şi bogat înflorit în calea călătorului din prinosul inimii. M-am strecurat acum a doua oră printre făcliile pomilor daţi în floare către mormintele sfinţilor noştri voievozi şi părinţi şi m-am întors după îndelungi popasuri copleşit de frumuseţe şi măreţie şi bucurii cum n-am avut multe în viaţă. Există Moldova, avem istoria Moldovei, ca şi Maramureşul şi Muntenia, şi trebuie să învăţăm s-o iubim, trebuie s-o descoperim celor care tînjesc după măreţii străine căci spun cu mîna pe inimă: „ţări" ca Moldova sînt puţine pe faţa pămîntului, iar pentru noi nu-i decît ea şi prin ea putem da, ca şi prin focul celorlalte ţinuturi, de noi înşine, de şansa noastră de-a fi plenar în cosmos fiinţe cugetătoare şi jertfitoare.

La Bistriţa odihnesc şi veghează osemintele ctitorului de om şi loc Alexandru cel Bun, la Putna arde candela la icoana slăvitului Ştefan. La Slatina-i Lăpuşneanu şi sub Trei Ierarhi Cantemir, în altarul Voroneţului moaştele învăţătorului vizionar al lui Ştefan, Daniil Sihastru, la Neamţu osemintele lui Sadoveanu, după voia lui, la Războieni cîmpia de oase a strămoşilor ce-au purtat bătălia miraculoasă împotriva puhoiului străin ce s-a abătut încoace. Agapia hatmanului Gavriil şi Secu lui Nestor şi Varlaam. Clopotele Neamţului rupte din graiul strămo-

șilor înveșnicite-n turn, ce ung cu mir din zori și pînă-n miez de nopți fruntea drumeților, Văratec și Tarcău, Durău și Horăicioara, nume de aur, schituri de rai, poieni blînde unde omul își poate înmuia privirea înlăcrimată în slavă, optzeci de popasuri duhovnicești, optzeci de facle de aducere aminte la căpătîiul strămoșilor. Omul de aici trăiește istoria ca nici unul altul la noi: fiece deal poartă nume de om nevoitor, luptător și ocrotitor — Simion, Ștefan, Culmea Teodorei, Dealul Bisericani, Pădurea Hrovei. Chipul Domnului Bun și milostiv Alexandru, pînă astăzi împrăștie viață și educă om și prunc în așezările din jur. Cei mai harnici și pașnici, și sănătoși moral și fizic se adeveresc cei rămași în istorie și cinstirea trecutului fără de care nu poate exista prezent.

Pe pămînt crește pădurea de fag și brad, mesteacăn și carpen, plopul și paltinul, arțarul și arinul, pe sub arbori și-n poieni cresc florile de toate neamurile: ghiocel și viorea, floarea paștelui, prin pădurea încă neînfrunzită, anemone și ciubotica-cucului, pe pășuni crinul sălbatec, ferigi după neam, cimbrișorul, sunătoare, coada șoricelului și a calului, patlagina, dumbravnicul, sînziene spre vară, ochiul boului, și prin luminișuri: fraga, mura, zmeura și socul; prin rărituri bureți fel și fel, pîinișoare, rîșcovi, ciuperci ghebe. Dintre viețuitoare, prin păduri, cerbii și căprioarele, capre, lup și urs, iepuri și vulpi, veverițe, jderi, nevăstuici, iar prin arbori cîntări din zori pînă se lasă noaptea: privighetoarea de munte, ghionoaia, mierla, cucul, rînduneaua și lăstunii, sturzi și turturele, pițigoi și, departe, deasupra munților, vulturi. Pe văi, prin păduri, oameni truditori răstoarnă brazda să odihnească semințele, pe culmi și povîrnișuri turme de mioarce și vite roditoare, coșnițe de albine pretutindeni și dealuri pline de pomi fructiferi, vița de vie se urcă cu spor pe văile blînde și văratice și mierea de brad ca rășina e bună pentru toate slăbiciunile. Izvoare vin din munți și fîntînile dezvelesc la loc deschis ochiul apei pentru împrospătarea muritorilor.

Acum oamenii trudesc și la hidrocentrale, în fabrici, pe avioane în văzduh și pe mașini ce scormonesc pămîntul, unii separă elementele și le combină chimic, alții trag pielea de pe fața atomilor și-i vîră în burta oțelului, întralt fel pregătesc cetăți în aer, pe ape și pămînt, cum fă-

cea Ștefan sau Alexandru, conform cu cerințele și puterile vremii. Potirul altarului îl ocrotea un zid și cîteva săgeți otrăvite și trezia luptătorilor strînși în inima cetății, îmbărbătați de duhul aceluiași potir și aceleiași frății și nădăjduiri: același potir și duh al Patriei mai tîrziu l-a ocrotit sabia și tunul, lupta corp la corp cu cuțitul, lancea sau cu tăria brațului, sau trînta dreaptă de la om la om, cum au fost nevoiți moldovenii să lupte cu puhoaiele otomane și tătare și s-au dovedit uniți în cuget și simțire, sub același steag și emblemă biruitori, apărîndu-și vatra și pruncii, dreptul de viețuire pașnică și dreaptă, și milostivă pe aceste pămînturi lăsate moștenire din moși strămoși. Apoi au apărut tunurile și armele, a trebuit să le mînuim cu dibăcie să facem față altor barbarii și cotropiri abătute peste noi apărîndu-ne potirul suflării, jertfindu-ne pînă la unul, lepădînd veșmînt pe viață și pe moarte în pielea goală, pînă la urmă, într-un ultim efort la Mărășești, dovedindu-ne pînă în zilele noastre capacitatea de-a ne apăra ființa și credința în fața cotropirilor. Într-o noapte am auzit graiul unui bătrîn moldovean evocîndu-mi tot trecutul drept de luptă și sacrificii ale strămoșilor, un Ilie Cleopa de la Botoșani, slujitor al ființei noastre de luptă și dreptate întru veșnică viețuire. L-am ascultat pe acest înflăcărat patriot cu uimire și bucurie și am înțeles limpede că omul are datoria sacră de a-și apăra vatra și pruncii, de a-și jertfi ființa pentru apărarea credinței și vetrei moștenite. Acestea nu-s vorbe. Patria este o realitate și trebuie să-i descoperim semnificația ultimă ca în lumina acestei semnificații să se desclește în noi izvoarele puterii de jertfă și luptă nădăjduitoare că viețuirea într-un loc are un sens, cînd omul se dăruie credinței și nădăjduirilor strămoșești, căci cu inima credem spre îndreptare, iar cu limba și fapta ne mărturisim credincioșia pentru eternă viețuire.

În spiritul acesta trebuie înțeleasă Moldova, această matcă a eroilor de diferite nuanțe: viețuire în spiritul jertfei, viață dreaptă și curată și trudă neîntreruptă pentru ca oamenii să fie mai buni și adevărați, să se poată bucura de darurile pămîntului și ale văzduhului, de casa și pruncii și strămoșii lor în eternă comuniune.

În acest sens, al Istoriei, trebuie înțeleasă dragostea și înfrățirea atît de puternică a celor vii cu strămoșii în Moldova așa cum trebuie să fi fost și în Dacia străveche cum era și în Elada lui Pindar. Strămoșii sînt de față, în virtutea dreptății și adevărului credinței lor trăim și noi, luptînd cu armele dragostei și răbdării și nădăjduirii pentru o lume mai dreaptă, mare și mai bună, știind că înaintarea în bine și dragoste este nesfîrșită, că drumul început de strămoși este veșnic deschis. Moldova poartă acest strai de trudă întinsă peste veacuri de neosteneală și rîvnă de zi cu zi pentru ca toți și toate să viețuiască în rînduiala străvăzută și nădăjduită de strămoși, care se adeverește pînă la urmă a fi axa firii. Nu exaltare, nu fanatism, nu gigantesc, nu genii exterioare, ci firea de taină a omului este nouă în Moldova, omul interior este în întregime înnoit, îmbălsămat cu toate miresmele slăvite ale sărbătorii netrecătoare: dragostea și ospitalitatea, răbdarea și ascultarea, mila și iuțimea, asprimea cu sine și blîndețea cu fratele mai slab, dragostea de Patrie și spiritul de jertfă pentru ea; vitejia și omenia știind să iasă cu folos la izbîndă ca și la înfrîngere. Statornic este acest om legat de cuibul lui cu care călătorește în omenie pe plai, la schit întru sărbătorire și iar întors să-și primenească viețuirea mai departe.

Satele sînt picurate pe dealuri și văi, casă cu casă, în jurul lămpii cu pridvor spre răsărit. Sate de lemnari vestiți și lucrători în lînă: fac juguri și turle, porți și uși, cosciuge și scaune, tronuri și catapetesme, iar din lînă trag aceste frumuseți de covoare moldave cu floare mare și strîmbă oarecum, acest brîu și aceste păsăroaie mari din slavă întrupate în urzeala pămîntului; turlele, ca niște cocoare pe o cămilă călătoare, stau șterse pe corabia naos, ce trage brazdă adîncă prin apele istoriei. Mîinile torc fir potrivit de trecut prin urechile cămilei și graiul rostește cîntarea asta de mironosițe cu zurgălăi argintii la săniuța de brad, ce zboară cu foșnet pe colini, prin gălăgia ninsorilor.

Muierile au chip de oaie cu fața prelungă, ochi mari și senini, pielea obrazului e albă și capul ciolănos, șlefuită cu grijă fruntea delicată, cu nasul drept și buzele subțiri, întoarse după rîvna rugăciunii. Umblă nesmintind, și-n port din vechimi au harul bunei-cuviințe. Cîrlanii

prunci rămîn pînă tîrziu tăcuţi şi feciorelnici şi, după oi, deprind pe plai cîntări de taină revărsate-n sat de la slăvite schituri. Omu-i al trudei, priveghind, oştean degrabă, şi părinte-n jur cu pruncii mulţi în jurul mesei, nădăjduind; luminos, nepriceput într-ale ironiei, dar înflorit mereu într-un surîs.

În case-i de grindă spînzurat, ca-n Transilvanii, leagănul de lemn scobit curat în care pruncul înfăşurat se pîrguie, apoi jur-împrejurul mesei curg scaune tari şi voinicoase pentru bărbaţi strînşi după amurg la frîntul pîinii şi-n pereţi, pe-o pîrtie de lemn, icoanele de taină din strămoşi, cu zeamă stoarsă din scoarţele de arbori zugrăvite, îşi licăresc conturul sfînt. Apoi începe codrul şi anii vin, şi-i veac, şi trudă iar, şi luptă, şi izbîndă şi se adaugă din neam în neam acelaşi val de pace peste lume.

CĂLĂTORIE LA BLAJ

lui Ioan Buzași

Împrejmuit de dealuri împădurite de la coamă încolo, tăiat de apele Tîrnavei, Blajul și-a păstrat așezarea de altădată; oriîncotro întorci astăzi ochiul în împrejurimi licăre în toamnă mireasma viței de vie ce se cultivă pe sute și sute de pogoane.

În vatră, jos, mărturii arhaice strînse cu grijă în Muzeul de Istorie, adeveresc așezarea scitică din vechime aici, dar din plin vorbesc mărturiile acestei așezări despre marii noștri cărturari și apostoli transilvani, despre care nu vorbim și scriem îndeajuns, al căror mesianism social și național nu l-am captat și înțeles întotdeauna cum s-ar cuveni. Căci, mai mult ca oriunde, aici la Blaj s-a păstrat și hrănit cu jertfe nenumărate facla unor mari nădăjduiri și revendicări ce s-au adeverit mai tîrziu ca o dreptate pentru viețuitorii acestui topos autohton.

Viețuie încă aici în plină putere unul dintre cei mai vîrstnici stejari de la noi, de peste șase sute de ani, aici înflorește încă grădina botanică, întîia în lume, pe lîngă o școală secundară, sămănată și îngrijită de învățați ca Alexandru Milăcan, Ambrosiu Cheteanu, Alexandru Borza, Ioan Pop Cîmpeanu și alții.

Fiecare casă și străduță sînt pline de amintiri, au fost locuite și călcate de ființe intrate în patrimoniul de aur al istoriei și spiritualității noastre: Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ioan Budai Deleanu, Timotei Cipariu, Aron Pumnul, Ioan Agârbiceanu, ca să-i numim doar pe cîțiva.

Aici s-a lucrat Biblia de la Blaj din 1795 a lui Samuil Micu, aici a lucrat Șincai la *Hronic* zece ani.

O bibliotecă imensă rămasă pînă astăzi din Fondul documentar Basilitan. Aici se află manuscrisul *Hronicei românilor* a lui Șincai, o *Palie de la Orăștie*, 1582, cu acest înscris ferm și apăsat, traducerea în grai profund al locului. Iată imensa bibliotecă a lui Timotei Cipariu, toată cultura lumii de preț, din Orientul semit și persan peste

Elada lui Pindar, pînă în Spania lui San Juan de la Cruz și Germania filozofilor, Bizanțul tot și Roma se întîlnesc cu toată slava lor scripturală în casele acestea, clauzuri de evlavioși slujitori ai trecutului nostru. Poate nicăieri nu s-a făcut atîta cărturărie la noi ca aici, atîta pedagogie în strunirea firii, inimii și a minții și nu întîmplător tocmai aici unde se citea textul în graiul semit, elin, roman să apară și mișcările revoluționare revendicative cu semnificație mai adîncă.

Aici vine Avram Iancu și cei patruzeci de mii de țărani iobagi pe Cîmpia Libertății, simbolul nostru al tuturor.

Nu i-am cîntat îndeajuns, nu i-am vorbit îndeajuns pe marii noștri strămoși și părinți, n-am scris cărțile care s-ar cuveni despre ei; douăzeci și patru de genii stau în două cete de cîte doisprezece în jurul unei troițe uriașe pe Cîmpia Libertății la Blaj și așteaptă să fie cîntați în Imne și cuvîntări înflăcărate, în cîntece, de fiii iubitori, continuatori ai sfintei lor tradiții.

EVLAVIA CLUJULUI

lui Ion Cocora

Am străbătut Clujul iarăşi pe jos, după zece ani de despărţire, fie peste munţi, fie peste graniţă fiind plecat, Clujul acesta, cetatea anilor de liceu, urbea asta română aşezată între dealuri la poalele Feleacului, străbătută de un rîu şi păstrată de clopotele mari şi mai mici ce-şi revarsă pacea argintie în fiecare dimineaţă peste casele mici sau mai arătoase, pe străduţele medievale, pînă la porţile Universităţii.

Călătorul sau localnicul acestui oraş era atins mai întîi de faţa occidentală a acestor temple şi zidiri, de orînduiala unei cetăţi provinciale a Imperiului austriac. Gustul băştinaşului autohton se manifesta extra muros, căsuţele şi bisericuţele noastre îşi înălţau fiinţa dincolo de ziduri. Noi am dori să vorbim despre obrazul de astăzi al acestui oraş în care a pătruns un duh nou, duhul evlaviei marilor noştri înaintaşi autohtoni transilvani.

Un loc primeşte aură şi fiinţează nu numai prin cei ce-l vieţuiesc la un moment dat istoric, ci prin prezenţa celor dispăruţi, prin fiinţa lor vie rămasă în cetate, prin umbra lor de gînd şi sens ce-au înscris-o în univers ca urmare a unei strădanii şi înzestrări exemplare. Cimitirul unei cetăţi face parte din fiinţa ei, el este cîntecul ei de noapte: mărturia şi nădejdea unei comunităţi, loc de documentare pe viu, precum o bibliotecă prin înscris; iată marile cetăţi, Athena sau Roma, Constantinopolul sau Jerusalimul: cine le-ar putea desface de ruinurile şi cimitirele lor fără să le disloce fiinţa? O cetate este locul unde pătrund spre păstrare marile figuri, daimonii ţinutului.

Datoria unei cetăţi-matcă rămîne mereu de-a ocroti şi cultiva geniul locului, datoria Clujului de-a păstra şi încuraja geniul Transilvaniei şi din această pricină nu mică

ne-a fost bucuria străbătînd această cetate acum, să dăm peste cîteva din marile persoane ce reprezintă geniul acestui ținut din sînul autohton străvechi. Sculptorul Ladea ne prezintă aici în aer liber cîteva din aceste persoane dispărute toate în ultima vreme din fața văzută a cetății, trei mari scriitori: Ion Agârbiceanu, Lucian Blaga și Liviu Rebreanu.

Urmează să fie așezată într-o piață centrală vestita școală ardeleană care numai în spațiu își va dezvălui frumusețea și organicitatea cu ținutul și tipul de om al acestor locuri.

Toate aceste lucrări sînt pătrunse de acea pace de nemaiîntîlnit și cuvioșie, specifică omului transilvan. O numim evlavie după idealul întîielor veacuri ale acestui eon care își propunea să formeze un caracter nou de om în univers care să biruie lumea prin îndelunga lui răbdare, prin dragostea lui desăvîrșită față de toate creaturile, prin tenacitatea lui truditoare, prin lipsa de mîndrie și seninătate în fața dezastrelor, prin cumpătare și omenie și profund simț al dreptății. Aceste veacuri numeau un astfel de om evlavios.

Iată-l pe Agârbiceanu în sculptura lui Ladea așezată la răscrucea din preajma casei scriitorului. Cu capul plecat duios pe umărul drept și barba aaronică revărsată ca o trîmbă de fum peste piept, cu brațele lăsate cuvios la locul lor, iar cu mîinile delicate cuprinzînd cartea apostolică a cărturăriei. Văzut din spate seamănă cu o căpiță de fîn în amurg, strînsă vîlvoi în fața cerului. Iar din față, iată chipul unui om ce-a lucrat asupra sa cu cea mai îndelungată precizie întru captarea spiritului. Mîinile nu împlinesc decît rostul comunitar al împăcării și sfătuirii în taină la porunca inimii. Inima nu dezbină, ci cheamă la pace și înțelegere. Mîinile tuturor acestor făpturi sînt mîinile păcii străjuite de chipul evlaviei. Abia Horea, luptătorul, arată cu degetul pămîntul, arată locul, *aici* și *acum,* cînd și unde trebuie acționat pentru a ființa în libertate, față de un obraz ascetic și drept cu privirea scăldată în lumina dreptății.

Nu-i urmă de mîndrie, urmă de vrăjmășie, de neliniște sau spaimă, de scepticism ori dispreț. Ei vin la poruncă

înaltă ca niște păsări călătoare și se așază cu nevinovăție pe locul izvorît în întîmpinare pentru odihnă. Aceste chipuri dobîndesc astfel rostul de simboluri. În chipul lui Agârbiceanu citim toate mulțumirile acestea fără cuvînt și drept care în ciuda tuturor opreliștilor sociale au viețuit extra muros cum era, dar în deplină împăcare și seninătate.

Omul evlaviei dislocă timpurile, biruie cursul vremilor pentru că iese din vîrtejul lor năucitor printr-o luptă și mai grea decît lupta împotriva altora, anume lupta lăuntrică de-a birui haosul și neînduplecarea din tine însuți.

PUTNA

lui Iachint

Am străbătut aproape pe jos o săptămînă bună acest rai al neamului nostru, sanctuarul în care odihnesc osemintele unora dintre cei mai aleși fii ai poporului român, ctitori și eroi luptători cu sabia și mistria, a căror moștenire spirituală și materială a devenit de pe acum un bun al omenirii. Am avut bucuria să străbat și cunosc mai din aproape cele mai adînci locuri și vetre spirituale de la Oceanul Atlantic pînă în pustiile Orientului și îndrăznesc să spun că Bucovina, așa cum ne-a rămas, cu ctitoriile și oamenii ce le însuflețesc, este una dintre cele mai pilduitoare de pe fața pămîntului.

Există două trepte lucrătoare în sînul fiecărei culturi: întîia se cheamă integrarea în natură, găsirea odihnei în sînul naturii. Este primul pas pe care omul așezîndu-se într-un loc statornic îl împlinește, își înalță un sălaș de viețuire, precum pasărea cuibul, ridică stîlp și-n jurul lui își alcătuiește vatra unde vin pruncii și unde se întorc zilele, seară de seară cu rodnicia lor. Casa e de lemn, cioplită în grabă, împotriva ploilor și vremii întunecate, să țină de cald și să ocrotească jocul de prigoana sălbăticiei.

Apoi omul e confruntat, locuind un loc, de vitregiile sorții; vin alții peste el, trebuie să lupte să-și adeverească dreptul la statornicie și pașnica viețuire rîvnită de alții peste capul său. În această luptă e silit să iasă din natură, să se adeverească mai presus de ea, din imitator al naturii trebuie să devină creator, transfigurînd prin creație atît natura pe care o va încarna în acest fel, cît și chipul său înnobilîndu-l cu virtuțile de căpătîi. În această de a doua treaptă de statornicie este căutat omul și numai acolo unde el a ieșit prin creație din sînul naturii transfigurînd-o, îmbogățind-o, este integrat nu în natură ci într-o comunitate, nu într-o ordine naturală, ci în una socială și numai din acest moment poate fi vorba de un neam, de un

popor în istorie, iar, mai apoi, de lumina și ființa vie a unei Patrii.

În acest ceas, la lampa aprinsă din toată inima în casa numită Patrie ne aflăm din vremi străvechi, aici în Bucovina, această cunună a Patriei. Ochii noștri albaștri din capul stelar ce se rotește în univers cu sufletul însetat după nemărginire.

Într-adevăr, dacă Maramureșul este cîntat, osemintele, schelăria graiului nostru, brațul faptei în cuvînt ctitorii de grai, Bucovina este ochiul albastru, vederea noastră, vraja teribilă a descoperirii culorilor nesfîrșitei frumuseți și bucurii ascunsă în sînul luminii. Maramureșul are ochiul minții, vede cu cuvîntul prin bardă de stejar, spînzurînd porți veșnice în țîțînile universului. Bucovineanul, fratele său păstor, cîntă cu ochiul smintit de bucurie sărbătoarea luminii vărsate peste lume. Maramureșul arhaic pune temelia, îmbucă osemintele laolaltă, dar pînza străvezie, voalul ce cutremură chipul miresei, umplînd hăurile și unindu-le, este ochiul înlăcrimat al fratelui său de peste munte.

Cînd Ștefan cel Mare, acest Solomon și Justinian al neamului nostru, se pune pe lucru, în mîna lui zvîcnește securea și înfocarea pădurarului maramureșan încăierat în vecia stejarului. Ștefan este încă maramureșan. Cele cincizeci de ctitorii ale sale respiră și astăzi focul pur al constructorului scăpat în nemărginirea față de care trebuie grabnic să se delimiteze.

Așa începe el să-și strige strămoșii, să le strîngă osemintele tuturor maramureșenilor, părinții săi, laolaltă, lîngă inima sa; la Rădăuți vor cădea într-o noapte cu spatele de la Volovăț lozbele uriașe de stejar din chibotul întîiului voievod Dragoș venit aici; lîngă oasele sale, la Putna, va pune mîna pe secure și toiag, va pătrunde în inima munților smulgînd blocuri de granit și marmoră sub clinchetul dălților, va cotrobăi în măruntaiele adîncului după bronz de clopote, după șuvițele de aur ce vor fulgera spînzurate pe cupolele blînde vărsate trilobal pe fața Moldovei, va smulge pămîntului pînză de in și degetelor domnițelor îndemînare de epitaf, albinelor le va smulge ceară și miere pentru lumina ochilor pruncilor și-n priveghi cutremurul alb imaculat al stăpînilor în divinele liturghii de miez de nopți. Pîntecului femeilor, prin bărbații lor

răzeşi, le va cere prunci, braţele tinere vlaga vitejiei, bătrînilor înţelepciune, cu arcul şi săgeata în spate de mici, spartani crescuţi în duhul milei. Mic la stat, aprig la mînie, drept şi viteaz, prinţ al creştinătăţii, împăratul împăraţilor, cel mai nobil mădular din Europa la vremea aceea, moştenitorul de drept al duhului împărăţiei bizantine a cărei faclă o sorbi vîltoarea uraganului.

După fiecare luptă, biruitor sau biruit, braţul plin încă de sînge al luptătorului se întoarce să se curețe şi îmblînzească şi să prindă noi puteri în apele albastre ale ctitoriilor: cincizeci de sanctuaruri cetăţi, una ca alta, alături de cele ale moşului său Alexandru fac din Moldova, Patrie, îi lăţesc hotarele, defrişînd zările pe verticală, căci oricît ar fi de nemărginit pămîntul, de întins, de nu-i deschis către înalt, posomorît şi strîmt apare muritorului. Barda lui Ştefan crapă norii cei de burniţe lăsaţi peste codri să poată pătrunde aurul luminii de sus prin turle, direct în inima muritorilor.

Toate ctitoriile lui alcătuiau arta moldovenească unică, au această minunată caracteristică: pe acoperişul orizontal se prăbuşeşte peste altar, sfărîmîndu-l, o cupolă ce trage după sine toată ninsoarea luminii azurului nemărginit cu clopote cu tot, umplînd pămîntul de mireasmă şi nesfîrşire.

Ştefan deschide acest loc, extinde graniţele Moldovei în sus pînă dincolo de firea văzută şi nevăzută prin acest turn de lumină, sfredelind pînă în inima pămîntului. Pe margini ridică roată cetăţi, în jurul turnului cu ostaşi de pază, iar în mijloc clopotesc aceste mirese de veac povestea păstorului pogorît în hăuri după mioara pierdută.

Ştefan ne-a lăsat, prin cea mai adîncă şi întinsă domnie pe aceste pămînturi, o Patrie întreagă înzestrată cu toate virtuţile şi averile necesare unei drepte vieţuiri creatoare în inima Istoriei; el bate pasul de diamant în creştetul izvorului unind adîncul cu înaltul prin limba de aur a clopotului Buga, care strigă şi astăzi cu glas senin peste păduri Ştefan vodă Domnul Sfînt.

Pe obrazul blînd al ctitoriilor lui Ştefan, îndată, apoi, au picurat lacrimile zugravilor al căror plîns lăuntric de bucurie a fost atît de statornic şi adînc, încît au străbătut pereţi groşi de piatră înflorindu-i şi în afară întocmai ca

pe dinăuntru; omul lăuntric are îndrăzneala unică în toată arta lumii de a-și expune sufletul interior în văzul lumii, i-atît de adînc izvorul și prea plin, că se revarsă în afară cu toată slava lui.

O zidire, un sanctuar împodobit numai lăuntric, rămîne în cadrul naturii, ține de natură, este integrat naturii; blocul de marmură este mutat din munte în peretele ctitorie, dar cînd obrazul său cunoaște mîngîierea chipului omenesc realitatea lui iese transfigurată și prezența lui în istorie înseamnă altceva decît ocrotire, înseamnă vestire, strigăt de bucurie și mărturisire, Patria iradiind în istorie veșnicia frumuseții.

Nicăieri în lume nu ai acest sentiment. Hagia Sofia pe dinafară e ștearsă, la Chartres nu poți bănui ce-i înăuntru, Santiago de Compostella, ca și San Marco, e concentrată lăuntric, iar sanctuarele medievale din Novgorod sau Pskov sînt cuiburi imaculate în același duh pecetluit în jurul tainei dinăuntru.

Aici lăuntrul ia cuvîntul în afară, strigă de pe acoperișe, ctitoriile au această față nobilă critic escatologică, împlinesc acest rost de vestitori întru formarea grabnică, sînt universități ale văzduhului vizionar, strigăte ale luminii privirii.

Ele spun o realitate năucitoare de adînci implicații. Ce este înăuntru este și în afară, și în afară este tot înăuntru, în afară-le nu-i natură, nu-i gol, nu-i repetare și imitație ci creație și iradiere, nu-i golul metafizic, nu-i nesemnificativul, ci însăși inima realității, dramă și desfășurare, dinamism și act creator.

Pornind de la aceste cuiburi de înțelepciune și creație veche românească am fi poate pe drumul cel mai bun în a explica firea, portul, omenia, ospitalitatea, pășnicia și noblețea poporului nostru.

Starea asta de bucurie ce emană și astăzi din aceste ctitorii, decum le-ai zărit de departe, este unică și numai aici o poți cunoaște. Nu știi unde să te oprești, lumina e atît de bogată, aici descoperi cît de abisale pot fi culorile, cît de imprevizibile nuanțele luminii.

Plecînd, revii și revenind n-ai mai pleca: oriîncotro te întorci ochiul nu se satură, e furat de-un amănunt, de-un semn urzit divin într-un fel de negrăit. De jos pînă sus, începînd cu temelia, urcăm șapte trepte de la țărînă pînă

la înaripatele cu șase ochi și zboruri ce țin pe spatele lor slăvitor turnul pogorît să numească rînduiala de aici ca minunată și nepieritoare. O încredere în materia, deși perisabilă, atinsă de harul și clinchetul nemuririi!

Se spune că albastrul acesta de Voroneț, misterios ca și auriul de la Sucevița sau verdele de la Arbora sînt extracte de pietre prețioase măcinate, amestecate cu ismă și mir de plante, frămîntate laolaltă în troci de piatră, ca aluatul pîinii dospind la lumina candelelor-îndelung într-o dimineață pe rouă; sub ștergar noul tot e umflat în covecioare, e smuls cu mîna suflecată, vîrît în dogoarea sufletească a luminii, pălmuit cu grijă pe altarul ud, luînd acest chip nemuritor de bucurie a desăvîrșirii.

Înăuntru sînt oamenii locului așezați în aceste copîrșeie de piatră blîndă și modestă, în groapa închisă între pronaos și naos, în partea din urmă a corabiei.

Toate aceste ctitorii sînt lăcașurile de odihnă ale slăviților noștri voievozi. Viața e luptă acolo pe șesuri, la vale, prin cetăți și sate, pe cîmpuri și-n arboriștini, la harță cu vrăjmășiile și stăpînirile, iar, cînd omul se săvîrșește în dricul carului voievodal, țărna lui urcă aici către izvoare mai departe de lume, într-un loc tainic ales unde numai sărbătorile lumii lucrătoare ajung.

Toate aceste ctitorii: Bistrița sau Putna, Vorονețul sau Humorul, Sucevița, Slatina sau Moldovița sînt izvoare. De la ele la vale curg rîurile curate cu același nume, toate sînt de la opt sute de metri în sus în zona de întîlnire a bradului cu carpenul și stejarul, între munte și colină, unde se amestecă verdele nemuritor cu bolta vremelnică a anotimpurilor, fapt adeverit și de fundalul zugrăvelilor mai întotdeauna alcătuit din aceste două culori ale izvorului curgător și ale codrului nepieritor.

Nici Grecia antică, nici Egiptul faraonic, nici Occidentul, nici Orientul, nici o patrie din istorie nu-i mai cuviincios și pilduitor împodobită și ocrotită cum este această matcă a poporului nostru în duhul căreia este lucrată și păstrată roată toată țara: de la Putna, la Tismana, din Maramureș la Nicolițel sau Basarabi, în Dobrogea ce ne aduce mereu mărturii despre arhaica noastră prezență pe aceste strămoșești meleaguri.

Cum sînt oamenii sînt și locurile, se spune. Și, într-adevăr, iată-i în zi de sărbătoare pe bucovineni în portul

lor străvechi imaculat, atins de negru ca niște pelicani cu ochi albaștri, liniștiți, sanctuare vii în mișcare; dar cînd locurile sînt precum oamenii, oamenii la rîndul lor devin precum locurile și aceasta este bucuria păstrării, rămînerii unui loc, precum și necesitatea pentru fiecare de-a le cerceta, de-a sorbi din izvorul ce le-nchină nemuririi, cum spune poetul, ridicat la grai din inima acestor frumuseți și adevăruri nepieritoare. Căci nu trebuie să uităm că în aceste sanctuare, aceste universități ale neamului nostru, în liniștea și frumusețea lor s-a zămislit graiul nostru românesc, au fost așezate pe pergament întîiele versuri și fraze ale sufletului nostru, aici s-au deprins întîiele cunoștințe de geometrie și astronomie, aici au învățat toți voievozii noștri vitejia și virtutea printr-un Daniil Sihastrul, printr-un Anastasie Crimca sau Dosoftei.

Nici Eminescu, nici Sadoveanu, nici Luchian, nici Enescu, nici Iorga nu pot fi înțeleși și prețuiți cum se cuvine fără acest fundal de aur ctitorit de Ștefan și Alexandru, de Petru Rareș sau Vasile Lupu, de Alexandru Lăpușneanu sau Bogdan, de Ieremia și Simion Movilă, de Luca Arbore și slăvitele Doamne Marii și Elene, Ruxandre și Voichițe ale căror nume și fapte vor luci veșnic alături de milioane de anonimi eroi și martiri; de la Războieni sau Vaslui, de la Baia sau Călugăreni sau Mărășești, pe cerul acestei Patrii pe care trebuie s-o iubim și cunoaștem prin faptă și cuvînt creator în veac.

STAREA DE COPILĂRIE A POEZIEI

Lui Ioan Caraza

Cîntul poetului ca o stare de curăţie şi naivitate, asemeni copilăriei omenirii corespunde unei realităţi asupra căreia am dori să stăruim.

Există o zonă în viaţa omului, o oază de pace şi echilibru: cea care îl introduce pe om spre el însuşi, cum nu se întîmplă pe nici o altă cale decît cea a cuvîntului ajuns la vîrsta cîntecului.

Poezia este expresia sărbătoririi şi curăţiei făpturii omeneşti, ceasul în care omul îşi uită originile şi nevoirile terestre şi intră în şuvoiul albăstrui, rece şi limpede al eternicului ce curge în fluvii invizibile prin lume.

Starea autentică poetică este una universală, a fiinţei omeneşti în cosmos ajunsă într-un luminiş din care se vede limpede, se sesizează totul la un mod convingător liric intuitiv, nu discursiv raţional.

Starea poetului în cosmos, în această cumpănă sărbătorească, este o stare adoratorie, o stare de răpire, de pierdere de sine după acel ceva devenit realitate.

Ajuns în această stare de admiraţie a eternicului, poetul se află pe o treaptă a jubilării şi sărbătoririi, o stare de bucurie nemaicunoscută, una de har şi pace necunoscută în alt ceas de vieţuire şi din care el, poetul, are ceva de comunicat lumii, cu deosebire.

Numai din acest ceas de răpire, din această înălţare fără egal, poţi avea perspectivă asupra întregului întins la picioarele tale, perspectivă de dreaptă cumpănire asupra evenimentelor istorice, asupra naturii şi condiţiei omului.

Starea ce primează, starea necesară, absolut necesară de-a fi atinsă, este starea de adoraţie. După ce omul a atins această treaptă ultimă şi primară el îşi poate întoarce faţa îndărăt către lume şi de pe această culme să o contemple.

A doua stare, starea următoare adoraţiei este contemplarea: din perspectiva adoratorie poetul îşi întoarce făptura

către lume și o contemplă, văzîndu-i locul și valoarea, stabilindu-i-o pe balanța de aur a biruitorului.

Starea de adorație este una de bucurie și sărbătoare, este jubilația odihnirii, omul se așază în pace după un drum lung ce și-a găsit destinația. Este bucuria fără margini a descoperirii, a găsirii a ceea ce căutai de-atîta amar de vreme, al ajungerii la limanul neînchipuit. Ceasul adorației corespunde ceasului apariției obiectului adorat, în întreaga sa splendoare, înaintea ochilor, un ceas în care te dor ochii, de-atîta frumusețe întreagă apărută în fața ta, de neînchipuit, altfel decît o bănuiai, dar minunată și cutremurătoare. Din această bucurie sărbătorească în urma găsirii a ceea ce tînjeai să-ți fie odată aproape și văzut în toată splendoarea, din acest imn de bucurie și adorație fără ostenire, din această cumpănă în care ai dori să rămîi pe veci, nemișcat, în această rumoare a unor zori ce numai ochii cîntători ai spiritului în veșmîntul slavei îi pot cuprinde, ochiul se întoarce, se rotește asupra lumii în contemplație.

Atîta vreme cît poetul se află în stare de adorație este mut, este rănit de frumusețe și ființa lui adoră întregul deschis lui și rămîne vrăjit, uimit, smintit de bucurie și fericire și nu poate rosti nimic. Căci toată ființa lui adoră, și cuvîntul nu-i în stare să se alcătuiască grai, acei cărbuni de veghe în vatra focului nu-s în stare să sîngereze în noapte atîta vreme cît focul e încins întreg și totul e lumină și în flăcări.

Numai cînd se întoarce, numai cînd întoarce capul îndărăt spre lume, cînd trece din adorație în contemplație devine poet. Faza întîia de înaintare pînă la adorație a întregului, pînă la faza ultimă așadar, jubilația fără cuvînt, sărbătoarea eternă, acea deschidere a întregului și vedere a lui este bunul și averea fiecărui om. Fiecare om poate ajunge în această stare de adorație, mai ales asceții și omul religios în general experiază această bucurie cosmică, adorație fără cuvînt.

Abia cu treapta contemplativă începe povestea graiului, începe să se contureze făptura poetului.

Căci poetul este cel care, din această treaptă ultimă și fericită, din starea adoratorie se simte constrîns, se simte chemat îndărăt să întoarcă fața, să se întoarcă spre lume, să contemple lumea din înalt și să se umple de ea.

Din această stare de puritate desăvîrşită, de curăţie şi bucurie fără sfîrşit, din această stare de fericire eternă el întoarce ochii spre lume, se umple de ea, se lasă umbrit de lume, umbra acestei lumi se aşterne peste făptura lui curată şi în stare adoratorie. Se pătrunde pînă la os şi pînă la încheieturi, toată fiinţa lui, odată limpede şi eternă, se pătrunde de greul şi anevoiosul, de suferinţa şi realitatea trecătoare a lumii; contemplînd lumea, întorcîndu-şi faţa spre ea, se pătrunde de ea, devine sensibil la ea, se încarcă de bunăvoie cu greul ei, se înhamă la carul acesta împietrit în nămolurile suferinţei.

În momentul acesta începe povestea graiului. În acest moment se naşte poetul. În acest moment cînd sîngele adoratoriu, sîngele albăstriu să spunem al eternului etern, se amestecă în valuri cu sîngele învolburat aproape negru de roşu, al istoriei şi al lumii.

Din această nuntire a acestor două dimensiuni ce se unesc şi înnobilează reciproc, se naşte făptura nouă a poetului.

Din starea de adoraţie fără cuvînt prin întoarcerea chipului spre lume, flăcările, entuziasmul, bucuria în starea ei pură şi jubilaţia neclintită, sărbătoarea fără cîntec, templul pur fără clopote, se potolesc şi focul intră în faza lui de veghe, intră în noapte, jarul se retrage înlăuntrul spuzei, devine fiinţă lăuntrică păstrătoare peste care se revarsă noaptea cu mirosul de fiară şi urletele pădurilor, se revarsă lumea cu gurile şi spaimele şi bucuriile ei rostite şi fragmentare, vremelnicul cu haina sa ponosită de lucru şi nevoinţă hărţuită pe potecile zilnice ale lumii.

Abia acum cînd din focul ceresc adorativ, au mai rămas cărbunii închişi înlăuntrul fiinţei, cînd contractul prim de vrajă cosmică a devenit interioritate, a devenit jar în spuză, fiinţa omului adorator fără cuvînt, se adună încet ca o părere de rău după acea stare eternă de adoraţie de care avu parte şi ca un dor şi o sete de-a ridica toată lumea asta din noapte ce-o contemplă şi de care s-a lăsat pătruns.

Spre acea sărbătoare şi în acei zori, deveniţi de acum iar o depărtare rîvnită.

În această stare nouă omul cunoaşte drumul; el a fost deja acolo sus, a ars odată acolo, şi-a aprins focul lăuntric în acele flăcări, jarul ce-i sîngerează în temei îi stă măr-

turie, el nu mai este un neinițiat, ci unul ce cunoaște atît drumul cît și rostul lui.

Acum ia naștere poetul. Din această dorință de-ai face și pe ceilalți părtași la această sărbătoare, din această vinovăție că s-a lăsat atins o clipă de frumusețea lumii și a întors capul îndărăt spre ea și s-a lăsat în contemplație pătruns de ea, îngreunat de ea.

Dar poetul face această greșeală și această greșeală a lui stă la originea artei lui. Prin arta lui care este o justificare a acestei pătimiri, a faptului că a întors capul, noi luăm știre de realitatea pe de-o parte a obiectului contemplației, a lumii de aici și cum se arată ochiului ce cunoaște deja înaltul.

Acest sentiment de vinovăție este numai aparent o greșală, căci în realitate întorsul capului spre lume vine dintr-un dor nemărginit de-a face părtașă toată creatura rămasă pe urmele tale la această bucurie și plenitudine.

Mai mult decît pătimire este un sentiment de milă care generează acest întors al capului. Din milă după lumea în devălmășie, capul se întoarce și se încarcă din nou, de astă dată peste corpul pur și curat, se îmbracă mantia suferinții lumii.

Poetul ar fi acest om ce a fost odată în lume, una cu ea, a ieșit din ea, s-a limpezit în focul eternului și bucuriei fără margini, a amuțit de vrajă și frumusețe adoratorie și, cu lampa aprinsă din acești zori netrecători, se întoarce de unde a plecat îmbrăcînd din milă pentru lume aceeași mantie de pîslă grea și noduroasă pe care prin răbdare și muncă și iubire perseverînd se străduie s-o aducă la înălțimea și curăția și frumusețea lăuntrului ce s-a cufundat cu foc sărbătoresc în ea.

Căci finalitatea și rostul, iubitul meu fiu, este ca toată lumea și focul, forma și sîmburul, veșmîntul și trupul să fie una, de aceeași frumusețe și noblețe.

Graiul se naște odată cu întoarcerea capului îndărăt odată cu întoarcerea din nou în lume din milă pentru a lupta și lucra pentru ca ea să aibă parte de aceeași bucurie și curăție de care tu ai avut parte.

Graiul se naște explicînd, slăvind, mărturisind acea culme de frumusețe și adevăr de care ai avut parte.

Poetul este cel mai nemijlocit, cel mai naiv mărturisitor al acestei dimineți eterne, este cel mai mult rămas încă

acolo şi totuşi coborît cel mai aproape de lume, pentru a o îndemna într-acolo.

În esenţă se întîmplă ceea ce s-a întîmplat cu întîiul poet al acestor ţinuturi, Păstorul.

Căci lui i-a fost dat să ajungă în acea culme adoratorie, să treacă pragul obişnuit al vederii şi să i se smulgă vălul ultim de pe lucruri şi să poată adora chipul etern desăvîrşit al iubirii lui.

Şi atît era de fericit în acea cumpănă a desăvîrşirii şi atît de sărbătoresc, că amuţise pe veci lira lui şi rămăsese fără grai.

Dar cum ştim a întors capul îndărăt şi ceea ce văzu era lipsa a ceea ce văzuse în adoraţie cu ochiul vrăjit al minţii, ceea ce văzuse întorcînd capul era lumea din care lipsea chipul ce-l adorase în bucuria extatică în care a fost vizionar vrăjit.

Şi abia acum, cu acest chip îngropat în fiinţa lui ca jarul în spuză, întors în lume din nou, îmbrăcînd mantia suferinţei şi a lipsei chipului iubit începu să cînte.

Abia acum, profund pătruns de acele flăcări din zorii cosmosului eternic unde străjuia icoana iubită, chipul etern ce-l adorase faţă către faţă, abia acum se află-n lume, şi lumea pentru el devine haosul sălbatic ce trebuie îmblînzit şi numit înnoit şi înnobilat şi cu el cu tot, să înceapă drumul îndărăt acolo unde odată pasul său coborîse.

Astfel începe poetul-păstor, pentru că lumea nu-i era ceva exterior ci îi intrase-n sînge, devenise lume, una cu ea, doar avea scînteia, licărul încă acelui foc adorator din care a căzut, din care coborî din milă, astfel începe el acum truda cumplit de grea de-a îmblînzi această sălbăticie, de-a o înnoi treptat. Şi astfel a început să-i cînte. Prin cîntec sălbăticia începu să se domolească, animalele fiare începuseră să se umanizeze şi cosmosul începu să-şi regăsească transparenţa şi echilibrul, pacea şi armonia iniţială, dar acum una mult mai durabilă căci avea experienţa sălbăticizării şi haosului.

Astfel începu Păstorul să dea nume animalelor şi florilor, astfel începu să se nască graiul pe aceste meleaguri. Şi toate cîntînd, căci Păstorul abia acum ştie în numele cui lucrează pentru lume, după ce văzuse chipul etern al iubirii sale, el devenise din ceea ce fusese înainte de-a

vedea acest chip, un poet al elanurilor vitale, panteist, orientat pretutindeni și nicăieri, exaltîndu-se în fața a orice fără măsură și sens sau înspăimîntîndu-se de orice umbră, deveni dintr-un poet fără obiect, un poet inițiatic, un vizionar, unul care a văzut chipul adevărului și cunoaște drumul dar nu poate pleca într-acolo de unul singur din pricină că a întors din milă capul și s-a-ncărcat, cu cosmosul creat întreg și i-a intrat în sînge suferința lui de-a pribegi în haos, fără țintă și, acum, deși cunoaște drumul, nu-l poate face decît plecînd încet pe drumul greu și-anevoios cu cosmosul întreg în sine, luptîndu-se cu el de-al îmblînzi și înnoi și-nnobila. El nu mai poate fi un individualist care-și cearcă propriul noroc rămînînd străin de restul lumii, el trebuie să ia cu sine ceea ce devenise eul său propriu, toată suflarea la care reveni din milă și prea iubire a ceea ce văzu vrăjit, cînd fost-a dus în adorație, răpit vizionar.

Astfel a fost, înțeleg eu, povestea lui și noi sîntem urmașii acestui Fiu al omului și nu cunoaștem și nici nu este alt drum de-a ne sluji frații și semenii.

Poetul este un copil, dar un copil care a trecut prin Foc, un copil care se întoarce la copilărie după ce a ieșit odată din ea. Copilul fără această vedere este încă înaintea drumului, încă adevărul și lumea îi stau ca un munte în față, se bucură de ele dar nu le cunoaște. Poetul a fost pe-nălțimile lui și i-a simțit vulturii cerești, i-a gustat eternul și proporțiile și a coborît din nou în același strai de copil; dar de astă dată știe ceva, anume drumul într-acolo și naivitatea lui a devenit vizionarism și candoarea lui putere de slujire și suferință și, mai ales, de iubire pentru toată suflarea în mijlocul căruia este îngropat, ca aurul în măruntaiele pămîntului.

SEMNIFICAȚIA NUNȚII

părinților mei, Ioan și Valeria

Nunta este socotită din vechime o taină ca și nașterea și moartea: spre deosebire de acestea, însă, omul participă la nuntă conștient în ceasul de floare al viețuirii sale. Dacă nașterea corespunde zorilor viețuirii și moartea amurgului, nunta este ceasul de amiază cel mai limpede pentru om, dar și cel mai greu tocmai datorită acestei limpezimi.

Rosturile acestea ce le avem în față își desfășoară frumusețea într-un astfel de ceas: sîntem la amiază, tînărul împărat plecat în zori la vînătoare ori fiind prins în alte înalte îndeletniciri, către amiază, în mijlocul pădurii, în luminișul unei poieni dă peste urma unei păsări de pe alte tărîmuri, mireasma unei flori de pe rai, o picătură de rouă tainică, rămasă nezvîntată încă pe pămînt la acest deplin al zilei. De acum începe drumul în căutarea acestei flori păsări, pe urma stelei călătoare care se va opri deasupra sălașului de viețuitoare al acesteia, precum Steaua Magilor. Floarea pasăre găsită este adusă în fața tînărului împărat și de acum începe nunta propriu-zisă, de acum tînărul se va chema Mire și fata Mireasă: aceste mădulare nepereche, aceste flori de podoabă vor intra în zodia rodniciei. Sensul absolutei amiezi este momentul ungerii cu Μύρον de unde vine Mirele și Mireasa iar myron înseamnă mireasma, slava și curăția lăuntrică ce se revarsă în afară; fața și ochii licăresc lumina lăuntrică îndeosebi, ceasul scînteierii în univers al făpturii umane. Acestei ieșiri în afară, ieșiri din sine, întîiului pas comunitar al omului i se răspunde cu un inel pe dreapta truditoare, simbolul din vecie al recunoașterii omului ca podoabă desăvîrșită de pe altă parte, omul încheie un pact pecetluit cu acest ochi de aur nevăzut deschis, în palma pămînteanului. De acum încolo omul își cunoaște întreaga măsură, statura lui de slavă și în virtutea acestei slăvi omul se angajează în istorie luînd partea trudei comunitare întru rodnicie și viață echilibrată, cununa pe

cap și inelul în dreapta sînt două spărturi prin care omul se trage în univers, cu care stinge și degustă nemărginirile.

Poporul nostru a trăit plenar taina nunții în așa fel că taina ce urmează acesteia, moartea, a fost înțeleasă tot ca nuntă, ecou al nunții, atingere a întregului de mai departe: am putea spune că în lumina nunții se orînduiesc toate celelalte și arta Maramureșului, bunăoară, de la grai la port și poartă, atinge ceasul de aur și foc al sărbătorii nuntirii.

De la *Miorița* pînă la *Luceafărul* eminescian taina existenței este închisă în taina nunții.

În lumina nunții omul se adeverește înțelept ca și Oedip în fața Sfinxului: întrebat ce umbră-i mai grea și mare pe deasupra noastră, Mirele va răspunde:

— *Astă lume are*
O umbră mai mare
Care-i cea mai groasă
Și-i deasupra noastră:
Umbra cerului.

*

Să urmărim mai îndeaproape cum se desfășoară Dialogul acesta premergător cununiei de la Poarta Miresei, unde au sosit Crainicii Mirelui și unde sînt întîmpinați cu ușile închise și li se cere socoteală: practic, rostirea se întîmplă aici, în fața Porții închise unde se poartă acest dialog între vestitorii Mirelui și ai Miresei, între vornicii lor, mai potrivit vorbind, între Îngerii lor. Craii, cei trei, sosesc călări osteniți de departe și vestesc cum și ce i-a adus aici. Aflăm astfel că împăratul lor stăpîn într-o dimineață s-a pregătit de vînătoare:

Al nostru tînăr împărat
Dimineața s-a sculat
Pe obraz că s-a spălat
La icoane s-a-nchinat
Lui Dumnezeu s-a rugat
Mîndre haine a-mbrăcat
Pe cal negru-a-ncălecat

Ceremonia înveşmîntării şi pregătirea de drum sînt întărite de cîntarea trîmbiţei de aur cu care împăratul îşi cheamă slujitorii:

Trîmbiţa de aur în mînă a luat
Şi frumos a trîmbiţat

Apoi se pleacă la vînătoare:

Şi-au plecat
La vînat
Şi-au vînat
Cîmpii cu florile
Luncile cu frunzele
Văile cu apele
Văi adînci cu ape reci

Vînătoarea este o călătorie, o iniţiere, un prilej de-a experia lumea, pentru că nu se vînează practic nimic: nici o sălbăticiune nu-i doborîtă, nu-i vorba aici de-o literatură ilustrativă, ci mai degrabă de-o înălţare sufletească. Nu de-o vînătoare ci de-o vînare, de-o pîndă, de-o ieşire întru cunoaştere, de-o nălucire, de-o transă, de-o stare sufletească înaltă şi sărbătorească, sîntem în zorii unei mari sărbători ce-şi atinge un sens către seară, după o zi întreagă de rătăcire, pribegie:

Şi vînară
Cît vînară
Zi de vară
Pînă-n seară
Şi nemica nu aflară

Spre seară, istovit de drum şi însetat, viitorul Mire îngenunche la un izvor să bea:

Şi jupînul nostru Mire
Fiind foarte însetat
La un izvor s-a plecat
Şi setea şi-a stîmpărat
Dar cînd s-a sculat în picioare
A zărit lîng-o floare
O urmă de fiară.

Acum Mirele experiază la izvor sensul pribegiei lui, aici la izvor, la fîntînă apare semn de la Mireasă:

Și pe la apus de soare
Am ieșit în drumul mare
Drumul mare-i pe colină
Ajunserăm la fîntînă
Zărirăm urmă de fiară

Ca și trimisul lui Iacob odinioară, care tot la fîntînă află semn de la Mireasa Rebeca, viitoarea soață a lui Isaac.

Odată *semnul* aflat începe descifrarea lui. Mirele singur nu înțelege mărturia și apar sfetnicii și filozofii cu presupusul lor, bine prins în versuri închegate:

Sfetnicii se sfătuia
Iar filozofii tăcea
Și la urmă tot privea
Sfetnicii au sfătuit
Iar filozofii au ghicit

Iată ce spune sfetnicul al doilea:

Aceasta-i urmă de floare de rai
Care cu al nostru împărat
Va fi un soț de bun trai:
C-a nost tînăr împărat
Pe-aceste locuri a vărat
Și a iernat
Și știe florile
Și garoafele
Unde cresc
Și-nfloresc
Și-a văzut în răsăriturile
Domniilor voastre o floare
Cu raze de soare
Care ziua înflorește
Noaptea crește
Și-a odrăsli nu mai odrăslește.

Floarea de rai este mireasa, care crește undeva unde nu poate cunoaște rodnicia. Și astfel, îndată sînt aleși trei crai vestitori și trimeși cu puteri să aducă floarea în grădina împărătească a rodniciei:

Al nostru tînăr împărat
Așa a pus la socotință
Ca să mute această floare
Cu raze de soare
Din răsăriturile domniilor voastre
În grădina-mpărătească
Unde ziua să-nflorească
Și noaptea să odrăslească

În alte compuneri floarea trebuie dusă departe, în munți:

Și-a socotit
S-o ducă în munți
Cărunți
L-ale domniei sale curți
Că acolo va-nflori
Și va odrăsli
Și Dumnezeu înc-a ști.

Craii sînt, așadar, investiți să plece în căutarea ciutei căprioare, cum apare într-o compunere transilvană dintre cele mai profunde prin realismul și limpezimea cuvîntului, prezentînd o adevărată fată din Ardeal în preajma cununiei:

Căci tînărul nostru Crăișor
Cu al vîntului dor
Pe acest loc oarecînd
Cu ai săi cîțiva îmblînd
A zărit aici o ciută cuvîntătoare
Nu mută ci grăitoare
Cu cisme roșii încălțată
Cu țundră neagră-mbrăcată;
Mută, la cap mare
Și-mpodobită sub barbă tare.

Pribegia crailor este ca a păstorului după turma pierdută sau a celor trei magi pe urma stelei:

Și pe loc am purces
Din urmă în urmă
Ca păstorul după turmă
Și viind noi trei voinici
Și ajungînd pe aici
Cu suflarea vîntului

Pe fața pămîntului
Am zărit căzînd pe casă
O stea mîndră luminoasă

Interesantă este compunerea din Țara Moților, cea mai complexă din culegerea de față, unde și Mireasa iese la vînare, unde și ea se pregătește ca și Mirele de nuntă, pribegind și ea, ieșind în întîmpinare. Chemarea ei nu-i din corn de aur ca a Mirelui ci din buciumul arhaic cu care rostea preoțimea din vechime:

Tînăra noastră Crăișoară
Plină de voie și de pară
S-a sculat de dimineață
Și spălîndu-se pe față
A luat un bucium mare
Și-a suflat în trei părți tare.

În căutarea Mirelui pornește și ea ca urmă, ca semn, ca stea; o compunere din Bucovina ne-o arată pe Mireasă ca fiind una cu steaua:

Iar cînd am ajuns și-am dat
Să intrăm în acest sat
O stea ni s-a arătat
De urma zînei am dat
După dînsa ne-am luat
Și cînd am fost
În dreptul acestei case
Iată steaua că se lasă
Și zîna intră în casă.

Ca și în colinzile străvechi steaua se ascunde, cînd apare obiectul adorației propriu-zis pentru care steaua era numai semn. Aici steaua coboară și apare Mireasa.

Călătoria pe urma stelei este minunată pe drumurile lumii, inițiatică, străbătînd toate stările naturii:

Pe bune drumuri ne-a îndreptat
După cugetul Cerului
După numărul stelelor
Și-așa venirăm cîmpii cu florile
Dealurile cu viile
Șesurile cu grînele
Cînd fuserăm la mijloc de cale
Găsirăm o zînă de floare.

Drumul vestitorilor cunoaște o linie de aur, calea la jumătate se întunecă, pînă aici era un semn, era floarea însăși de la izvor, de acum floarea devine stea și în cele din urmă va fi Mireasă. Spre Mire, jumătate de drum face steaua, iar jumătate Mirele, citind un semn în natură: Natura-i în slujba Mirelui, cerul în a Miresei:

Trecînd la mijloc de cale
Pierdurăm acea zînă de floare
Cînd fuserăm pe la această casă
Văzînd că steaua încă ne lasă
Ne-am abătut la Dumneavoastră.

Ajunși la Poarta închisă, rostind sensul călătoriei și căutării lor, Mirelui îi sînt adresate dinăuntru de către veghetorii Miresei cîteva întrebări, de al căror răspuns atîrnă soarta nunții. Mirele, întrebat de ce a cules tocmai această floare nearsă de soare din grădină, răspunde:

Portărei de poartă
Sufletele bune
Nici n-am cules
Nici n-am ales
Cea mai dalbă floare
Mîndru înfloritoare
Ci care mi-a dat
Care mi-a-însemnat
Bunul Dumnezeu
Mi-am luat-o eu.

Altă întrebare urmează:

Ce umbră-i mai groasă
Pe deasupra noastră?
— Astă lume are
O umbră mai mare
Și-i deasupra noastră,
Umbra cerului.

Imaginile sar din poetic în tainic spiritual:

Ce apă-i mai mare
Aici pe sub soare
— Apa cea mai mare
Aici pe sub soare
Roua de vară
Pe toată lumea.

Apoi apar ultimele două întrebări și răspunsurile legate de rodnicia lumii și sensul nunții: pîinea și plugul sînt simbolul de taină al acesteia din urmă:

Cea mai groasă umbră
Pe pămînt deasupra
Umbra stogului
În postu' Sîn-Petrului

Umbra cea mai mare pămîntul o trage pe urma plugului:

Și pămîntul n-are
O umbră mai mare
Ca și cea de plug

Toate aceste întrebări inițiatice primind un răspuns poarta se va deschide și Mirele va putea intra la Mireasă pentru a o scoate din *casă* afară în *grădină*, spre rodnicie, în acel topos împărătesc, unde creșterea sfîrșește în rodnicie.

Acum se aude cîntecul însoțitorilor frați:

Căci cu sapa de argint
Scoatem floarea din pămînt
S-o sădim cu rădăcină
La-mpăratul în grădină.

Acum este împușcată, spartă oala cu cenușă așezată în vîrful unei ciuhe, ulciorul steril va cunoaște răcoarea apelor rupte din izvor, pîinea rotundă este ruptă în bucăți și împărțită tuturor, sămînța trebuie să moară ca să poată aduce roadă mai multă.

Colacul Mire este implîntat în suliță:

Ca și Mirelui să-i placă
Semnul cel bun de la maică.

Mirele și Mireasa devin simbol și realitatea viețuirii lor în suferința rodniciei deschide calea către altă Nuntă și alt împărat, Mirele și Păstorul din Vechime.

Mirele intră și ia Mireasa din casa prea strîmtă și *iese* spre munți:

Dați-mi mîndra mea
Deschideți poarta
Ca să ies cu ea

Maica Miresei *rămîne* și fata pleacă:

Tu vei rămînè
Iară ea va mè
Preste văi și munți
Preste ape punți
Bunul Dumnezeu
Nu te lasă-n rău.

Acesta-i întîiul moment al nunții, desprinderea de casă, deschiderea porților și ieșirea către grădină.

Partea a doua a nunții este cununia, pecetluirea legămîntului de-a viețui în comuniune, de-a ști că a fi înseamnă a rodi ca și boabele de grîu sub glii și care aduc roadă, unele zece altele o sută, altele o mie, pentru că nunta înseamnă începutul morții, adică biruința asupra ei, *ieșirea* Pashă, acceptarea suliții în coasta pîinii, spargerea vasului steril în care pîlpîia o mînă de cenușă.

*

În aceste texte se intră cu greutate. Motivul temei este foarte vechi, prelucrat mereu; compunerile, cu mici variații de la provincie la provincie, diferă. Greutatea vine de acolo că trebuiau urnite mari puteri și mărturisite evenimente îndelungi înainte ca poarta să poată fi deschisă, ca ființa să aibă argumente lăuntrice, să părăsească o vatră devenită casă pentru un alt ținut unde se întîmplă comuniunea și rodnicia. Odată deschise porțile, poate începe nunta propriu-zisă; rostul vornicilor, al rostitorilor vestitori, al prodromilor încetează: intră Mirele și Mireasa sub coroană și mireasma mirului, despre care nu mai trebuie nimic rostit. Compunerile cele mai complexe și mai definite ca duh și formă din această culegere par a fi cele transilvane și între ele marele dialog din Țara Moților și cel din părțile Bihorului, apoi compunerea vrînceană și cele moldovene, atinse de suflarea lui Eminescu. Am încercat să predau, în paginile de mai sus, folosindu-mă de aproape toate compunerile ce alcătuiesc culegerea, firul alcătuitor al trainicei țesături, anume ideea de temei a rostirii din această întîia față a nunții, cea mai grea, pentru că-i partea vorbitoare pe care o reiau în două cuvinte. Între Mire și Mireasă se află o poartă închisă: pentru a fi deschisă Mirele trebuie să jert-

fească, să se desprindă de lumea sensitivă, de natura și elementele uranice, să se dovedească organic cunoscător al firii lucrurilor și orînduielii Cosmosului, din băiat să poată deveni iubit, frate și bărbat, dintr-o fire sensitivă, pantheist umblînd prin natură, să devină copt pentru viețuirea istorică, angajat întru rodnicie și suferință; din rouă trupul devine pîine în coasta căreia sîngeră lancea de vînător, omul devine Păstor și Mire.

Tot așa, Mireasa din floare și ciută trebuie să crească spre virtuțile rodnice ale unei maici, devenind iubită, soră și mireasă, făptură istorică, persoană cu capul mare îmbrobodit sub bărbie, cu țundră neagră-mbrăcată, nu ciută, ci grăitoare, nu mithos ci istorie. Omul e chemat mai întîi să se integreze în natură prin rodnicie și pe urmă, în lumina rodniciei, să ajute ca natura să se desăvîrșească, să treacă din posibilitate în plinătate pentru că așa cum există o cale împărătească, anume calea înțeleaptă în duhul măsurii și bunei cuviințe, tot așa există o grădină împărătească, unde omul e chemat să viețuie plenar în lumina și spiritul rodniciei, împărat fiind omul cel mai simplu, care într-o zi se hotărăște să jertfească din sinea sa pentru un altul, să se deschidă în vederea nunții, să devină nu mut ci grăitor, nu senzație ci spirit.

Poporul român a rostit în multe feluri, cu nuanțe nesfîrșite, cu finețuri adesea cerești un singur lucru: nu există rodnicie fără ieșire din sine, fără sacrificiu, nu există nuntă fără ieșire din matca solitară acaparatoare. Într-o bună zi trebuie să pleci, apele nu mai sînt bune, cerul apăsător, începe bolirea și trebuie să ieși, să te rupi din țărnă pentru alte dimensiuni, într-o bună zi natura începe să vorbească; oii, iarba nu-i mai place și spune: pe la apus de soare trebuie să mori, sau într-o noapte piatra strigă: zidul rău mă strînge copilașul plînge, precum și-n fața porților închise omul descoperit este strîns de gît de nu va răspunde, că umbra-i mai groasă pe deasupra noastră:

Astă lume are
O umbră mai mare
Care-i cea mai groasă
Și-i deasupra noastră:
Umbra cerului.

ASCULTARE ȘI ÎNTREBARE

Învățăm ascultînd și întrebînd: ascultăm experiența altora ce ni se mărturisește de la catedră sau în practică, ascultăm cum este orînduită natura și cum trebuie să trudești ca să te poți bucura de rodnicie apoi, cînd vroim să pricepem mai limpede și mult, întrebăm: unele întrebări nu-și găsesc răspunsul, ele țin de geniul firii tale poate, și-i partea și datoria ta de-a le limpezi îmbogățind pe această cale lumea cu o nouă viziune asupra firii lucrurilor și o nouă posibilitate de viețuire organică. Dar fără ascultare concretă a istoriei, în ce are ea mai vrednic și pilduitor, un poet bunăoară nu are un drept la întrebare: trebuie cunoscut totul ca pe baza datelor exacte asupra istoriei lumii să poți intra în extaza poetică: poezia este bucuria avînd ca obiect Istoria, iar Istoria poate fi cunoscută; este o necesitate absolută pentru cuvînt. Sărăcia în veacul nostru vine fără îndoială de acolo că nu socoate obiect absolut al viețuirii Istoria, ci adesea numai propria sa subiectivitate în raport arbitrar cu lumea. De aici o rostire psihologizantă și îndoielnică, abstractă și o tristețe fără obiect, o disperare intrasmisibilă: istoria are și ea jeluirile ei și ceasurile de veghe și întunecare, hăuri și haos chiar, dar toate acestea sunt altfel, sunt organice și dacă pot spune sănătoase, duhovnicești, dacă-mi este permis, nu psihologice, subiective. Căci lumea vorbește, istoria, evenimentele stinse ale omenirii osemintele și strămoșii vorbesc o Patrie pe care trebuie să punem stăpînire prin voința și nevoința de zi și de noapte. Poezia vine numai după aceea sau crește concomitent cu ascultarea și asimilarea istoriei: plecarea întru cunoaștere, este o stare poetică, este iubire, dar starea asta poetică se potolește asimilînd, se pierde ca un izvor țîșnind din adînc cînd dă peste pietre prea mari ce nu le poate birui; adesea ocolește, însă în cele din urmă îmbogățit, istovit uneori, ajunge pînă la suprafață izvor ce vine din adîncuri, care de-acum eliberat sub slava ste-

lelor își poate manifesta din plin bucuria. De multe ori o stare poetică aplicată istoriei se stinge, semn că nu-i susținută de-o voință continuă și constantă, de-o siguranță și hotărîre de-a asimila, de-a asculta pînă la capăt și apoi de a îndrăzni c-o întrebare, dar mai bine pierdere în istorie, aici în luptă cu asimilarea istoriei decît rătăcirea fără obiect care este autoînșelare.

*

Greutatea vine de acolo că omul și poetul în cazul de față trebuie să iasă din sinea sa cu necesitate; el nu este unitate desăvîrșită în sine, el trebuie să se deșerte pe sine spre altul și alții și a te deșerta înseamnă a te supune deșertăciunii iar deșertăciune înseamnă fragilitate, a-ți recunoaște alcătuirea firavă de trestie în puterile vîntului: a deșerta înseamnă a aduce spre vedere lăuntrurile, a deveni față spre vederea tuturor, fața ta de taină, a te supune deșertăciunii și hulei publice pe de-o parte, iar pe de alta dragostei publice, a te deșerta înseamnă a ieși în sfîrșit spre ceilalți cu orice risc, a te decide pentru existența comunitară cu riscul de-a fi chiar zdrobit de ea, pentru că astfel se împlinește un rost ce ne scapă celor mai mulți, acela de semn, de mărturie și adeverire a unui sens înalt al istoriei și a comunității de oameni laolaltă.

Căci cel mai greu învățăm noi oamenii să trăim laolaltă, să fim împreună ca frați, să viețuim laolaltă ca și cum am fi singuri, să putem fi liberi viețuind laolaltă: această viețuire însă nu-i posibilă fără ieșirea din sine, fără abandonarea eului agresiv care de sine pustiește tot ce-i în jur, viețuind de sine fără puntea de jertfă aruncată spre celălalt. Viața comunitară cere jertfă și a jertfi ne cade mereu foarte peste mînă: jertfim din bunuri, din cele materiale, pînă la această jertfă exterioară ne putem de bine de rău ridica, dar jertfa de sine, holocaust cum o numeau cei vechi, din carne vie, jertfa vie este mai grea pentru că se cere continuu, în fiecare clipă: mereu să optezi în favoarea celuilalt nu a ta, să te ai pe tine pe plan secund: numai în acest fel poate fi vorba de începutul unei comunități, acum poate fi vorba de ascultare, de început de întrebare, stîrnită prin celălalt: tu începi să vorbești prin altul, îl pui pe altul pe drumuri, jertfind

de dragul lui îl implici și pe el în același sens și chiar dacă întîrzie s-o facă el știe în lăuntrurile firii lui că există un sens, că s-a declanșat o ruptură ce poate lămuri adevărul de efemer în istorie. Din această pricină în cunoașterea adevărată pornim mereu de la altul, de la celălalt, încercăm mereu să-l lămurim pe celălalt de dragul celuilalt. Noi n-avem cum porni de la noi în rostire fără să fim triști, întunecați și fără putere. Inevitabil, atîta vreme cît rămînem la noi sîntem disperați, pustii și pustiim în jur; apoi există o pseudo-ieșire care afișează un fals dinamism participativ la soarta celuilalt, care presupune o comuniune ideală, dacă vreți utopică, frumoasă în sinea ei, dar falsă, fiind o altă formă mascată de egoism, de neieșire din sine: acest egoism creează urîtul în jurul său, greața, căci față de întîiul mai poate exista compătimire și poate fi numit incapacitate, un fel de ologire, dar al doilea deșteaptă urîtul, greața, al doilea-i îndepărtează pe toți din preajmă. Și mai există a treia stare și cea adevărată, deșertarea de sine pentru altul, singura care contribuie la crearea unei comunități reale de oameni așa cum sînt ei, dar comunități trainice peste care nu se poate trece și care alcătuiesc celulele organice și milenare ale unui topos, din care răsare ființa, și puterea, și măreția unei Patrii, acolo unde oamenii se simt acasă și pot ctitori, în sînul unei familii și-n ființa unui grai, urmași și adevăr. De acum, din ceasul existenței unei Patrii poate fi vorba de grai poetic, de poezie adevărată, de grai puternic și profund, de interes universal întru ascultare și întrebare.

CITIRE

Adevărul se rostește și citește: auzirea încă nu încheie graiul, auzirea trebuie să devină rostire pentru a consolida întemeind o realitate spirituală în ființa umană: cititul urmează după rostire, întîi omul își rostește realitatea, fixează tărîmul în care trebuie să însămînțeze.

*

Prin cuvînt trebuie să aflăm cam cum trăiește omul în univers, cine este el și ce îl caracterizează. Prin poet aflăm despre om: cum are el o putere în firea sa de-a vedea lumea, elementele și viețuirea în starea lor de slavă și dimineață, de curăție și adevăr.

*

Cine vrea să afle starea unui neam cu adevărat, felul lui de viețuire, unde se află în istorie, cine odihnește în ființa lui, ce spirit îl poartă, asupra cui s-a oprit de-a lungul vremilor, cine este chipul slăvit ce-i ocrotește viețuirea, trebuie să întrebe de cuvîntul rostit și citit într-un neam. Numai de la el se poate afla cîte ceva.

*

La ce se oprește cuvîntul din realitatea unui neam, numai acolo trebuie căutat și investit pentru viață spirituală: ca această spusă să fie adevăr cuvîntul trebuie să fie: de bună-credință și istoric; să se fi angajat în istorie absolut; să fi descifrat momentele hotărîtoare ale istoriei și să fi devenit propria lui ființă; apoi să fi pătruns în acele locuri *acropole temenos,* cum le numeau elinii, acele cîmpii sacre unde se desfășura sărbătoarea și evlavia unei patrii, unde se hotăra istoric ființa unui loc. Poetul trebuie să vegheze, ca și Pindar în Olimpia, în turnul profetului, căci lîngă acesta-i este locul, să-i fi devenit istoria casă și marile făpturi ale acesteia frați, să se simtă în Patrie în toate aceste graiuri și-n toate aceste nădăjduiri,

să înțeleagă odată că toți marii poeți sunt constrînși de-un ritm al firii și sîngelui să lupte într-un singur sens, întru eliberarea omului din propria-i robie.

*

Pentru că-i vorba de Altul, de altcineva, poetul trebuie să-și rostească înscrisul sărbătoresc și firesc așa cum se stinge o zi pe un deal în preajma unei așezări omenești.

*

Ce trebuie să cunoască un poet? Totul, dar mai ales să iubească totul: iată flora unui ținut, el trebuie să cunoască vremea înfloririlor și felul de viețuire al roiurilor, trebuie să știe rînduiala păsărilor și vremea.

Cînd puii sînt izgoniți din cuiburi, trebuie să știe nopțile și arborii cum își poartă ei viețuirea pe pămînt, cînd se coc alunii și smochinele, cîtă slavă împlinește un crin pe pămînt și curăția pelicanului, vremea fluturilor de noapte și-a fluturilor de zi, cînd își leapădă șerpii-n păduri veșmîntul. Trebuie să știe vremea oilor cînd fată și cum e firea lor, să-l știe pe bou și măgărușul să-l fi văzut împovărat în fruntea turmei, să știe, apoi, din firea oamenilor cît sunt ei oameni și cînd se rătăcesc, ce-nseamnă rodnicie pentru ei și unde-ncepe ziua agoniei. Dincolo de ideal și muzicalitate, rostirea poetică este experiență, trudă și îndelungă viețuire în preajma elementelor: pînă la urmă în timp se adeveresc de durată cei care știu firea lucrurilor lumii: încă pînă astăzi nu sunt poeți care să nu fi ținut îndelung seama de orînduielile naturii. Față de natură stai sau cazi, a ignora natura ești sigur pe drumul ce te duce spre pieire.

Apoi vin faptele omenești ctitorite în sensul naturii: vin zugravii și cîntăreții cu tainica lor rostire în bazilică și pe colini, în locul slavei omului, vin uneltele trudei omenești, vin hainele lui de lucru și sărbătoare, vine postul său potolit, ros de vreme prin zilele trudei sub focul soarelui, acele încălțări în care-a stat un om în umblet mînat de nevoile zilnice, vine suflarea blîndă și tainică a Cuibului de priveghi la lumina lămpii împrejmuit de pacea ferestrelor. Apoi este pînda în grai la rostirea înaintașilor și apoi orînduiala și slava istoriei cu făpturile acelea eterne ce ne însoțesc toată vremea cît viețuim aici,

vin ctitorii locului cei sacri la origini, blînzii voievozi la noi, mesianicii, mai tîrziu luptătorii drepţi şi pribegi în grai, confraţi de seminţie.

*

Poetul trebuie să se decidă de timpuriu spre singurătate şi comunitate concomitent; austeritate fierbinte, iarnă şi vară, laolaltă istorie şi prezenţă arzătoare, copilărie şi înţelepciune, fervoare şi rigoare, altfel nu ies lucrurile în grai, pentru că graiul este cămaşa tuturor, este cămaşa de taină a lumii şi cum s-o poarte anahoretul dacă nu-i făcută după evlavia staturii lui, şi cum s-o îmbrace truditorul de pămînt şi sub pămînt de nu-i ţesută-n fir şi jalea lui.

*

Iubirea pentru istorie pleacă din iubirea pentru clipa de acum. Poeţii au fost mereu (kairos) eroi asupra vremii, biruitori ai istoriei din trecutul ei, prezent etern în acest acum hotărîtor; iubirea faţă de trecut nu poate izvorî decît acolo unde prezent nu mai este, este absorbit, este vieţuit pînă la pieirea lui, este epuizat. Acolo unde prezentul stă ca un idol neasimilat nu există timp pentru trecut, în istorie nu poţi intra decît după ce-a fost biruit sfinxul ce s-a ivit în cale. De unde trebuie totuşi să începem ca să putem vieţui plenar timpul cu cele trei dimensiuni ale lui: căci trupul păsării se tîrîie prin aerul vremii cu cele două aripi.

Poate că altă cale mai sigură nu poate fi numită: trebuie să începem cu părinţii; părinţii care ne-au născut şi ne cresc, care trăiesc cu noi amar de vreme aproape toată viaţa noastră, pentru om părintele este acum şi ieri aproape concomitent este kairos şi istorie, de la ei trebuie să pornim, ei sunt cu noi sprijinul cel mai sigur şi profund în drumul nostru spre Patrie şi ceea ce alcătuieşte fiinţa ei, istoria netrecătoare: Părinţii trebuie numai să fie părinţi, să ştie că a fi părinte este cea mai grea poveste din univers.

VOCAȚIA ISTORIEI

Faptele înaintașilor întîmplate în trecut sînt singura experiență încheiată. Ceea ce se întîmplă acum sau în viitor sînt evenimente în desfășurare, al căror curs normal nu-l poate autentifica decît experiența pilduitoare a înaintașilor. Din această pricină, mai ales ca om al cuvîntului într-o patrie, fără profundul atașament, fără vocația istoriei nu se poate aduce spre vedere acea lumină ziditoare de care au nevoie contemporanii. Au fost poeți și gînditori care au socotit, ca cea mai importantă misiune, racordarea ființei lor la marile evenimente istorice ale patriei.

*

În lumea veche nu existau decît două feluri de evenimente: cele săvîrșite și cele încă nesăvîrșite. Evenimentele nedesăvîrșite erau prezente, erau misiunea mea de-a lucra întru săvîrșirea lor. Ele puteau fi foarte vechi, puteau să fi început mai devreme decît cele săvîrșite deja. Trecut istoric pentru ei nu însemna orice eveniment ce nu se mai desfășoară acum, ci orice eveniment neterminat. În acest fel omul se angaja în istorie în vederea desăvîrșirii ei. Bunăoară, ideea unirii începută de Mihai Viteazul a fost trei sute și ceva de ani un eveniment al prezentului. Pentru fiecare generație această rană vie sîngera în istorie: fiecare a făcut ce i-a stat în putință pentru domolirea ei. Un eveniment odată încheiat devine far călăuzitor în ființa unei Patrii, devine viața întreagă, o dată născut întreg începe să crească și să hotărnicească realitatea unui loc.

*

Rostul poetului este de-a ridica în grai marile evenimente din ființa Patriei. El trebuie să aibă limpedele discernămînt între evenimentul săvîrșit față de care tre-

buie să jubileze și între evenimentul încă lucrativ, în șantierele căruia trebuie să intre cu dinamica vocii sale resurecționale.

*

Ochii poetului și toate facultățile lui lucrătoare sînt îndreptate spre interiorul Patriei sale, întru înnobilarea lăuntrică a acestui vas păstrător. El trebuie să cunoască fiece mădular organic ce a ființat în această patrie, să-i cumpănească pricina în cele mai mici amănunte și să-l strige în grai cu măiestria bucuriei. Cine dacă nu poetul să știe fiece deal, fiece sanctuar și erou, fiece vînt ce limpezește stejarii Carpaților. La cei vechi nici un poet, nici un inspirat profetic n-avea voie să vorbească și să moară, să depună mărturia mesajului său în afara Patriei lui, a cetății împărătești. În acest fel rostirea lui ca și moartea lui deveneau pietre de temelie în ființa Patriei, nu jertfă de prisos, ci mărturie ziditoare.

POEZIE ȘI FILOSOFIE

S-a vorbit adesea despre înrudirea acestor două modalități de lucru întru îmblînzirea și luminarea firii omenești. Pe drept, ele sînt apropiate întrucît amîndouă folosesc graiul omenesc în acțiunea lor, apoi ele se adresează omului: spre deosebire de științele pozitive care au un obiect de cercetat din natură, luat separat sau în corelația celorlalte, filozofia nu are obiect imediat asupra căruia se aplică ci mai degrabă ea urmărește implicațiile firii în cugetul omenesc. Filosofia a apărut ca întrebare la cei vechi, după origini: Ti to on: ce este, ceea ce ființează. Unii au așezat elemente la origini; apa sau aerul sau focul, iar mai tîrziu prin Heraclit au vorbit despre Logos și Cuget, despre Fire prin Parmenide, apoi apare Platon, mai puțin interesat de origini cît de Adevăr. Platon își dă întîiul seama între filosofi că mai important decît orice este a străvedea și restabili Adevărul în orice situație — aleteia — Ceea ce nu-i taină, ceea ce se arată în lumină iese din umbră și uitare și moarte.

Filosofia mai nouă apărută după Renaștere anexează o nouă față și dimensiune care va precumpăni adesea. Este vorba de etică și morală. De acum filosofia se va ocupa și de educarea omului, de inițierea lui în Adevăr și dreaptă viețuire. Această nuanță nu lipsește nici în Platon dar la filosofii noi ca și la cel mai important dintre ei, Kant, va precumpăni acest dor de intervenție în istorie, în vederea înnobilării oamenilor ce viețuiesc în istorie la un moment dat; filosofia va deveni mai practică, mai legată de necesitate. Prin Hegel și Marx, apoi, filosofia devine Istorie iar prin Nietzsche și Heidegger se apropie din nou de poezie așa cum a fost la început.

Dacă în filosofie se poate urma un fir roșu prin istorie o evoluție de la origini pînă astăzi, un ciclu ce se încheie la un moment dat, Poezia are altă rînduială.

Poetul nu-i interesat în primul rînd de obiectul de origine, ce este, ceea ce este, ci el este preocupat de cum

este ceea ce este; el se întreabă după viața, după puterea de-a viețui sau nu la origini. Obiectul poeziei este căldura viețuirii; dacă la origini este posibilă șederea, viețuirea, ctitorirea unui sălaș cald și familiar, dacă acolo este posibilă o Patrie.

Poeţii sînt copii, ei au nevoie de Părinte, ei au nevoie de o Patrie ocrotitoare, de căldura părinţilor pentru a-și dezmorţi graiul și coardele instrumentelor în vederea cîntării. Apoi firea poetului se leagă de Persoană, de oameni, ei se strîng acolo unde viețuiesc oamenii. Dacă ei vor întreba după origini vor spune cine locuia acolo în acea vreme, în acel loc și în loc să vorbească în general vor fi fericiți să-ți spună amănunte despre niște oameni vii pe care îi chema așa și așa. Poezia e mai mult document de viață, în sensul arhaic al cuvîntului, este mai mult Patrie decît omenire în general, comuniune și relație, căldura dialogului între oameni.

Hölderlin a spus limpede acest lucru, anume de cînd a apărut Poetul:

De cînd noi sîntem un dialog
Și ne putem auzi unul pe altul

Poeții sînt de cînd omul e în comuniune, de cînd există dialog, conviețuire între cer și pămînt, de cînd există căldura unei Patrii, de cînd există relația tată-fiu. Ea apare acolo unde există o asemenea comuniune și rămîne cîtă vreme durează o Patrie. Poeți vor fi cît va mai fi o Patrie, acolo unde există o Patrie apare și poetul în care transpare ineditul, bucuria inefabilului relației fiului cu părintele său, căldura și vecia mereu nouă din sînul acelei Patrii. Poetul vorbește relația fiilor cu Părintele lor, aduce în grai podoaba însuflețirea, sărbătorile, codrii și vremea, flora și atmosfera unei Patrii, curăția, chipul oamenilor ce viețuiesc un topos. În graiul poeților se mută realitatea spirituală și zilnică a unei Patrii cu toată slava ei.

Poezia fiind expresia viețuirii unui loc cu toată infinita ei frumusețe, nu poate lipsi din viața zilnică a unui popor, condiția ființării ei fiind legată de măsura în care poetul este o transparență, se lasă pătruns întocmai de slava și realitatea unui loc, nemutilînd și pustiind acea realitate, ci fidel transfigurînd-o.

Dacă filosofia tinde spre universal prin natura ei acolo unde ia în grija ei capacitatea cognitivă a minții omenești în întregul ei, poezia este națională, este legată cu necesitate de ființa unei Patrii în primul rînd. Mai precis dacă filosofia exprimă ceea ce-i universal într-un loc, poezia exprimă ceea ce-i particular, specific, unic în univers. Curios este că popoarele care au mai multă poezie, care au revenit mai mult asupra Patriei lor, asupra firii locului, asupra dialogului dintre fii și părinte se adeveresc și cele mai autentice, mai bogate în experiență de viețuire, mai profunde în toate amănuntele cele de preț ce alcătuiesc, la urma urmei slova fiecărei seminții de pe pămînt. Poporul român vine în lume cu acest chip de neam al poeților și cred că a-i accentua unicatul între celelalte neamuri nu se poate fără aprofundarea marilor noastre cîntări: de la zecile de mii de cîntări din popor, la rostirile marilor noștri poeți, de la veșmintele și satele noastre care sînt tot poesie, adică răspuns omenesc la dragostea părintească într-o Patrie, de la pridvor și poartă, la sanctuar și sacrul sărbătorilor.

*

Experiența personală, ca om viețuind în istorie a poetului, și cea legată de cunoaștere parcurgînd experiența de viață și gînd a altora sînt, cred eu, același lucru, precum același lucru este, după socotința mea, viața ca trezie lucrînd la lumina zilei sau viața din vis. Pentru poet cad barierele dintre experiența lui și experiențele altora, dintre viață și vis, dintre zi și noapte. Tot ce-i vine la cunoștință, de tot ce ia el știre pe cale personală sau prin lectură, în stare de trezie sau vis, este experiență, este propria lui viață. De aici familiaritatea poetului cu suferințele și bucuriile altora, cu ideile și viziunile altor civilizații și culturi, de aici adînca sa compasiune față de tot ce se întîmplă în univers.

El nu poate spune niciodată despre un gînd sau întîmplare: asta nu mă privește, asta-i treaba altora. El, poet fiind, este acea răscruce a tuturor, acel la îndemîna tuturor, cel apropiat om de toți oamenii, de toate experiențele și cunoașterile.

Cred că omul la care ar trebui să se gîndească oame-

nii ar fi poetul în sensul că el poate să-i înţeleagă, să-i stimuleze şi să le găsească explicaţia adevărului.

De bună seamă că-i vorba de poetul adevărat, nu de intrus, de egoistul ce pune stăpînire pe o parcelă din grai şi-şi strigă de aici eul său în urechile trecătorilor.

Experienţa personală a poetului ca a oricărui om ziditor trebuie să fie limitată în cadrul impus de legile morale. În bine şi moral, în legiuire există infinite posibilităţi de creştere şi experiere, din limitele cărora însă dacă se iese, pierderile sînt adesea ireparabile.

*

Un poet adevărat este ziditor, preocupat de împăcarea şi adîncirea întru frumuseţe şi bunătate a relaţiilor dintre oameni. El este un fiu al luminii şi se comportă, după puteri, ca atare. Astfel vieţuind, slujitor şi de bună-credinţă, cu necesitate va avea folos în strădania sa atunci cînd cel ce-i comentează lucrarea este şi el om de bună credinţă pătruns de acelaşi ideal de perfecţiune morală.

Poetul odată ancorat în menirea sa de-a sluji luminii şi adevărului întru înnobilarea semenilor săi nu mai poate fi abătut din calea lui; dar dacă încă nu a dat de acest drum al angajării sale poate fi ajutat de o critică în acest sens.

*

Filosofia se sprijină pe raţiune, pe capacitatea acesteia de-a limpezi prin noţiuni starea firii şi cea a naturii.

În opera de artă intervine o altă dimensiune: cea a revelării nemijlocite, la care raţiunea este invitată să participe, nu solicitată cu necesitate.

Despre această artă ca revelare Nietzsche spune că este: *Mehr Wert als Wahrheit* — mai mult valoare decît adevăr.

În apariţia operei de artă omul este implicat ca persoană unică la modul plenar. Într-un poet transpare ceea ce-i viu încă vital pentru o patrie, o comuniune. Dacă vrem să ştim unde am ajuns, ce avem de limpezit, care sînt arzătoarele noastre necesităţi trebuie să întrebăm şi pe marii noştri poeţi. Cine vrea să cunoască neamul nostru, bunăoară, trebuie să vină la poeţi, la vieţuitorii acestui popor în care transpare la modul elevat sufletul nostru. Poeţii sînt scribii sufletului, filosofi ai raţiunii.

GÎNDURI DESPRE CĂLĂTORIE

Cel mai greu este să descoperi taina celor familiare. Un drum la Putna, bunăoară, este mai dificil decît un drum la Delfi, întrucît într-o țară străină oricum afli multe noutăți, dar în Patrie, în locurile pline de istorie și slavă străbună poți afla Noutatea sau dacă nu ești pregătit nu te alegi mai cu nimic.

Locurile noastre de preț, sanctuarele și mormintele strămoșilor sînt răni sîngerînde și orice atingere de ele ne doare inima; din această pricină le căutăm mai rar pe unele odată în viață, iar altele ne rănesc de departe fără să putem îndura apropierea.

Rana aceasta poate fi însă prilej de bucurie și atunci călătoria împlinește un rost spiritual aparte în viața omului.

Oricum am viețui nemișcați, neclintiți din vatra noastră, așa cum erau strămoșii noștri închiși între pădurile Transilvane, tot călători ne putem socoti: anotimpurile se perindă ele prin fața noastră, roada cîmpului veșnic călătoare își trece ardoarea drumului ei peste brațele noastre, păsările vin și pleacă împreună cu norii și ploile timpurii sau tîrzii. Călătorul statornicit poate e cel mai profund dintre muritori, omul nemișcat din vatra lui, a cărui trecere din pruncie în feciorie, apoi în bărbăție și bătrînețe, o socoate cel mai teribil drum, ca dintr-o stea în alta și către o asemenea viețuire ne poartă drumul călător prin Patrie de la o ctitorie la alta.

*

Cei vechi călătoreau să se întîlnească unii cu alții. Rostul oricărui drum era de-a se vedea față către față oameni vii cu aceleași afinități: locul, sanctuarul sau lucrarea de artă din sanctuar nu era niciodată prilej de drum pentru om. La Delphi se venea pentru oracol, unde era întrebat prin Pythia oracolul, la muntele geților se venea pentru profetul bătrîn, iar alte drumuri se roteau în ju-

rul fumului natal în veghea anotimpurilor. Necesitatea unei călătorii într-un loc devine o realitate, cînd acel loc este izvor de viață, cînd ființa lui istorică vie și ascunsă își deschide ochiul ziditor pentru cel venit în preajmă. Orice loc de preț din vechime păstrează o aură și-i semn peste veacuri. Aici omul devine mai profund și elementele firii își adeveresc fața lor ascunsă ochiului de toate zilele.

*

Se povestește că un sanctuar în ruină este privegheat de șerpi și buhe și lilieci, devine cuib al sălbăticiunilor și în acest fel este ferit de profanare pînă cînd vine omul să-l ridice iarăși la slava sa de altădată. În stare de ruină, sau activ și înfloritor, un loc istoric, sanctuar sau monument, este prilej de deșteptare la cele profunde și ființale într-o patrie pentru omul de bună-credință.

*

Toți oamenii se nasc cu vocația călătoriei numai, că nu la toți se manifestă la fel această vocație. Eminescu spune că se țin locului și sînt mereu, cum au fost tocmai cele mai călătoare dintre zidiri: izvoarele și frunzele, mările și stelele trecătoare.

SEMNIFICAȚIA LUNII

De-am putea fotografia atmosfera poeziilor eminesciene am vedea mai deslușit cît de mult o luminează Luna, am afla că Eminescu este un poet Lunar ca toți marii poeți din vechime.

Acest fapt s-ar explica prin aceea că Luna ca și Pămîntul nu au lumină proprie: în Lună poeții au văzut omologul Pămîntului, așa cum este Luna este și Pămîntul, în oglinda ei de argint și-au zărit cu înfrigurare chipul. În graiurile vechi Luna este socotită bărbat, în semita veche se traduce cu foc luminător al nopții, iar cuvîntul grecesc mai tîrziu o derivă etimologic pe *selana* din *helios,* Soare: de genul masculin, *der Mond,* a rămas și în germană. În româna veche i se spune Luminător sau Lumină: cînd e lună nouă se spune: s-a pus lumină nouă pe cer, în felul felinarului atîrnat de grindă.

La Eminescu Luna este tot așa bărbat, putere, este „Monarhul nopții adorat" și astfel ca arhonte al cerului îl simțim lucrînd și potențînd firea muritorilor.

Rostul său pe boltă cu lumina sa indirectă, de împrumut, are asupra omului tot o influență indirectă. Iată un vestit vers eminescian care numește această îndepărtată relație: Luna „din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate / De dureri pe care însă le simțim ca-n vis pe toate". Această lumină din lumină, acest astru fin nu ia legătura direct cu noi, ci cu visele noastre: cel care ia legătura direct cu noi este Soarele, Luna fiind un fos-for — un purtător de lumină, ia legătura cu noi, indirect prin mijlocirea visului: omul este un purtător de vis — onofor — și Luna purtătoare de lumină, lumina Lunii ia legătura cu starea de vis a omului: între lumină și vis întrețesîndu-se un dialog ce dă naștere poetului.

Luna scoate vecia din noaptea amintirii, îi aduce omului aminte, este starea amintirii, deșteptarea, învierea trecutului: „Și dacă norii deși se duc / De iese-n luciu luna / E ca aminte să-mi aduc / De tine-ntotdeauna".

Întîii atinşi de Lună noaptea sînt stejarii, arborii mnemotici, ai aducerii aminte prin excelenţă, cei care vestesc de departe cu vulturii de deasupra lor locul sacru: aşa erau Dodona şi Mamre în vechime.

La Eminescu stejarii străjuiesc răsăritul Lunii: „Cînd luna trece prin stejari" sau „Pe un vîrf de munte negru rari în lună stau stejarii".

În Scrisoarea a I-a răsăritul Lunii deşteaptă în mintea poetului geneza lumilor. La început, pe cînd fiinţa nu era încă fiinţă, iar în mintea unui sultan răsăritul Lunii îi arată extinderea imperiului său, mai mult, Decebal vede învinsă Roma numai cînd aceasta va deveni grădina Lunii, cînd Monarhul Imperiului roman va deveni acest astru, arhontele geţilor nemuritori.

Calendarele vechi, pe Lună plină, în luna dintîi a anului, cînd Luna era la apogeu îşi sărbătoreau împăratul; Luna plină era semnul puterii, al biruinţei; în vremea Lunii pline pămîntul este răpit în slava lui, apele cresc spre cer şi-i primejdios a semăna în această vreme întrucît seminţele nu-şi pot afla starea în pămînt: de asemeni de a doborî arborii pentru case, întrucît pe Lună plină sînt încărcaţi de mîzga humei.

Toate aceste adînci experienţe în ce priveşte Luna apar în Eminescu atunci cînd el o proclamă zeul Daciei sau Mănăstirea în care se află Raiul Daciei.

Luna n-are nimic pentru sine, este goală de sine, în stare de kenoză absolută, astrul smereniei prin excelenţă, şi de aceea atît de fecund pentru alţii, pentru noi pămîntenii.

Luna este atotştiutoarea de deasupra mormîntului lui Eminescu, din ultima sa poezie, şi dacă astăzi putem lua în serios toate aceste imagini, se întîmplă pentru că Luna în grai este *simbol* de-o ascunsă măreţie şi frumuseţe, iar în realitate este un semn astral, cel mai influent asupra firii muritorilor, în virtutea căruia pămîntul îşi păstrează domoala sa exactă rînduială şi rămînere în triunghiul de aur al universului, în raza căruia a fost circumscris din origini în sărbătoreasca lui devenire.

LUCIAN BLAGA

Lui Dumitru Mureşan

L-am cunoscut într-o primăvară, puţină vreme înainte de a se întoarce în Lancrăm, pentru somnul de veac. Era un bărbat mai degrabă înalt, puţin adus de umeri cu faţa prelungă, nas roman, frunte înaltă fugind spre creştetul privegheat de argintiul părului scurt şi des încă, urechi mari ciulite către cap, buze delicate, gură prelungă, buza de sus mai groasă, falca puternică şi bărbia potrivită, mîna cu degete prelungi şi mersul de om aşezat. Ochii erau deosebiţi, scrutători, ageri verzui, odihnind asupra ta pînă ce primeau răspunsul la care se aşteptau. Locuia într-o casă modestă între grădini, pe-o stradă liniştită pe drumul ce duce către Dealul Feleacului, ca într-un sat. La doi paşi de casă începea cîmpul. Pe drum de pămînt netezit de roţile carelor toamna, în cîteva minute erai în mijlocul naturii.

Oamenii aici aveau pămîntul lor pe care îl arau cu caii şi vitele şi semănau mălai şi holdă şi legume fel şi chip. Livezile erau pline de pomi roditori şi primăvara încărcate de flori şi zumzete de albine.

Una din aceste livezi era împrejmuită cu plopi înalţi iar către drum pretutindeni erau trandafiri aproape sălbatici, cu mireasma lor pătrunzătoare; toamna înnoptau aici turme de oi venite de departe cu măgăruşi şi păstori sibieni. Noaptea cerul înstelat se lăsa aproape ca pe sate şi lătrau cîinii prin ogrăzi. Toamna grădinile erau pline de crizanteme ce rămîneau în floare pînă cădea zăpada. În nopţile de toamnă tîrzii ieşeam aici pe dealurile Clujului, cînd mălaiul era copt, făceam focuri, liceeni fiind cu dor de casă, povesteam întîmplări şi ne aminteam cîntecele satelor noastre.

Adesea înnoptam pînă se făcea ziuă aici în jurul focului sub cerul spuzit şi în zori, după o noapte de veghe şi cufundare în alte lumi, cu veşmintele umede de rouă, coboram în cetate. O atmosferă mai degrabă rustică străjuia cuibul ultimilor ani ai poetului, care avea obiceiul să

umble zilnic pe aceste drumuri dintre livezi cum l-am și văzut cu un toiag și o haină, țărănească aproape, pe umeri. Poemele lui tîrzii, senine și împăcate, din acești ani petrecuți aici sînt limanul în care trebuie cu deosebire căutată firea poetului în ceea ce are ea mai original și mai aproape de firea poporului nostru.

Apoi în altă primăvară a murit, în aceași primăvară în care s-a născut după ce a încheiat un ciclu perfect de ani de viețuire.

Înfloriseră cireșii, era vînt și soare de mai pe drumurile Clujului cînd am cumpărat o garoafă albă și m-am dus cu prietenul Dumitru Mureșan la capela unde se afla, așezat sub icoană la lumina luminărilor între flori, atît de frumosul trup cu un cap alb olimpic, senin la față dormindu-și vecia: erau două femei în negru înăuntru și un tînăr pictor care desena pe un caiet chipul poetului.

A doua zi a fost dus la Lancrăm cu un camion și ne-am dus cu el pînă în cimitir unde preotul satului înconjurat de cîțiva țărani ce veneau de la plivitul holdelor, a cîntat veșnica pomenire: groparul, un om cu care Blaga copilărise, l-a acoperit cu lopata alături de părinții săi transilvani, adăugat neamului de sub țară.

SANCTUARUL DE LA TÎRGU-JIU

La sediul Uniunii artiştilor plastici, în faţa unui numeros public alcătuit din arhitecţi, sculptori, pictori şi scriitori, a început discutarea planului de sistematizare a oraşului Tîrgu-Jiu unde se află celebrul sanctuar al lui Brâncuşi, lucrare de renume mondial, aflată în ţara noastră, faţă de care avem o mare datorie de a o păstra aşa cum a conceput-o marele sculptor şi cum cere tradiţia noastră arhitectonică.

În nenumăratele luări de cuvînt, unanim s-a accentuat acest fapt de care trebuie să se ţină seama: înainte de-a se începe construirea de blocuri şi cartiere de locuit în imediata vecinătate a acestui vestit sanctuar, fapt care ar tulbura semnificaţia acestei lucrări de geniu, trebuiesc consultaţi specialişti din toate domeniile şi nu în al doilea rînd trebuie să spunem că ne aflăm în faţa unei creaţii unice în lume şi recunoscută pe plan mondial ca atare. Reiau aici cîteva din ideile rostite în cuvîntul meu cu acest prilej:

Lucrarea lui Brâncuşi este o meditaţie românească în piatră asupra spaţiului şi a timpului.

Omul vine aici să vadă şi perceapă felul cum înţelegem noi românii povestea omului în univers. Ea este o ctitorie. Arta ctitoreşte un loc şi pentru a se înţelege ce ctitoreşte ea, sensul acestei ctitorii, ea nu rabdă o altă ctitorie în imediata ei vecinătate. Aşa stau lucrurile la toate popoarele arhaice care au creat opere nemuritoare şi poporul român este unul dintre cele arhaice şi statornice. Noi trebuie să venim spre Brâncuşi, spre lucrarea acestui fiu al poporului său în spiritul acestei mature arhaicităţi şi statornicii şi să gîndim păstrarea acestui sanctuar aşa cum înţeleg grecii bunăoară să păstreze Olimpia sau Delphi sau Acropolele lor, în sînul naturii în care au fost concepute, faţă de care sanctuarul este un răspuns şi o delimitare. Meditaţia lui Brâncuşi asupra spaţiului şi a

timpului cere cu necesitate un cadru natural în care a fost concepută și în care trebuie să rămînă.

Ea cuprinde, ca spaţiu, poziţiile fundamentale ale omului: șederea pe scaun la masă, îmbrăţişarea din poartă, îngenuncherea și, în cele din urmă, înălţarea ascensională şi statul în picioare, iar ele corespund unui ciclu numeric arhaic spaţial ce poate fi citit în sanctuarele solare din alte tradiţii, dar prezente în primul rînd în tradiţia geţilor ce-și aveau rînduite ctitoriile în rînduiala luminii. Ca timp, lucrarea se întinde pe durata desăvîrșită a unei zile întregi. La masă scaunele sînt strînse în jurul pîinii de seară și tot seara, la ceasul cînd vremile se întorc, adică începe noua zi, după vechile calendare, se și sfîrșește povestea lui Brâncuși.

Ca omul să priceapă această meditaţie are nevoie de spaţiul natural și timpul natural adică de loc neocupat, loc liber și timp netulburat de prefabricat. Seara și apoi toată noaptea cerul înstelat cu constelaţiile lui în schimbare faţă de această casă a lumii trebuie să ardă în voie cu luna lui goală sau plină neviolentat de lumina, bună la locul ei, de neon sau bec, apoi ziua soarele să-și poată roti umbra lui, faţă de acest om-phalos, acest centru al lumii după viziunea românilor, întru nimic mai prejos faţă de omphalosul de la Delphi. Sanctuarul lui Brâncuși trebuie să rămînă cu necesitate într-un cadru natural și dacă trebuie făcut ceva pentru păstrarea lui, spre cinstea poporului nostru între celelalte popoare, atunci nimic mai bun n-am putea face decît să-i oferim ziua și noaptea lui spaţiul natural și timpul natural în care acest ceasornic cosmic să-și poată auzi bătăile inimii.

DATORIA NOASTRĂ: MUNCA ȘI PRIVEGHEREA*

fratelui meu Dorin și surorii mele Maria

Cea mai grea misiune pe pămînt este de a fi om cu tot ceea ce implică această realitate. Natura își urmează cursul ei. Stejarii continuă să-și privegheze locul și vremea lor poruncită și se întorc cu toată podoaba toamna spre pămînt după aceeași poruncă și rînduială. Animalele se supun cu pace firii lor, se nasc și aleargă la vremea potrivită și-n sfera lor, cît le este dat își poartă cu demnitate măreția.

Noi oamenii o ducem mai greu, așezarea noastră mai înceată și dificilă, iarba nu poate face nimic cînd vin turmele înfometate, mielul apoi este jertfit fără de glas pentru sărbătorile noastre, pe noi oamenii nu ne paște și ne junghie nimeni, iarba este pentru turmă, turma pentru om, omul pentru sine podoabă a universului, odihna zidirii. Asupra lui se manifestă o singură primejdie, de-a deveni sub stăpînirea fricii de oameni, de-a deveni robul omului, seamănului său.

Pentru a rămîne în sinea sa, în libertatea și demnitatea sa, omul are de purtat o luptă eroică extraordinară. Pentru că în grija lui a fost lăsat totul, de el depinde tulburarea sau armonia acestei lumi se cuvine să ne reamintim datoria ce o avem în această Patrie, în acest loc și în acest ceas istoric ce îl viețuim.

De mic trebuie să știe fiece copil că el trebuie să devină, să fie deja un om al trudei drepte și cinstite: lucrarea de păstrare a lumii este datoria noastră cea mai adîncă. De-a păstra ceea ce ni s-a dat în grijă; acest pămînt, acest loc, această bucată de pămînt sau această turmă de îngrijit, sau mai ales cum sînteți dumneavoastră, acești copii de crescut, în duhul dreptății și al datoriei, al cinstei și omeniei, al iubirii față de toată zidirea.

---

* Conferință ținută la Jibou, în fața cadrelor didactice.

Munca este un fel de răspuns de iubire pentru atîta amar de frumusețe și valoare ascunsă în zidire ce ni s-a pus la îndemînă.

Noi sîntem, putem fi martorii cei mai demni a tot ce se întîmplă de-a lungul anilor pe fața pămîntului, vedem miracolul perpetuării naturii: vedem cu ochii noștri florile și animalele cum își aduc roada lor, vedem izvoarele împlinindu-și porunca de-a bucura și împrospăta inima însetată a omului, sîntem martorii de fiecare an ai holdelor și viilor ce vin și aduc focul ceresc în potirul nostru de nuntă sau pîinea întăritoare.

Aceste slăvite daruri ne cheamă să fim și noi firești și statornici roditori și nemistificați. Un om pe măsura viței de vie, pe măsura holdei credincioase, pe măsura izvorului se cere să devenim fiecare, omul cel care sfințește prin viețuirea lui un loc, omul bun și curat, cinstit și drept, omul moral și smerit, om al jertfei de sine întru propășirea celorlalți.

Poporul nostru și-a plămădit ființa în aceste locuri, a cititorit această Patrie prin astfel de oameni.

Un astfel de om a fost Dragoș și Bogdan, voievozii care, din preaplinul frumuseții lor de viețuire au trecut munții cu desagele pline de manuscripte și grai autohton și au deșteptat la viață nouă Moldova, din care a răsărit Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare, Cantemir și Eminescu, Andreescu și Iorga.

Astfel de oameni au fost Basarabii. Neagoe ce nu lasă umbră pe pămînt, Mircea slăvitul și Constantin Brâncoveanu, mort martir pentru credința în stăpînul universului în slujba căruia slujea ca voievod și a patriei sale ce-i odihnește osemintele.

Astfel de om a fost Mihai Viteazul, al cărui cap s-a ridicat printre stele și trupul împrăștiat pe dealurile Transilvaniei.

Ce să mai spun despre Horia și Cloșca, acești țăranivoievozi, împărați ai cerului senin, ai răbdării și ai dragostei, jertfa lor este sfîntă și veșnică în sînul acestui popor.

Ce să mai vorbim despre Bălcescu și Iancu, despre morții de la Mărășești, despre milioanele de iobagi și ostași ce au sfințit prin jertfa lor fiece deal și vale din iubita patrie ce ne-au lăsat.

Muncă şi priveghere. Prin muncă întreţinem această patrie, ne supunem rînduielii firii, pămîntul ne dă hrana și bucuria de toate zilele, iar prin priveghere ne aducem aminte de slăviţii noştri premergători: o mînă sapă, alta ţine făclia luminării drumului prin istorie către destinaţie slăvită.

Sînteţi aici către marginea patriei trimeşi să munciţi și să privegheaţi ca toţi aceşti prunci ce vă trec prin mînă să devină oameni întregi. Ţineţi minte că omul se poate forma moral şi spiritual numai văzînd oameni vii morali. Nu prin teorii, ci prin pildă personală aceşti copii pot deveni oameni întregi la înălţimea slăviţilor lor strămoşi. Tot ce faceţi rău să ştiţi că întîi îi nenorociţi pe alţii. Viciile dumneavoastră le răsădiţi în inimile lor, iar de sînteţi oameni drepţi şi buni, bunătatea dumneavoastră propăşeşte în inimile lor. Un cuvînt bun, o faptă bună să aveţi pentru fiecare. Desăvîrşiţi-vă pe cît vă stă în putinţă în a fi buni şi curaţi, drepţi şi smeriţi, vorbească faptele întîi și cuvîntul să nu fie decît încoronarea bunelor dumneavoastră înfăptuiri.

Fiţi pildă de moralitate şi pace în sînul familiilor dumneavoastră. Creşteţi prunci rodiţi şi stăpîniţi toate cele ce-l înnobilează pe om.

Numai vieţuind la înălţimea slăviţilor străbuni veţi trăi liberi necomplexaţi de strălucirea altor neamuri, iubind iubirea lor, a strămoşilor şi crezînd credinţa lor.

Străbateţi-vă ţara, iubiţi-vă părinţii şi îndemnaţi în stînga şi dreapta la muncă şi la priveghere.

Mai mult ca oricînd astăzi patria noastră are nevoie de oameni întregi aşezaţi, oameni organic legaţi de tradiţie, de tot ce am moştenit prin vreme luminos şi pilduitor. Angajaţi-vă din toată inima să înfăptuiţi toate cele vrednice şi bune pe care vi le cere societatea pentru că pentru aceşti oameni de astăzi poţi face ceva bun sau pentru nimeni. Omul viu este ogorul în care trebuie să rodiţi. Nu vă închideţi faţă de durerile şi nevoile altora. Să ştiţi că pace şi linişte omul nu poate avea cîtă vreme conştiinţa lui îl acuză iar pentru a-ţi deştepta conştiinţa proprie la priveghere se cere luptă, zbucium, adesea zbucium, trudă şi vrednică vieţuire de zi cu zi şi ceas cu ceas.

Nu vă îmbătaţi, nu jucaţi cărţi, nu minţiţi, nu luaţi mită, aveţi datoria apostoliei pe sate: aşa cum v-a cîntat Goga trebuie să rămîneţi mereu nişte profeţi ai locului. Umblaţi în portul locului, scrieţi obiceiurile oamenilor din aceste locuri, faceţi tot ce fac ei bun ca să prindă curaj, iar cele rele smulgeţi-le din rădăcini. Să fie o sărbătoare fiecare zi a copiilor, cu dumneavoastră. Citiţi literatura română în duhul ei şi să deprindă copiii mare rîvnă pentru graiul şi limba română. Învăţaţi-i să-şi iubească acest grai, să-l scrie ferm pe hîrtie cu cerneală, apăsat; fiecare om este o persoană unică şi să ştiţi că persoane sînt din leagăn. Nu-i ameţiţi cu lucruri minore. Daţi-le pîinea bună a adevărului de mici. Citiţi-le textele cele mai frumoase şi adînci, spuneţi-le adevărul, trataţi-i ca pe nişte oameni în toată legea. Dumneavoastră sînteţi pedagogi înainte de toate, iniţiatori în tainele vieţii pentru ei. Oameni ca dumneavoastră în vechime au educat pe un Achile sau Zalmoxis, Ulise şi apoi pe un Neagoe Basarab sau Cantemir.

Fie ca aceste vorbe ce vi le-am spus să fie luate în duhul lor şi să rodească în inimile Dumneavoastră ale tuturor.

NATURA POEZIEI

Poezia este cunoaştere, este o ştiinţă altfel decît ştiinţa, în amănunt descriptiv. Poetul, ca om de ştiinţă, are întotdeauna în vedere întregul, elementele lumii în corelaţiile lor interioare. Bunăoară, apicultorul ştie despre albine cele mai mici amănunte tehnice în ce priveşte viaţa albinei, tot aşa medicul cunoaşte în amănunt fiecare mădular al organismului, cum funcţionează şi cum arată, dar ei încă nu sînt poeţi.

În poezie se întîmplă cam ceea ce spun grecii despre geţi admirîndu-i că au în vedere întregul, că bunăoară, ca să vindece un om începeau cu mădularul cel mai important care durează întregul organism, anume sufletul, acel *psyhe*, acea viaţă vie nevăzută, care pricinuieşte sănătatea sau abolirea întregului.

A avea în vedere Totul, a lupta pentru unitatea întregului, pentru armonia lumii, a nu izola elementele, ci, în ciuda deosebirilor, a le auzi duhul lor comunitar, ţine de natura ştiinţei celui ce se angajează în povestea Graiului.

O poezie se naşte avînd toate datele pe care le are omul de ştiinţă în faţă asupra unui eveniment al naturii sau al istoriei, plus încă acea grijă de-a vedea corelaţia universală a faptului respectiv, de a-i auzi graiul şi de a-i străvedea forţa de slavă, nevăzută şi neauzită de cel rămas la faţa descriptivă a lumii.

Poezia este adoraţie, este ştiinţa liniştirii omului, a educării lui, pentru a participa armonic ca mădular al armoniei universale: poezia ctitoreşte familiaritatea, blîndeţea şi putinţa fiinţării unei Patrii şi a unei comunităţi. Drumul spre această ştiinţă este cel mai greu pentru că este cel mai complet, căci este vorba de toţi şi de toate, aşa cum lumina zilei vede şi pătrunde fiece ungher şi acordă drept de fiinţare celei mai nevăzute frunze şi vietăţi; tot aşa graiul trebuie să sărbătorească şi izbăvească totul în ulcioarele lui nepieritoare.

CEREMONIE PĂSTOREASCĂ

lui Mihai Constantinescu

Din inițiativa Muzeului de Istorie a Literaturii Române s-a organizat un pelerinaj în satul Băbeni de unde se trage poetul Dragoș Vrânceanu, în județul Vîlcea, pe dealurile ce premerg munții, într-un sat de oieri, arhaic loc de răscruce pe unde coborau turmele la vale din munți, din vremi imemoriale spre Istros și Deltă unde iernau, un ținut cu goruni, acum aprinși de aurul toamnei, unde oamenii de sărbători poartă hainele acelea podoabă, frumusețea cărora nu s-a slăvit și vorbit îndeajuns.

Pe un platou luminiș, cu pădurea de goruni în spate și un foc de toamnă imens la care se pîrguiau ofrandele oierilor, în lumina stinsă de toamnă am asistat vreo două ceasuri la ceremonia păstorilor, înmărmurit de frumusețe. S-a rostit aici în alt fel povestea păstorului, fără cuvînt ci doar cîntec și horă în tînguirile cimpoierilor. Chorul acestora pregătește locul pentru rostire. Fără cimpoieri locul e pustiu; cîntecul lor, cîntecul bătrînilor, celor ce stau de-acum statorniciți într-un loc, pregătește locul, îl desălbăticește ca să se poată rosti evenimentul iubirii care se va înfiripa între fata oierului și păstor.

Întîiul act al ceremoniei se întîmplă primăvara cînd fata, cea dintîi, este deșteptată de munte să ia drumul de unde se aud zvonuri de cîntece și unde turmele deja s-au ridicat. Păstorul răspunde chemării fetei și coboară s-o ridice în munți la sălaș.

Actul al doilea este vara nunții și iubirii, sus pe platoul nalt și sacru, unde turmele se împlinesc, ugerele lor pline de lapte hrănesc, pe de-o parte, mieii născuți și pe de alta umplu burdufele cu snopi de brînză și putinele de lapte pentru vremile vegherii de iarnă. Acum, aici, mireasa păstorului naște prunci și viața se încarcă de rodnicie și frumusețe.

Actul al treilea este al coborîrii de pe munții înalți atît de prielnici, pogorîrea de toamnă cu turmele mari, oile grase și mieii deveniți miori și mioare, iar pruncii abia săltați, unii încă uzi, cu mieii în desagii măgărușului. Satul de la poala muntelui acum se umple de prunci nou născuți, acolo, în munți, pogorîți aici, și ogrăzile de noul fruct al turmei, vremea slăvită și sfîntă a maturității și rodniciei, semnul prielnic al perpetuării în pace sub ochi ceresc prietenos. Apar căluții de munte și măgărușii; în desagii lor se încarcă de roada muntelui, pruncii și mieii și burdufele pline cu untul ugerelor. Miresele din primăvară au devenit maici, cîntarea pe munte acum în toamnă este marea cîntare de mulțumire pentru prunci și sporul turmelor, aici la vale, îi întîmpină pe fii cu nepoții coborîți de pe munți cu același tînguitor murmur al fluierelor cu care au îndemnat chemările fetei fecioare spre curăția muntelui. O triadă rostită în grai de cîntec și horă care pune stăpînire pe loc. O piramidă la baza căreia stau părinții bătrîni, la mijloc fiii lor, și-n vîrf de munte pruncii nou născuți, ce se-ntăresc în etherul sfînt pentru ziua cînd ei înșiși vor deveni temelie.

Astfel a decurs această ceremonie într-o pădure de goruni, în tălăngile turmelor groase coborîte de pe munte, într-o zi de sărbătoare, cînd omul e mai ușor pentru a sări cu ușurință din tărîm de toate zilele pe tărîm netrecător. Așa trebuie să fi fost întotdeauna aici o sărbătoare în acest port de un bun simț desăvîrșit, cu cămăși albe peste care pășește un negru profund în cruciulițe, din care mușcă un bordo închis, culoarea sîngelui arămiu, al firii echilibrate și senine. Fața fetelor e prelungă și oacheșă, cu părul negru bogat, împletit triadic, într-o coadă groasă ce curge pe istețimea staturii, dinții albi și gura mică, de ciută străpunsă de luminișul dumbrăvii, mîinile prelungi cu degete cîntătoare pe fus și umărul păstorului. Cîntecele sînt rostite în chor curgător și statornic, fără nici o zmucitură, unduind ca focul cînd a dat de inima unui gorun sănătos. Băieții sînt feciorelnici și mi-l pot bine imagina pe păstorul mioritic tras prin inelul curăției și evlaviei trecut pe aici. Nu-i urmă de șiretenie în glasul lor și-ai putea înnopta în casele lor ospitaliere fără teamă.

Cum poate fi un spectacol într-un sat, unul din miile de sate de la noi, prilej de bucurie și meditație neobișnuită atunci cînd cel ce se ocupă de orînduirea omului în fața celorlalți este un om al locului, sufletul satului, cum este acest Gheorghe Oprițescu din Băbeni, care știe că nu-i nevoie să ieși din firescul cel mai firesc pentru a rămîne în mătcile firii, că arta adevărată n-are nevoie de vedete neapărat, ci de oameni care poartă o haină curată de sărbători, pentru că inima lor e curată și sufletul, și casa lor lăuntrică în sărbătoare și ceea ce rostește a cîntec un astfel de om este frumusețea desăvîrșită.

SPAȚIUL LOCUIT

Lui Paul Gherasim

Un eveniment rar pentru noi toți cei ce lucrăm în arte este expunerea lucrărilor lui Gheorghe Petrașcu laolaltă, cu prilejul împlinirii a o sută de ani de la naștere (Sălile Muzeului Național). Este un eveniment ca și publicarea operei complete a unui mare poet. Pentru noi cei mai tineri, care n-am avut prilejul altor expoziții Petrașcu de acest fel pînă acum, este o sărbătoare să descoperim limpede și să vedem cu certitudine încă unul din geniile acestui pămînt pus în lumină și cinstire.

Atras spre științele naturale Petrașcu, din tinerețe, din aceste științe se mută în artă și terminînd, trece peste München unde în Vechea Pinacotecă are un prim contact cu veacul al șaptesprezecelea olandez, cu Rembrandt și Ruysdaël îndeosebi: drumul însă trece peste Franța unde stă mai mult, și de aici coboară pînă la Toledo unde se întîlnește cu Zurbarán și Ribera și El Greco; se întoarce peste nordul Bretaniei, oprindu-se la mânăstiri, la Amsterdam și Haga, la Rembrandt și Metsu, acasă; peste apele stătute și interioare locurilor sacre ale Veneției, după ce coboară odată în lumina Egiptului, se întoarce la Văratec și Tîrgoviște, acasă, și aici drumul se încheie. Am ales din această călătorie a sa locurile înrudite organic cu firea pictorului, după părerea noastră. Din aceste drumuri și-a lămurit chemarea și a prins curaj pentru arta sa, dar ceea ce lucrările sale mărturisesc sînt rezultatul unei îndelungi elaborări și meditații, al unei trudiri și răbdări întru aprofundarea puțin obișnuită în arta noastră picturală mai nouă, adică din secolul nouăsprezece încoace. Este atins prin acest pictor la noi acel nerv și acea scînteie interioară care adeveresc și statornicesc spațiul locuit, casa omului în care își desfășoară acesta viața, ca tocmai locul în care acesta a ajuns la punctul final al călătoriei sale și aici se oprește împăcat, și începe să existe pur și simplu, să ființeze. Omul este acasă aici, spațiul în care s-a statornicit treptat s-a îmblînzit, cură-

ţat, înnoit şi din străinătatea în care se afla a devenit familiar şi omenesc. Arta picturală, ca şi sculptura, ocupă un spaţiu şi-l pun în lumină, se desfoliază într-un topos anume[1]. Poezia ca grai este mai legată de timp, şi anume din timp, de acea stare kairoică, de timpul potrivit, de clipa hotărîtoare.

Arta plastică ţine însă de spaţiu, de loc, de ceea ce este un loc şi, prin aceasta, de ceea ce este o Patrie.

Din această familiaritate, dintre tată şi fiu, pe care o presupune Patria se naşte realitatea unui loc ca necesitate a omului, absolută, de a-şi desfolia şi discerne mai din aproape rostul fiinţării. Fără acest loc omul este încă în stare de prigoană, este încă nenăscut în întregime, este încă în stare fragilă, primăvăratecă, nesigur de va ajunge ceasul copt al rodniciei.

Starea firească şi ultim răspuns pe care aceste lucruri ale lui Petraşcu le rostesc este tocmai acest ceas de coacere, această zi de toamnă absolută, în care lucrurile încep să-şi arate aurul lăuntric, cînd coaja crapă şi pîlpîie stins aurul nativ ce luminează. O natură moartă cu fructe şi flori se cheamă chiar *Aur şi argint.* Fructul nu-i pe ramura crudă întru coacere, ci-i tocmai copt, şi copt iată-l începe să-şi aibă autonoma sa vieţuire în afara copacului şi a soarelui.

Aproape nici unul din tablouri nu-i luminat dinafară, lumina solară nu există la Petraşcu, nu ea este ceea ce luminează spaţiul ce-l încap: sîntem în ceasul cînd lucrurile încep să lumineze singure, în ceasul cînd lucrurile emană după atîta asimilare ele singure lumină, ceasul coacerii desăvîrşite, cînd crapă coaja întunericului pusă pe ele, pielea ermetică în care fructul era închis pe dinafară, ca să se poată împlini lucrarea interioară; acum, această lucrare interioară s-a împlinit şi bezna, adică starea de primire, de absorbţie, stratul acesta care izola lucrul de lume, se frînge, coaja crapă şi lăuntrul împlinit, devenit autohton, îşi începe existenţa sa în lume, începe să treacă din starea sa pasivă de primitor, în starea de dăruitor. Abia acum începe ceasul ieşirii din singurătate, cînd lucrurile se cheamă, se învăluie reciproc în acel clinchet stins de

---

[1] Heidegger: *Arta şi Spaţiul,* traducere proprie. România Literară, 1970.

toamnă aurie, cînd fructul copt ține locul soarelui curs în amurg.

Fructul acesta cu aură proprie, desfoliat lăuntric, împrăștiind mireasmă, va fi gutuia coaptă, va fi mărul ajuns aur, va fi pește, va fi trupul femeii, nu al fecioarei sau al fetei, ci al femeii coapte, aluat dospit, de culoare alb-pal, culoarea aluatului copt și-a grînelor răscoapte, va fi ogorul gata răscopt ce tăinuie sămînța care luminează-n lume, dar, mai ales: va fi acest ceas al coacerii exprimat prin roșul purpuriu-sîngeriu, culoarea coaptă a roșului stins-aprins, culoarea aceea profundă a sîngerării pe care o scoate garoafa în miez de nopți, cum sîngeră ea și-n Zurbarán, acest bordo închis, atît de puternic violentînd și absorbind făpturile în mocnetul jarului său de veghetor; culoarea veșniciei, sîngeră veșnicia-n lucruri prin acest purpuriu închis, culoarea timpului de cumpănă în Pindar și cea mai apropiată apoi poeților. Acest sîngeriu ce se deschide negriu din ființa lăuntrică a lumii este picurat în multe din lucrările lui Petrașcu. Pînă și pe cap, în vestitu-i autoportret, va purta acest semn de purpură, culoarea ca simbol al iubirii în tot evul mediu, apoi doamna sa-l va purta, interioarele mănăstirilor străfulgeră acest bordo închis, de sub pleoapa lor din pridvor, fulgeră purpuriu casele de la Tîrgoviște.

Este acest ceas cînd lucrurile încep să vorbească, materialul lor începe să-și spună cîntecul, oala de bronz și ceaunul de alamă, urzelile acestea stinse de lînă și cînepă; scoarțele potolite încep să dea semn de viață, se îngînă unele cu altele amestecîndu-se, bunătatea chipului omenesc luminează stins în armonie cu pacea luminii lucrurilor din jur și toate laolaltă alcătuiesc această familiaritate de îndelungă comuniune și vecie, singura realitate a unui loc și prin asta temeiul unei Patrii.

Lumea în care trăim devine Patrie, devine locul cel mai potrivit și rîvnit, locul copt și matur în care dorim să experiem și dăruim din cît sîntem.

Este un ceas eschatologic, dacă vrem, acesta, cînd nu mai luminează aștrii exteriori ci luminează lucrurile de la sine, cu lumina strînsă în ființa lăuntrică, ceas de deplină coacere și maturitate, înțeles milenar izvorît numai dintr-un sentiment de străbatere cu bine a vremii, și cuviință, și ajungere la locul potrivit. Spațiul acesta

este locuit, Patria este familiaritate, a devenit casă îmbrăcată sărbătoresc și omul aici relaxat degustă ziua acestei odihniri: odihnă binemeritată, după trudă și asimilare. Cărțile, aceleași, două-trei în străveche legătură stau mereu alături închise. Mereu: a încetat orice trudire, oamenii sînt în zi de sărbătoare, singura lor zi de lucru cînd dau și ei ceva lumii și semenilor, nu numai primesc, cînd din ce au primit în zilele lucrătoare împărtășesc celorlalți. Este ziua cînd omul stă pe malul mării și se odihnește, cînd se încearcă pe cale omenească să fie desălbăticită natura, cînd omul cearcă, stînd familiar aici, să o lucreze prin ființa sa lăuntrică, să o ungă cum încerca Orfeu cu ființa lui lăuntrică.

Petrașcu știa acest lucru: că omul ctitorește această familiaritate a Patriei, că ocupă un loc numai prin această sărbătoare, prin această ședere-așezare, în scaun, prin acest ceas de toamnă cînd nu mai luminează soarele și nu mai arde luna, ci din bogăția nesfîrșită asimilată peste veacul truditor revarsă din belșug această măreție și curăție omenească.

Sărbătoarea, ca ceea ce dă ființă și umple un loc, iar ziua de lucru, ca ceea ce-l închide de la un loc a putut s-o deprindă Petrașcu și din drumul său în Orient, dar ea a izvorît ca urmare a îndelungatei sale privegheri în fața lucrurilor și a naturii, a ceea ce-i creștere și întoarcere în țărînă. Era important și este mereu, a deprinde care este ceasul în care iese spre om din sinea sa: cînd omul este om pentru altul, sau fructul este fruct propriu-zis, cînd lucrurile lumii în ceasul lor înalt, cînd ajung lucrurile lumii să biruie locul în care apar, adică să-l copleșească din preaplinul lor încredințat, cînd devine locul Patrie. Căci nu-i oricînd vremea potrivită pentru această ctiorie și nu poate fi oricum ctitorită o asemenea densitate, vibrație profundă, ridicare pe treapta de aur, potențare a ființei omenești: nu-i posibilă decît în acest ceas al sărbătorii, cînd omul este copt și locul este asimilat, iar raportul între cosmos și om este de dăruire, de răspuns, ca urmare a întrebării dialogice. Omul este acasă numai cînd poate da un răspuns și acest răspuns este semnul ajungerii în Patrie, a fi acasă în toposul patern. Astfel par a fi puse lucrurile în arta care cearcă să dezvăluie sensul nevoilor omenești și mai ales încearcă să eli-

mine ceasul mort din existență. Arta este cea care îl ridică pe om din egoismul său asimilator făcîndu-l apt pentru dăruire, pentru a fi bogăție și noutate, soare lăuntric luminător, sărbătoarea celuilalt. Petrașcu pătrunde în această cămașă spintecată, în acest cuib sărbătoresc, în acest spațiu topos intim, sparge acest cuib familiar, această vatră de taină a omului, arătînd cîtă bogăție și frumusețe ascunde, ce temei extraordinar este acest loc în alcătuirea unei Patrii. Ulciorul și garoafa, clopotnița aceasta a Bisericii Domnești de la Tîrgoviște, în trei ipostaze, sub trei ceruri felurite ea rămînînd aceeași, iradiind sub veacul schimbător același echilibru odihnitor și copt, femeia asta îngîndurată ce îmbracă privitorul în același ceas nalt și hotărîtor, bisericuța asta de la Mangalia stînd lumină de sine, trăgînd în cosmos Marea, constrîngînd-o să îmbrace portul ei duminical de albastru adînc negriu, fulgerul de curăție, atrăgînd-o în dialog așadar.

Această casă a olarului coaptă în cosmos, pasăre greoaie gata să se rupă,ca roiul de stup, de pe pămînt. Oamenii sînt osoși și ochii sînt în vîrtej înșurubați în matca osaturii, carnea nu-i puhavă ci vîscoasă, zbicită pe trup, străbătută de licărul sărbătorii, arama își picură isonurile sîngerii pe urzeala stinsă ce îmbracă obrazul pămîntului lăuntric. Spațiul este ocupat, locul este îmbrăcat, patul este sacral înveșmîntat cu țesătura iconarului, fereastra este ochi prin care se privește înăuntru și prin care lăuntrul revarsă statornicia în afară, decît loc al atîrnării de aștrii sensibili. Bisericuțele aforme, din carne pală ca și trupul femeii, stau încovoiate pe pămînt cu sînii bizantini, lăptoși în afară: totul este făcut cu mîna, a fost încălzit în cuibul suflării lucrătoare omenești, totul este nimbat de harul suflării sărbătorești a omului, fața gotică a unei catedrale apusene spînzură pe osul sever al pietrei aceeași orînduială disproporționată împrumutată din felul cum omul împărtășete din sărbătoarea sa lăsînd lumina să cadă pe lucruri: nu ca urmare a simetriei, ci a milei și a pneumei ce spală fața lumii, precum vîntul stăruitor și neașteptat. Căci sărbătoarea înlănțuie, strigă spre comuniune, electiv, cheamă din lucruri firea lor ascunsă și de taină, singura ce poate dura un loc și ctitori o Patrie. O atare artă comunică o certitudine, o zi de slavă a omului pe pămînt, cînd nu-i vreme de umbră și dacă a fost

cîndva agonie, ea a pierit. Lumea lucrurilor ce participă la cinul acesta sărbătoresc este una eliberată de incert agonic, osul ei clipeşte galbăn purtînd semnul atingerii pe faţa de slavă înmuiat în aura nepieirii. Acest tip de artă este mai încet asimilabil dar cu atît mai de durată; ca şi poezia lui Voiculescu, omul din aceste viziuni se mişcă mai lăuntric şi elaborat mai din adevăr, din această luptă împotriva haosului, care se străbate cu biruinţe reale, mai dificil.

Dar aşa ceva aruncă sămînţa pe crucea cleiurilor gliei şi din care, prin îndelung descînt în leagănul de foc al zămislirii, coboară în univers o Patrie de holde roşcate, de culoarea acestui trup omenesc frînt de sărbători pe altarul odihnei, ceasul înalt cînd drumul este invers, anume omul împinge-n cosmos omenia sa.

Gheorghe Petraşcu este înscris în acest efort al acestui pămînt în virtutea strămoşilor ctitorind o Patrie lăuntrică, ocupînd treptat spaţiul acesta ce se cere mereu ocupat lăuntric de fiecare generaţie şi, practic, de fiecare familie: acest cuib, această casă, acest acasă omenesc unde omul se îmbracă în zorii sărbătorii pentru marele său ceas comunitar întru a birui egoismul şi starea pasivă asimilatorie, devenind din ucenic iniţiator, din atîrnare neatîrnare, din rob om liber, din străin frate şi din vrăjmaş om al păcii şi hărniciei, om al răbdării şi trudei acesteia milenare la care-i înhămat şi acest loc, devenit Patrie de-a ctitori vecia pe pămînt. Cu ochiul blînd şi mîna odihnitoare, cu fruntea atinsă de purpuriul dragostei, acest meşter iconar adevereşte echilibrul şi ceasul copt ce vieţuie lăuntric fiinţa noastră, nădăjduind cu ardoare, a tuturor.

SPIRITUL CRITIC

lui Victor Felea

Ce înseamnă critică, a face critică, a fi un om critic trebuie să întrebăm mai întîi de însăși cuvînt ce vrea să numească: *Kri, krino* eu hotărăsc, *krisis* hotărîre, *Krites* judecător, așadar a lua o hotărîre, a te hotărî pentru una sau alta, a fi în stare să optezi ca judecător pentru una din pricini. Fără îndoială că judecătorul, spiritul critic, este o stare de criză. Apare în orînduiala lumii o spărtură, o ruptură. Este nevoie de o intervenție pentru ca lucrurile să mai poată conviețui mai departe; în latină s-a înțeles *cribrum*, strecurătoare, ciur, sită care alege laptele de muște, sau grîul de pleavă, strungă așadar în staul, care alege oile de capre. Este vorba de un ceas de criză escatologic, cînd se hotărăște ce-i sortit să treacă și ce să rămînă. La noi a cerne, cernerea vine din acest înțeles: a cerne făina seara, a o alege de tărîțe în vederea facerii pîinii, a-l cerne pe om să-l afli unde bate.

Așadar, este vorba de-o atitudine specific omenească: fiecare poate și trebuie să ia, în multe privințe și-n nenumărate momente ale vieții, o hotărîre: ori așa, ori așa, ori acum, ori niciodată.

Hotărîrea aceasta trebuie luată pentru a stabili, a abate un nenoroc abătut peste firea lucrurilor, a separa în vederea păstrării, a limpezi, a curăța în vederea ordinii; iată mărul e curățat primăvara de ramurile uscate pentru ca cele ce rămîn să-și poateă mai bine împlini menirea roditoare. Are un sens această hotărîre, este în slujba binelui, omul critic este un slujitor și el și asta pare caracteristica lui fundamentală. Ca slujitor al binelui, al limpezirii din sînul firii, al rodniciei; el nu mai are chipul de suveran care singur hotărăște acum ce este bine și rău, ce trebuie despărțit de ce, ci el vine trimes din sînul unei tradiții care ea a hotărît cu miile de ani deja ce trebuie cernut și în numele a ce, ce reține ciurul spre

pieire și ce spre eliberare în vederea pîinii. Din această pricină omul, ca spirit critic, este ancorat istoric, este o ființă *istorică* a unui loc, slujitor vrednic al tradiției față de care își justifică plenar slujirea, dreptul de a hotărî și alege fără greș în virtutea unei experiențe milenare în care treptat s-au limpezit anume valori, adică de ce făină și nu tărîțe, de ce lapte și nu moloz, de ce oaie și nu capră, de ce rodnicie și nu sterilitate, de ce bine și nu rău, de ce viață și nu moarte sau, mai bine spus, de ce mai întîi viață și apoi moarte, pîine mai întîi și pe urmă cenușă.

Numai izvorînd, filtrată de istorie, o atitudine poate fi cu adevărat critică, un om are dreptul de-a acționa critic în sensul adevărat al cuvîntului; altfel, din slujitor care discerne, devine conlucrător la ințețirea crizei, din renașterea în mătci de odihnă a unor evenimente și fapte, ele continuă să agonizeze din lipsa de dibăcie a celui care nu știe funcționa critic, adică slujitor în lumina Istoriei unei tradiții. Spiritul critic se aplică în toate manifestările omenești dar potența lui se adeverește plenar în cadrul cuvîntului în ceasurile de criză ale logosului, în momente de criză ale graiului, cînd este rostită cu înflăcărare o nouă față a Logosului nouă necunoscută ca imagine pînă acum; trebuie acum să se hotărască dacă noua imagine, noua înflăcărare vine din adîncurile înrădăcinate ale firii, izvorăște așadar din dor de limpezire cu necesități, este o imagine istorică, slujitoare, sau este una efemeră de suprafață înrobitoare. De aici raritatea și greutatea apariției și manifestării spiritului critic adevărat, căruia i se cere să se înhame ca slujitor întru apărarea valorii istorice a tuturor manifestărilor spirituale ale omenirii, din origini pînă mîine, pentru că spiritul critic fiind istoric este și vizionar profetic și corespunde cu starea creatoare autentică, este un act de slujire creatoare, este spirit constructiv care știe să spună *da* mai degrabă binelui decît răului, adevărului decît ezitării, firii decît nefirii, slujirii decît înrobirii. Spiritul critic este cu necesitate profetic pentru că momentele de criză vin tocmai datorită intervenției în istorie, apariției noului, care înainte de a-și fi afirmat limpede chipul trece printr-o fază apoa-

să, sîngele încă n-are culoarea rubinului, vinul este încă tulbure, spiritul critic trebuie să fie infuzia aceea necesară, acel leac de taină care, picurat în devălmășia noului apărut, îi hotărăște curăția, i-o grăbește și sporește în virtute și spiritul istoric al tradiției neinoculînd parfumul cel viu și unic care nuanțează și îmbogățește comoară peste comoară. Căci este vorba de o nouă mireasmă, o nouă tărie, un Duh o nouă adiere, ca lina mîngîiere peste vîrfuri în amurg într-o seară absolut liniștită, o tainică înmiresmare a cărei tărie o presimt numai îndelung degustătorii și, fiind vorba de grai, numai inimile ce s-au adăpat pe rînd din cerul ascuns în matca izvoarelor, rămînînd în cele din urmă la cele mai tainice dintre toate.

SPRE POEZIA BIZANTINĂ

Se cunoaște la noi, mai mult sau mai puțin, cît și pînă unde au îndrăznit poeții în principalele arte poetice universale. Știm din poeții englezi, germani ori ruși, să nu mai vorbim de cei francezi, destul de mult.

Mai puțin cunoscută ne este însă lumea noastră veche din imediata vecinătate.

La universitate există catedre și se fac sistematic literaturile și poezia aproape a tuturor popoarelor.

Ce-i însă cu poezia bizantină, cu poeții acestei lumi înrudite, ce-și avea capitala spirituală, vreme de peste o mie de ani, la cîteva ceasuri de navă pe mare de la Istria?

Bizanțul este istorie, politică și știință militară, diplomație și cîte vrem, dar este înainte de toate spiritualitate și este prin aceasta un focar imediat din care s-au hrănit aproape toate neamurile, atît cele din Orient cît și cele occidentale.

Poezia bizantină, literatura Bizanțului, este astăzi o disciplină de sine stătătoare, ca și alte literaturi, și trebuie tratată ca atare.

În țările în care s-a înțeles acest lucru mai de mult s-au făcut și progresele cele mai apreciabile în cercetarea și tipărirea izvoarelor acestei lumi.

Poezia bizantină nu este un tărîm aparținînd exclusiv teologicului.

La noi s-a crezut și poate se mai crede de către mulți că poezia Bizanțului ține de teologie în întregime.

Și că rămîne de datoria ei s-o explice și cerceteze. Numai așa se explică de ce literatura bizantină n-a devenit obiect de studii în facultățile de literatură, numai așa se explică de ce cercetările noastre în acest domeniu lasă de dorit, cînd este vorba de participări substanțiale la congrese internaționale etc.

Căci în vreme ce în alte țări, vecine chiar, studiul asupra acestei literaturi revine științei universitare, laice,

la noi s-au lăsat lucrurile aproape exclusiv în seama teologilor, care însă sînt interesați numai asupra anumitor probleme dogmatice și de conținut, nu asupra formei și originilor stilistice, comparativ cu alte literaturi orientale. În literatură, în poezie mai ales, Bizanțul este o sinteză orientală, a tot ceea ce Orientul avea mai bun în antichitatea ei păgînă și ebraică și, în același timp, un nou, o creație nouă necunoscută lumilor de pînă atunci.

Acest lucru este limpede astăzi, cînd o mare parte din texte au fost tipărite în ediții critice mai ușor de consultat și cînd literaturile nu mai sînt privite exclusiv din matca lor autohtonă ci în familie de înrudire. Nu se mai caută acel fenomen originar cu orice preț, cu gradul de intensitate spirituală ce stăruie în sînul unei culturi. Originalitatea în sine nu mai are nici un înțeles și se cere astăzi mai ales din partea literaturii de a fi exponenta unui mod de a fi în lume, unei conduite ce împlinește rostul de educare a caracterelor și îmbogățire a spiritului.

Se cere astăzi pretutindeni din partea literaturii de-a vorbi cît mai realist și aproape de om, cît mai limpede și invaziv. Formarea omului lăuntric crescut în spiritul jertfei și întrajutorării, ca apoi să activeze în comunitate spre binele de obște, este o datorie și a literaturii.

Interesul pentru om, antropocentrismul existent în preocupările literare și spirituale contemporane, deschid astăzi posibilitatea de-a înțelege mai bine și folositor literatura bizantină, acuzată mereu tocmai de-a fi arătat mult interes pentru om, de a fi fost subliniat antropocentrică. Așa se explică de ce atîta vreme a fost ignorată această literatură, practic necunoscută pentru că nu omul era în interesul celor ce scriau, ci tot felul de speculații.

Pentru că literatura bizantină este una antropocentrică, pentru că această literatură și-a propus din capul locului de a-l înnoi pe om, de-a restabili cosmosul, de a-l reîmpăca, de a-i deschide omului toate rezervoarele sale creatoare încătușate nu pentru a-l înălța prometeic să huleascá zeii, ci pentru a le folosi spre binele celorlalți într-o nouă eră și nouă comunitate, de aceea trebuie să i se acorde interesul de cercetare cuvenit.

Literatura bizantină nu sublimează eroii, nu-i una ce speculează și ignoră realitatea omului sublimîndu-i anumite trăsături după un prototip ideatic[1]! Această literatură nu poate fi subsumată nici unuia din curentele europene cunoscute și depășite mereu, rămase fenomene de istorie literară.

Nici romantism, nici clasicism, nici simbolism, nici Renaștere, nici început, nici sfîrșit.

Această literatură vine în plină putere și este întreruptă după o mie de ani odată cu căderea Constantinopolului.

Legăturile venelor cu inima sînt tăiate pentru scurtă vreme. Spiritul acestei literaturi de neîntreruptă trezie este continuat însă mai departe, și una din țările care ii rămîne fidelă este țara noastră, sînt Țările Românești[2].

Cînd un învățat ca Hans-Georg Beck afirmă în *Istoria literaturii populare bizatine* apărută recent, cuprinzînd cursul său citit în semestrul de vară la Universitatea din München, în cadrul catedrei de bizantinologie:

„Die Volker, die Byzanz besonders viel verdanken, die Slaven und Rumänen, bestreiten einen grossen Teil ihrer frühen Nationalliteraturen mit byzantinischen Stoffen, oder Stoffen die Sie auf dem Weg über und durch Vermittlung von Byzanz übernommen haben".

Adică „Slavii și Românii, popoarele care sunt foarte îndatorate Bizanțului își acoperă o mare parte din literatura lor timpurie cu motive bizantine sau motive pe care le-au preluat peste și prin mijlocirea Bizanțului". Nu putem răspunde decît prin muncă științifică pe izvoarele bizantine, avînd mereu în față textele timpurii românești. Poezia bizantină prin cele cîteva zeci de mii de imne ce le-a compus, caz unic între toate culturile, cheamă la un studiu aprofundat, mai ales aici, unde este vorba de moștenire directă — unde această poezie și-a găsit patrie.

Cum ne putem apropia de această poezie?

De bună seamă plecînd de la izvoare critice tipărite, și, în parte retipărite, în parte traduse încă o dată cu

---

[1] Hans-Georg Beck, Geschichte der Byzantinischen Volksliteratur Verlag G.H. Beck, München, p. 17.

[2] Beck, ibid., p. 11.

primele tipărituri românești, altele mai devreme, și multe manuscrise.

Trebuie văzută această poezie prin ea însăși, dincolo de studiile critice puține și insuficiente spiritual.

Cîțiva mari poeți au fost deja identificați. Ca persoane li s-a stabilit timpul și locul de viețuire și de înrudire. În tradiția bizantină nașterea și rămînerea unui cînt nu țineau neapărat seamă de personalitatea autorului ci de rostul și puterea lui de a-l asimila comunitățile. Se întîmplă același proces ca în literatura populară a noastră și de pretutindeni, creația colectivă fiind tocmai expresia grijii pentru valoare. Ceea ce reține comunitatea este valoare și în momentul cînd îl primește, îl va și păstra și prin păstrarea creatoare și ea, Imnul devine rodul comunității.

Cîteva mari personalități în această tradiție comunitară au fost totuși identificate: Roman Melodul de pildă, tipărit în ediții critice, ultima în patru volume de texte, care lucrează odată cu meșterii lui Justinian ce au înălțat basilica Hagia Sofia la Constantinopol, în veacul al VI-lea, apoi Simeon Noul, teolog din veacul al XI-lea, retipărit și el în text critic, după care se poate lucra pe cele 56 de Imne ale sale identificate.

Apoi mulțimea de cînturi ale lui Ioan Damaschinul și toată tradiția Mar Sabei. Școala Studiților și miile de imne fără autor, ce năpădesc cărțile de cult și studii din lumea aceasta orientală.

Există aici un anume înțeles pentru natură, altfel cîntă pasărea și vorbește cîmpia înflorită, decît în poezia europeană și cunoscută. Există o anumită față a cerului, ce se boltește aici. În centru apare însă omul. Față de el sînt raportate toate, omul în drumul său Cîntător.

Profesorul Beck numește acest cîntec al omului bizantin, prin expresia mai nouă μοιρολόγι — bocet sau elegie. Însă această față este doar una din multe deschideri ale acestei Imnografii în povestea omului.

În Bizanț nu era teatru, scrisul dramatic scenic și fictiv nu era prețuit, ca în Occident, iar în veacul al 13-lea cînd apar unele încercări sînt sub influența occidentală.

Nu există teatru, nu există prin aceasta nici satiricul, sublimul și plăcutul cerut de o astfel de instituție. Există doar această imnografie sacerdotală ce se cîntă în coruri,

ce se perindau din Hagia Sofia, de cîte o mie de persoane. Muzica nu era decît vocală. Orga, deși născută în Bizanț, de unde au luat-o occidentalii, și au așezat-o să bubuie azi electric în catedralele lor, bizantinii o întrebuințau în hipodrom, și această muzică nu era decît o extensiune a cuvîntului, nu era decît o întîrziere, o încetinire pe un text tonic ritmat. În locul metricii clasice prozodice, pătrunde ritmica populară guvernată de o mlădiere în înălțime.

Influențele sînt multiple în lumea bizantină. Ce nu trebuie studiat înainte de a pătrunde în această lume?

Roman Melodul, Imnograful tipic al veacului al 6-lea, vine din Siria, din satul Emesa, la Constantinopol. Or, această realitate ne duce de îndată la psalmist, la poezia ebraică, din care Imnograful nostru își trage substanța, într-o anumită măsură, fiind creștin.

Apoi în Siria a lucrat marele Imnograf Efrem Sirul, fără de care iarăși este greu de pătruns în imnografia lui Roman. Dar Roman a scris în greacă, greaca bizantină, care nu-i totuna cu cea păgînă.

Bizanțul este o sinteză. Constantinopolul este așezat la crucea a două lumi, a două continente: Europa și Asia. Grecia-i mai la vale, Atena-i tot atît de departe ca Istria de aici. Lumea popoarelor ce s-au strîns la această flacără formează o cultură și o spiritualitate unică, pe care n-o poți nicăieri raporta definitiv decît la ea însăși. Nici Grecia clasică, nici Tracia dyonisiacă, nici profeția iudaică, nu-și pot revendica hegemonia.

Împăratul Justinian, acest țăran trac, sub care s-a împlinit această minunată zidire Hagia Sofia — nu-i de identificat cu nici unul din împărații altor vremi și culturi.

Ceea ce ne rămîne să stabilim, în analiza acestei poezii este: în ce măsură este preluată tradiția veche ebraică și siriacă, precum și greacă păgînă, cît este această tradiție păstrată, și cum arată acest nou derivat și în ce constă acest nou bizantin. După ce vom fi stabilit acestea, vom putea întreba mai departe, în ce măsură acest nou bizantin a trecut în culturile popoarelor din jur, în formarea lor, cum am fost și noi și popoarele slave. Apoi cum am prelucrat noi înșine această tradiție, și în ce con-

stă noul nostru în urma prelucrării creatoare, pentru că avem de-a face cu această lume și continuitatea tradiției ei în țări ca și a noastră, ca un fenomen al literaturii lumii, cum spune profesorul Beck: „handelt es sich dabei zu einem nicht unbeträchtlichen Teil um Weltliteratur des Mittelalters im Vollsinn des Wortes".

*

Poezia bizantină este una Imnografică.

Ce înseamnă acest lucru la o analiză mai străruitoare. Ce este Imnul în istoricitatea sa și cum se realizează el în Bizanț?

Originea cuvîntului ὕμνος etimologic este nesigură. În oda a doua olimpică Pindar spune:

Imne, stăpînele ceterii,
Pentru care zeu, pentru care erou, pentru care bărbat
S-ar cuveni să ne ieșim din minți?

În această „olimpianică", poate greșit echivalat prin odă olimpică (mai degrabă entuziasm olimpic), ori în ceea ce acest viitor plural spune și întreabă în versul al doilea înțelegem: *keladésomen:* noi ne vom îmbăta, ne vom aprinde, de bucurie; pentru cine ne vom ieși din minți?

Ce este Imnul în realitatea lui nu vom afla decît prin ceea ce ele, aceste cînturi, sărbătoresc.

În acest entuziasm, Pindar sărbătorea biruința lui Theron la întrecerea olimpică din anul 476.

Imnul este invocat să-și piardă mințile pentru această sărbătoare. Imnele, aici fiind folosit pluralul, ar fi stăpînele instrumentului cetera, ele ar guverna peste instrument, — cuvîntul *formigos* înseamnă și albine, murmurul albinelor.

Înțelesul cuvîntului compus ar fi: *meștere peste murmure, stăpînele murmurelor.* Imnul ar fi această stăpînire a murmurelor pe care le scot instrumentele ori ființele lumii.

Există, așadar, ceva ce stăpînește zumzetul roiului, murmurul țiterelor, ceva ce încheie bolta într-un unghi sigur. Imnul răsare aici invocat ca stăpîn peste murmurul instrumentului, ca Domnul melodiei, ca stăpînul muzicii.

Apare aici înțelesul asupra melodiei, invers înțelesului modern curent. Muzica e în slujbă; nu suverană, melodia este subordonată Imnului.

Ce este acest Imn așadar, în înțelesul lui Pindar, dacă nu murmur, dacă murmurul cînt îi este subordonat?

Fără îndoială că rămîne după Pindar să înțelegem Imnul ca tocmai ceea ce el scria. Ceea ce își ieșea din minți pentru altul, ceea ce sărbătorea un altul în ziua lui de biruință. Imnul este această expresie a sărbătorii, acest stăpîn peste murmure, acest cuvînt închegat după ce instrumentele încetează. Cuvîntul este suveran cîntului, melodiei.

Poate că astfel trebuie înțeles răspunsul lui Pindar cînd a fost întrebat de către cineva de ce nu știe să-și cînte propriile Imne: Pindar a spus că nici constructorul de corăbii nu împlinește și munca de a-și cîrmui propriul vas pe ape.

Imnul este această navă gata făcută în care se pot încărca bunuri și călători, pe care apele o pot purta după voia lor. Rostul corăbiei este de a fi gata pentru marele drum, de-a fi durabilă și încăpătoare așa cum a fost prototipul ei: Cînd au venit puhoaiele potop și-au fost ghemuite în ea toate vietățile perechi, Noe nu a fost cîrmuitor de corabie, ci constructor, așa cum este și Manole ctitor pe un pierdut temei regăsit.

Imnul este această navă gata de-a supraviețui. Gata de-a răbda furia și mulțimea apelor. Poetul Pindar se socotea constructorul acestor nave ce stau peste apa acestor stăpîni ai murmurelor.

În prim plan pășește nu muzica sau instrumentul de lucru ci însuși lucrătorul pierdut în truda lui.

Pindar nu era un lăutar ori chitarist în templul de la Delfi, scaunul său de fier pe care se așeza venind din satul de lîngă Teba nu era un scaun de cîntăreț.

Prezența lui în templu era una mută. Stăpîn peste murmure poate, peste murmurele Pythiei în extaz, căci Pythia bolborosea un grai de neînțeles.

Stăpînul peste murmure, peste murmurele fecioarelor acelui sat din munți, unde curgea etern fîntîna sfîntă și cerul senin se purifica mereu peste statuile de pace apolinică.

Mut veghea poetul în templul lui Apollo. Nu trebuie să ni-l închipuim altfel pe Pindar. El nu era stăpînit de muzică.

Stăpîn peste murmure este Imnul; o navă gata pentru drum, un drum ce urcă odată cu apele, un drum ce urcă spre muntele Ararrat, un drum ascensional.

Corabia Imn stă pe loc, își păstrează doar ecoul neclintit, cîtă vreme apele urcă apărînd vietățile din nava constructorului.

Imnul este stăpînul peste murmure, este această navă cuvînt în burta căreia este închisă toată viața de pe pămînt, perechi de păsări și fluturi, vînturi și anotimpuri. Crini și albine, lei și miei, vulturi și columbe, boi și măgari, laolaltă ființe altădată în dușmănie, ce și-au găsit odihnă și împăcare într-un ceas nou de primejdie și mare bucurie. Un paradis în mișcare, un paradis navă. Nava cuvînt stăpînește murmure și închide în matca ei pe lîngă toate creaturile pe însuși făuritorul acestei nave, pe lucrător cu toată casa lui.

Imnul este în această ordine amplificarea murmurelor, a muzicii, și nu invers.

Care ar fi obiectul lui, din ce material așadar e făurită această navă ce-l va purta pe ziditor?

Tina teón acuzativul interogativ îl cheamă pe zeu[1] mai întîi; apoi *tin 'eroa,* pe care erou, și în cele din urmă *tina d'andra,* pe care anume dintre bărbați?

Iată stofa din care își făurește Pindar corabia: zeul, eroul și omul. Din aceste trei pietre se va zidi temelia peste murmure.

Aceste trei trunchiuri de copaci vor fi cioplite în peretele corăbiei.

Într-o analiză amănunțită a acestor cuvinte-cheie din Pindar trebuie cîtăva vreme să rămînem.

Pe sfînta Cîmpie a Eliseelor la Olimpia, în veacul al 5-lea, templul era gata. Tot în acest timp Fidias, vestitul sculptor, termina uriașa statuie a lui Zeus în aur, de nouă ori mai mare decît statuia unui om pe un tron de aproape 10 metri înalt. Pînă în veacul al IV-lea î.e.n., adică aproape o mie de ani, statuia aceasta uriașă domină întreaga spiritualitate greacă. În jurul și în admirarea acestui tem-

---

[1] Fink, *Der Thron des Zeus in Olimpia.*

plu cu zeitatea lui principală s-au născut cîntul și toată această spiritualitate greacă ce culminează prin interpretare în Platon.

Cuvîntul *teorie*, bunăoară, pare a-și avea originea aici pe drumul spre Templul de la Olimpia.

Uriașa statuie era văzută de departe. Pelerinii veniți pentru olimpiade aici vedeau în zori uriașa statuie de departe. Plecați pe cai cu daruri și pe jos din Macedonia, călătoreau cu săptămînile și cînd se făcea dimineață pe drumul sacru, într-o dimineață odată cu răsăritul soarelui apărea și capul zeului uriaș din templul deschis. *Teoria* ar fi cuvîntul compus sau derivat în originile căruia trebuie căutat verbul neregulat *oráo* — văd, al cărui aorist *eídon* ar sta la originea ideii platonice. Ideea n-ar fi decît vederea, viziune a întregului, iar Teoria vederea zeului.

Aceste interpretări speculative și nesigure ne pot totuși duce pe un drum.

Poate că acest drum spre Olimpia, bucuria pelerinilor, cînd, după atîtea săptămîni de călătorie le apărea în sfîrșit, de departe, chipul uriaș al marelui zeu întruchipat de Fidias să aibă unele tangențe cu Zeul însuși, care ar fi vederea, așa cum ni-l și prezintă dicționarele: *téo* privirea, săgetare cu ochiul dintr-o clipeală. El ar fi și Clipa însăși: „clipe ni se par ca veacuri" din Eminescu ar fi înțelesul mai profund al zeului care se revelează în spatele secundei revelatorii.

Ceea ce urmărim noi este limpezimea celor trei nume pe care le invocă Pindar. Zeul este Zeus, este ceea ce călătorii pelerini vedeau de departe. Ceea ce se vedea era celebra statuie a lui Fidias, despre care se spunea că trebuie s-o vadă orice muritor. Astăzi la Olimpia, în muzeu, se mai păstrează ruinele casei sculptorului și cîteva resturi în aur și ivoriu din lucrările lui. Ceea ce se vedea era lucrătura lui Fidias în zilele lui sacre, cînd dalta „vedea".

O taină rămîne dacă era aici văzut zeul însuși ori măiestria lucrătorului, ori amîndouă. Oricum era bucurie și admirație. Și important era drumul și bucuria zorilor cînd de departe se vedea.

Asta-i, așadar, întîia tulpină din care vom făuri nava-Imn a poetului: Zeul.

Tin 'eroa — pe care erou, Heracles era eroul, cel jumătate ceresc, jumătate terestru. Erou, semizeu mijlocitor. Apoi vine bărbatul, biruitor în luptă a cărui biruință prilejuiește sărbătoarea.

Declanșarea beției, *keladéo* — ieșirea din minți, sărbătoarea, pleacă de la om prin care sînt invocate celelalte două puteri de temei ce iau parte la sărbătoare.

Imnul este, astfel, o invocație prilejuită de o biruință a puterilor imaginare sau reale din spiritualitatea unui grai, la un ceas din viețuirea lui istorică.

Sărbătoarea se naște odată cu participarea acestor nume invocate. Poate că odată născută sărbătoarea se și cîntă din instrumente, cum este și astăzi la sărbători, dar motivul declanșării sărbătorii este biruința omului, semn că zeii au fost favorabili.

Imnul este în Pindar extensiune a victoriei, a faptei și vitejiei omenești, extensiune a bucuriei victoriei, extensiune a participării favorabile a tuturor puterilor la acest eveniment.

Stăpîn peste murmure este Imnul. Poetul ia cuvîntul cînd sărbătoarea încetează, cînd evenimentul în sine s-a închis și murmurele au amuțit.

Așa cum începe dialogul platonic al lui Pârvan cînd se lasă noaptea peste fața mării și lucrătorii încep să povestească despre cele ce-au fost.

Imnul este înveșnicirea sărbătorii, încercarea de-a păstra sărbătoarea în cuvînt, ca vuietul mării în cochilia măruntă.

Poetul n-are alt rost decît de-a alege din mulțimea de vorbe scoicile vii care poartă marea în auzul lor și nu propriul mușchi amuțit, mort.

În ce măsură ia parte la sărbătoarea Imnului instrumentul nu mai are mare importanță. Științific, fără a cugeta asupra Imnului ca stăpîn al murmurelor, vom putea găsi și instrument, chitară, țiteră, liră acompaniind limpedea bătaie de navă mută înaintînd spre înalt cu toată suflarea în măruntaie.

Altfel înțeleg orficii cuvîntul. Pindar este legat de templul de la Delphi, de seninătatea și rațiunea apolinică și cuvîntul, aici cuvîntul ca putere în sine, fără un rod sărbătoresc.

La orfici muzica, Orfeu însuși, împlinea rostul de alinător al durerilor, de liniștitor, de-a îmblînzi cosmosul, de-a educa am putea spune, de-a mîntui prin moarte firea rănită.

Pindar sărbătorește biruința, omul victorios și senin și comunitatea zeului cu cel victorios. Imnul își are aici semnificația de părinte ce stăpînește, de creator și stăpîn departe de drum pe o navă devenită paradis.

În orfici evocarea unei vremi pierite ține loc realității ei. Plînsul înăbușit, tărîmul străveziu al suferinței ține loc de eroi și sărbătoare. Mai aproape de bocet, de acel plîns nedeslușit al soartei, mai aproape de oracol și enigmă phytianică, decît de biruință și bucurie.

Poezia modernă, săracă și nesărbătorească, invocă orfismul la a cărui măreție și profunzime nu poate ajunge însă prin faptul, esențial, că orfismul era o inițiere într-o religie necunoscută nouă, dar bănuită și necesară, pe cînd modernismul nu-i inițiere, cu atît mai puțin o ordine și năzuință spre o încredințare.

Așa cum înțelegea Pindar Imnele sîntem pe-un drum bun, care ne aduce mai în aproape de Bizanțul nostru, spre care însă trebuie să ne apropiem pe de departe, abia după ce am trecut în lumină cît se poate de limpede marile tradiții ce l-au premers.

ROSTUL CRITICULUI

Cuvîntul vechi care delimitează această îndeletnicire omenească este κριτής (Krites), din verbul κρίνω (Krino) și înseamnă curat, cernut, consoanele *krt* sînt legate de ceea ce este ales, curățat, ceea ce s-a ales după cernere spre păstrare, grîul cernut din care se poate face pîinea. Acești oameni curați, cernuți, aleși în vechime împlineau rostul de judecători, de oameni ai legii, care ei fiind aleși, curați, cernuți, înțelepți, puteau discerne pricina altora neajunși încă la această treaptă de curăție și seninătate. În cetățile vechi, eline sau orientale, judecătorul era una cu văzătorul, cu profetul, cu înțeleptul, omul cel mai chibzuit și prevăzător care, datorită înaltelor sale virtuți și înțelepciuni, moralității lui desăvîrșite, curăției lui, îi putea îndrepta pe cei care băteau la porțile perfecțiunii.

Rostul vechiului critic era acela de pedagog și părinte. Își asuma practic datoria formării compatrioților săi în duhul înaltelor virtuți creatoare. Marele critic la care se face referință mereu din vechime este Platon, gînditorul care îi ajută pe oamenii dornici de perfecțiune mai tineri din țara sa, cum să ajungă la adevăr. Adevărul lui Platon — ἀλήθεια — aletheia — înseamnă luptă împotriva uitării, a morții, a cufundării în apele Lethei, ale întunericului de veac.

În cetatea veche existau oameni care trudeau ogorul și creșteau turmele, sau cu arcul și carul apărau cetatea în vreme de război, și acest pedagog, judecător, părinte, acest profet, pe lîngă locul de cult, era mîna dreaptă a arhontelui întru creșterea cetății spre cele vrednice și de durată. Asta era Patria elină: de jos în sus: lucrătorul, luptătorul, judecătorul profet pe lîngă templu, unde își rostea Imnul său poetul și arhontele. Așa era la Delfi și la Olimpia, la Memfis, Babylon sau Ierusalimul vechi, în vremea regilor.

Întîiul critic literar aplecat asupra cuvîntului ce-l rosteau oamenii, fie în scris fie oral, este Platon. La Platon se întorc privirile în ultimele decenii cînd vor să restabilească rostul criticului în Cetate, cînd se încearcă o ieșire din critica descriptivă care a invadat literaturile adesea la modul parazitar, minimalizator, necreator.

Pentru a fi creatoare, fapta critică trebuie să-și reconsidere arhaica-i menire. S-a uitat că mai întîi de toate nu oricine poate fi critic într-o țară. Scriitor poate încerca oricine, dar criticul, judecătorul gînditor, pedagogul înnoit, curat, cernut, văzătorul, trebuie să fie o Persoană deosebită. El trebuie să fie persoana pildă de moralitate și înțelepciune, să aibă virtuțile creatoare ale pedagogului. Părinte într-o patrie, care să privească vlăstarele noi întotdeauna cu aspra grije ocrotitoare cu care părintele își mustră fiii pentru a crește destoinici în adevăr. O mare iubire de Patrie se cere de la un critic, o mare iubire de adevăr, o mare și minunată generozitate, o înaltă și pilduitoare moralitate.

Întîiul mare critic român din ultima vreme la noi este Eminescu. Marele său poem de tinerețe, *Epigonii*, este o pildă fără seamăn cum trebuie să te apropii de grai și de slujitorii graiului întrebînd după persoană, după credință și viața ei: acei oameni pedagogi pe satele transilvane sau moldave. Cu o inimă caldă și un spirit constructiv și jertfitor nu-s de aruncat din istorie cum va face o critică descriptivă: Eminescu reține pe Țichindeal și pe Mumuleanu sau Beldiman, avînd această conștiință de critic, de om curat, cernut, care vine să izbăvească, să înalțe și crească fiii vii, creatori, oameni de bine ai acestui ținut. Criticul de origine, judecătorul patriot este de-o înaltă severitate cu sine însuși și ziditor și îngăduitor cu pricina fiilor patriei lui pînă la generoasa iubire care naște spirit jertfitor în cel astfel ocrotit. Critica descriptivă este severă formal și minimalizatoare și, pînă la urmă, apatriotică.

Criticul trebuie să aibă un criteriu de judecată și acesta nu poate fi altul decît lupta pentru adevăr, așa cum a înțeles în vremea lui Platon și cum a înțeles la noi Eminescu sau Pârvan, sondînd originile pasional, prin pildă vie de angajament iubitor în ființa acestei Patrii române.

Marii noştri critici Maiorescu, Vianu, Lovinescu, Pompiliu Constantinescu sau Călinescu trebuiesc înţeleşi în context european, puşi în faţa unei scriituri care de foarte multe ori nu era purtătoarea nici unui mesaj şi atîta vreme cît literatura este lipsită de spirit, anarhică, şi nihilistă, semidoctă, parazitară, adesea pastişă, este nevoie mai ales de această critică descriptivă constrînsă istoric să lucreze cu bisturiul brutal în loc de grai resurecţional. Au existat la noi amîndouă aceste dimensiuni: critica judecată în sensul arhaic şi ziditor şi critica descriptivă ca necesitate istorică şi aceasta din urmă va domina terenul cîtă vreme scriitură la noi se va face pe lîngă una nobilă şi nepieritoare şi una de mîntuială. Din vina noastră, aşadar a scriitorilor, trebuie să fim înţelegători faţă de critici. Să fim mîhniţi pe noi că nu-i lăsăm să se aplice mereu la înalta lor menire. Cum sînt scriitorii sînt şi criticii! Iar dacă uneori sînt agresivi şi necreatori lucrările noastre şi nedreapta noastră vieţuire au partea lor de vină că sînt aşa.

Cum să-i cer unui critic să fie moral, creator, virtuos dacă eu, ca vestitor al moralei, al virtuţii, ca trîmbiţaş al adevărului şi credinţelor, sînt un om de nimic! Cum sînt eu ca scriitor aşa este şi criticul meu.

Numai atunci apare întrebarea şi neînţelegerea, cînd o lucrare de valoare însoţită de un profund mesaj spiritual şi ziditor în fiinţa Patriei nu mai are în cine deştepta viaţa ziditoare, cînd criticul a uitat cu desăvîrşire că nu descripţia este menirea lui, ci Adevărul, nu cîrtirea ci Admirarea, nu rezerva ci Entuziasmul, nu ironia ci Bucuria.

DESPRE NATURĂ

Pentru lumile vechi natura avea două fețe în preajma omului: una de podoabă estetică și alta magică. În amîndouă felurile natura era la îndemîna omului, o folosea ca pe o copilărie cu potențe limitate adesea oarbe.

Lumile mai noi, evul mediu timpuriu și tîrziu trăiesc altfel între elementele naturii. Naturii îi sînt văzute virtuți și potențe nemărginite, este socotită și natura, ca și omul, slujitoarea unei destinații de slavă, atitudinea față de ea nu-i estetică sau magică ci liturgică, natura dobîndește chip, față, treptat holdele și crinii, vița de vie și vînturile, apele și norii și pădurile se încorporează, devin viața spiritului, sînt înscrise în același trup cu trupul și firea omului. Natura se adeverește purtătoarea posibilităților infinite de creștere și arătare și într-o astfel de natură omul nu mai este stăpîn ci slujitor, iar relația natură-om este de fraternă conviețuire într-o încordată și stimulatoare familiaritate.

La noi codrul este socotit frate, sora natură, sora Lună, și fratele Soare, stelele surori și frații munți, în căutarea Mioarei aflăm și mai mult despre această conviețuire, tot ce-i natural devine familiaritate și compărtășie de destin slăvit. Nașterea și nunta, dar și moartea sînt surorile noastre cele bune și ocrotitoare, Pămîntul este fratele cel cald și credincios, mormîntul este leagăn dulce și binecuvîntat, viața este o sfîntă curăție și bucurie ca și moartea care înseamnă intrarea în grija ocrotitoare a altei surori și maici, în frăția altor puteri mai tainice și poate nevăzute ochiului de acum, dar cert ființînd cu pacea lor slujitoare în alt chip minunat.

•

Literatura evului mediu, ca și arta acestor veacuri sînt oglinda cea mai limpede de felul cum trebuie viețuită și folosită natura. Perla și onixul, crinul și arborele-n vînt, ninsoarea și columba, piatra și fluturii, oaia și mielul, ga-

roafa și busuiocul, inelul și cununa, aurul și argintul, căldura lor blîndă și mireasma lor eternă, zvîcnetul lor sideral, îngerul firilor netrecătoare, duhul lor pașnic și binevoitor, apele lor străvezii ce-l păstrează pe om într-o mirare curată și prospețimea dulce, cufundat în această bulboană de noroc, ca un păstrăv zvîcnind în șuvoiul de munte.

*

Florile de la noi, arborii și păsările, munții și dealurile stelele și soarele, aurul și argintul, petrolul și grîul, mălaiul și cînepa, busuiocul și iile ca și martirii și sfinții, ca și geniile și lucrul mîinilor lor sînt frații și surorile, averea și bucuria noastră; cu toate trebuie să ne purtăm ca și cu ființele vii, ca și cu oamenii, frații noștri, să le cunoaștem și ocrotim și folosim în sensul puterii lor, a acelei părți din întreg gata să participe la limpezirea destinului celorlalți.

*

Atitudinea față de natură a omului trebuie schimbată sau îmbunătățită: este vorba de-o aproape invizibilă conversiune lăuntrică față de elementele care singure pot zace realmente în noi și elibera pe om din spaima morții pe de-o parte și înălțîndu-i viața pe înălțimi ce nu le poate nici visa. Cînd ne vom uita la o oaie, cel puțin ca la un Rembrandt și la un stejar ca la un Ruysdael, atunci sîntem pe drumul cel bun.

*

Fără înfrățirea cu natura poetul rămîne la descriere în afara elementelor sau în zodia magiei, folosirea elementelor într-un context finit de reprezentări tot exterior. Numai pe calea libertății se poate intra înăuntru firii lumii, acolo unde își are sălașul cuvîntul. Numai răsadul sădit lăuntric poate prinde rădăcini și aduce roadă.

*

Natura e țesută în grai lînă pe lînă, ca într-un covor de primă clasă. Natura este inima cosmosului. Sîntem înăuntru în natură atunci cînd ne aducem aminte de noi cei

de altădată, oameni slujitori, sfinți și apărători trudind fața pămîntului de-a lungul istoriei.

*

Natură este tot ce ființează fără ca eu om ființînd să fi fost întrebat dacă floarea cutare, sau animalul, sau arborele acela este cazul să fie pe lume: tot ce există fără să-mi ceară mie socoteală.

Iată soarele răsare fără ca eu să fiu întrebat de-i cazul să răsară, iată smochinul își coace fructele fără veghea și truda mea, iată că albinele roiesc fără să le țin eu coșnița. Sînt invitat la evenimentele naturii nu implicat.

*

Nimic nu-i mai frumos și liniștitor pe pămînt decît gîndul că sîntem în sînul naturii, a acestei maici eterne, bune și calde, care ne primește în cele din urmă în somnul de veac. Intrăm în pămînt, în vînt și peste ape, ne întoarcem în piatră, în cer, în anotimpuri, acolo unde este aurul și de unde vin holdele, unde pătrund ploile și-i noapte mereu, unde ne putem smeri cu adevărat pînă la pămînt, unde avem vremea cea mare de-a ne înfrăți cu nevăzutul, din toată ființa.

Și totuși plîng din toată inima cînd se stinge cineva. Oare plînsul nu-i tot un fel de mulțumire, de smerenie, de bucurie, un fel de străvedere a slavei ce ne împrejmuie.

*

Din ce în ce îmi crește respectul față de oameni, de cei ce rabdă greul cu bucurie, de cei ce nu se răzbună, nu mint, nu iau drumul ușor al efemerului, nu dau bir cu fugiții la greu, mai degrabă pier ei dacă pot să salveze în schimb pe altul, oameni ce nu-și sînt ai lor, oameni dăruiți altora, sfinții, cum spuneau cei vechi despre aceste izvoare de dărnicie din calea tuturor. Dar respect și elementele, calul și oaia, focul și iarba, piatra și pasărea sînt cuiburi de taină și eternă smerenie în calea mea. Din natură nu pot ieși, așa cum nu pot ieși osemintele din suflet, cîtă vreme viețuim.

REALITATEA TRECUTULUI

Este o caracteristică a firii noastre, dragostea, fascinația față de trecutul nostru și al celorlalți. Poeții noștri mari, ce-i avem pînă astăzi, izvorăsc dintr-un trecut imemorial, cîntecele lor ne poartă într-acolo, rostirea poartă patina și mireasma de veac a lucrului pregătit pentru marea călătorie. Se adeverește mereu, ca mare noutate și măreție a prezentului, tocmai capacitatea de a iubi, de-a fi fascinat de trecut. Am putea spune că profeția unui text poetic la noi provine din capacitatea sesizării colorii și adîncimii și slavei trecutului.

Trebuie să fi fost acești voievozi și slujitori, acești ctitori de loc sacru și veșmînt, acești viețuitori ai evlaviei, pașnici și truditori, de-o fascinantă, tainică frumusețe. Și poate că marele eveniment, egal unei revelații este iubirea pentru acest trecut, vederea slavei și veșnicei lui actualități.

Astfel venind din trecut, iubirea față de prezent este și ea nouă, de-o profunzime necunoscută, o înveșnicire a clipei ce singură poate sesiza viitorul.

*

Nici mantia eroică nici cea estetică nu-i stau bine pe umere poetului care izvorăște din tradiție. El se arată în fireasca-i statură purtînd veșmîntul blînd al slujitorului evlavios nevăzut de departe, ascuns ca o perlă de rouă la subțioara trandafirului.

*

Brâncoveanu și ctitoriile lui, Hurezi mai întîi și împrejurimile, schiturile în păduri și slăvitul loc sînt izvor veșnic din care vor sorbi toți slujitorii în grai și trai ai acestei Patrii, cît va lumina soare și cît va arde-n nopți Luna.

*

Prin Moldova se cuvine să umblăm fără cuvînt. Avem voie să murmurăm cînt descoperit în preajma Voronețului, și înăuntru, la Sucevița și Humor, și la Mormîntul Domnului Ștefan, și-n chilia sihastrului Daniil.

*

Iată-i pe cei trei apostoli, călugării transilvani, cărturarii învățători: Șincai, Samuil Micu, Petru Maior cîntați în bronz de acest mare meșter transilvan, prins în șuvoiul de foc al trecutului autohton, Romul Ladea. Într-o duminică de vară în pridvorul casei lui de la Arcuda îmi mărturisea vrednicul lucrător de ce nu-i și el un sculptor cubist sau formist: cînd trecutul nostru e atît de mare și atît de necunoscut, cînd atîtea figuri de mărturisitori luptători și cărturari zac în uitare cu chipul lor de slavă, adică obrazul lor limpede de făpturi istorice, nu-i cu putință, artist adevărat fiind, să eviți lupta istorică și să te refugiezi în mitul formal al fanteziei inepuizabile, dar în esență gratuită.

*

Un poet își adeverește chemarea, cînd poate rosti mai bine despre alții decît despre sine, cînd își descifrează propriul său chip trudind la descifrarea în istorie a mesajului și a staturii celorlalți.

*

Muzica este înrudită cu magia, descrierea cu mythosul, poetul adevărat trebuie să se ferească de amîndouă, atît de feminizarea rostirii prin muzicalizare excesivă, cît și de descrierea exterioară propriilor stări psihice înclinate spre mitologizare.

Nu descrie, nu cînta, ci rostește fierbinte, liturgic și cu bun simț, din dragoste pentru altul, din iubire pentru lumina feței trecutului.

Muzicalitatea se adresează auzului, descrierea picturală ochiului, numai rostirea se adresează firii interioare a omului; în acest sens poezia este singura dintre arte care apelează la firea interioară, la logosul incarnat în ființa omului. În grai omul este în coliba lui de veghe și, acolo, nu poate fi găsit decît de cuvînt. Toate celelalte îl caută din afară, bat în geamuri și uși, cuvîntul intră cu lumina

de sus prin acoperișe ca patul slăbănogului coborît pe funii prin pod înăuntrul încăperii, în inima istoriei, în căldura strămoșilor, în preajma logosului.

*

În coșnițele de nuiele spoite cu lut albinele sînt mai harnice și mai rodnice decît în lăzile pătrate mai comode, mi-a spus badea Dolea, stuparul din Topa. Le place lor să se cațere pe nuielele acelea, să le afume cu bîzîitul lor, să-și spînzure fagurii ca slăninele sub un acoperiș de paie țuguiat de schemele firave, le place lor în acest clopot de lut ars de cîntarea veghei lor, le place să se rotească aici ca un ochi într-o șapcă, le place să fie în trunchiul acesta de lemn, în scorbura asta pentru că este mai frig iarna aici și omul trebuie să se ducă în preajma lor să-și scoată sumanul și să le învelească, să le întrebe și ocrotească sau uneori chiar să înghețe de frig cînd iarna-i grea și omul pe mîna căruia au ajuns nu-i întru totul destoinic și gospodar.

Am înțeles astfel că badea Dolea, de vreo optzeci de ani, a cărui femeie și fiu i-au murit, care trăiește în această casă de paie cu coșnițele la fereastră este un om ce aurește și el cu lampa firii lui taina trecutului viețuitorilor minunați ce-au trecut cu miile de ani pe dealurile transilvane. Nu-i vorba de dreptate, ci de dragoste, acest om iubește natura și oamenii, este un om blînd și milostiv și albinele îi sînt ca niște fiice.

*

Am ascultat corul seminariștilor din Cluj și cîtăva vreme am fost plecat în altă lume în evul de aur al cestor ținuturi ctitorite prin Bizanț. Nu mi-am putut imagina acest oraș al disperărilor mele în acest strai slăvit și împăcat, în această blîndețe și profunzime care poate înmuia inima și a celui mai cumplit ghețar.

*

Teofana, Platonida, Stanca, Maria soațe și maici ale Domnilor noștri evlavioși. La Cozia și Curtea de Argeș, la Dealul și Putna, ele sînt candelele de veghe la căpătîiul Domnilor sfinți ai acestui pămînt.

LIMBĂ ȘI ROSTIRE

Tendința unei limbi trebuie să fie aceea de-a exprima plenar, cu nuanțările cele mai fine și adîncimile cele mai insesizabile, realitatea ființării omului. Graiul este tezaurul cel mai de preț al unei comunități. Orice operă scrisă de valoare, orice simțire înaltă, orice gînd curat și profund înnobilat în cuvînt intră în averea unui popor. Graiul are datoria, într-un topos, de-a satisface toate cerințele spirituale ale unei comunități, el trebuie să exprime totul, să aibă puterea să-l însoțească pe om în vremi de urgie ca și în ceasul sărbătorii, nelăsîndu-l singur nici-o clipă să se întunece sau să-și pună capăt zilelor. Graiul este o mare putere, cea mai dinamică și senină care îmbracă făptura unei Patrii; această putere poate evita toate catastrofele, alina suferințele și adînci și deschide la nesfîrșit o bucurie, omul trebuie să se simtă înconjurat, ocrotit din toate părțile de apele și virtuțile graiului, averea cea blîndă și tainică în care se păstrează căldura și imaginea strămoșilor.

Din această pricină avem mereu nevoie de mari poeți. Poate că în graba noastră, adesea uităm că graiul nostru însăși, ființa acestei Patrii este înainte de toate rodul vegherii și rostirii strămoșilor noștri care și-au rostit ființa, poeții, acești înflăcărați rostitori care au alcătuit Miorița și-au împins-o în mii de cîntări pînă pe vîrful munților, din casă-n casă în sîngele tuturor: uităm că România este din temelii ctitorită de poeți. Că fără ei este de neconceput acest grai, fără poetul ce apare și *trebuie* cu necesitate să rostească mereu, cu fiecare generație. Căci fiecare nou val de născuți, ce împînzesc toposul și cer drept la Cuvînt, are ceva nou de comunicat, o nouă stare a firii, o bucurie și mulțumire nouă, un nou dor și o nouă recunoaștere a măsurii în care ni-e dat să viețuim. Poetul are datoria de a-și rosti timpul și noul dor și dar al generației sale, al noii seminții de oameni cu douăzeci-treizeci de ani mai timpurie sau mai

tîrzie decît el, căci înainte de-a se desfășura sub cerul înstelat atotbiruitor stejarul mai întîi ctitorește și ia în ocrotire pădurea de sub propriile-i coroane. Pentru că rostirea trebuie să fie atît de bogată încît să satisfacă toate cerințele spirituale ale oamenilor, ei trebuie să aibă acasă totul, să nu pribegească în străini pentru nevoile elementare, pentru pîine și vin, pentru bucuria de zi și noapte, în ceasul de veghe și vreme de urgie. Atîta vreme cît un poet nu ia în grija sa întregul, cît nu se străduie să defrișeze întreagă sălbăticia îndesată într-un topos el nu și-a împlinit încă datoria sa elementară. El n-are voie să-și psihologizeze propria-i subiectivitate, să se piardă în propriu-i abis ci, ca o cumpănă în apele fîntînii, smulsă în afară găleata trebuie să stîmpere setea tuturor.

Limba trebuie să devină *Rostire* și prin aceasta *Grai*, trup și sînge, viața toposului, într-un anume topos. Poetul nu trebuie să rămînă la limbă, la formă, el nu este numai un potrivitor de cuvinte ci un jertfitor, nu un maestru, ci un slujitor smerit, singurul care poate lua în grija sa totul, el nu trebuie să se aleagă ierarhic dintre ceilalți ci să lupte continuu ca să rămînă acolo jos la originea elementelor lîngă mătci, slujind fiece zvîcnet nou ce ia drumul viețuirii.

Apoi poetul ca slujitor în grai a ceea ce este nouă viețuire, este, în același timp, păstrătorul tuturor virtuților și puterilor moștenite din părinți: în poet se recunosc mereu toate datele fundamentale ale trecutului, nucleele cheie, vetrele de răspîntii, întreaga poveste a toposului, istoria lui păstrată cu grijă ca darul cel mai de preț. Poetul nu poate ignora acest trecut cu nici un preț și acolo unde se întîmplă, limba rămîne limbă nu rostire, departe de ființa graiului. Poetul n-are dreptul să transmită goluri, pentru el nu există goluri în istorie, momente moarte, este imposibil în grai să începi cu tine.

Cea mai bună parte din noi aparține trecutului părinților, noi sîntem fructul lor. Este firesc, așadar, ca asimilarea trecutului moștenirii părinților să ne ia și cel mai mult din viață. Alt drum nu există. Ori exiști în virtutea strămoșilor, ori nu exiști deloc ca poet. Noul izvorăște din această controversă, din această luptă zbuciumată întru asimilarea organică a tot ce este viață și pu-

tere în moștenire, noul este mai degrabă truda decît bucuria, mai degrabă lacrimile decît cerul senin. Suferința este mereu o noutate, bucuria este o moștenire ca și iubirea: căci suferința piere, ea se topește ca roua cînd se face ziuă, iar bucuria rămîne ca o floare de leac peste toate veacurile.

*

Spusa: Românul s-a născut poet, are alt înțeles, sau unul mult mai profund decît se pare la prima vedere: adică omul se naște în grai, nu în limbă, se naște în Patrie, se naște copt să ia în grije Întregul, se naște acasă, din naștere primește ceea ce nu se poate dobîndi și ceea ce alcătuiește firea omului: a poematiza, a păstori la origini. Românul este din naștere păstor, *poimen*, Veghetor spune atît de mult încît este mereu greu de-a fi purtat. De aceea a fi Poet pare uneori cel mai *ușor lucru* fiind de fapt cel mai greu: în ce măsură este luat în întrebare Întregul față de care păstorești, poematizezi ești angajat în istorie. Întregul este alcătuit din trei părți: pămîntul, cerul și trecutul.

*

Limba omoară, iar graiul dă viață, limba ar fi literă, silabă, semn materielnic de comunicare, iar graiul rostire, spirit, taina viețuirii, cînt înflăcărat. La noi graiul e mai vechi decît limba, de aceea românul s-a născut poet; adică este vechi de ani, are o existență milenară dincolo de înscris; în zodia Rostirii acolo unde graiul este una cu Logosul.

ACROPOLE

Iată templul Athenei, fecioara cugetătoare pe care lumea veche și-a ridicat-o în templu deasupra cetății ca simbol și scut.

La Athena era templul fecioarei, la Delfi cel al lui Apollo, la Olimpia al lui Zeus, Hera avea templu și pe insula Samos, fiecare oraș avea un scut mai mare și altele mai mici, toți zeii își aveau patrie — Olimpul, din preajma Macedoniei.

Despre zei știm din Imnele poeților. Homer, Pindar și cei triști.

Aici, pe Acropole, pe lîngă templul principal mai exista unul închinat tuturor zeilor. Erau mulți, un cercetător german numără 24, oamenii obișnuiți să spună că grecii și neamurile vechi erau politeiste, fiecare își alegea conform firii lui o cale pe care era însoțit de un scut divin. Astfel, calea se numește cale sfîntă. Pînă astăzi, drumul spre Eleusis e numit Drumul sfînt. Pe acest drum, un drum balcanic de margină de cetate, străjuit de dealuri pustii de piatră, și-a încropit Platon Academia și mormîntul.

Drumul era drum cînd sfîrșea la poarta unui templu: Propilaya, poartă, poarta era, cum se vede și la Tîrgu-Jiul nostru, vestirea templului.

Așa erau grecii, drumuri șerpuitoare, drumuri, cărărui, poteci amare prin pietriș, peste aceste dealuri pustii unde abia sîngeră flamura unui măslin ori copita țapului supt de albastrul mediteranean.

De pe Acropole rotindu-ți fața dai numai peste aceste dealuri absolut moarte. Orașul alburiu crescut dintr-însa se zbate și astăzi să nu fie sorbit de neființă.

Drumuri — de pe Acropole numai drumuri. Unul duce la Delfi, altul la Olimp, altul la Olimpia. Drumuri șerpuitoare de piatră, tăiate în piatră, străjuite de piatră, luminate, umbrite, născute în piatră.

Drumuri amare, drumurile destinului. Erai purtat, erai

înfăşurat, cuprins de-un drum, de cum te năşteai, şi tîrît spre o zare necunoscută.

Drumuri de piatră ce sfîrşeau în templu. Drumuri, cărărui, poteci pe care tinerii atenieini mînau vitele jertfei. Fecioarele purtau ulcioarele cu ulei spre poarta templului.

Apoi, din patru în patru ani, se întîlneau toate cetăţile venite de pe toată hora Eladei la Olimpia.

Aici erau încununările celor viteji şi iscusiţi. Coroanele de lauri erau aduse tocmai din pădurile deşertoase ale Olimpului.

O întreagă cohortă de cunoscători întocmiţi purtau ramurile de laur pe drumul sfînt din Macedonia pînă la Olimpia.

Zeul şi cetatea, fiecare erou cu zeul său şi cetatea sa, pe drumul de piatră, fiecare pe drumul său.

Acolo, la Olimpia, veneau şi Poeţii. Eroii erau proslăviţi şi zeului biruitor i se aduceau ofrandele din darurile pămîntului.

Zeul, eroul, poetul şi lumea truditoare. Templul, drumul şi destinul, aceasta-i lumea veche elină pe care a înflorit, de vrem, de nu, grădina Europei.

Drum, un drum fundătură, un drum mort trebuie să fie pînă la urmă spusa celui ce spunea *totul este foc,* ori *totul este apă,* ori *totul este aer,* ori *totul este pămînt.*

Drumuri de foc, de apă, de pămînt, drumuri prin aer, pe pămînt, pe ape, drumuri care se-mpotmolesc fiecare în ţinta lor, ucigînd călătorul pentru că bietul călător nu-i altceva decît călător şi pentru veşnic călătorul nu există drumuri, ci un singur drum, drumul care nu se închide niciodată. Nu se sfîrşeşte niciodată, nu începe de unul singur, drumul împreună, drumul minunat laolaltă cu fratele meu, drumul fără origini şi finalitate pe care numai trăindu-l îl poţi vesti, drumul unic pe care calcă din ce în ce întreaga omenire, drumul *Iubirii.*

Iubirea este moartea zeilor învrăjbiţi, iubirea este sfîrşitul lumii vechi şi începutul noului ev care abia se înfiripează. Cuvîntul grecesc pentru ea este *agape,* un cuvînt al săracilor şi al celor mulţi, pe care nici Platon, nici orficii, nici poeţii, nici preoţii lumii vechi nu-l cunoşteau: frîngerea de sine pentru altul, iată mormîntul zeilor şi singurul umanism roditor.

DELFI

Ce ne mai spun nouă celor de astăzi aceste urme sărace cîteva coloane și temelii și cîteva statui — despre ceea ce era acest templu al lui Apollo în vremea lui, atunci cînd Pindar venea din satul lui peste dealuri și văi, pe jos ori pe-un măgăruș să se așeze pe scaunul lui de fier, aflat în templu, și-și recita poemele de adorație, față de echilibru și seninătatea firii apolinice?

Nu putem ști mare lucru despre această lume. Numai poetul Pindar știa, el care pleca din satul lui cu daruri în desaga măgărușului, cu un ied de jertfă ori un ulcior cu mir ori aloe, cel care aducea jertfă aici și înainte de-a păși pragul templului se purifica la această fîntînă ce-și revarsă și astăzi pacea ei limpede și curgătoare.

Această lume noi nu o mai putem cunoaște și e bine să o recunoaștem dintru început.

Căci nu se mai jertfește la Delfi!

Nu mai vin oamenii cu daruri aici, nu mai poartă straiul acela tainic și nu mai freamătă ființa lor pătrunsă de admirație și teamă. Acolo unde nu mai sîngeră lăuntric lacrima îngenuncherii făpturii, unde nu mai cîntă libertatea revelației, omul nu se mai poate confrunta cu sine însuși.

Pe poarta templului lui Apollo era săpată vorba veche: *Gnoti seauton — cunoaște-te pe tine însuți!* Nici măcar acest înțeles nu-l mai putem ști. Căci te poți cunoaște în mai multe feluri sau cunoscîndu-te poți avea cel puțin trei atitudini față de tine: că ești cineva, că ești totul, ori că nu ești nimic.

Dar cum erai jertfind, venind spre templul sacru altădată?

Și Pythia. Una din fecioarele acestui sat, devenită preoteasă, așezată pe triptic o dată pe an deasupra unui crater în duhul-pneuma-pămîntului. Pythia, mijlocitoare între Apollo și om. Toate cele ce erau o realitate altădată s-au stins, au pierit.

Piatra vie, altădată marmură lucie, îmbălsămată de adorație, a devenit pietroi.

Teatrul de deasupra templului nu mai răsună în graiul său curat de altădată, oricît s-ar repeta vechile tragedii.

Ceea ce a rămas, ceea ce încă mai poate fi cu certitudine numit în această lume greacă este evlavia.

Evlavia este un fel de lumină nevăzută, un fel de străvezime ce pătrunde firea omenească, potențîndu-i menirea pe pămînt și între stele drumul ei.

Evlavia este această candelă licăr, această flăcăruie tremur din ochii orientalului: omul devenit, în urma unui îndelung proces sever de strunire și înnoire a fiecărui gînd și mădular în parte și apoi a întregului, omul devenit bolta fior pe care se lasă prin atingere plînsul universului.

Evlavia înseamnă plecarea genunchiului în fața duratei, indiferent pe ce treaptă a civilizației omenești ne aflăm, indiferent de orînduirea socială, de neam și rasă.

Evlavia greacă este acest drum al poetului Pindar din satul Theba peste dealuri și văi picurate cu mila măslinilor spre templul izvor în ascultarea pneumei — Duhului pămîntului ce glăsuie oracol. Centrul lumii vechi era templul unde ardea flacăra nestinsă. Lîngă această flacără era și locul poetului.

HORA

Horă — joc, cei ce se duc departe în miezul satului, cei ce se adună, tinerii laolaltă, și se petrec unul cu altul în cerc, în ritmuri de ţiteră ori fluiere. Astăzi, am dat peste Hora, vestita și străvechea biserică bizantină din Constantinopol. E clădită în cerc, în jurul cupolei strînsă pe axa luminii, într-o horă primordială. Hora înseamnă spațiu; cu *o* mare și cu *o* mic, înseamnă cerc. Limitare așadară în sferă, strîngerea lolaltă, cuprinderea necuprinsului. Noi românii am înțeles această spațializare, cuprindere, am înțeles locul, spaițul, anume ca horă, ca joc, ca bucurie laolaltă, o mare bucurie este această horă bizantină îmbrăcată în mozaicuri de veac IX-X și fresce din veac XIV.

Hora vrea să numească, aici în Grecia, întrupare, teotokos, vrea s-o numească pe cea care mijloci întruparea, care dădu loc, făcu loc celui ce nu cunoaște locul.

Hora este ființa umană în starea virginală, care prin umbrire întrupă Logosul. Noi românii am înțeles întruparea ca horă, ca joc, ca bucurie laolaltă în miezul satului, în jurul izvorului.

Nu se poate să nu se fi știut odată că hora, jocul, înseamnă sărbătoare, întemeierea locului, găsirea de loc pentru cel care nu ţine de loc.

Cuprinderea, limitarea, denumirea necuprinsului, nașterea din neprihănire.

Horă înseamnă naștere neprihănită, așa cum fetele și feciorii, în lumina de duminică, în jurul izvorului, în cerc, se bucură laolaltă.

Hora este nevinovăţie, curăţenia dintîi care se miră de sine în sferă, în cerc, în Horă laolaltă.

Hora înseamnă pregătirea nunţii. Hora este virginala pregătire de nuntă în cerc, în sferă, în naștere. Hora este nașterea cea dintîi pe care o urmăm și noi în horă, în bucurie pe mai departe.

Acest semn mi-l destăinuie această sacră zidire de deasupra fanarului aici în vechiul Constantinopol, lîngă zidul în ruină al lui Theodoros împăratul.

Hora noastră, jocul nostru în nevinovăţie, vine din vechiul Bizanţ care şi el tot venea peste Ararrat, din pustiime.

Ciudaţi sîntem noi românii, cum ne bucurăm de toate, cum le împătimim toate de bucurie. Naşterea înseamnă Horă pentru că e începutul nunţii.

Bisericuţa asta a nimănui, Hora din Constantinopol, este atîta de singură, aici între geamii. Unde sînt fetele şi flăcăii, să joace aici, să plîngă aici, să cînte aici, să se nască aici, să nuntească aici, să moară aici, aici pe temeiul lui Constantin?

DRUM ÎN SPANIA

Trenurile sînt înghețate și întîrzie prin gări pustii, și oamenii sînt îngrijorați, închiși în mantalele lor sumare de iarnă. În nordul Spaniei, pe unde s-au păstrat urmele cele mai vechi creștine, unde s-au retras spaniolii în urma năvălirilor arabe, acum bate vîntul înghețat la toate bisericuțele romane, cu sculpturile lor unice de la Estelli ori Léón ori Ovido pînă la Santiago de Compostela, la poala Oceanului Atlantic, pînă la acel Ierusalim european, loc de pelerinaj, vestit în tot evul mediu; se întunecă devreme, ele fiind necercetate de nimeni.

Spania, iarna, trăiește singură cu ea însăși, cu țăranii și păstorii ei strînși în glugi negre, prăpădite pe lîngă turmele picurate albe în uscăciunile negre și înnourate ale pietrelor de sub copitele măgărușilor Castiliei sărace și năcăjite.

Am văzut oamenii în sătulețele sărace, pe măgăruși stinși, ori cu spatele cărînd o brumă de vreascuri pentru vetrele reci ale caselor.

Europa buneistări și a fastului citadin a rămas în urmă. Cerul sticlește iarăși sub firele gălbui ale lămpilor păstorești. Pentru că cerul uriaș, cu stele grele și luminoase, cu un luceafăr de ziuă cît o șapcă de oaie, este povestea întîia ce-și vestește viața în lumile acestea iberice.

Iarna, Spania nu-i nimic, e frig și pustiu, floarea măslinului e închisă în măduva rădăcinilor, soarele e puțin și lunatec, viile ard în cotoarele sure măcinate de singurătate. Așa este, peisajul e pierit și ești constrîns astfel să rămîi înăuntru.

Nu-i urmă de străin prin tot nordul Spaniei în preajma sărbătorilor, și șapca mea de oaie transilvană, neagră, întoarce cu mirare ochiul viu din osul capului milostiv al castilianului.

Care-i taina Spaniei? Mă întreb acum frînt, după ce-am străbătut Nordul înghețat și originar.

Au aceşti oameni cu arta lor veche ceva anume de vestit străinului?

Ce-i cu Don Quijote? Cine este acest poet unic în Europa şi el, San Juan de la Cruz? Cine este această Santa Tereza de Ávila, cine este Ribera şi acest băiat de ţăran dintr-un sat andaluz, Zurbarán, zugrav de talia lui Rembrandt?

Şi, la urma urmei, ce l-a reţinut aici pe El Greco, venit din lumea ascetică, răsăritean-bizantină, la Toledo?

Iarna, poate mai degrabă ca oricînd eşti îndemnat să porneşti dinăuntru înspre afară, din spirit în peisaj. Poate că lumea de spirit a acestor maeştri cumsecade poate povesti şi despre un anume topos şi timp.

Nici Ribera, nici Zurbarán, nici El Greco în pictură, nici San Juan de la Cruz, nici Teresa de Ávila, nici Don Quijote *nu* spun nimic despre lumea din jur; e vorba despre un peisaj, despre un tărîm al spiritului ce se deschide precum acest crin nocturn al lui Zurbarán.

Toate bisericuţele din Nord, cele de pe fîşia rămasă neocupată de arabi, dintre Franţa şi Atlantic sînt întuneric.

Intri în înăuntrul lor ca într-o peşteră, iar într-un colţ sîngeră o candelă şi la icoana de aur un fir de lumînare.

Porţile uriaşe medievale cad în clanţe grele pe urma ta şi te afli păşit într-o cavernă rece şi înspăimîntător de pustie, ferestrele-ntr-o dungă lasă să spînzure un tăiş de sabie subţire în zarea candelabrului uriaş.

Coloanele de piatră susţinătoare sfîrşesc în capitel înflorit în acant, sau faţă de sfînt din povestea Mirelui. Portalurile poartă şi ele săpătură în piatră, care este şi însemnul de aur al locaşului creştin.

Cînd năvăleşti în lumină pe cîmpia de piatră, ceea ce rămîne în urmă trebuie să se numească *Noche oscura* — noapte întunecoasă, aşa cum a spus San Juan de la Cruz.

Cine sînt aceste fete cu ochi mari, aceste fecioare carmelite de-o frumuseţe fără seamăn, ce se zăbrelesc de tinere aici la Ávila, ce spun *adiós* lumii şi calcă desculţe piatra chiliilor, vară şi iarnă în sărăcie şi privaţiuni de tot felul, dar care cîntă de nepovestit laolaltă şi sînt afluent izvorului spiritualităţii spaniole?

Oare poate fi spus ceva dinăuntrul spiritualităţii spaniole fără miile de martiri şi monachi asceţi răstigniţi pe

piatra asta atît de sterilă după natură și atîta de roditoare după spirit?

Don Quijote nu-i și el un astfel de anahoret profet mînat de Duh în viziune care în ceasul în care i se ia credința devine un om mediocru, de rînd, incapabil să creadă că altul poate crede?

Am văzut chilia în care San Juan și-a scris Imnele și Teresa Ávila cînturile, sicriul de lemn ce-l folosea drept așternut.

Spiritul e liber în temnița trupului. Trupul trebuie oprit, zăbrelit, răstignit, cînd spiritul își începe cîntarea.

În ce are bun Spania spirituală este durere și adeverire a răbdării ascetice în suferința renunțării.

Zurbarán, Ribera povestesc pe pînze același lucru.

Sînt cîteva pînze, cîteva Imne și mii de oameni asceți, fecioare, crini și garoafe ce sîngeră amar în noaptea cerului, ce-și fulgeră eternitatea pe fețele osoase ale oamenilor. Dar despre cele adevărate și profund grăitoare e datoria Imnului să povestească.

RIBERA
(Prado)

José de Ribera este contemporan cu Zurbarán și El Greco. Născut tot într-un sat, în Valencia, plecat de acasă la Neapole, trăind în lumea austeră a monahilor franciscani este, împreună cu Zurbarán, după părerea noastră, vorbitorul cel mai autorizat al tainicului ascuns spaniol din vremile sale bune spirituale.

Prado are patru săli cu Ribera și putem vorbi mai îndeaproape despre adîncimile ce se deschid prin acest lucrător.

Cele 2 pînze aflate la Luvru din el, ca și cele 2 ale lui Zurbarán nu puteau decît să cheme grabnic pentru a-i cunoaște acasă, așa cum se cuvine.

Lucrarea de căpătîi, uriașă în proporții, este cea reprezentînd primirea stigmatelor de către Francisc din Assisi. Un om enorm, desculț, îngenuncheat pe piatră, se ridică în cosmos cu brațele cît niște aripe dezlănțuite să primească botezul focului de sînge amestecat cu apă.

O atmosferă severă de cer biciuit de vînt, ca fundal, zorii ori miezul de noapte străluminată, cînd treaz, veghetorului i se povestește despre celelalte dimensiuni ce ocrotesc făpturile.

Un porumbel de foc cade din înalturi și chipul revoluționarului în Duh de la Assisi este răsucit în viziune. Ochii mari, în frică și cutremur, iau parte la taină.

Cerul sticlește verzui cu albastru, așa cum este cerul zorilor de iarnă în Castilia, și făptura omului rupt din terestru ia partea veciniculul.

Două trunchiuri de copaci retezați de trăsnet în partea stîngă a tabloului alcătuiesc acoperișul schematic al chiliei, sihăstrie, ca două cioturi de aripi închise, în opoziție cu brațele-aripi deschise, unde prietenul lui Francisc, Rafael, cufundat într-o carte, ia parte la transfigurarea vizionară a Alesului.

Am crezut că-i vorba de viziunea, de făptura ruptă de cosmos a lui Don Quijote asistat de Sancho; și aici se

întîmplă ceva cu omul în taină fără ca cei din jur să ia parte la această taină. Aşa cum pe Drumul Damascului altădată, Saul experia Adevărul în timp ce însoţitorilor nu li se întîmpla nimic.

În curgerea banală a istoriei, în cotidianul monoton se întîmplă de fapt marile revoluţionări ale făpturilor, înnoirile lăuntrice, sfinţirea vizionară.

Apoi Ribera prezintă rînd pe rînd pe toţi apostolii şi evangheliştii în portrete severe, de neuitat.

Fiecare cu bastonul misionar. Fondul e negru ca în Rembrandt şi ochiul fulger sîngeră scăpărător din firea spirituală înnoită de vestea cea bună.

Apoi martiriul lui Bartolomeu, chilia ascetului Paul pe care îl hrănea vulturul cel mare în pustie. Cu mîinile sale mari şi trupul os învelit în veşmînt de trestie. Visul lui Iacob la Penuel şi viziunea scării în miez de noapte la poarta cerului.

Aceeaşi Spanie lăuntrică, acelaşi general uman spiritualizat, aceeaşi biruinţă a morţii şi înscriere în zodia eternului prin spiritualizarea cărnii şi încredinţarea nestrămutată.

Ce mesaj, ce putere, ce bogăţie, de unde atîta linişte şi frumuseţe, de unde atîta prietenoasă bucurie în aceşti oameni ce apar din beznă să ne vorbească pînă în veacul 20 şi mai departe?

Acest cap al apostolului Andrei, cărunt şi bogat, cu privirile curate şi puternice seamănă cu tata-bătrîn, din Corneşti, ori al nu ştiu cărui ţăran de pe la noi. Oamenii nu sînt nici regi, nici prinţi, nici împodobiţi în afară, ci totul este făptură lăuntrică, înnoită de spirit. Nu-s aceşti oameni decît pescari şi vameşi, păstori şi martiri, oameni simpli cuprinşi în marea poveste a spiritului în noutatea de credinţă şi comunicare sărbătorească din acea zi — fireşte, de Navidá, acea noapte a Paştilor cum o numesc spaniolii — naşterea.

Ribera Iosif, departe mereu de acasăle natal, de la Neapole îşi trimitea lucrările în Spania pentru că despre oamenii ei vorbeau la modul cel mai nemijlocit cu putinţă, căci depărtarea de acasă tocmai aruncă ancora în miezul adîncurilor.

Atît Zurbarán cît şi Ribera mi se par expresia Spaniei ascunse.

Tristețea este că atît Zurbarán cît și Ribera nu au intrat și nu intră (ca și Rembrandt în ceea ce are aceasta specific) în atenția marelui public.

Sălile sînt goale aici, cei mai mulți aleargă la Goya ori Velázquez ori mai departe.

Primitivii, așa-zisa artă veche castiliană ori aragoneză, Beruquete, Ribalta ori Ribera și Zurbarán, iată Spania văzută prin pictorii ei acasă la ea, vorbind din ceea ce are ea mai profund, experierea misterului, plenar și fără urmă de fățărnicie.

ZURBARÁN
(Prado)

Francisco de Zurbarán, născut în anul 1598 și stins la 1666, este fiu de țărani din sud. Opera lui în cea mai mare parte se află și ea astăzi încă prin mănăstirile Spaniei. Cele cîteva opere aflate la Prado sînt donații tîrzii, unele după războiul european, care nu știm să fi făcut încă viață în lumea de specialitate.

Și această însemnare nu are alt rost decît de-a sesiza un mare autor tăinuit de soartă, neintrat în circuitul de toate zilele, dar care ne vorbește nouă la modul cel mai ales despre Spania lăuntrică.

Zurbarán și-a petrecut cea mai mare parte a vieții în mănăstiri, cu monahii, prieten al lor. El era prietenul care șovăia să devină însuși monah, dar care nici nu putea pleca din lumea și spiritualitatea lor.

În veacul al 14-lea, la Constantinopol, avem o ființă asemănătoare în persoana lui Nicolas Cabasilas, prieten și el al slujitorilor Hagiei Sofia și al liturgicului monahal.

În autoportretul din tabloul Crucificării, aflat aici la Prado, Zurbarán, o față osoasă și blîndă, cu ochii mari deschiși, cu umerii plăpînzi și degetele lungi, ținînd pensula, seamănă cu Luchian, înveșmîntat în violet, simbolul suferinței, cu paleta în mîini, în postura evanghelistului Luca despre care tradiția ne povestește că ar fi fost pictor.

La Amsterdam, Rembrandt se picta în apostolul Pavel, în care se găsea spiritul, conform și tradiției sale protestante. Zurbarán apare în autorul Magnificatului, evanghelistul Fecioarei de la care ne-a rămas întîia icoană a Imaculatului divin.

Fondul tuturor pînzelor pare a fi nocturn: în unele, bezna se țese de la întîiele priviri, alteori în depărtare. Zurbarán picta după cum îi povesteau monahii din viziunile și clarînțelesurile lor.

Demne de pensulă erau poveștile acelor oameni retrași în privațiuni, călcînd desculți piatra pustie a Castiliei. Cea mai desăvîrșită lucrare în această privință ne pare a fi vasul cu flori aci la Prado. Mă gîndesc la florile lui Luchian pe care va trebui să le revăd cu alți ochi, multe aflate în muzeul clujan și atîtea la București la Zambaccian și Galeriile naționale.

Dar cum sînt aceste flori ale lui Zurbarán? Patru zile în șir le-am privit la nesfîrșit, ca pe cel mai miraculos buchet.

Se află aici un vas de lut, o ulcică cu toartă, care de departe pare potir deschis. Culoarea este albastră verzuie stinsă întru totul; pe ea sînt lăsate două-trei motive de frunză puțină.

Florile sînt cinci garoafe roșii înflorite, de un roșu închis spre bordo întunecat, simbolul Spaniei medievale. Trei garoafe-înmugurite, apoi, în același buchet, cinci crini mari, deschiși, și într-o parte un trandafir mare rozalb, înflorit.

Toate aceste flori par a avea o singură tulpină ce izvorăște din vasul-potir, care ar fi rădăcina acestei minunății divine.

Fundalul este negru — un negru luminos de întunecat, strălucind de beznă pe care, în care și prin care respiră și sîngeră această comuniune simbolică. Fiecare dintre aceste trei flori în evul mediu și mereu au fost și rămas simboluri.

Garoafa — simbolul încarnării Logosului.

Crinul — al Vestirii celei bune.

Trandafirul — al regăsirii armoniei veșnice a paradisului, iar potirul — vasul comunitar al transsubstanțializării vinului terestru în viață.

Și în Țara de Jos, în veacul al 17-lea, găsim acest buchet, împletit cu un pește ori o pîine, ori o scoică și paharul cu vin.

Dar în Zurbarán culoarea și echilibrul și lumina și uniunea trinitară a acestor trei flori, una fiind în potirul de aur, sînt de-o asemenea expresivitate liniștitoare, atîta pace și măreție și prospețime, noutate și bucurie, și taină aducând, că par însuși ceea ce vor să semnifice.

Autorul acestor flori pare pierit, rupt, inexistent în altceva, pare însuşi spiritul singur, rămas lucrător printr-o mînă nelucrătoare.

Alături de aceste flori se află un alt tablou ce aduce în lumină un potir de aur pe acelaşi fundal de taină, întunecat.

Un potir de aur, de pe masa călugărilor, ce cîntă în beznă, auriu, sîngerînd în braţele înflorite ale viţei de vie.

Aşa arată o lucrătură cu har, o treabă făcută în eternitate. Mîna e numai spirit, spiritul e numai cîntec. Cîntec spiritual, cum spune San Juan.

Cîtă înrudire aici între toţi cei adevăraţi ai Spaniei!

Aceste pînze trebuiesc privite ore, zile în şir pînă ce din negura tăcerii lor încep să cînte, şi cîntecul lor este unul spiritual. Vremelnicia dispare şi se deschid zorii de aur ai ochiului, înger ce zboară etern cîntînd Trisagionul escatologic.

Cîte s-ar putea spune despre Zurbarán, expresia cea mai profundă a spiritualităţii spaniole în culoarea spiritualizată. Culoarea care şi-a pierdut orice urmă de pămînt şi efemer, culoarea pură trasă din coasta spiritului.

Paznicul vine şi mă îndeamnă să plec, ceasul este de închidere şi toţi au ieşit. Rămîi cu bine, frate bun, din satul andaluz, Francisco de Zurbarán. Altfel este Spania pentru mine de-acum.

EL GRECO
(Toledo)

Încă de la Prado, unde se află cîteva lucrări de primă importanță din El Greco, am căzut de acord că El Greco este altceva decît Ribera ori Zurbarán, că el aduce o lume vizionară în lumină, de grandoare, dar nu specific spaniolă.

Spania lăuntrică în noaptea obscură, în care sîngeră garoafa și crinul lui Zurbarán, ori arde crucea înscrisă în brațele lui Francisc. Spania, ce cîntă în duh prin graiul sever al carmelitelor, nu a întîlnit-o și nu avea cum să o experieze El Greco.

Ribera a trăit în Italia aproape toată viața, dar influențele sînt de formă nu de substanță, iar a-l număra printre italieni nu se poate decît în necunoașterea lumilor lui Giotto ori Fra Angelico.

Ribera este spaniol așa cum El Greco este Domenikos Theotokopulos, grecul de pe Insula Creta, venit în Europa. Numele lui pare a veni de la Theotokos și ni se pare nimerit a aminti că El Greco este un zugrav tocmai al Fecioarei (Theotokos) în tradiția bizantină.

Constantinopolul căzuse, sîntem în veacul al 16-lea — începutul celui de-al 17-lea, reforma se afirmă prin contrareformă în Europa; aceasta era vremea cînd El Greco venea peste Veneția la Toledo, în acest oraș medieval, fără îndoială unic în lume.

Nimic în El Greco nu vorbește despre Europa Apuseană, despre noaptea occidentală, despre apus, despre lumea asta ce se experiază pe sine în noapte, în îndelunga răbdare a meditației nocturne așa cum cunoaștem lumea de aici prin Rembrandt. Ribera ori Zurbarán, ori în Imn prin San Juan de la Cruz ori Teresa de la Ávila, ca să pomenim doar cîteva nume mai la îndemînă.

El Greco ține de Răsărit, de liturgicul răsăritean bizantin, întrerupt în vatra lui mumă prin căderea Constantinopolului, dar continuat în celelalte neamuri ortodoxe și

de bună seamă în făpturi izolate, venite la Padua, Veneția, Roma, etc.

El Greco este un zugrav bizantin, care de-ar fi trăit în alt veac mai liniștit, ar fi rămas acasă și-ar fi zugrăvit bisericuțele patriei lui.

Căci, oricît s-ar spune că El Greco este expresia ascetismului Spaniei, nu putem spune, după ce-am vizitat Constantinopolul și ne-am ocupat cît de cît cu spiritualitatea răsăriteană (pe lîngă că o avem în ființă) decît că El Greco este un zugrav răsăritean și că el nu reprezintă Spania.

Că Spania lăuntrică i-a rămas străină lui El Greco, că el a cunoscut și s-a legat de o Spanie ce-ți sare în ochi de la început cea a fastului instituțional, cea a catedralelor.

Căci există o Spanie a catedralelor și una lăuntrică a mănăstirilor.

Cea lăuntrică, cea ascunsă, o găsim în Zurbarán și Ribera la modul cel mai convingător. Cea a catedralelor, cea a bisericii, a religiei am putea spune mai degrabă, în El Greco deși, cum am arătat, nu poate fi înțeles El Greco fără tradiția mozaicului bizantin.

Căci ce sînt și de unde vin aceste făpturi ascetice, cu bărbi și fețe supte, dacă nu din asceza răsăriteană, cum îi avem și în bisericuțele din Moldova?

Apoi El Greco n-are nimic cu bezna și nopțile tainice, mai degrabă cu cerul nestrămutat și sever eleat, cu craniul străbătut de fulgere, cu Pantocratorul alfa și omega, înscris veșnic în aura bizantină.

În Zurbarán și Ribera nu apare peisaj deloc poate tocmai pentru că Spania este prea spectaculoasă ca peisaj.

În Zurbarán și Ribera este depășit imediatul ce sare în ochi străinului, de îndată ce intra în Spania.

În aceștia, peisajul este pus, cum s-ar spune, între paranteze. Apare doar omul din beznă, ori garoafa, ori potirul.

El Greco face loc în icoană și naturii, peisajului atît de misterios dealtfel al Spaniei.

Astfel avem o pînză vestită care ne prezintă chiar orașul acesta, Toledo, ce l-a exaltat și pe Rilke destul de roditor altădată.

Mereu în El Greco apare ca fundal orașul ori cerul acesta mînios, prăbușit și în lințolii uriașe, mînat de vînturi ca în vestitul psalm 103.

Trupurile prelungi par niște pîini euharistice gata de-a fi frînte. O lume de oameni plînși, de fețe prelungi, o lume de melancolii și suferințe, un fel de boală grea dublată de-o bucurie covîrșitoare îmbracă făpturile acestea cu cap mic și robit, și trupuri răsucite sub împletitura mîinilor ce-și poartă povara prin univers.

Cerul domină totul. Pămîntul este o anexă scînteietoare a acestui cer catastrofal și minunat, ce se boltește verzui și revărsător, ca în tabloul *Pentecôte* — Rusaliile, coborîrea Duhului pe pămînt, de la Prado. Toledo este un oraș cosmic. Cerul uriaș, cu stele mari și strălucitoare, cu rîul acesta misterios, ca smaragdul, plin de păsări albe și astăzi venite de nu știi unde aici, departe de mare, cu un albastru verzui, divin, în plină zi, cu aceste stînci și piatră stearpă ce înflorește în rana unui măslin, cu zecile lui de bisericuțe și mănăstiri pline și acum de monahi și călugărițe, cu această catedrală medievală din ungherele căreia pîndește și astăzi umbra inchiziției și făcătorilor de arme și armuri.

Orașul acesta are o taină a lui și El Greco se pare că i-a descoperit-o. El Greco și Toledo rămîn unul de altul legați și poate de aceea te simți puțin stînjenit.

Întîiului venit aici i se pot spune multe, și acesta a fost El Greco. Alte locuri rămîn pentru alții. Și unde s-a cîntat atît de nimerit odată, nu-i cu putință să se cînte repetat, fără a cădea în epigonism.

Casa lui El Greco păstrează pînzele dragi ale autorului, și aici vom găsi un *Pantocrator* în ultima formă ce i-a stat la căpătîi, precum și *Cei 12 apostoli,* un portret al lui Francisc de Assisi și a lui Bernardino de la Fiesoli. Zecile de portrete reluate la nesfîrșit de către El Greco obosesc de la o vreme, expresiile se repetă și odată ce ai descifrat un tablou, celelalte ți se dezvăluie prea cu ușurință.

Poate că trăind în acest veac 20 atît de exigent, atît de greu și problematic, sîntem mai degrabă înclinați să ne apropiem de autorii cu experiențe totale și de ordin substanțial total, cele care și la vremea lor au viețuit retrase, necunoscute aproape, cum a fost cazul unui Pascal

ori Kierkegaard, ori cum credem că sînt Zurbarán și Ribera.

El Greco îl avem oricînd aproape de noi, poate de aceea alergăm cu bucurie la alții.

Și pe urmă s-a vorbit prea mult despre el și adesea destul de confuz și tendențios, cum ni se pare că a făcut poetul Rainer Maria Rilke în vizita lui spaniolă.

Avem și noi dreptul și libertatea descoperirilor și bucuriilor noastre.

Și această bucurie vine din pacea și comuniunea adorației divine a celor doi, Ribera și Zurbarán.

El Greco ne este prea apropiat ca să nu ne îndepărtăm o vreme de el.

Toledo rămîne în noapte, sub cerul uriaș boltit peste el, cu stelele neuitate și ele și secera Lunii arzînd în frigul Anului nou.

ZUGRAVII DIN ȚĂRILE DE JOS

pentru Ioan Chira

Cunoașterea, orice cale ar apuca, trebuie să sfîrșească în bucurie, trebuie să se termine în Imn, în cîntec de mulțumită și laudă adusă eternității și binefacerilor firii. Arta este și ea o cale de cunoaștere și, după cum ne arată filozofii, cea mai tainică, adică cea care rămîne cel mult în apropiere, în preajma, înăuntrul Adevărului Firii. Astăzi, în cea mai mare parte, arta și-a pierdut legătura cu rosturile ei de altădată și formele schimonosite ale fäpturilor omenești par mai degrabă umbre rămase în urma unui război atomic, cum spune Gabriel Marcel.

Există însă pretutindenea, în Răsărit ca și în Apus, un dor manifestat printre slujitorii adevărului artei, de înnoire lăuntrică, nu formală, care dor vrea într-un fel să mărturisească întoarcerea, necesitatea revenirii la real, la omul real făptură completă, care a rămas cea mai invincibilă taină, așa cum îl vedem astăzi pretutindeni împrăștiat nădăjduitor pe fața pămîntului. Despre acest om-taină cu lumea viețuirii lui povestește veacul al 17-lea din Țările de Jos prin zugravii săi.

Dragostea noastră pentru acești zugravi își poate avea originile în asemănările de suflet și fel de viețuire ale neamului acesta și lumea domoală de pe la noi, picurată pe dealurile transilvane pînă departe în milostenia Țării de sus, din buna pace și adîncimea curată a Moldovei.

Și sîntem convinși că, de-am cunoaște numele zugravilor icoanelor transilvane, ale meșterilor porților maramureșene, zugravii stinși pe icoanele catapetesmelor bisericuțelor moldovene, și de-ar trebui să povestim despre ei altfel decît în familiaritatea bunei-cuviințe a pomenirii liturgice, similitudinile de departe ar adeveri frăția cu lumea de veac 17 în Țările de Jos.

Căci ceea ce deschide această lume este un mod de existență, un fel de a fi împreună, pe care multe neamuri mai mari aproape l-au pierdut sau sînt pe cale de a-l pierde.

Cum putem fi laolaltă în comuniune de dragoste, cum putem rămîne în creștere laolaltă, deschiși mereu nemarginilor firii?

Cred că ceea ce apropie întru asemănare lumile noastre ar fi viețuirea îndelungă în suferință, acceptarea suferinței cu răbdare nesfîrșită care la un moment dat a rodit, a dat fructul acesta liniștit, nesfîrșita asta de pace comunitară, certitudinea unei resemnări creatoare întemeiată pe credință.

Țările acestea de jos sînt un ținut miraculos în felul lor, o lume smulsă apelor, o lume care în orice zi și ceas poate fi cotropită de ape.

Oamenii aceștia știu că se pot trezi cu apele la fereastră în orice ceas al nopții, că țara lor există și poate să nu mai existe, și de aici un fel de responsabilitate a fiecăruia, un fel de datorie a omului de a deveni veghetor, de a deveni om treaz, cumpănit și angajat de îndată în comunitatea de grai și grijă. Un neam în veghe, un neam de veghe cu felinarele aprinse toată noaptea, cu jarul mocnind în vatra păstorilor. Nu socot că întîmplător una dintre cele mai vestite lucrări a lui Rembrandt se cheamă tocmai „Veghe de noapte“, că această lucrare uriașă, aflată la Amsterdam, poate fi simbolul acestui neam amestecat, acestui neam de băștinași viețuind alături de atîția veniți pe calea mărilor și rămași în comunitatea de dragoste veghetoare.

Veghetori, o comuniune de veghetori, a fi treaz oricînd, căci nu știi ceasul în care se cere să ieși cu ceilalți în întîmpinarea cumplitului neștiut ce apare.

Sînt aici, în tabloul acesta, oamenii ieșiți în miez de noapte fiecare de unde era, unii veniți de pe acoperișe, unii din piață, unii apucînd o tobă, alții o suliță, alții un corn de vînătoare cîntător, unii cu șapca altora, prunci, soldați, femei și cîinele speriat, fiecare după cum a fost găsit în ceasul în care i s-a vestit că trebuie să iasă, că ceva cumplit se poate întîmpla.

Toți sînt în mișcare, fiecare în felul său. Nu-i nici o ordine, toți sînt preocupați de vestea cutremurătoare, îngrijorați dar și nădăjduitori, oricum grăbiți să iasă cît se poate de prezentabil, să facă față după puteri arătării ce se vestise. Paul Claudel vedea aici un ceas de noapte în care e vestită resurecția escatologică.

O fetiță cu doi porumbei la brîu se bucură luminat, — e Saskia — altul înalță drapelul cetății, oricum, fundalul este noaptea, ieșire din noapte într-o lumină puternică ce prevestește ceva de vremi promis.

Starea asta de veghe, ceasul nesigur, așteptarea, continua tensiune a așteptării, acel timp înalt, acea stare spirituală curată și profundă înaintea unei mari încercări, examinări, acel imperativ „Vegheați, căci nu știți ceasul în care Mirele va apare“ este temeiul, substanța acestor zugravi care cuprind nume ca: Paulus Potter, Albert Cuyp, Jan van der Heyden, Pieter de Hooch, Gabriel Metsu, Emmanuel de Witte, Nicolaes Maes, Rembrandt van Rym, Isack van Ostade, Jan Joseph van Goyen, Jan Fyt van de Veide, Franz Hals, Pieter Chaesz, Salomon Ruysdael, Vermeer, Jakob van Ruysdael, Adrian van de Welde și mulți alții.

Toți cei înșirați ar merita cercetare în parte și de numit anume povestea fiecăruia, dar intenția noastră nu-i nici de istoria artei, nici de pomenirea teoretică, ci de descifrare a liniștii lăuntrice care pare a fi comună tuturor: *temeiul lor fundamental este o transcendență care se revelează, pe care omul în starea de veghe o poate experia.* Între Jakob Ruysdael și Vermeer există fără îndoială multe deosebiri, dar ele sînt de ordinul persoanei, țin de misterul persoanei nu de individualități și categorii estetico-teoretice.

Rembrandt este altfel decît băiatul acela minunat, Paulus Potter, mort la 29 de ani, însă de vreme ce poate fi citit întregul acestui veac 17-lea aici, ne vom bucura să ascultăm corul în locul solitar, să ascultăm comuniunea, frăția într-un glas decît individuațiunea. Nu înseamnă cîtuși de puțin că persoana este împrăștiere, că poate fi confundată, că numele, strigătul pe nume nu ar fi povestea cheie a omului, ci că persoana anume în organicul farmec și eternul ei ține de dincolo de realitatea terestră, pe cînd noi ne întîmpinăm unii pe alții în comuniune de dragoste și frăție.

În nici un neam din Europa occidentală nu se poate întîlni (poate în afara spaniolilor) o organicitate, o frățietate atît de solidară întemeiată ca în acel veac de aur în Țările de Jos. Cele trei orașe care păstrează mult din acel veac în muzeele lor (Haga, Haarlem, Amsterdam) po-

vestesc și îndeamnă îndelung, cercetate fiind, la cîteva îndrăzneli îndrumătoare de creștere și sporire.

Iată lumea acestor oameni: nu alta decît în cea în care se trăiește și astăzi. Vom vedea înrămat, în săli nenumărate, încărcat în icoană tot cosmosul acestei patrii amenințată veșnic să fie sorbită de întunericul apelor. Pînzele par a fi niște nave a lui Noe care cearcă să mîntuie o realitate. Nu știu dacă primejdia apelor e doar motivul încercării de a mîntui lumea, realul vremelnic, de la pieire. Dacă nu vom fi trimiși să citim mai degrabă o mare milă și înțelegere pentru suferința și singurătatea tuturor creaturilor însuflețite și neînsuflețite, dacă nu vom pricepe mai degrabă aici acea străduință pe care părinții răsăritului o nădăjduiau, anume înveșnicirea cosmosului, comuniunea mîntuitoare în nădejdea ieșirii de sub aripile vremelnice ale acestui ev și intrarea în necorupția eternă.

Căci, cum să pricep eu toată această lume, întregul cosmos năvălit în sufletul omului? Ce caută acești fluturi aici, cu miile, în toate culorile și mărimile, peștii de toate neamurile din mările pămîntului, ce caută aici furnicile și bondarii, rîndunelele și columba în stoluri valuri și valuri, trandafirul și cohortele de garoafe, crinul și măceșul, laleaua și crizantemele, păsări de mii de neamuri și culori, păunul și lebăda, ursul și cerbul, cîinele și iepurele, leul și cămila, unicornul și șarpele, șopîrla și vulpea, lemnul de tei ca și răchita, mesteacănul trăsnit, bolovanul și mușchiul crescut pe scoarța gorunului, firul de iarbă înrourat, trestia în vînt, norii de toate vîrstele și luminile, seninul în toată bogăția albastrului lui, verdele nădejdii, țesut de aurul răsăritului de soare veșnic, străjuind în zarea umbrelor, umbrele de tot chipul, cai și căruțe, roți și rafuri pe roți, spițe de roată și urme de care, drumuri prin noroaie, rîuri abrupte și limpezi, ușoare și zgomotoase, case acoperite cu șindrilă ca-n Transilvania, femei la porți și în pridvoare, stoluri de păsări luînd drumul pribegiilor în toamnă, copaci în toate vîrstele iarăși și iarăși, covoare înfipte larg în cerul desfrunzit, rădăcini înșurubate în huma săracă, cărărui ce se pierd pe colinele luminoase, și veșnicele vaci blînde, cu ugerele pline, păscînd, maici cu vițelul îngenuncheat în pîntec, boi greoi și pescari cu plasele întinse

ori gata de drum în bărcile negre de lemn împinse pe canalele în ceața alburie a cerului acestuia veșnic cotropitor deasupra pămîntului. Căci toți acești zugravi sînt oameni ai cerului și nici o pînză nu povestește despre altceva decît despre cer. Cerul ocupă optzeci la sută din fiece tablou, un cer enorm, luminos ori în umbră, dar un cer uriaș, boltit peste o mînă înflorită de pămînt nădăjduitor. Cerul acesta prevestitor, cu ploi repezi de primăvară, un cer alburiu de toamnă, un cer care în orașul lui Vermeer Delft atinge puritatea și străvezimea cea mai de necrezut din toată Europa, cum spun cunoscătorii. Cerul uriaș în boltă coborît peste verdele pămîntului.

Ceea ce la noi, în Bizanț, în veacul al 6-lea se împlinea prin misterioara cupolă a Hagiei Sophia, anume coborîrea de sus a Cerului și înșurubarea pe cupa deschisă verde închipuind fecunditatea pămîntului, acea cupolă de aur coborînd cu veșnicia ei să soarbă viața pămîntească, să o transmute în zodia ei, ce se împlinea în lumea ortodoxă, se împlinește altfel aici în Țările de jos unde lumina pătrunde în toate făpturile prin toate încheieturile, unde oamenii trăiesc cu un cer uriaș revărsat peste ei, peste puținătatea unui pămînt pe cale de a fi sorbit mereu de tăria apelor mișcătoare.

De la lumina de pe fața pruncului deprinzînd literele cetitului din Biblia enormă olandeză de pe vremea lui Rembrandt, pînă la lumina căzînd pe fațada azilului de bătrîni zugrăvit de Vermeer, de la butoiul în care se scurge apa streașinii pînă la paharul cu vin de lîngă pîinea unui lucrător păstor, de la peștele din blidul unei femei sărace pînă la mielul sugînd din țîța maicii sale, de la pleava vînturată din grîu și de la puii de sub cloșcă pînă la tolcerul cu care se toarnă ulei în lampă, de la lindinele purecate din capul unui pruncușor de către maica lui, la soare de primăvară, pînă la jocul iezilor pe iarba dimineții, de la scrisoarea primită de departe în pînzele lui Vermeer pînă la furca de tors cu roată, de la albiturile din dulap pînă la lemnele pentru foc de sub streașina unei case într-o pădure, de la David Psalmistul pînă la Apostolul Pavel, de la Facere pînă la Apocalipsă, fiecare pagină își află cîntec în icoanele acestor harnici ascultători.

Toate bisericile Olandei au fost deschise în icoană, ca și cum tabloul le-ar putea ocroti, în Moldova existau bisericuțe pe roți.

Nu există umbră a zilei. Nu există nuanță a cerului, nu există pîrîu și culoare a apei, nu există urmă de care și acoperiș de adăpost, iesle de măgăruș și bou, nu există pagină din Evanghelii pe care acești zugravi să n-o fi zugrăvit și rezugrăvit la nesfîrșit. Nu există porumbel și vultur, nu există vietate pe tot pămîntul acestui neam, nu există pod și colină, nu turlă și clopot, nu formă de corabie, față de om, nu casă pe dinăuntru și dinafară, nu există ceas din zi și din viața omului, nu există ceas din noaptea veghерii, nu există mîini de oameni, îndeletnicire, pescuit, tors, tăiat de lemne, cusut, țesut, brodat, disecat cadavrul anatomic: în poziție de rugăciune precum vestita pînză a lui Maes, în poziția de trădare, precum vestita pînză a lui Rembrandt despre Petru în noaptea prigonirii; în ceasul nunții, precum în cunoscuta nuntă a lui Rembrandt reprezentînd mirii din Cîntarea cîntărilor, în ceasul nașterii ori al morții, în ceas de veghe și de spaimă ca și de liniște și mare iluminare, în ceas de comuniune, în ceasul ascultării predicii, în ceas de rugă în biserică laolaltă nimic n-a rămas uitat: totul a fost pictat.

Apoi turmele nesfîrșite, turme de oi înșiruite prin păduri, pe coline și pe drumuri. Turme cu păstori în glugi, cu păstori cu fluierele după mioarce, turme la nesfîrșit: oi blînde cu taina lor.

Răsărite în cer, oile pe Pămînt, biserica deoparte cu turnul în clopote, un rîu ușor, pădurea și un om trudind, veghind ori citind, așa arată mereu aceste peisaje spirituale, pline de echilibru, săturate de lumină și străvezimi fără nume.

Nicăieri în lumea de pe aici nu se poate întîlni atîta drag și milă pentru cele umile și nebăgate în seamă, pentru fluture ca și pentru pești, pentru albină ca și pentru bocancii trudiți ai lucrătorului de rînd. O înfrățire cu toată suflarea, liturghia cosmică pe care o tot visau cei vechi, participarea laolaltă, mila unuia pentru altul, egalul dintre frați, egalitatea iubirii, a milei și împărtășaniei din bogăția tainei laolaltă.

Căci nu se poate nicicum explica atîta variabilitate, atîta viață reală, întreaga realitate, întreg cosmosul văzut și nevăzut, înscris aici pe pînzele aceste!

*

S-ar putea spune că-i vorba de dragoste de natură la acești pictori. Însă dragostea de natură există și la francezi ori italieni, pînă la impresioniști; dragostea de natură înseamnă la aceștia din urmă mai mult încercare de-a înțelege natura, de a o descifra, de-a căuta natura, de-a o proslăvi.

La olandezi e vorba mai degrabă de un efort ascuns, adînc și stăruitor, de-a mîntui natura, de-a citi în natură setea ei după mîntuire, și prin mîntuire trebuie să înțelegem setea naturii și a cosmosului de intrare în veșnicul repaos, cum spune Eminescu.

Există o pînză a acestui tînăr mort la 29 de ani, Paulus Potter (1625—1654), intitulată *Orfeu cîntînd animalelor*. Se vede cum toată suflarea pătrunsă de chemarea nădăjduirii se adună laolaltă. Nimic nu-i mai grăitor despre nădejdea, setea și ascunsa, negrăita suspinare a cosmosului întreg după comuniune, după întîlnirea laolaltă a tuturor din toate vremile și de toate chipurile; omul cu fiarele și fiarele cu florile și toate laolaltă într-un cosmos care încetează să se mai prigonească, care s-a găsit în frăție și potrivire laolaltă.

Orfeu este unul dintre cei ce a stabilit pentru o clipă această comuniune cosmică, această frăție universală, întîlnire unificatoare, prin suferința coardei lui cîntătoare, în străfundurile străvezii ale solitudinii a atins acordul acela greu și durabil, acea undă căreia nu-i mai rezistă nici o creatură, acea simplitate, chemare universală căreia toată suflarea se supune din libertate.

Orfeu se impune ca împăcător între lumi ce se dușmăneau, ca unitor al lor prin răstignirea lui pe liră, devenind una cu cîntecul care unea lumile opuse ce în nădejdea lor ascunsă asta și așteptau.

Cosmosul tinde după comuniune, după uniunea pierdută sau promisă, în zborul fluturelui ca și în neșansa omului există o zbatere comună căreia îi trebuiesc descoperite lăuntrurile, pentru a le ptuea îndrepta în zodia ce li se cuvine.

Natura nu se vrea proslăvită, nu se vrea cîntată, nici măcar folosită. Strădania ei ascunsă este de a fi mîntuită, de-a putea străbate în vecinicul repaos.

Asta vrea să spună băiatul acela de 29 de ani, mort tînăr, prin cele trei pînze rămase la Amsterdam: natura nu-i nimic în sine, natura nu dorește în taina ei decît de a fi mîntuită. Orfeu este cel dintîi, este mîntuitorul naturii, și miile de fluturi și stolurile de păsări și florile miliarde și toate animalele sălbatice ca și domestice s-au întîlnit în plînsul coradei lui, ca pe o zare a mîntuirii.

Acest înțeles se desprinde din toată pictura veacului al 17-lea din Țările de Jos; străduința de învecinicire a cosmosului prin amănunt, fiecare creatură în parte, columba ca și lăcusta, peștii și vulturii, stelele și oamenii; străduința de a duce în comuniune, de a închega o frățietate de dimensiuni cosmice prin supunere și milă, prin ascultare și iubire și nădăjduire în veghea suferinței. Rembrandt este unul dintre acești nădăjduitori, ce s-a răstignit pe sine însuși pentru a lăsa, a mijloci împlinirea în parte, deschiderea pentru o astfel de comuniune ce-și are rădăcinile lăsate aici, dar fructul și coroana largă, căzută în adîncimile mari pe văile cosmosului.

Există un gînd limpede în toată această lucrare comună a unei comunități, anume: desprovincializarea cosmosului prin înscrierea luminii logosului în lume.

Rembrandt nu s-a mișcat niciodată dintre acești țărani cu vacile și fluturii lor, n-a trebuit să-i cunoască pe italieni, să ucenicească la nimeni. El descoperise de timpuriu singurul maestru la care omul e dator să ucenicească: Lumina, lumina coborîtă pe pămînt să ridice pămîntul cu toate creaturile în cosmos. Și el le-a pregătit și le-a așezat în icoană gata de drum, gata de plecare în cosmos, în miez de noapte coborînd de pe acoperișe, ori din casele luminate, ieșind de-a valma pentru drumul cel mare din veghea nădăjduirii lor nesmintite.

Această desprovincializare a cosmosului, Rembrandt o împlinește răspicat în ceasul în care el se pictează ca un altul; în acel autoportret în care el este altul, este apostolul Pavel.

În ceasul în care eu nu mai exist, se întîmplă acea existență eternă. În ceasul în care sămînța moare, aduce multă

roadă. Una este să mori de nevoie și alta să mori cu bunăștire de timpuriu.

Lucrurile, natura și lumea nu tînjesc a fi cîntate, ele însetează după mîntuire; această poveste se pare că zugravii din Țările de Jos au înțeles-o cu toții: de aici vraja asta, de aici sentimentul de veșnicie, de unio sacre, caracterul cu totul spiritual al acestor lucrări de-o aparentă modestie și monotonie.

Cînd oamenii încep să se apropie de lumea creată de păsări și flori, de obiecte și ființe altfel decît din interes, de întrebuințare, de inavuție, cînd omului începe să-i fie milă de garoafă ori pești, de furnică ori de omul pribeag și străin, începe marea poveste a adevărului.

Cînd turma de oi, acele lacrimi sfinte îngînînd clopotele pe dealurile văzduhurilor, este altceva decît natură și peisaj, omul începe să-și afle temeiul său anume.

Cînd omul începe să povestească despre o văduvă bătrînă în ungherul sărăciei ei, mîncîndu-și pîinea amară a urîtului, nădăjduind cînd își aprinde lampa, omul nu mai este întîmplare ci înviere, ci tînjire, ajungere deja în zarea vecinicului repaos.

Neamurile mici, cum este acesta din Țara de Jos — ce-ar încape în Transilvania cu totul — au mereu această binecuvîntată posibilitate de-a deveni familie, de-a deveni comuniune, de-a deveni comunitate de dragoste, de-a deveni uniune spirituală, frăție, deschidere, de-a deveni strădanie de ridicare în cosmos, de înțeles cosmic al existenței, de mîntuire a naturii, nu încadrare în natură, de infuzare a eternului, de întrepătrundere a tărîmului slavei în nenorocul humei, de sfințire a universului văzut și nevăzut.

Noi îi spunem acestui gînd: omenie, a omeni cosmosul, a deveni frate cu cosmosul văzut și nevăzut, a imprima icoana blîndă a iubirii pe obrazul tuturor creaturilor.

Astfel este Rembrandt cu toată lumea lui aici sub nivelul mării într-un neam de oameni harnici și veghetori, cu turmele și altarele lor, cu clopotele și mieii porumbeii lor, cu vînturile și trăsnetele furtunilor, cu nebunia și nenorocul și neșansa, vremuind, bîjbîind cu felinarele de vînt pe colinele milei într-o bucurie de neînțeles.

REMBRANDT

S-au împlinit trei sute de ani de la moartea lui Rembrandt, copil de țărani olandezi al cărui nume a ajuns pretutindeni astăzi cunoscut.

La Amsterdam, orașul în care a trăit și a pierit pictorul, s-a deschis o expoziție comemorativă, care pe lîngă valorile ce le avea muzeul local a adunat pînze și gravuri din lumea întreagă, sărbătorindu-se astfel soarta și adîncimea acestui țăran minunat.

Am stat zile în șir lîngă făcliile arzătoare ale acestui suflet, ce pîlpîie și astăzi pentru cel ce se apropie și-am dat într-o seară peste o biserică înghețată în cartierul săracilor din Amsterdam, peste piatra de mormînt săpată în zidul bisericii și străjuită de licărul crizantemelor în singurătatea clopotului.

I-am cercetat apoi casa de lucru din vremile mai bune, cînd încă nu pierduse totul, casa cu scară lăuntrică și odaia sa de lucru cu piese rare din Orient și fel de fel de ciudățenii pierite cu vremea.

Căci a-i înțelege pînzele, e foarte bine unui pictor să-i cunoști neamul și viața cît se poate.

Rembrandt nu-i ceea ce ne putem închipui despre oamenii minunați, înafara nevoii și mizeriei omenești.

În tinerețuri, venit de la sat la oraș, plin de talent, copilul Rembrandt a fost luat în brațe de toată lumea; pînzele i se cumpărau imediat și pacea între o lume bogată care se vroia fotografiată pe pînză și tînărul talent se vede că stăruia.

O fată bogată și l-a luat ca bărbat, i s-a născut un prunc și vremea bună iată că începe să se întunece. Fiul său Titus, întîlnit în atîtea lucrări, moare la bună vreme după moartea maicii, Saskia, și Rembrandt rămîne din ce în ce mai împrejmuit de singurătate și uitare.

Sfîrșitul îl găsește în cartierul săracilor. Complet uitat și necunoscut, într-o casă fără foc și pîine, unde lucrează cu ultimele lumini, dezlegîndu-și destinul din adîncurile

unei singure cărți, carte pe care s-a străduit o viață să și-o apropie și chipurile căreia le-a așezat pe placa de gravor ori pînza culorilor.

Aceasta ar fi pe scurt un fel de privit asupra desfășurării vieții lui Rembrandt.

Ceea ce găsim astăzi în munca lui strînsă pe aproape opt sute de lucrări, risipite prin lume, e greu de înșirat în două cuvinte. Va trebui să treacă ani și să revenim mereu asupra acestor lumini și chipuri pentru a da peste un înțeles.

Limpede apare însă că în lucrările cele mai vestite și mai grăitoare se lucrează numai cu lumina pe întuneric. Peisajele nu există, totul e sorbit în întuneric și din sîmburele acestui întuneric se revarsă maica lumină; adîncă și grea și iluminatoare. Toate se întîmplă pe întuneric într-o atmosferă grea și apăsătoare peste care și în care izbucnește o flăcăruie.

Chipul omului apare astfel miraculos ca cea mai minunată izbîndă, biruitor al întunericului.

Chipul omului, zămislit din lumină, fiind însuși fiul ei, este tot ceea ce interesează în lume. Acest chip de om pus în Lumină este semnul că întunericul a trecut și că binele și nădejdea s-au așezat pe pămînt. Această nădejde și bucurie lăuntrică, această operație pe întuneric a luminii pentru a transcende făptura umană îl interesa pe acest băiat de țărani atît de asemănători cu chipurile potolite și limpezi ale țăranului transilvan. Ultima pînză, „Întoarcerea fiului risipitor", aflată la Leningrad, încheie destinul unui om frămîntat de nevoi și iluminări, care în cele din urmă se întoarce acasă, rupt și sărac și brațele părintelui îl primesc deschise liniștea și împăcarea se stabilesc în univers.

Rembrandt a învățat să piardă totul fără părere de rău, să trăiască sărac și lipsit și necunoscut pentru că dobîndise acea pace lăuntrică de comuniune cu ritmul cosmic al scurgerii făpturii omenești prin nimicul trecător spre veșnica înflorire și creștere în raza firii.

VERMEER

Spre deosebire de Rembrandt care ne-a lăsat enorm de multe lucrări și a cărui viață o putem reconstitui cu oarecare probabilitate, Vermeer, în același veac al șaptesprezecelea de aur în Țara de Jos, a lucrat puțin și cu altă înțelegere față de creație. Despre viața lui nu știm mai nimic; atîta doar, cunoaștem în orășelul Delft biserica în care a fost botezat și biserica în care a fost îngropat. Lucrările pe care le-am văzut, una la Dresda, vestita fată citind la fereastră o scrisoare, una la Viena, *Pictorul și modelul său*, și una la Paris, o tînără lucrătoare de broderie olandeză, apoi aceste patru pînze esențiale de la Amsterdam, sînt cam singurele lucrări ale pictorului în Europa. Mai sînt cîteva dincolo de Ocean și asta e tot.

Aici la Amsterdam se află patru lucrări; una exprimă poate cea mai pură linie numind culoarea liniștii și adîncimilor lăuntrice din toate vremile; o lăptăreasă, în zorii zilei turnînd laptele dintr-o cană de lut într-o alta de pe masă. Ar fi într-un fel de cămară în fața ferestrei. Înăuntru se află o masă, pe masă un coș cu pîine; pîine mai tare într-o felie și pîinișoare, poate graham; lîngă coșul cu pîine se mai află 2—3 pîinișoare și o pîinișoară frîntă. Lîngă pîinișoara frîntă se află vasul de lut în care curge laptele. Cu mîna dreaptă fata ține cana cu lapte înclinată, și noi vedem firul alb subțiindu-se în cădere.

Sus, la dreapta fetei se află o fereastră mare, mai mult lată decît înaltă, așezată acolo mai mult ca să stăvilească lumina ce vrea să năvălească înăuntru; fereastra așadar este un fel de pavăză pentru a nu potopi lumina total. Căci se bănuie în această pînză și în cea de lîngă ea, că lumina afară este atîta de mare și puternică și că anume este omul în casă ca să nu se piardă, să nu dispară în preacuratul alb.

În partea stîngă a fetei, jos, se află o lădiță de scîndură în care se puneau fusele cu care torcea fata și în

această lădiță se vede o ladă mai mică, prin deschizătura laterală, în care se țineau lemnele de foc. Între podea și perete pe un rînd jos, faianță de Delft cu albastrul schițat.

Apoi îmbrăcămintea fetei-lăptărese. Ea este înaltă mai întîi, trecută de întîia tinerețe îmbrăcată ca de Nord mai gros, ori de toamnă, ori poate fi în zori de vară. Fața e blîndă, și boltită fruntea, ochii urmînd firul de lapte — adînc pătrunsă de ceea ce face. Pe dedesubt poartă o rochie lungă roșie — peste ea se vede suflecată o alta în verde închis trecînd spre un albastru adînc, apoi pînă pe talie și pe brațe și umeri un fel de tricot de lînă, făcut cu mîna, strîns, de culoarea făinei de porumb din care sînt făcute pîinișoarele, apoi urcînd mai departe vine gulerul alb al cămășii, obrazul domol și viu și potolit și apoi o broboadă albă de un alb imaculat, însăși lumina, sîmburele ei îngroșat în acest acoperămînt tare și desfăcut cu aripele coborîte.

Esența albului celui mai adînc al columbei a poposit din zbor acolo. Acest alb, o altă calitate de lumină ține echilibrul între năvala de afară a celeilalte lumini și lumina lăuntrică.

Această broboadă este însăși puritatea lumii purtată de cea mai simplă femeie. Cu ce a investit Vermeer făptura cea mai umilă, cu puritatea și sfințenia cea mai desăvîrșită; nu o regină, nu o prințesă, nu o casă plină cu perle și fel de fel, ci o fată simplă care toarnă laptele proaspăt muls într-un vas pentru a-l da pruncilor care dorm încă, de bună seamă. Aici sînt două lumi — în Italia nu vom putea niciodată întîlni așa ceva. S-a înțeles în acest veac al șaptesprezecelea, aici în Țara de Jos, de către mulți că cel din urmă va fi cel dintîi și că omul, prin faptul că este om dezbrăcat de orice avuție, dezbrăcat de însăși lumea, este cea mai de preț făptură din univers.

MOSCOVA

Mă aflu pentru a doua oară în Patria lui Puşkin şi a lui Dostoievski, în această metropolă a lumii care este Moscova, cetate istorică de rezonanţă planetară, inima Uniunii Sovietice, oraş al teatrelor şi muzeelor, al muncii şi studiului, strîns jur-împrejurul Kremlinului de-a lungul veacurilor.

În anul 1328 marele prinţ Ivan Calita îşi mută reşedinţa de la Vladimir la Moscova, de atunci fiind şi capitală pînă în 1712 cînd Petru cel Mare mută reşedinţa ţarilor la Petrograd. Din 1922 este capitala Uniunii Sovietice cu o populaţie azi de peste 8 milioane de locuitori. Partea cea mai veche a Moscovei este Kremlinul aşezat pe dealul Borovizki, acropola cetăţii împrejmuită cu un zid de cărămidă roşie înalt de peste douăzeci metri, prevăzut cu optsprezece turnuri, ridicat în anul 1487. Lăuntric Kremlinul păstrează şi cele mai vechi sanctuare ale Moscovei. Cea mai veche clădire aici din 1330 este Biserica Izbăvitorul, Catedrala Bunei vestiri din 1482—1490 Catedrala Înălţării (1467—1479) şi cea a Sfinţilor Arhangheli unde se află în bronz morminte de-ale ţarilor. Aici s-a aflat, de asemeni, bisericuţa în care a fost îngropat marele nostru cărturar şi domn Dimitrie Cantemir. Piaţa Roşie ca şi San Marco la Veneţia este locul de atracţie al călătorului din orice parte a lumii ar veni. Loc istoric prin veacuri străjuit de turnul Spaski unde trag clopotele istorice din ceas în ceas cînd se schimbă garda la Mausoleul lui Vladimir Ilici Lenin. Steaua în cinci colţuri, din rubin curat, noaptea pîlpîie de departe la doi paşi de vestita basilică Vasile Blajenîi cu nenumăratele ei turle sub forma luminei lumînării bogate ce se mistuie sub acest cer uriaş nordic, peste care vînturile de miazănoapte poartă norii-linţolii în acest ceas de iarnă luminoasă de noiembrie.

Nu departe, peste podul rîului Moscova, sînt galeriile Tretiacov, muzeu vestit ce păstrează valorile naţionale în arte ale acestei tradiţii şi civilizaţii. Aci se află celebrele

lucrări, cîte au fost identificate de sine, ale lui Rubliov, călugărul medieval a căror desăvîrșită frumusețe emană peste veacuri lumina și căldura geniului atins de bucuria seninătății. Cele patru lucrări aflate aici sînt: *Sfînta Treime, Apostolul Pavel, Arhanghelul Mihail* și *Pantocratorul*, una mai desăvîrșită decît alta. Toată atenția lui Rubliov este concentrată asupra feței omului, a văzului, ochii fiind luminătorii trupului, asupra gurii, sălașul cuvîntului și asupra nărilor prin care în Evul Mediu pătrunde sfîntul aer, răsuflarea, sufletul omului.

Gîtul din această pricină este gros, omul e răsuflare, este grai înainte de toate, trupul și gîtul sînt ca un trunchi din care se desfoliază mireasma creștetului dat în floare. Calea cea mai adîncă de cunoaștere a omului fiind sensibilitatea inimii, lucrate prin simțuri, pictorul medieval Rubliov știe să vadă chipul omenesc în toată lumina ocrotitoare. Culorile sînt de aur și de argint roșcat. Pămîntul a devenit aur lămurit prin foc, lumina l-a transfigurat într-atît încît fiecare expresie a ființei sale este acord profund al divinei armonii. Această stare transfigurată — preobrejenie — potențează chipul omenesc dezvăluindu-i o tainică frumusețe nebănuită. Tot aici se află o lucrare a lui Teofan Grecul care a lucrat celebra catedrală a *Schimbării la față* de la Novgorod, care îl premerge pe Rubliov, apoi, la fel de celebra *Maică a Domnului de Vladimir*, din secolul al 12-lea.

Pictura modernă, portretistică și peisaj, începe și aici în a doua jumătate a veacului al 18-lea, fiind o continuare a Renașterii. Școala olandeză se face simțită la unii peisagiști cum este Sivanov, care pictează viața țărănească, sau Kiprenski, ce se oprește asupra fetei cu spice și albăstrele. Tot Kiprenski va lăsa portretul lui Pușkin cu lira orfică în preajmă. Lebedev, la începutul secolului al 19-lea, va picta vaci cu ugerele pline, ca un Cuyp iar Briulov, scene materne.

Marele pictor al acestui început de veac va fi Alexandru Ivanov (1806—1858) care a lucrat treizeci de ani la o singură operă ce domină Tretiakovul, de 5,5 m lungă și 3,5 m lată, mai mare decît *Nunta de la Cana* a lui Veronese aflată la Luvru, și intitulată *Iavelnik Krista Narodny*, după terminarea căreia Ivanov va avea sfîrșitul lui Eminescu. Între persoanele din această capodoperă

se află și tînărul Gogol, de asemeni imaginea pictorului însuși.

Perov însă este pictorul propriu-zis al acestei epoci. Toată Rusia veacului trecut, pe care o știm din scriitori și poeți apare pe pînzele lui. Troika trasă de cai, sau de copii săraci, o femeie cu o sanie trasă de un cal slab își duce bărbatul la cimitir pe un drum înzăpezit. Cei doi copii rămași orfani sînt în sanie, înfofoliți lîngă sicriul tatălui lor. Lumea lui Dostoievski în culori; o fetiță-și îngrijește tatăl orb. Un pelerin rus cu tot avutul său în spate, cu un toiag pe drumul spre Ierusalim; părinții disperați la mormîntul fiului lor. Nesfîrșita Rusie a suferinței dar și a răbdării și omeniei, a marii ei credințe și nădăjduiri. De la Perov ne-a rămas și portretul lui Dostoievski. Surikov prezintă surghiunurile țariste ale revoluționarilor iar Repin, clasicul portretist, încheie această epocă istorică de-o mare valoare națională a picturii ruse.

De la Tretiakov nu-i departe casa în care s-a născut și a copilărit Dostoievski. Un cartier mai liniștit și mărginaș, unde s-au mai păstrat case de lemn din vechea Moscovă, cu pridvoare îndelungi sub streașină și ferestre scunde. Aici Mihai, tatăl lui Dostoievski era medic și în această clădire îi era rezervată locuința. Pînă la 16 ani crește acest copil de geniu aici, în cămăruțele acestea țărănești cu sfeșnic pe policioară și icoana în ungher. O brumă de bibliotecă din care locul de frunte îl ocupă Biblia din 1819 și Istoria Rusiei, cărțile de o viață ale marelui scriitor, portrete de epocă, neamul și apropiații familiei lui. Cea dintîi soție, Maria, moartă de timpuriu de tuberculoză, apoi Ana, cea de-a doua soție, portretul Sofiei, fiica lui, relicve din viața de toate zilele, icoane și cărți de-ale vremii; Racine și Cervantes. Evanghelia cu însemnările cu creionul ale lui Dostoievski, o copie după Madona lui Rafael, manuscrise, o carte importantă în patru volume „Povestea despre călătoria prin Rusia, Moldova, Turcia și Țara Sfîntă a unui călugăr de la mînăstirea Sfîntu Munte“ de Parfenie. Cărți de la Mînăstirea Optina și manuscrise din biblioteca mînăstirii. Aksakov și primele ediții ale romanelor sale.

De Moscova ține într-un fel și Zagorsk-ul, centru spiritual al Evului Mediu, unde a lucrat Rubliov, ctitoria marelui reformator spiritual Seghie, monahul care de-

frişează aici întîiul pădurea şi ridică o mănăstire, pe temelia căreia se înaltă orăşelul de azi cu atît de vestite catedrale din veacuri diferite. Drumul l-am făcut prin ninsoare, într-o duminică dimineaţa. La un moment dat ne-am oprit într-o pădure de mesteceni şi ne-am lăsat furaţi de o potecă în adîncul pădurii ca într-un vis de aur paradisiac.

Aceasta-i iarna şi pădurea rusă pe care o ştiu atît de bine din poezia şi proza clasicilor acestei nobile literaturi.

De la fereastra hotelului „Pekin", unde am fost găzduit, în fiecare dimineaţă văd oameni lucrînd la un şantier din apropiere. Îmbrăcaţi de iarnă, mai întîi încropesc un foc, la aprinderea căruia îşi dă toată osteneala şi un copil înfofolit bine. Înainte de a pleca la şcoală, cred eu, vine cu tatăl său să-i aprindă focul. După ce focul arde, îl apucă pe tatăl său de cap într-un fel tandru de îmbrăţişare şi pleacă. Oamenii se pun apoi în toată legea pe lucru.

De fapt, acesta-i ritmul întregii Moscove. Se lucrează cu toată seriozitatea. Oamenii au de lucru. Metroul le permite exactitatea în toate acţiunile lor. Totul se întîmplă la ora fixată: întîlniri, mese rotunde, spectacole.

Această rînduială devenită obişnuinţă contribuie la buna gospodărire a acestei metropole, aici în nordul Europei răsăritene.

LENINGRAD
(Ermitajul)

Împrejmuit de păduri și ape, așezat pe insule, străbătut de canale, peste care saltă poduri svelt arcuite ca la Amsterdam, ctitoria lui Petru cel Mare este o cetate europeană cu bulevarde largi și drepte și o catedrală imensă, Sfîntul Isac, cutreierată de coloane ca Sf. Magdalena la Paris, în față cu niște arbori umbroși ce sfîrșesc pe malul Nevei sub acest cer fără margini, spălat de vînturi pe care spînzură nori-linţolii alburii, brusc săgetați de un soare violent de iunie cu raze orbitoare și reci.

Am ajuns într-o luni dimineața aici împreună cu delegații din vreo douăzeci de țări veniți la sărbătorirea a 175 de ani de la nașterea lui Pușkin. Întîiul drum l-am făcut în cimitirul de pe malul Nevei, în apropierea hotelului unde am fost găzduiți, la mormîntul lui Dostoievski, în necropola scriitorilor și compozitorilor, sub cupolele de aur ale bisericii cimitirului în umbra arborilor în această țărînă blîndă și neagră unde sîngeră acum spinii trandafirului și facla roșcat-gălbuie a narciselor. Cu un buchet într-o mînă și cu altul în cealaltă am trecut pragul în cetatea liniștii și m-am oprit lîngă chipul în marmură neagră cunoscut de departe al acestui scriitor iubit din tinerețe. Celălalt buchet l-am depus la căpătîiul compozitorului Alexandru Glazunov, aflat lîngă Ceaikovski și Glinka, Musorski, Rimski-Korsakov și Borodin.

Alături de Dostoievski stă soția lui Ana și un nepot, Andrei. Pe mormîntul scriitorului se află motto-ul așezat în fruntea Fraților Karamazov puțin schimbat: „Încă un grăunte cade în pămînt dar nu moare ci rămîne pînă la sfîrșit, și chiar dacă moare aduce multă roadă". O parafrazare a celebrului vers ioanic.

Apoi am plecat la Țarscoe Selo pe drumul vechi străbătînd sate cu cimitirul pe deal și mușcate la fereastră trecînd pe la fîntîna unde erau adăpați caii poștalioanelor de curte ce băteau drumul regal între Petersburg și reședința de vară din acest sat, unde tatăl lui Pușkin slujea

ca ofiţer superior şi unde înzestratul copil îşi va urma şcoala primară.

Aici se află muzeul cel mai important, cu obiectele personale şi din epoca marelui poet. Printre cărţile din biblioteca poetului am zărit şi un volum frumos cuprinzînd opera lui Antioh Cantemir. Odăile păstrează atmosfera vremii şi manuscrisele muncite ale poetului, scrisul nervos şi cu ştersături şi reveniri cu litere alerte în stare de febrilitate creatoare presărate cu desene, capete de femei şi oameni ai vremii, prieteni şi cunoscuţi: aşa arată manuscrisele de la *Ruslan şi Ludmila*, cu înscris culcat, încordat, apăsat şters, neliniştit. Firea lui aşezată totuşi, om cu patru copii deschis şi senin, cu o viziune organică şi istorică asupra graiului şi locului este prima viziune în mare a sufletului rus, încercarea dintîi de-a statornici şi delimita tipul omului locului de a-l lega de tradiţia lui întorcîndu-l în propria-i istorie. Trăieşte cît Eminescu, scrie enorm, umblă la fel, exilat sau de bună voie, prin toate locurile mai importante ale vremii, pe orizontală şi verticală deşteptînd în grai făpturi şi locuri ca nici unul dintre înaintaşii lui. Fire generoasă, după bunicul Abraham etiopian se zbate în pieptul lui o inimă fierbinte străbătută de limpezimea şi seninătatea omului nordic dintre păduri, bîntuit de aceste vînturi aspre cereşti vieţuind aici în satul acesta potolit în casa de moşie a tatălui, ascultînd graiul bunicii lîngă foc, sub ungherul îmbrăcat cu icoane deasupra rondelei şi pereţii picuraţi cu imagini din pictorii flamanzi nordici, sau în casa prietenului din Trigorsk admirînd din veacul al XVII-lea olandez, aceste pînze ochi deschişi asupra naturii lumii. Fire religioasă va cădea victimă brutalităţii unui ofiţer donjonist, în plină putere creatoare lăsînd pe urme patru prunci orfani, din care mai are astăzi încă strănepoţi ce-i seamănă, şi o operă ce-l consacră drept poetul naţional al poporului său, iubit şi rostit pe de rost de milioane şi milioane cu fiecare generaţie de mai bine de un veac. Întîmplarea devine destin, tînărul tată de 37 de ani căzut victimă devine piatra de hotar a literaturii ruse unul dintre cei mai generoşi poeţi ai lumii după mărturia lui Dostoievski.

în țintirimul mănăstirii de pe muntele luminat de lîngă Mihailovskoe sub o cruce de marmură l-am sărbătorit în ziua de Rusalii ascultînd în mănăstire în chor un *Sanctus in memoriam* și un *Gospodi Pomilui*.

Dar să ne întoarcem la Leningradul din care am plecat. Noaptea este albă, miezul nopții mă află treaz umblînd pe străduțele lui Dostoievski pe lîngă biserica unde s-a cununat marele scriitor, unde a locuit și a scris, pe lîngă casa cu șase etaje unde se spune că a locuit bătrîna asasinată din *Crimă și pedeapsă*. Turnul catedralei Nicolski, unde a fost prohodită în 1966 Ana Ahmatova bate miezul nopții. E ziua pe-nserate, amurg. Oameni singuratici, „doamne cu cățelul" umblă fără somn. Prin parcuri perechi, strînși unul în altul tineri, unii cîntă la chitară. Trecînd pe-o străduță dau de-o placă ce-mi spune că aici a locuit Gogol între 1833—36, mai încolo Ceaikovski. Oraș al scriitorilor și muzicienilor; nopțile albe au ceva din acest Cîntec de cristal din *Evgheni Oneghin*, această trezire continuă pînă la moarte a lui Mîșkin, această curăție a lui Alioșa spirit de jertfă, și al Tatianei lui Pușkin, acest liturgic stelar din viața lui Gogol. Și Tolstoi a fost o vreme aici, Rusia modernă aici s-a ctitorit în grai și cîntec, în stat și hărnicie, deschisă spre Europa, asimilînd valori europene, lăsîndu-se influențată de tot ce era bun, de spiritul inventiv și senin al Europei post renascentiste.

Ermitajul este expresia cea mai fidelă a dragostei pentru Europa. Aproape n-a fost valoare europeană în pictură care să nu fi fost sesizată și prețuită, tîrguită și adusă aici, cu o parte din lucrări. De la arta otoniană și carolingiană pînă la impresioniștii francezi toate perioadele și școlile sînt mai mult sau mai puțin prezente, între toate excelează însă pictura olandeză. Cîteva capodopere din Rembrandt: *Întoarcerea fiului risipitor*, ultima capodoperă a lui Rembrandt, alcătuită în anul morții, *Sfînta Familie, David și Ionathan, David și Urie, Închinarea magilor, Abraham aducînd jertfă pe Isac*, cîteva portrete de bărbați și femei. Apoi opt peisaje celebre din Iacob Ruysdael: *Cimitir ebraic în pădure, Pîrîu în pădure, Seară marină, Munți în Norvegia*. Prezenți cu lucrări de valoare

sînt și ceilalți maeștri olandezi: Gabriel Metsu, tînărul Paul Potter, mort la 29 de ani, cu două tablouri capodopere, Pieter de Hooch, Ian van Goyen, Pieter Claest, Cuyp, Pieter Ianssens de Witte, Corkelis de Heem etc. Dintre spanioli un tablou cu Petru și Pavel de El Greco, un Ribalta, doi Ribera și doi Zurbarán; din școala germană Cranach și Fra Angelico dintre italieni, Simoni Martini, două pînze de Leonardo ca să numesc doar o parte din valorile acestei colecții neprețuite. La parter arta veche egipteană, Grecia și Roma și Orientul Chinez.

După două zile intense petrecute aici în plină creștere a nopților albe drumul nostru a continuat mai departe spre Pskov și Novgorod despre care voi vorbi cu alt prilej.

PSKOV ȘI NOVGOROD

În anul 1240 Kievul cu sfînta sa Sofie este distrus de mongoli și floarea spirituală a Rusiei treptat se mută în nord, îndeosebi în aceste două cetăți, Pskovul și Novgorodul, între păduri, în mănăstirile de lemn. Sfînta Sofia de la Novgorod va continua tradiția bizantină aici între lacuri și fluvii, sub acest cer abrupt nordic.

Pskovul, cetate de lemn, amintit în veacul al zecelea, așezat la confluența a două ape unde undele se lovesc unele de altele pleoscăind — de aici numele Pskovului — este cetatea Olgăi, o fată frumoasă de care se va îndrăgosti, conform unei legende, Igor și va ctitori cetatea între păduri pe acest deal unde s-a ridicat mânăstirea închinată Sfintei Treimi-Troița. Cetatea de lemn din acele vremi, ca și bisericile din lemn, treptat au fost înlocuite cu ziduri de piatră cum le vedem și astăzi în cele treizeci și șase de bisericuțe albe din veacurile XIII—XVI. Viața autonomă a acestei slăvite cetăți nordice încetează odată cu apariția centralismului moscovit ai cărei trimiși în anul 1510 închid vocea Pskovului și opresc bătaia clopotului celui mare din turla Troiței de-a mai bate de sine stătător.

Aceste bisericuțe albe, treizeci și șase la număr, sînt toate din acea vreme înfloritoare a guberniei dintre ape și păduri. Ele sînt mai joase decît cele moscovite și cu o singură cupolă de obicei astăzi vopsită verzui, poate aurită altădată. Seamănă cu bisericuțele Romane din Nordul Spaniei de prin veacurile VIII—X; Spania de sud suferise sub atacurile maure ca și Rusia sub cele mongole.

Bisericuțele sînt ca niște păsări albe și mari așezate pe pămînt, albul lor ține de cald aici unde bate vîntul mereu. Toate ungherele bisericuței sînt rotunde: n-ai de unde s-o apuci, vîntul nu are în ce se opri, nimic nu opune nici o rezistență, sînt domoale și curbe toate zările ei începînd cu cupola faclă bogată ce pîlpîie toată vremea, mai degrabă priveghind decît vestind, și sfîrșind

cu ușa rotundă de la intrare în care se poate furișa cel descoperit și smerit; îți scapă din mînă ca un ou uns cu aloe, vînturile cumplite de nord lunecă peste ea. Mai semețe aici sînt turlele clopotelor pe stîlpi sfîrșind în arcade rotunde cîte trei-patru laolaltă, apărătoarele vieții ce-o binevestesc.

Lăuntrurile sînt blînde și primitoare cu iconostasul jos picurat de icoane și pereții roată luminați de frescă arhaică rostind în imagini textele sacre ca în catedrala Schimbării la față sau în cea închinată Nașterii Fecioarei Maria. Numele celor treizeci și șase de bisericuțe este el însuși o istorie, ele îmbracă orașul într-un anume fel, îi spun anume fapte și-l adeveresc în anumită frumusețe. Altarul spre răsărit întîlnește lumina prin trei deschizături. Bisericuțele acestea, între casele veacurilor la răscruci, nu-s catedrale pentru multă lume, sînt cît o casă mai mare pentru un sobor-familie, ca pe insulele grecești, și n-au nici ziduri de apărare: mai degrabă le apărau așezările omenești de prin prejurul lor și bruma de cimitir cu cruci de piatră sau de lemn, tot așa de joase și de bun simț.

Apele și nopțile albe se pare că au avut o mare însemnătate în viața de taină a acestor cetăți. La Novgorod, pe treptele Sfintei Sofii se află o columbă, simbolul cetății care conform tradiției ocrotește acest loc: Cînd pasărea preînchipuind suflarea albă a spiritului va părăsi cupola cetatea se va risipi. Apoi apele acestea curgătoare amenință ființa de a ieși din statornicie, îl cheamă întru pribegie; în vremile medievale apele erau drumul spre lume în străini, ieșirea de aici pentru alte tărîmuri. Apoi noaptea abolită este iarăși o amenințare a statorniciei, omul este mai expus viețuind atîta vreme pe lumină. Trebuia o statornicie aici, cineva trebuia să ctitorească acest loc în nord amenințat de lumină și de ape și această așezare, această întemeiere de Patrie aici a împlinit-o albul acestor mulțimi de păsări albe, cu candelele licărind în plisc în amurgul altarelor.

Novgorodul, cetate milenară este declarat în anul 1014 de către Iaroslav cel înțelept, oraș independent și în anul 1045 începe construcția în piatră a catedralei Sfînta Sofia la care se lucrează cinci ani și care va rămîne veacuri de-a rîndul centrul spiritual al nordului rus, cu hramul

Sfintei Treimi. Aici se va organiza o viață cărturărească, numită a sofianicilor, foarte rodnică, se vor ctitori aceste zeci și zeci de biserici și mânăstiri care în veacul al XI-lea înconjurau întru totul cetatea, rămase pînă astăzi și care dau orașului o forță printre cele mai generoase din lume.

Așezat mai nordic, spre Răsărit de Pskov, lîngă lacul Timen, orașul e tăiat în două de apele Volcovului. Bisericile aici sînt mai impunătoare decît la Pskov cetatea a fost mai înstărită: muzeul din Kremlinul novgorodic păstrează o mare parte din această avuție: veșminte de cult și odoare, kilograme de perle și pietre prețioase, ferecături în aur, unice ca și iconografia aceasta de tradiție bizantină de-o mare originalitate însă.

Arhitectura basilicilor este alta aici: locul deschis îl deschide și mai mult această ctitorie alcătuită triadic. În toate aceste temelii sacre se intră din trei porți deodată spre trei fațade aproape identice cu trei uși mai joase prin care pătrund mulțimile venind dinspre miazănoapte, miazăzi și amurg: spre răsărit, prin cele trei ferestruici pătrunde lumina înăuntrul acesta tainic, alcătuit în chip de corabie. Înalte, au grosime și agerime adeverindu-se ca un tors trup, o întrupare prezentă, mai degrabă sunt gata de drum, stînd izvorîte din pămînt de cînd lumea, dessălbăticind un loc de dragul omului: prilej de jubilație nesfîrșită, stai lîngă ele vrăjit, cuprins în vestea lor de clopot întors cu limba cupolă picurînd în văzduh umbra pămîntului. Exemplu grăitor în această privință sunt bisericile *Sf. Paraschiva* din anul 1207, *Teodor Stratilat* 1360, dar mai cu seamă *Izbăvitorul nostru,* 1374 și multe altele.

CĂLĂTORIE ÎN BULGARIA

În *Iliada*, Homer vorbește despre tracii care locuiau Peninsula Balcanică socotindu-i aliații regelui Troiei, Priam. Venind din nord, tracii, dintre care seminția geților, după Herodot, este cea mai dreaptă și mai nobilă, au dăruit umanității făptura mitică a marelui poet Orfeu a cărui cîntare și viziune asupra lumii au influențat profund lumea greacă și platonismul. Tracă este vatra autohtonă peste care se așează slavii și bulgarii mai tîrziu, care în urma creștinării prin Boris I, în veacul al nouălea întemeiază un stat puternic după exemplul bizantin; Cyril și Metodiu introduc alfabetul slavon și sub Simeon, fiul lui Boris, evul mediu bulgar își afirmă începuturile.

Ocupați de bizantini, între anii 1018—1185, ei sînt eliberați de frații Asan și Petru, iar prin Ioan Asan al II-lea statul bulgar este o putere în Europa răsăriteană. Însă în anul 1396 cade pentru cinci sute de ani în mîinile imperiului otoman, pînă în secolul al 19-lea, iar ca urmare a mișcărilor europene de eliberare națională prin jertfa comună a armatelor bulgare, ruse și române în sudul Dunării, Bulgaria își dobîndește independența.

Anul acesta Bulgaria a sărbătorit o sută de ani de la începutul insurecției de eliberare națională de sub jugul otoman.

Hristo Botev, poetul revoluționar, împreună cu două sute și ceva de compatrioți al căror spirit de libertate națională se întemeiase în România, în vara anului 1876, trec Dunărea și dau semnalul răscoalei.

După cîteva luni de hărțuială și biruinți sporadice asupra turcilor în Munții Balcani, într-o seară cade jertfă, împușcat, poetul Hristo Botev, devenind în acest fel simbol și o piatră de temelie noului stat independent bulgar ce se va reîntemeia doi ani mai tîrziu.

În fiecare an poporul bulgar sărbătorește jertfa poetului prin pelerinaje în munți, la locul unde poetul a căzut.

Botev a devenit erou național; cel mai înalt munte din țară îi poartă numele, iar pe locul unde a coborît, din România, pe pămîntul bulgar, s-a înălțat o centrală atomică semn de prețuire și în acest fel adusă poetului.

Sofia este astăzi un oraș european. Numele i se trage de la vechea bazilică bizantină Sfînta Sofia. Înconjurată din toate părțile de munți, dintre care Stara Planina și Vitoșa sînt cei mai impunători, capitala Bulgariei este inima țării. Orașul este curat, îngrijit, cu multe florării și librării. Floarea și cartea pot fi văzute în mîinile multor tineri acum la începutul anului universitar. Noaptea, centrul orașului îl deține basilica Alexandru Nevski luminată de reflectoare puternice ale cărei cupole acoperite cu foiță de aur dau cetății o față de Europă răsăriteană; clopotul cel mare din turnul catedralei în fiecare seară și dimineață este ceasornicul solar ce bate cu degetele de aramă vreme bună în auzul tuturor.

La doi pași se află vechea basilică de cărămidă, Sfînta Sofia înălțată pe temelia cîtorva bisericuțe mici, ridicate aici în veacul al patrulea după Edictul de la Milano. În fața arhaicei catedrale se află statuia călugărului Paisi, primul istoric al bulgarilor, care a viețuit pe Muntele Athos la mînăstirea Chilandar.

Sub catedrala orașului se află cea mai mare colecție de icoane din Balcani, unele de o rară frumusețe ce s-a putut păstra în urma îndelungii dominații otomane în această țară. Urmele acestei stăpîniri de altă religie se văd în atîtea icoane mutilate cu ochii scoși, arse, sau cu fața sfîrtecată. Tradiția iconografică a mozaicului și frescei bizantine a rodit adînc și în arta sacerdotală medievală a acestui popor.

Această mare colecție este și o școală de pictură, cum anunță un panou mare încă de la intrare, afirmînd că aceste opere „oferă o bază solidă problemelor vieții contemporane".

Tot aici se află o copie a tezaurului din sec. al VIII-lea era noastră, descoperit în Transilvania în anul 1799, originalul fiind la Viena.

Galeria națională se află în fostul palat regal, împreună cu muzeul etnografic. Școala națională de pictură modernă în Bulgaria începe în secolul trecut, mai ales după eliberarea de sub otomani.

Un portretist cunoscut, Nicolae Pavlovici, cu studii în Germania, aduce pe pînză și personaje istorice din trecutul Bulgariei.

Tot portretist este Hristo Tokev și Ivan Anghelov, mort în 1924, la care apare și natura locului. Veșmintele, covoarele și arta țesăturilor sînt sensibil mai puternic colorate decît lucrarea portului nostru. Galeria artei universale cuprinde cîteva pînze ale olandezilor veacului al XVII-lea, doi Goya și un Ribera.

Lîngă muzeul de artă se află muzeul de științele naturii unde se găsește o mare colecție de fluturi.

Muzeul de arheologie fiind în plină restaurare a putut fi cercetat doar în foarte mică parte.

Sărbătorirea lui Botev a avut loc în orașul Vrața, în Munții Balcani. Am urcat de două ori, în două zile de aur, acești munți de-o rară și blîndă frumusețe. Piatra Balcanilor este alb-gălbuie, cenușie, ca un os îndelung biciuit de vreme. Mai puțin împăduriți decît Carpații, pășunile sînt bune și întinse, pot fi socotiți munți ai păstorilor, cu precădere. Fiind calcaroși ca Apusenii noștri, fenomenele carstice au dat naștere unei peșteri minunate: Ledenica, unde se țin concerte.

În această regiune s-a descoperit cu cîțiva ani în urmă un număr impresionant de table scrise într-un alfabet încă nedescifrat, prețuit ca foarte vechi.

Monumentul istoric cel mai important al Bulgariei este Mănăstirea Rila aflată în munții cei mai frumoși ai acestei țări, la 130 de kilometri de Sofia, spre sud, către Grecia. Înființată în secolul al zecelea, îndată după creștinarea bulgarilor, prin țarul Boris, de către eremitul Ioan de Rila, această mănăstire de-a lungul veacurilor a fost centrul de regenerare spirituală și culturală a poporului bulgar.

Împrejmuită de munți împăduriți pînă sus, în mare singurătate, această mănăstire și-a păstrat pînă astăzi marea sa frumusețe. Situată la o altitudine de peste o mie de metri, biserica mănăstirii este împrejmuită de un zid gros de 2 metri și înalt de 24. Pe acest zid se află în patru etaje orînduite chiliile monahilor. Biserica mănăstirii, cu cinci cupole, în starea actuală se ridică pe temeliile unei biserici mai vechi care a ars în veacul trecut. Precum Mănăstirea Neamțu a lui Ștefan cel Mare la noi,

Rila a pus bazele cărturăriei medievale prin călugării cronicari și tipografi, aici luînd ființă primele școli unde uceniceau nu numai călugării ci și tinerii dornici de învățătură, laici.

În munții dimprejur se află șapte lacuri de munte. Apa de Rila este vestită. Sofia, pînă astăzi, este alimentată cu apă din acești munți.

În timpul îndelungatei ocupații otomane, Rila s-a bucurat de aceleași drepturi în mare parte, ca în timpul țaratului autohton, devenind în acest fel locul de refugiu și de păstrare a ființei naționale, în ciuda unor privațiuni cetățenești în acele vremi.

Nu departe de mănăstire se află peștera în care a viețuit înainte de întemeierea ei, eremitul Ioan de Rila, un fiu de nobili care la 25 de ani își împarte moștenirea săracilor, ca Francisc de Asissi, și ia drumul singurătății în vederea desăvîrșirii, conform idealului medieval monahicesc.

După doisprezece ani de viață solitară întemeiază obștea pe vatra căreia se va ridica mănăstirea.

Drumul de la Rila spre Sofia, către seară, în lumina soarelui de toamnă printre dealuri și sate, este plin de frumusețe. Pe la porți, înșirat pe sfori, se uscă tutunul, se culege porumbul și vița de vie și se strîng merele coapte. Am ascultat muzica lor populară, domoală și legănată, acompaniată de cimpoi și patulcă, instrumentele lor specifice.

Am cunoscut-o cu prilejul sărbătorii lui Botev pe Elisabeta Bagreana poetesa în vîrstă, cea mai prețuită în popor, și în preajma plecării spre țară la tîrgul internațional de carte, ce se deschide anual la Sofia, am ascultat un tînăr ministru al culturii de 32 de ani, vorbind cu căldură și elan despre literatură și grija pe care statul bulgar o acordă acesteia aducînd în țară anual din producția mondială de carte, ca în acest fel scriitorii și poporul bulgar să ia știre de toate cele bune și frumoase.

Cu cîteva rodii coapte, arămii și parfumate, simbolul rodniciei din vremi străvechi, care cresc și în sudul Bulgariei, lîngă carte și cărți, m-am întors acasă din țara prietenă de care ne leagă atîtea tradiții comune.

HÖLDERLIN ȘI PATRIA

Într-unul din Imnele sale tîrzii, Hölderlin spune:

Odată am întrebat muza și ea
Mi-a răspuns:
La sfîrșit vei găsi.
Nici un muritor nu poate cuprinde.
Despre ceea ce-i mai înalt eu vreau să păstrez tăcere,
Fruct oprit, ca laurul, însă este
Pentru cei mai mulți, Patria. Pe acesta însă îl gustă
Fiecare la urmă.

Mult dezamăgește început
Și sfîrșit.
Ultimul însă este
Semnul ceresc care-l împinge
pe om
și
La o parte.

(Odată am întrebat muza)

Iar în altă parte, în „Însemnări despre Antigona", Hölderlin spune: „Felurile de reprezentare grecești și formele poetice sînt mai mult părintescului subordonate".

Adică Patriei, părintelui îi sînt subordonate celelalte ce pot fi într-un topos.

Acest părinte este un fruct oprit pentru cei mai mulți, pentru că nu-i un principiu, nu-i o idee, nu-i o abstracțiune care poate fi înțeleasă rațional la care aderi rațional, ci-i persoană ce te cere să participi la viața și la modul ființat.

Prin înțelesul acesta profund și nou mereu, Hölderlin se apropie de constantele răsăritene orientale care sînt formate în virtutea persoanei, trăiesc prin ea și pentru ea.

Lumea începe și sfîrșește în Părinte, în persoană, nu în noțiune. Greu de pătruns în această patrie este pentru cei mai mulți pentru că ea cere angajament în Istorie, parti-

cipare la istorie, fraternizare cu suferința și bucuria celorlalți, acceptarea umilinței și a răbdării de-a purta un jug la povara comună.

Unul din motivele crizei omului modern vine din această desolidarizare, neparticipare la viața Părintelui și a părinților, iar un poet ca Hölderlin rămîne un tărîm de nepătruns fără angajament în destinele unei patrii, în lumina părintelui.

*

Goethe îl sfătuia pe Hölderlin să scrie poezii scurte, clasice să nu se întindă în Imn și cîntare desfășurată, ceea ce Hölderlin în firea lui atît de apropiată de profeție n-ar fi putut nici cum face: el este un poet kerigmatic, un vestitor al cuvîntului ca reprezentant al firii lucrurilor lumii pătrunse de focul spiritului, care aprinde mai multe focare dintr-o dată în timp, ce are mai multe centre, nu unul singur cum propune de obicei scrierea subiectivă de scurtă respirație ce își orînduiește existența ținînd seamă de un singur nucleu, adesea izolat, neintrat în corelația și suflul Părintelui. A scrie însă Imn cum este *Patmosul* sau *Rhinul* este mult mai greu decît a potrivi în rimă o anume legănare sonoră ce poate spune mai puțin. Poezia „frumoasă“ estetic, bine croită în cadență nu mai mergea; sub asemenea rostiri se ascundea adesea lipsa harului și a puterii, lipsa descoperirii revelării firii lucrurilor și ființelor, neparticiparea arzătoare la desfășurarea tainei lumii. În aceste Imne de maturitate ale lui Hölderlin cuvîntul își intră în putere, te constrînge să iei parte la evenimentul viețuirii lui în lume în noua ființată relație fiind rostit la înalta tensiune a văzătorului, ancorat profund în tradiția căruia i se dezvăluie realitatea vie a firii, acum ca înfăptuire de istorie născătoare de persoane noi, asemeni după origine cu cele de le-au precedat, dar absolut noi după destinație.

Scrierea această imnică ne-o putem formula precum alcătuirea unui roi. Mai întîi se așează regina și-n jurul ei începe zămislirea organică a noii seminții. Cuvintele sînt mătci, sînt inimi în jurul cărora prinde viață organismul. Este pronunțat cuvîntul *călătorie* în titlul unui Imn, atunci urmează să prindă ființă într-adevăr realita-

tea acestor călătorii, care devine călătorie propriu-zisă, nu ca noțiune, ci ca fruct organic întîmplat în anotimpuri pe pămînt.

*

Acolo unde este evlavie, cuvîntul nu mai este abstracțiune ci viață încarnată, persoană, iar fără evlavie nu există poezie pentru că a poetiza înseamnă, după Hölderlin, a mulțumi — danken — a te afla în stare de bucurie și recunoștință. În poeziile tîrzii poetul nu mai este creator ci slujitor care mulțumește Părintelui pentru binefacerile viețuirii pe pămînt.

*

Nici întunecarea minții nu-l face pe Hölderlin să iasă din seninătate, din starea profetică de vestitor al Patriei. Poeziile ultime sînt expresia împăcării desăvîrșite în brațele paterne: se cuvine mulțumită chiar pentru cea mai cumplită boală. Nici Iov nu se revoltă: totul este să poți răbda pînă la capăt ca slujitor, fără a te revolta, altfel intri în orînduiala destinului, ieși de sub ocrotirea Părintelui.

*

Hölderlin se naște ca și Pindar în cel mai evlavios ținut al Patriei lui și cel mai păstrător al tradiției. Iohan Bengel, Oltinger, Philipp Hahn, Nathanael Köstlin sînt părinții lui din lumea de spirit a cărora n-a ieșit niciodată: Bengel l-a introdus în textele grecești testamentare, în evlavia părinților, Hahn i-a centrat privirea în lumina vederii, iar teologul șvab Köstlin i-a ținut loc de Părinte, cum îl numește fierbinte într-o scrisoare: cel mai scump îndrumător, Părintelui meu, prietenul meu.
Cu acești oameni și-a început viața și dacă ținem seama de un vers al lui, „cum începi așa și sfîrșești", în spiritul acestora a și rămas.

*

Suferința lui Hölderlin nu-i prilej de revoltă ci mai degrabă semn de viață lăuntrică adevărată, iar unde-i „viață lăuntrică, odihnește focul", sălășluie durerea și

bucuria spiritului. Durerea aceasta a lui Hölderlin este prilejuită de suferința persoanelor dragi, de suferința concretă a unuia sau altuia și ca atare nu-i o suferință continuă și fără ieșire, ci mai degrabă necaz și hărțuială. Hölderlin n-a cunoscut întunericul disperării, al răzvrătirii prometeice. Firea lui evlavioasă, ca a lui Pindar, rămîne senină pînă la capăt. De vreo boală metafizică, noțională, bolnav din lipsă de spirit n-a fost, ci mai degrabă de prea multă participare la viața persoanei, la suferința și bucuria comunității.

*

Cîtă asemănare exterioară între poezia lui Pindar și cea a lui Hölderlin. Aceasta a ucenicit realmente pe textele poetului elin, dar oare marile texte profetice provenind de la autori diferiți sînt altfel?

Este inevitabilă asemănarea, întrucît se vestește în același duh, în același cadru, în duhul aceleiași tradiții aproape același lucru și acesta-i semnul cel mai sigur că-i vorba de-o rostire autentică, adică de o revelație: revelarea nu-i decît vederea încă o dată a ceea ce s-a mai văzut cu foarte mici nuanțe noi: așa ceva socoteau cei vechi profeție: absoluta noutate, ceea ce astăzi poate fi socotită creație originală, cei vechi socoteau falsă profeție; noi îi spunem mythos nu istorie.

Hölderlin este nou ca poet al patriei sale Germania, a cărei natură și Istorie, ale cărei persoane le aduce în lumină rostindu-le felul spiritual de viețuire, descifrîndu-și propria viață spirituală și de zi cu zi în această Patrie în lumina Părinților, în acest grai, altul decît cel elin încălzit în casele altor viețuitori, la focul aceleiași nădăjduiri, ba a uneia mai mari și mai generoase: Eminescu la noi poate fi evocat ca făcînd parte din aceeași familie.

Păcat că educația nu se face pe aceste texte, de adevărată hrană patriotică din care ar trebui să gustăm cît mai de timpuriu. În locul acestor texte ne risipim printre poezioare frumoase, rămînînd în planul esteticului, în afara Patriei și a focului odihnitor care cere viață lăuntrică și care nu se deschide în ființa noastră decît prin Atingere, ca trandafirul atins de răceala stelelor.

Poezia nu se vede nici nu se aude, ci se grăiește. Graiul este expresia vieții interioare tainice a ființei omenești. Poezia apare în grai; în timp ce graiul se rostește apare o înflăcărare lăuntrică a ființei rostitoare, un fel de luminare, de stare sărbătorească. Un fel de pace, un fel de bucurie ce vrea să se comunice în afară, care oprindu-se în sine în contemplare devine evidentă și pentru în afară. Ca un roi de albine ce trece fulgerător prin pădure nevăzut iar într-o poiană se așază pe-o creangă și aici laolaltă, roiul devine zumzet și-i văzut de departe, astfel că poate veni coșnița să ctitorească o nouă seminție.

•

Poezia nu-i nici plastică nici muzică, pictural sau muzicalitate, nici descriere nici magie, ci *Istorie*, vedere interioară, vedenie; ochiul lăuntric vede și această vedenie nu-i a ochiului descripție, nu-i nici auzire, ci cutremurare, teamă nocturnă, experiere a existenței de cu totul alt ordin, de unicat al ființei; Ochiul vede al vederii vedenie, vede ceva nou și această noutate este substanța poeziei.

•

Culorile sînt în natură, sunetele în instrumente, dar graiul vine dinăuntrul omului. A cunoaște lumea pe numele ei, elementele lumii în numele lor iată menirea poetului. Fără această cunoaștere lumea rămîne străină, poetul abdică de la înalta sa chemare rămînînd la descriere picturală sau mizicală. Graiul are o origine, o istorie a lui, epoci de luminare, de înnoire lăuntrică, graiul devine Logos și trupul logosului se îngroapă în holde, se varsă în seminția viței, se consolidează osămînt în vremea lumii. Din această menire, cel care știe ceva despre lume trebuie să fie mai întîi poetul, El este martorul cel mai din aproape la evenimentul și soarta graiului, el trebuie să știe întocmai ce s-a întîmplat cu cuvîntul în istorie, boli-

rea lui şi zilele lui de slavă, el nu se poate desolidariza de cuvînt, de văpaia lui arzătoare, de legămîntul încheiat cu lumea de-ai da de-un ceas al izbăvirii ei. Poetul adevărat n-are viaţa lui nu poate să-şi croiască o viaţă a lui în afara logosului, destinul lui este strîns legat de al Logosului, graiul unui loc îl revendică de fiu şi slujitor absolut, Poetul n-are viaţă decît în măsura în care viaţa lui devine viaţa logosului.

*

Natura trebuie ştiută, elementele ei pe nume şi-n amănunt şi pe deasupra să bată acel vînt înalt purificator şi păstrător care duce nume din nume, la viaţa Logosului care este osatura şi sensul oricărei rostiri adevărate. Faţă de Logos un poet stă sau cade, pentru că logosul este fiinţa interioară a lumii şi dacă poetul nu-i acasă aici, atunci a rămas pe dinafară; istoria se întîmplă fără ştirea lui.

*

În vis vedeai o pădure uriaşă, de-un verde profund şi-ntre arbori creştea o viţă de vie la fel de fără margini dată-n floare, de-un verde mustos şi puternic, iar printre coardele viţei se roteau păsări din rai, un fel de păuni dumnezeieşti ce-şi duceau viaţa printre viţele de vie, unele dădeau din aripi, altele cîntau, altele se mişcau agale. În acest peisaj au apărut tineri lucrători care trebuiau să îngrijească seminţia viţei. Fete şi tineri de-o curăţie absolută, în veşminte limpezi, uşori şi senini fiecare trimes la o anume viţă s-o privegheze şi lîngă o anume pasăre. Valea răsuna de cîntece şi la un moment dat a apărut stăpînul pădurii şi al viei şi al păsărilor şi toţi lucrătorii s-au înclinat pînă la pămînt, apoi s-au ridicat şi-i surîdeau şi fiecare senin cum era în locul său semăna aidoma cu stăpînul viei şi al pădurilor. Era ca o oglindire a aceleiaşi imagini în mii şi mii de unde, într-un izvor uriaş. Apoi Stăpînul plecă şi toţi se cufundară în truda lor fiecare în felul său unic oameni tineri şi harnici într-o grădină uriaşă conlucrînd laolaltă în vederea rodniciei viţei acesteia puternic ancorate pe pămînt la un moment dat al istoriei.

*

Așa cum sîngele picurat pe zăpadă, dintr-o vietate hăituită, eliberează roșul zăpezii și zăpada eliberează albul sîngelui, așa este întrepătruns graiul Poetului de viață Logosului.

*

Sărbătoarea Poetului este sărbătoarea Logosului, el se bucură de bucuria altuia. Mă gîndesc mereu la acest poet și-l văd pe un drum printr-o pădure către seară mergînd cu pas măsurat spre un schit ce-și picură de departe bătaia clopotului; este senin, cu ochii blînzi și toată fața pătrunsă de o lumină tainică. Știu că acest om iubește și-i gata de-a se jertfi pentru altul. Că viața lui este un semn de departe o arătare din vremi de demult și vremi viitoare, el este fericit pentru că nu-i singur, el trăiește din viața și lumina logosului, el este un om adevărat.

*

Oamenii trebuie să învețe să fie și să rostească de la acești poeți robiți Logosului de bunăvoie, acești poeți la rîndul lor trebuie să știe că fiecare cuvînt al lor, fiecare faptă a lor este o mărturisire și poate înălța sau doborî pe cineva. Poeții trebuie să fie stîlpii morali și spirituali ai unei patrii în lumina Logosului.

EPISTOLE VOIEVODALE CĂTRE ARDELENI

Lui D. R. Popescu

Am în față cinci sute treizeci și patru de epistole păstrate din întinsa corespondență dintre Țara Românească și Moldova cu Transilvania, de-a lungul veacurilor. Aceste epistole cuprind aproape trei sute de ani, mai precis perioada 1346—1603, și provin din arhivele orașelor Brașov și Bistrița.

Au fost găsite pe la sfîrșitul veacului trecut, unele în anticariate din Germania, cu totul întîmplător și tipărite în text slavon-român, în condiții grafice excepționale, în anii 1905—1906, prin îngrijirea lui Tocilescu.

Așa cum ne-au rămas, sînt o comoară de obicei și grai. Între ele se află și epistola lui Neacșu de la Cîmpulung. Evul mediu român cu domoala sa înțelepciune și dreaptă viețuire transpare aici la modul intim și convingător. Dincolo de formulările tipice de început și sfîrșit de epistolă, miezul povestește realitatea istorică a evului mediu român în perioada cea mai hotărîtoare din istoria noastră: biruința latinității graiului nostru și afirmarea limbii române în toate domeniile în cele trei provincii și afirmarea concretă în istorie, prin Mihai Viteazul, a unității poporului român: geniul creator autohton drept și iscusit va ctitori o țară de cetăți și sanctuare unice în lume, din Bucovina roată pe subt Carpați, pînă la Curtea de Argeș și mai departe și toate acestea într-un context istoric întunecat, ce corespunde extinderii imperiului otoman estic, Europa căderii Constantinopolului și secularelor hărțuieli și războaie în toată legea pe care poporul nostru, ca nici un altul din Europa, le-a purtat cu bărbăție păstrîndu-și ființa pentru vremi mai potrivite.

Epistolele pleacă din cetățile de scaun Câmpulung și Tîrgoviște, din Țara Românească și din Suceava Moldovei; cu pecetea domnească însemnate însoțeau întotdeauna o solie, încredințate unui om ce străbătea cărările munților călare sau pe jos pînă la destinație.

Iată vestita scrisoare a lui Mircea cel Bătrîn în care voievodul amintește toate ținuturile Țării Românești din acea vreme:

„Eu cel întru Hristos Dumnezeu binecredinciosul și de Hristos iubitorul și de sine-stăpînitorul, Io Mircea, marele voevod și domn stăpînind și domnind peste toată țara Ugrovlahiei, și a părților de peste munți, și încă peste părțile tătărești și pe amîndouă laturile, pe tot de-a lungul Dunărei, chiar pînă la marea cea mare, și cu mila lui Dumnezeu și stăpînitor al cetății Dîrstor, bineavoit-a domnia mea, prin buna mea voință, cu inimă curată și luminată, și dăruit-am acest hrisov al domniei mele și împlinit-am cererea părgarilor brașoveni, căci au rugat ei pe domnia mea, ca să înnoesc și să întăresc legile, ce au avut ei de la străbunii domniei mele pentru comerț prin tîrgurile din țara domniei mele și pe drumul Brașovului pînă la Brăila".

Apoi sînt numite mărfurile și produsele ce luau drumul Ardealului sau din Ardeal drumul Țării Românești. De la mare venea pe ape: piper, șofran, bumbac, păr de cămilă, blănițe de miel, apoi din țară: butoaie de miere de albine, butoaie de vin, măji de ceară, cai, berbeci, porci, cerbi, care încărcate cu pește. De peste munți veneau hamuri și postav, care ferecate și lănci, suliți și scuturi.

Epistola se încheie numind martorii, boierii de seamă ai Domnului, prin care cuvîntul Domnului e împuternicit. Urmează încheierea: „Io Mircea voevod, cu mila lui Dumnezeu domn" și pecetea.

Dincolo de schimburile comerciale, de vămuiri și relații diplomatice transpare aici ceea ce ne emoționează astăzi cel mai mult: anume fragmente din viața cotidiană a strămoșilor noștri, anume gîndiri și sentimente în legătură cu evenimente înalte din viața omului.

Iată una dintre cele mai frumoase epistole din carte: Scrisoarea lui Mircea Vodă, fiul lui Mihnea, către maică-sa, Voica, anunțînd-o că se află în cetatea Cohalmu. Aici apare, între toate epistolele, Patria și bunul sentiment legat de realitatea ei.

„Prea luminatei și celei mai cinstite a mea iubită maică, doamnei Voica, multă sănătate și iubitoare închinăciune aduce domniei tale prea luminate, fiul domniei tale, Io Mircea Voevod; și despre acesta dau de știre domniei tale, ca un fiu maicei sale, că cu voința dumnezeiască eu

sînt în viață și sănătos cu toți voinicii și să dea Dumnezeu și Prea curata ca această scrisoare a mea să vă găsească în sănătate și în fericire în veci, amin. Și iarăși, iubita mea maică știut să fie domniei tale, pentru vorbele ce mi s-au spus de la domnia ta: astăzi a sosit acea vreme și noi am eșit din Brașov și am ajuns pînă la locul acesta, numele lui cetatea Cohalmului. Drept aceea rog pe domnia ta, ceea ce mi s-a spus, să dai în mîinile dregătorului nostru, jupînului Dragomir logofătul, iar el să-mi aducă în mîinile mele.

Și după acesta împreună să rugăm pe domnul Dumnezeul nostru pentru Patria noastră, căci bună veste ne-a sosit nouă din Țara Românească, precum noi rugăm pe Dumnezeu, ci aci încă ni sînt oamenii cu bine. Și Dumnezeu să-ți înmulțească anii domniei tale, amin".

Adresa: + La iubita mea maică, doamna Voica.

O altă epistolă excepțională trimisă de mai mulți boieri către brașoveni dezvăluie profundul spirit de jertfă al părinților noștri. În fața năvălitorilor turci, boierii își trimit pruncii și femeile în Ardeal, în timp ce ei rămîn să lupte și să moară pentru creștinătate:

„La ai noștri dulci și buni prieteni, judeţului din Brașov și tutulror pârgarilor, multă sănătate. Și iată rugăm pe Grațiozitatea Voastră, precum ați făcut cu noi bine pînă acum, faceți și d'aci înainte bine cu acele suflete femeești, ca să petreacă în mijlocul vostru, și să vă povățuiască Dumnezeu, să nu le bîntuiți, ci să le miluiți, pentru că noi cu capetele noastre, pe voi nu vă vătămăm, ci vă ajutăm și slujim pentru creștini. Pentru aceasta fie-vă milă de noi; dacă nu vom muri noi vă vom răsplăti Grațiozității voastre cu bine. Și Dumnezeu să vă bucure cu toți ai voștri, amin."

Iată și o chemare la nuntă voevodală adresată brașovenilor de Radu de la Afumați, care-și mărită fata:

„Cu mila lui Dumnezeu Io Radul voevod și domn, scriem la ai noștri cinstiți și buni prieteni și de aproape vecini, județului și celor 12 pîrgari din Brașov, multă sănătate. Și după acestea, cu voința dumnezeească și a prea curatei Maicei lui Dumnezeu, m-a miluit Dumnezeu și mi-a dăruit mie să am în aceste vremuri o nuntă pe placul inimii mele și să fiu socru. Pînă acum în viața mea n-am avut nuntă și n-am fost socru, precum astăzi mi-a dăruit

mie Dumnezeu, ci de la iubita-mi din inimă fiică a domniei mele; iar de la iubitu-mi din inimă fiu, Dumnezeu știe cînd mi-o dărui o așa bucurie, precum astăzi de la iubita-mi din inimă copiliță a domniei mele. Drept aceea, rog și poftesc pe Grațiozitatea voastră ca pe prietenii noștri, ca să veniți și Grațiozitatea voastră, căci noi vă chemăm ca să fiți și Grațiozitatea voastră împreună cu noi la această veselie, ce ne este nouă de la Dumnezeu dată. Și dacă Dumnezeu va voi și ziua care este să știți Grațiozitatea voastră că este să fie la Nașterea lui Hristos. Aceasta rog pe Grațiozitatea voastră. Și Dumnezeu să vă bucure".

În acest ev mediu tîrziu relațiile celor trei țări sînt frățești, de iubire și adîncă, dreaptă prietenie. Dreptatea este cumpăna de aur între ei:

„Drept aceea băgați de seamă ca să țineți legea dreaptă după Legea dumnezeiească".

Ei toți se socoteau fii în aceeași casă așa cum arată o epistolă a lui Basarab Laiotă către ardeleni:

„Căci sînt fiii unui om într-o casă și se sfădesc între dînșii și apoi iarăși se împăciuiesc și au trai bun. Așa și eu am a ține către voi dreptatea și binele și pacea pînă la moartea mea."

Sîntem în preajma pătrunderii graiului român în biserică. Limba română era o necesitate cerută de imperativele vremii din preajma reformei, care cerea mai degrabă o vorbă de înțeles de-a fi rostită în biserică decît o mulțime de vorbe ce nu se mai pricep. Astfel un oarecare Stanislav din Brașov, aflăm într-o epistolă, învață românește printr-un Marcu din Țara Românească (412).

Carpații erau un scut de mare preț pentru Transilvani în calea năvălitorilor. Ocrotiți de natură s-au putut mai ușor dezvolta meșteșugurile și o viață de burg relativ liniștită. S-au putut înălța cetăți și castele mai în pace decît dincoace, unde românii au fost sute de ani o jertfă continuă în fața năvălitorilor de tot felul. În vremile mai blînde, între două lupte au apărut însă aceste minuni arhitectonice precum ctitoriile lui Neagoe și mai tîrziu a lui Matei Basarab, iar în Moldova celebra lucrare a unui Ștefan.

Ardelenii vin în țară după pîine și miere și aduc de la ei leagăne de brad pentru prunci și arme pentru lup-

tele ce nu mai conteneau. Voievozii, apoi, aveau nevoie de un loc mai sigur unde să se poată refugia cînd țara era trecută prin foc și de obicei treceau în Ardeal la frații lor cu care vorbeau aceeași limbă. Îi unea aceeași credință, același cuvînt și aceeași nădăjduire. Legea viețuirii era dreptatea și nu cruțau pe nimeni cînd cineva era nedreptățit dintre oamenii de rînd ai țării. Avem multe epistole în care se cere să se facă dreptate cutărui și cutărui om, să i se dea oaia văduvei furată de nu știu cine, să se înapoieze călușul nu știu cărui sărman. Interesul extraordinar pentru persoană mai presus de orice interese generale caracterizează firea instituțiilor medievale în provinciile noastre conform acestor epistole. Lăpușneanu își anunță zilele de tîrg bistrițenilor și locul vămuirii la Suceava. Atît Moldova cît și Țara Românească apar ca Patrii de-o mare rodnicie. Ceara se cîntărește cu maja, mierea cu butoiul, peștele bălților cu carul. Hoțiile și crimele sînt foarte rare, și cel ce iese din litera pravilei este pedepsit grabnic.

Una din realitățile acestor epistole este mărturia statorniciei strămoșilor noștri.

Mircea cel Bătrîn reînvie drepturile și legile strămoșilor săi fără să le schimbe. Mereu apare propoziția: ,,așa cum a fost în vremea strămoșului meu Alexandru cel Bun“ sau nu știu cărui Basarab.

Rareori se adaugă un paragraf nou, în epistolele de față mai niciodată. Așa cum a fost legea veche, așa să fie și acum; chiar dacă voievodul cutare nu se ridică la vrednicia înaintașilor ca persoană, legea rămîne așa cum a fost.

Știm că pravila Moldovei și Țării Românești este o sinteză originală, o creație autohtonă de înaltă moralitate și statornicie, după dreptul romano-bizantin, iar în Transilvania după dreptul roman trecut prin Imperiul austriac, dar în literă prin Biserica ortodoxă, credincios pravilei justiniene bizantine.

Voievozii noștri aveau o înaltă ținută, un cod de viețuire cu totul luminat și statornic spre care, pe drept cuvînt, un Eminescu își întorcea cu nostalgie privirea. Vetre arhaice de înțeleaptă și pașnică bucurie trebuie să fi fost zilele lor în casele cu pridvor, harnici și măsurați în toate, de-o nădăjduire fără seamăn. Nu-s mîndri sau iro-

nici, limba lor are nobleţea sacralei vieţuiri şi măriile lor se stîrnesc numai atunci cînd dreptatea este ignorată la nesfîrşit.

Se vede că omul ca persoană era comoara cea mai de preţ în aceste locuri şi acest fapt ne face să ne simţim aici în arhaica noastră Patrie ca într-un topos binecuvîntat.

Tînărul domn Mircea în epistola către maica sa evocă bucuria acestei Patrii. Este poate pentru prima oară numită iubita patrie, leagănul dulce în care vor creşte pe rînd atîţia martiri şi sfinţi ai acestui popor de la Mihai Viteazul şi Brâncoveanu la Horia şi Iancu şi Bălcescu şi mai apoi la zecile de mii de ostaşi anonimi care vor statornici pe veac Patria închegată odată laolaltă prin sîngele lui Mihai Viteazul, acum mai bine de trei sute şaptezeci şi cinci de ani.

EXPERIENȚĂ ȘI CULTURĂ

În poezie primează experiența personală, întîlnirea nemijlocită a ta, ca om, cu firea lumii și natura lucrurilor, dar cultura este cea care ajută să poți stăpîni experiența să o poți capta și primi, să te deschizi pentru ea și s-o prețuiești la marea ei valoare. Grija poetului este de-a lungul întregii sale vieți de-a nu lăsa cultura s-o ia înaintea pasiunei lui, adică să-l depășească graiul, să vorbească gînduri și simțiri neîmpărtășite de firea lui lăuntrică, dar pe care le vestește drept certitudini. De aceea aria unui poet este mai restrînsă, de bună voie restrînsă, el umblă mînat de firea lui nu de-a altora, el stă la pîndă încotro îl cheamă și ce-i zugrăvește și dezvăluie firea lui în contact cu lumea. Cultura îl ajută adesea și la declanșarea unei experiențe, la dezvoltarea unui sentiment, la împlinirea lui și mai ales cultura înțeleasă ca experiența altora.

Un poet este la urma urmei un om care a văzut limpede realitatea care ființează lumea ca urmare a unei bucurii, a unei intense viețuiri personale și din această culme a vederii el priveghează lumea sa și a celorlalți, sesizînd căi și momente care i-ar putea aduce și pe ceilalți la această limpede și vrednică viețuire.

Poezia este o împărtășire, ea are menirea de-a ajunge la celălalt, este grai rostit celorlalți, este răspuns dat și în numele celorlalți, așteptarea ca și ceilalți să-l socoată răspunsul lor.

*

Cu iubirea seamănă cel mai mult poezia. Același înalt și puternic sentiment de noblețe și înaltă curăție și bucurie vine din partea ei, ca din partea ființei iubite. Poate de aceea lipsa ființei iubite o complinește prezența duhului poetic. Descoperim marea poezie în lipsa pentru o vreme a persoanei iubite. Este și poezia persoană în acest fel: Nevăzuta Doamnă, Diotima celor vechi, dansatoarea

Miriam din Pustie, Madona eminesciană. Ține de taina graiului, cum poate el păstra atîta putere și căldură și te poate ferici, te poate îmbăta de fericire ca persoana iubită. Numai acolo unde iubirea pentru persoana lipsă, ce transpare în grai poetic iconografic sau muzical, este la fel de intensă și cutremurătoare ca în prezența persoanei iubite vii, dragostea atinge desăvîrșirea. Aceste două iubiri apar în marii poeți. Așa a iubit Hölderlin pe Diotima, preoteasa din vechimi, ca pe Sessette Gontard, așa a iubit Eminescu chipul fecioarei, ca pe al Veronicăi. Transpare în cîntările lor această dioritmie, această putere nicie ce te înfășoară ca un vînt uriaș vărsat peste țară. Unde aceste două mari iubiri au conviețuit, a apărut marele poet ctitor de grai și Patrie în ființa unui neam.

*

Poezia se naște din această înaltă stare de iubire, din sentimentul puternic de dragoste trezit în grai de persoana iubită, persoana lipsă sau prezentă. Natura este și ea persoană, puternica ei participare la limpezirea acestui sentiment puternic ce singur poate dezmorți graiul făcîndu-l izvor de apă vie.

Natura este cohorta, alaiul insoțitor al persoanei iubite. Mirele o iubește cu tot ce ține de Domnia sa, o primește și se îmbată de toată slăvita ei frumusețä.

*

Două zări, două persoane, doi munți răsar în zarea unei mari poezii. Întîia zare este cea vie, concretă, persoana iubită de astăzi, de acum; cel de-al doilea orizont uriaș este persoana de la origini ce străjuie în fumul albăstrui al depărtărilor. Poezia le evocă pe amîndouă deodată, apar cînd una cînd alta în prim plan. Taina griului se țese din acestă dulce conviețuire a celor două ființe iubite în zarea Iubitorului:

Din valurile vremii iubita mea, răsai
Cu brațele de marmur cu părul lung bălai

iar Hölderlin va spune, altfel, același lucru:

Ce-i asta, ce
Mă leagă de vechile, slăvitele țărmuri
Astfel că mai mult le iubesc
Decît propria-mi Patrie?

Este Persoana iubită, cealaltă, slăvită Patrie, iubita origine, Maica Iubire, Fecioara bălaie de dincolo de valurile vremilor.

*

Izvorul puternic, izbucnind din stîncă înainte de-a deveni fluviu se întoarce încă odată îndărăpt la origine, apoi se face cuibar stelar pe origine, se frămîntă o vreme în sine și apoi, cu chipul său supt din adîncuri, în privirea sa limpede începe lupta cu munții pentru a-și tăia vad către slăvita mare. Acest chip de origine îl poartă tot drumul său cu el, luptă și prin el izbîndește să fie iubitul fluviu din calea tuturor. Cele două Persoane ce apar în grai nu sînt fictive ci istorice, nu ideatice platonice, ci prezențe istorice concomitent pe orizontală. Simbolul nu-i vulturul care pleacă de pe pămînt spre înalturi, ci șarpele ce se tîrîie din grădină în grădină, fluviul ce străbate istoria din origine în origine.

CUM SE SCRIE UN IMN

Mai întîi trebuie să ai dragoste față de persoana istorică, acea dragoste ziditoare ce lămurește ființa unei patrii, ce licăre pe fețele tuturor, acea suflare vie care ne ține ca frați de grai și comunitate în lumina unui drum ce-l străbatem cu toții către zorii unei zile ce-o bănuim înaintînd cu noi, către noi, din slăvi degustate de demult și mereu de firile arzătoare și profetice din ființa semințiilor.

Căci înainte de toate trebuie să ai suflet să-ți pui sufletul pe loc și timp, așa cum și-i așează pelicanul pe puii săi adormiți în cuib și prin jertfa sa de sine îi deșteaptă la o nouă viață. Istoria și natura sînt moarte, încremenite fără căldura inimii care trebuie să le învie. Cine are această căldură jertfită pentru altul este poet și cel ce are mai multă căldură este mai mare poet. Căci, la urma urmei, din căldura dragostei față de izvorul vieții față de semenii viețuitori se naște orice creație de durată, ea este un prinos de mulțumire pentru bucuriile negrăite prilejuite de zidire și făptura vie ce viețuie o vreme și un loc.

Odată ce sîntem purtătorii unei asemenea iubiri și călduri sufletești sîntem pe drumul cel bun către cîntarea cea adevărată.

Ce urmează apoi este destoinicia personală, harul personal de-a fi primit în comuniunea de taină a graiului. Dacă vei rosti Imn trebuie să stăpînești ființa graiului cu îndelungă cuviință.

Îmbăiat în grai, precum vulturul în soare, te vei roti cu încetinire, vei plana peste munții din istorie și îi vei umbri cu lumina ta și treptat se vor deștepta la viețuire.

Un munte la noi este bunăoară Neagoe Basarab. A-l striga pe nume din istorie, trebuie să cobori într-acolo în strai și grai potrivit, altfel veghetorii lui nu-și descrucișează lăncile. Din Bizanț trimes, trecut peste Istros, după ce vei fi viețuit îndelung pe Argeș în sus, în luminișul

schitului carpatic, înveşmîntat în pacea locului într-un amurg purpuriu de toamnă tîrzie cu frunză veştedă în coama calului, din scara de lemn vei putea îngenunchea la pragul slăvitului evlavios, Io Neagoe Basarab voievod, din milă uns Domn ţării din munţi pînă la mare şi descoperit să-i spui că inima ta e însetată după învăţătura lui ca un pămînt pustiu după roua dimineţilor.

Altfel te vei apropia de crin de pildă, dacă vrei să-l vesteşti. El este împăratul florilor şi trebuie să te împărăteşti şi tu venind în casa lui. În potirele lui el nu primeşte decît roua răsăritului şi-n nopţi licărul îndepărtatului luceafăr de ziuă. Vîntul în amurg îl poate mîngîia şi ploaia de mai strînge în braţe. Albină de aur să fii ca să-i poţi degusta îndelunga mireasmă, iar ca s-o frîngi nu-i destulă îndrăzneala puterii îţi trebuie sfiala zborului trimes peste ape ca mîna ta să-l poată ridica din pridvorul feciorie cu vestea cea bună.

Poţi tu ridica ochii spre cuibul pelicanului de pe alt podmol decît cel al cenuşii arderii de sine, ai tu vlaga să te apuci de coroana unui stejar fără bucuria fulgerului, poţi tu leului să-i spui ceva cîtă vreme mînjeşte urma ta pămîntul.

De bună seamă nu vei izbîndi nimic cîtă vreme nu se va smeri firea ta în copilăria zidirilor. De nu vei fi surd ca peştii care aud cu oceanul mut, cu cocostîrcul care ţine jarul în clonţ în locul limbii, treaz ca elefantul fără genunchi, tăbăcit la genunchi, precum cămila de-atîtea plecăciuni, iute ca vîntul, dulce ca mierea, tăcut precum cerul înstelat, rodnic precum sămînţa care moare, vîrtos precum gorunii, nădăjduind cu ţintirimul, încăpăţînat ca firele de iarbă, roşu ca viţa, împărătesc precum vulturul, înrădăcinat ca stejarul, văzător ca ochiul boului noaptea, uşor ca fluturii, trecător ca roua şi pătimind ca un nemuritor, nu vei şti, n-ai cum afla calea cea strîmtă către izvoarele Imnului.

Şi cînd cîntul va fi gata să mai ştii că nu este al tău, ci al acestor făpturi şi zidiri ce te-au însoţit în drumul tău cu firea lor nemuritoare!

TEHNICA POETICĂ

Există două căi pe care se apelează la tehnica poetică, mai precis două spețe de lucrători. Unii din nevoia vitală de-a-și îmbrăca lava vulcanică într-un strai omenesc care să reducă și potolească din dogoarea, altfel imposibil de purtat, folosesc tehnicul meșteșug, iar alții din lipsă de conținut, de substanță își însușesc îndeaproape meșteșugul și, odată însușit, fabrică în virtutea lui.

Astăzi este limpede oricui că orice măsură ți-ai însuși, în oricare din nenumăratele canoane clasice, dacă nu ai ce spune textul îngăimat în eolic iambic, în alcaic sau choriambic, în dactil, rămîne făcătură și nu se apropie nimenea de el.

Dar nu despre aceasta este vorba. Produsul modern literar sau tehnic propriu-zis este din ce în ce amenințat să devină produs de consum. Paharul din care bei apa se aruncă odată cu potolirea setei, ca și mașina după ce ți-ai făcut drumurile: la fel cartea odată citită, rare sunt cazurile că se așează cu grije la locul de cinste între lucrurile de valoare.

Simte și tipograful, simte și redactorul, știe toată lumea că-i lucru de mîntuială, că nu-i valoare în cutare rînd scris, în cutare manuscript.

Cerneala e proastă pretutindeni, hârtia bună un lux, după un an de stat în întuneric scriitura se șterge.

Cei vechi scriau pe pielea animalelor cu o pastă asemenea sîngelui lor. Manuscriptele ce ne vin de la ei de prin peșteri și de prin morminte sunt adesea cutremurătoare: cu cîtă grije este așezat cuvîntul în matca lui adîncă, în piatra vie a materiei lumii!

Ce aveau ei mai mult decît noi?

Oare numai formele? Numai aceste canoane de care fugim cu toții, cînd le auzim scandate în liceu sau rostite fără har de la catedră pe de rost?

Toată lumea de bun simț știe însă că forma vine odată ce există substanța, că trupul frumos sau urît cum este își cere haina potrivită, mai mult, trupul de sine își creș-

te acoperămîntul și în ținuturile potrivite își este deajuns cu valul de păr lăsat în coamă să se apere de vreme și lume.

Cel care are însă, prin ființa lui, acces la cele ce trebuiesc spuse etern, are acces implicit și la veșmînt.

Substanța lumii ce-și caută chip este inepuizabilă, greu este doar acest început de a-i da de locul unde sălășluie, de vatră și de cuib.

Un poet, bunăoară, are aceeași substanță și flacără de aprins în palme pe care au prins-o alți poeți, altădată. Același val de bucurie și același strat de jar mocnind în spuză vine în lumină prin Orfeu sau Pindar, sau Roman Melodul, sau Eminescu.

Dar flacăra cînd arde are nevoie de sfeșnic să fie așezată ca să lumineze toată casa.

Cîtă muncă, iată cîtă tehnică, mai mult, cîtă mechané, cît mecanism, stă în dosul fiecărui cînt al lui Pindar.

Fiecare strofă în parte este lucrată în măsură exactă: nici o silabă în plus sau în minus; versurile se urmează pătrunse în acest flux al spiritului, care le îmbină și eliberează ca totul să pară acolo crescut de la natură. Și totuși toate par a fi rămas și pierit în formă.

Iată Olimpianica a 7-a cum se revarsă după următoarea măsură a Daktyloepitritenului:

U U — — — U — — — U U — U U —
— U — U — U — X — U —
— — U —
U — U — X — U — —
— U U — U U — — — U U — U U —
— U U — U U — —
— U — — — U U — U U —
U U — — — U — — — U U — U U — —

Textul în românește:

Precum un oarecare om avut ia-n mînă
Cupă plină cu roua viței spumegînd
Și-o înmînează dar tînărului ginere
Pentru a bea cu toți din ea vecini din casă-n casă,
Din aur toată cea mai de preț comoară
Ospățul bucuros și alte noile-ncruscriri
Cinstind și-n fața prietenilor demn de invidiat ar fi
Pentru căsătoria norocoasă;

Poezia celor vechi urma acestor canoane riguroase în jurul cărora poetul adevărat se dovedea cel care se arăta, în deplină libertate.

Pindar avea o mulțime, fiecare din cele 46 de imne păstrate este scris în alt metru.

Iambul singur poate fi: iambus U — U —,
Creticus — U —, bacchelus U — — molossus — — —
spondeus — — ,iamb Dimeter la^2, iamb Trimeter la^3, etc.

Trocheul poate fi și el de șase feluri, ionicul de vreo 8 feluri, anapestul la fel, dactilii, apoi, și choriambii în forme și combinații mereu altele și altele.

Poezia arhaică ținea seama de această metrică, de cantitatea silabelor ce-și căutau loc în lumea vorbită ca și în societate.

Aristocratismul social îl mima pe cel spiritual. Poetica lui Aristotel vorbește despre arte ca mimesis.

*

Poezia nouă, adică poezia după perioada marii poezii arhaice a tragicilor și obiectivilor imnici, se arată mai mult cuprinsă de înălțime; căci este vorba de zbor, de pasărea cea de foc ridicată din propria-i cenușă și mormînt străbătînd cosmosul.

Aproape am putea spune că se ține seama de ființa cuvîntului, de fața lui, de tăria lui, ca reprezentant al lumii vii, omenești și al naturii.

Un poet ca Simion cel Nou din Bizanț nu mai are această orînduială formală exactă, un vers poate fi mai lung cu un pas sau mai scurt. La Simion între silabă scurtă și lungă nici nu se mai întreabă, ci între accentul în lume, tăria cuvîntului, de-a sta sau nu în ea cu putere, rostitorul cîntînd.

Versul, așa numit *politic*, de 15 silabe pe care-l introduce Simion în Bizanț, ca o noutate a vremii, are următoarea schemă:

XXXXXXXX / XXXXXX

Cine este taina cumplită ce se desăvîrșește în mine
Cuvîntul nu-l poate aduce-n lumină, putere a-l scrie nu-i
În mîna mea nefericită, spre slavă și mărire.

(Imnul întîi)

Curge însă imnul lui Simion în același sens ca poezia arhaică? Nicidecum. Dinamismul vizionar, avalanșa de gînd și ființă vie palpită aici la modul nemijlocit.
Poezia nouă începe acum odată cu părăsirea cantitativului, a metrului formal și intrarea în ritmica nouă a inimii, a altui om și a altei lumi.
Poezia nouă de limbă greacă este altceva decît vechea poezie greacă, dar nu neapărat nouă, față de lumea care se arată din ce în ce mai stăruitor în atenția spiritului, anume lumea ebraică.
Studiile din ultimele decenii asupra poeziei siriace și copte, analiza marii poezii arhaice ebraice aduc în lumină aceeași schemă ce o putem întîlni în Bizanț.
Noul cîntec bizantin adună ape de pe mai mulți afluenți unul mai bogat decît celălalt.
Cîntecul nou este unul singur și metrul nu mai primează iar silaba lungă sau scurtă este întrebată de-i vie sau de-i moartă, căci se rostește vizionar înainte de toate și viziunea este duh nesfîrșit.
Altfel arată imnele lui Roman și ale lui Simion decît textul lui Pindar sau Aischilos.
Parcă nenumăratelor zeități din lumea veche le corespundea fiecărei în parte un alt format metric. Diversitate formală foarte mare imită diversitatea de spirit.
Cîntecul nou, poezia nouă, începută de aproape două mii de ani, se scrie în continuare și astăzi.
În cîntul cîte unui poet nou mai auzi din cînd în cînd cîte o odă în metru antic adesea tulburătoare, dar față de noua artă vizionar-profetică, conform noutății persoanei omenești în univers, totuși este o poveste încheiată.

PARABOLA

Para-balein, a arunca pe lîngă, este unul dintre cele mai vechi instrumente de lucru în toate artele, prezent în cele mai vechi culturi, legat de tradițiile orale. Întrebuințarea lor a izvorît din două motive: pe de o parte, din neputința de-a sesiza direct ce se întîmplă cu un fenomen spiritual sau natural, iar pe de alta, de-a cruța de la profanare realitatea spirituală din tradiția unui popor. Piatra aruncată de simbol lovește direct la țintă, luînd-o cu sine, merge cu țintă cu tot mai departe, piatra aruncată de parabolă trece pe lîngă, atrăgînd atenția asupra obiectului ce-l are de sesizat, dar netulburîndu-i statornicia și tainica viețuire. Existența obiectului, Patria lui, adesea este necunoscută, iar parabola pornește intuitiv cu toată teama și prudența în căutare, adesea rătăcind sau lovind în cîmp total opus și tocmai în acest fel deșteptînd un ecou în ținta dorită. Ca piatra sau floarea aruncată în vederea sesizării obiectului căutat să aibă puterile scontate, prezentarea lor depășește o simplă descriere: adesea virtuțile obiectului împrospătează și animă firea sesizatorului însă în așa fel că asemănările pun și mai bine în lumină deosebirile, în loc să împuținеze ființa obiectului o bucură și încarcă de valoare admirabilă. Cînd Eminescu spune: „La steaua care-a răsărit / E-o cale-atît de lungă / Că mii de ani i-au trebuit / luminii să ne-ajungă", el aruncă steaua pe lîngă grădina logosului a cărei lumină pătrunde atît de anevoios firea muritorilor.

Mai ales pentru folosirea parabolei poetul trebuie să fie un mare cunoscător al firii lucrurilor. Ele nu pot fi folosite ca sesizatoare de obiect decît în straiul lor firesc, în cămașa lor sărbătorească și organică. Cunoașterea științifică a lumii, pentru cei vechi ținea tot de poezie, nu erau separate în căi de cunoaștere deosebite. Curios este că astăzi, după secole de sciziune, între aceste două vase păstrătoare ale lumii ele se reapropie și omul de știință

va folosi parabola și metafora poetică pentru a-și numi relațiile și observațiile din sînul materiei.

Pe cît de importantă este cunoașterea în amănunt a firii lucrurilor cu care se aruncă spre obiectivul de sesizat, tot pe atît de pasională și proaspătă trebuie să fie inițiativa obiectului ca și fuziunea lui cu persoana lucrătoare, în vederea alcătuirii unei Patrii în ființa graiului.

Din aceste pricini, prezența parabolei în cuvînt este mai anevoioasă și relativ rară, prezentă însă la marii inspirați în viziunile dinamic profetice, acolo unde interesul pentru subiect cu frămîntările inerente s-a limpezit și-n firea vorbitorului se arată, copleșitoare, realitatea eternă în straiul său de slavă.

METAFORA

Etimologic, *metafora-fero,* înseamnă: a aduce între, a pune la mijloc, a mijloci. Vorbirea care aduce în lumină, în amiază, firea lucrurilor, scoate la liman spre vedere cea ce i s-a vestit. Din vechime, poetul este socotit mijlocitor, mesager între două vămi. Poetul era reprezentat ca punte de trecere între popor și stăpîniri. La Delphi, Pindar își avea scaunul între Pythia și popor, iar în Orient i se da poetului un papirus ce trebuia să-l înghită înainte de a-și începe rostirea, astfel devenea vestitor, mesager, putea mijloci între toposuri diferite. Cea mai aproape de firea logosului este metafora. Rostul ei este de-a aduce aproape, de-a purta ca păstorul pe umeri oaia sa — spre vedere, în mijloc ceva; se poate aduce spre vedere-veste din mai multe părți, mesager fiind, important este ca această veste s-o lași la mijloc, să așezi între, s-o pui la strîmtoare între cele două stînci orfice și ca să se dovedească stăpînă pe sine la chemarea sirenelor. Prin mesager, cel care trimite, ca și cel ce primește vestea se înțeleg, în firea lui se întîmplă acea transfigurare necesară, acea universalizare, domolire, potrivirea veștilor ca ele să poată sta la mijloc, ca semn pentru altul. Între natură și om ca și între oameni, la mijloc este locul, Patria de viețuire a metaforei. Dacă ea nu ocupă acest loc, lipsește orice mijlocire. Din această pricină este important să venim mai aproape de această tainică și primitoare casă la răscruci, această cabană între păduri, unde sosesc toate cărările către seară și la lumina lămpii în jurul mesei povestesc întîmplările zilei sau această puțină umbră în ținut arid, unde vin turmele la amiază, întru odihnă și primenire.

Sînt metaforele formate dintr-un singur cuvînt precum pace, noroc, bucură-te Maranata, Heirete cum spuneau cei vechi sau alte vești ce le pun oamenii între ei ca aloia, cînd lunecă unul pe lîngă altul.

S-a spus despre metaforă că-i lipsește termenul de comparație, este o balanță cu un singur braț și asta pe drept, adeverindu-se și în acest fel originea ei necondiționată, personanța ei insolită, puternica sa prezență ca dar și mărturie. Mai mult decît ne arată descrierea științifică a naturii elementelor nu putem afla decît pe calea metaforei.

Ea este îmblînzitoarea unui loc și acolo unde lipsește oamenii sînt încă departe de-a locui o Patrie. Acolo unde s-a spus însă:

Dîndu-mi din ochiul tău senin
O rază dinadins
În calea timpilor ce vin
O stea s-ar fi aprins

sau:

Înmormîntat în astă stea
În nopți voi lumina cu ea

e mai cald, e vară și bine în Istorie și viețuirea înseamnă degustarea nesfîrșirii, iar locul se poate numi Dacia Felix.

PERSONIFICAȚIA

În poezia tuturor vermurilor personificația a avut o mare însemnătate și milenii de-a rîndul a fost singura cale de cunoaștere și observație a naturii în care omul trăia. Ea a apărut în grai din atitudinea omului față de natura înconjurătoare. În culturile și civilizațiile cele mai pilduitoare din vechime, omul socoate natura alcătuită după chipul său, în asemănarea sa, lui apropiată și asemănătoare, iar, ca s-o poată mai bine vedea și pricepe, omul trebuie să se cunoască mai ales pe sine însuși. Templul lui Apolo de la Delfi în mijlocul naturii, aproape de mare, împrejmuit de munte și izvor, de la poartă îți aduce aminte să te apropii de propria ta fire și de acolo întors în lume să cumpănești firea lumii, naturii. Natura elină din toată marea lor poezie, de la Homer la Pindar și Platon, este după chipul armonic și senin al omului contemplativ — bios teoretikos — omul măsurii și împăcării. Peisajul homeric sau platonic e unul ridicat în cuvînt după firea acestui om contemplativ pentru care vederea, frumosul, măsura în ceea ce el vede și alege întru a-l însoți în ceasurile viețuirii lui joacă rolul hotărîtor. Poetul era pedagogul, inițiatorul, păstorul și îmblînzitorul naturii. Așa îl cunoaștem pe Orfeu în mijlocul naturii, vorbindu-i pe limba ei după natura inimii sale. În poezia semită natura este auzită, elinii sînt contemplativi, oameni ai vederii static plastice, de aici geniul lor sculptural arhitectonic, iar semiții auditivi, dinamici, totul e mișcare și viață, arborii bat din palme, munții saltă de bucurie, dealurile ca mieii, stelele țopăie prin univers, frumos aici este cel viu, cel plin de putere și istețime lucrătoare. Și aici natura este după asemănarea omului și precum omul mereu treaz și în putere lucrătoare astfel este și soarele și luna, izvorul și cedrul, crinul și oaia. Din acest sentiment față de natură, ca avînd o fire după cea, a omului a izvorît această artă și poezie, acest fel de viețuire cald și bun și frumos ce-l admirăm

mereu la aceste popoare. Ei au fost cei dintîi care au dat de dulceața Patriei în mijlocul ocrotitoarei și prieteneștii naturi. Ei au pus întîi stejarul ca piatră de temelie la poarta templului deasupra izvorului, ei au chemat trandafirul din soare pe insula Rodos să îmbălsămeze acropola, ei au fost cei dintîi care au socotit pămîntul o casă și cerul acoperiș ornat frumos cu soare ziua și lună și stele noaptea, și acest profund înțeles față de natură ca soră a omului a izvorît toată cunoașterea și toate descoperirile științifice care îl înalță pe om în loc să-l înspăimînte. Dacă ceea ce-i alcătuit după asemănarea lui, este atît de puternic și frumos, cu cît mai mult el, cel ce este imaginea firii cea mai nemijlocită.

Personificația, personalizarea naturii pleacă din această profundă constatare că omul este persoană iar, ca persoană, încoronare a zidirii. El nu va face altceva decît își va întoarce chipul ochilor săi blînzi și înțelepți asupra naturii în viețuirea căreia va citi aceeași sete după persoană și aceeași curățire precum în jocul copilului.

În spiritul acestor milenare tradiții se află și poezia și arta noastră. Codrul frate cu omul, animalele care vorbesc în sutele de basme pînă în „Nopțile de Sînziene" ale lui Sadoveanu, teiul sfînt și izvorul purificator din Eminescu, Mioara năzdrăvană și Soarele Mire, mireasa Lună și albina miraculoasă, fluturele de aur și pasărea măiastră, boul, fratele omului de la geți pînă la Grigorescu, floarea suflet și ochi pînă la Luchian, bradul de priveghi la căpătîiul celui întors în taină, toate acestea și atîtea altele, ne adeveresc majorul și puternicul nostru atașament activ și creator față de natură, în spiritul celor mai profunde civilizații de pe pămînt.

SIMBOLUL

Realitatea naturii are o dublă semnificaţie: una ca semn, alta ca mijloc. Pentru un constructor de casă stejarul este mai întîi un instrument, un mijlocitor între fapta şi gîndul său de-a ridica un lăcaş de adăpost. Pentru un poet, stejarul este în primul rînd un simbol. Constructorul cînd vede stejarul vede viitoarea casă trainică, vede temelia şi grinzile şi căpriorii, iar dacă este botanist, stejarul este un exemplar între foioase cu anume caracteristici care poate fi descris în amănunt şi catalogat.

Pentru poet stejarul este altceva, este un simbol, iar cînd îl evocă în grai nu mai este stejarul din pădure care se doboară pentru un scop sau altul, ci stejarul istoric, stejarul devenit istorie, stejarul cuvînt, stejarul împreună vieţuitor cu omul în anumite locuri şi timpuri, de-a lungul istoriei în vederea regăsirii sale în univers.

Astfel, în vechime, dintre cele mai celebre locuri istorice sînt însemnate de prezenţa stejarului.

Stejarul de la Dodona, cel mai vechi loc sacru din lumea elină, sau stejarul de la Mambre, cel mai vechi loc de acest fel din străvechiul Orient.

Omul făuritor de istorie într-un anume loc plantează peste fiinţa lui ocrotitor acest arbore istoric.

La noi în Transilvania marii făuritori de istorie, Horea şi Iancu, sînt în preajma stejarului. Sub stejarul de la Ţebea odihnesc osemintele eroilor.

Apoi marile ctitorii voievodale de la noi stau în lumina stejarilor din cele mai îndepărtate timpuri, de la Peri la Putna sau Dintr-un lemn, de la Sarmisegetuza la Cernica, de la Deceneu la Eminescu şi Blaga, sau Voiculescu, în grai.

Tot aşa s-ar putea vorbi despre viţa de vie, despre vultur, sau despre plug ori ancoră. Pentru poet toate acestea sînt simboluri. Etimologic, acest cuvînt compus — sinballein şi boulomai — înseamnă a bate laolaltă, a se vroi împreună, voinţă comună, luptă împreună, a fi de aceeaşi

origine sau a putea fi laolaltă. Se adeverește prin simbol afinitatea a două naturi deosebite în vederea conviețuirii laolaltă. Eroul de la Țebea se simte în comuniunea stejarului îndeosebi cum se cuvine, Basarabii în comuniunea vulturului erau acasă la ei, Mușatinii în comuniunea bourului înstelat, transilvanii în preajma leului și a vestitorului. Așa se explică și cimitirele livezi sau codri, fiecare dintre cei din sînul pămîntului lăsîndu-și la căpătîi arborele său, semnul său.

Prin simbol natura devine istorie, un loc are șansele de a deveni o Patrie, acea statornică și dinamică vatră unde se păstrează în spuză sămînța nepieritoare a graiului.

Dacă rostul omului de știință este de a găsi în natură unealta care ușurează munca omului, de-a sintetiza, așadar, de-a elimina ceea ce nu se combină, obiectiv și impersonal, rostul poetului rămîne acela de-a păstra analitic firea naturii, de-a o face să participe la comuniunea conformă întregului ei, aparent solitar și indivizibil ca simbol, dînd în acest fel vieții acel inefabil și acea căldură și frumusețe a diversității persoanei, singura care la un moment dat poate da naștere unui grai comun și întreține bucuria inepuizabilă a viețuirii unei Patrii laolaltă. Știința tinde spre sinteză, Poezia spre analiză, iar spiritul analitic premerge sinteza, munca în amănunt, observația precisă, concretă, astea toate țin de rigoarea și adevărul viețuirii poetice.

Între știință și poezie există mereu această tensiune creatoare ferind pe de-o parte știința de la împuținarea lumii, reducerea ei la unealtă doar, iar știința ferind poezia de idolatrie, simbolul fiind între ele factorul catalitic.

Des întrebuințată în poezia veche și mai nouă este această evocare a două sau mai multe fapte sau mișcări ce se scurg paralel una pe lîngă alta.

Cînd Pindar spune:

Prețioasă anume este apa și aurul precum
focul încins
Ce licăre prin noapte, îi mărește pe oameni
altfel decît bogăția
Dacă însă dorești
Suflet scump, întrecerile sacre să le lauzi
Urmărește soarele

avem de-a face cu un paralelism gradual, ca și în această strofă eminesciană:

Și dacă norii deși se duc
Și iese-n luciu luna
E ca aminte să-mi aduc
De tine-ntotdeauna.

Sînt evocate realități din natură și suflet ce cresc una pe lîngă alta, în vederea unui contrabalans eliberator, așa cum se înalță ciocîrlia în rotocoale mari, din ce în ce mai scurte apoi, pînă cînd se oprește în vîrful piramidei și devine cîntec pur.

Ține de firea poetului de-a străvedea afinitățile graduale din sînul naturii pentru că a bate laolaltă realități ce nu se lămuresc reciproc, la voia întîmplării, nu ține de însuflețirea unui grai. Mereu se cere din această pricină o cît mai pasionată și exactă cunoaștere a firii lucrurilor lumii în lumina chipului omenesc. Acolo unde există o ierarhie a valorilor apare în mod firesc și acest paralelism gradual, care poate fi și invers gradual, precum în aceste versuri:

Voi Imne, stăpînele murmurelor
Cine-i zeul, cine-i eroul, cine-i bărbatul
Pe care-l vom slăvi?

Ierarhia elină apare limpede aici începînd însă de sus în jos, nu de jos în sus, precum în exemplul precedent. Există un paralelism spațial și unul temporal corespunzînd contemplativității statice eline și respectiv dinamismului istoric semit. În analiza poeziei graiurilor respective învățații arată aceasta.

Și în acest caz se adeverește absoluta coeziune între formă și conținut.

ALEGORIA

Etimologic, cuvîntul compus *allos-lego* — înseamnă a vorbi despre altul. Unii gînditori socot că în acest cuvînt se arată sensul artei în general de-a fi alegorie, de-a vorbi despre altul. Şi în cazul de faţă se vede limpede că aceste aparente unelte de lucru în artă alcătuiesc de fapt arta însăşi. Metafora te cere mijlocitor, simbolul participator, iar alegoria jertfitor de sine, de dragul altuia. Mai mult decît forme, ele apar ca virtuţi funcţionale cu implicaţii de comportament etice şi morale profunde şi determinative.

Lupta dusă în vederea unei existenţe alegorice este poate cea mai grea, întrucît cere detaşarea sinelui de lumea firii, iar prin această eliberare celălalt poate apare ca altul, deosebit, a cărui vieţuire şi destinaţie pot emana semnificaţii demne de-a fi chemate în cuvînt. Iată cum Homer stă la pîndă cu ochii şi auzul asupra lui Achile. Om tăcut, a cărui tăcere făptuitoare însă domină toată Iliada. Pentru Homer acesta este eroul, altul asupra căruia se poate alcătui în grai fiinţa unei lumi. Sau iată cum urmăreşte Hölderlin vulturul ce străbate văzduhul Alpilor pînă pe Patmos, în imnul cu acelaşi nume, sau iată-l pe înfricoşătorul Păstor din Mioriţa a cărui blîndeţe dezgheaţă universul, sau zborul Meşterului Manole, ctitorul de pridvor şi izvor în fiinţa Patriei, urmăriţi cu sufletul la gură de un întreg popor în aceste cîntări nepieritoare.

Pentru a se realiza această detaşare, această pîndă şi urmărire a firii celuilalt, e nevoie de un topos, de un plai de desfăşurare, de mai multe zone de vieţuire, trepte şi hipostaze în care celălalt îşi poate desfolia realitatea propriei persoane.

În lumea elină Platon circumscrie aceste zări de desfăşurare ale celuilalt în patru ocoluri, începînd cu lumea simţită şi umbra ei şi sfîrşind cu lumea noetică, a geome-

triei și a ideilor eleate. În zarea uriașă a acestui turn, ce depășește soarele și toată lumea creaturilor văzute și simțite, se pot auzi bătăile tuturor clopotelor făpturilor din univers în lumina odihnitoare a usiei, a firii scăldate în lumină și statornicie.

În Orient, celălalt, ceilalți, sînt cei ce se afirmă în istorie, aici, făpturi din carne și os moral și drept, fiecare ales pe nume din pîntecul maicii sale, cu un rost precis în Patria lui, unic și irepetabil. De mic, pruncul era aplicat în vederea lămuririi stelei sale inefabile ce trebuia s-o lase arzînd la plecare pe cerul neamului său. Pînda asupra celuilalt, aici atinge coardele jubilației absolute. Bucuria pentru limpedea și dreapta viețuire a celuilalt sub imperativele statornicite de-o seminție eroică, existența unui spațiu larg de desfășurare, unde Persoanele își pot împlini propria ființă, prilejuiește pînda alegorică de-a da naștere operelor nepieritoare în graiul unei Patrii.

PĂSTORUL ȘI MEȘTERUL

Poporul român a celebrat în două eposuri naționale două prototipuri omenești: Păstorul și Meșterul, unul păstorul naturii, celălalt făuritor de istorie. Amîndouă aceste îndeletniciri arhaice sînt culte, atît păstorul cît și meșterul cultivă un loc în vederea unei Patrii. Îngrijirea naturii, rămînerea în firea ei ziditoare cere o adîncă viață psihologică și o mare putere de dăruire și adesea păstorul în civilizațiile milenare este prototipul arhontelui ctitor care se jertfește pentru turma sa. În istoria poporului nostru ca păstori vor rămîne Brîncoveanu, Mihai Viteazu, Horea, Cloșca, alături de miile și sutele de mii de păstori necunoscuți din popor care, prin jertfa lor, păstrează nemijlocita legătură a omului locului cu firea naturii, iar ca meșteri un Neagoe, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Matei Basarab, Cantemir, Școala ardeleană și milioanele de oameni din popor, făuritori de istorie.

Păstorul este legătura nemijlocită cu firea naturii și, într-o Patrie, existența sa este absolut necesară. Nu trebuie să fie păstor de oi, pentru aceasta poate fi și medic sau primar, poet sau biolog sau fizician atomist.

Meșterul are menirea de-a descoperi într-o patrie cea de-a doua fire a lucrurilor. Stejarul are o față a sa, în codru viețuind, în puterea vînturilor și anotimpurilor iar odată doborît, curățat, meșterului îi este dat să-i descopere și aducă în lumină cea de-a doua fire a sa făuritoare, în alt fel, de istorie.

Poetul popular i-a cîntat cu egală măiestrie pe acești doi mari ctitori de patrie și s-a solidarizat cu destinul amîndorura. Existența lor este complementară, nu paralelă, deși destinul lor poate fi identic. Și în acest fel se adeverește maturitatea poporului făuritor de istorie cu o firească aplecare spre observație asupra naturii și cu o mînă ageră făuritoare de adăpost și scut ocrotitor.

La poeţii antici apar aceşti doi oameni ai locului slăviţi în poeme. Pindar îl cîntă şi pe Apolo şi pe un constructor de canale de irigaţie, sau pe un primar într-o cetate mai puţin cunoscută. Turnurile şi sanctuarele celor vechi sînt folosite ca şi firea naturii, în cuvînt. Întîmplărilor din sînul naturii le corespundeau evenimente din fapta oamenilor.

Istoria unui popor lucrează cu amîndouă aceste mădulare. O pădure defrişată înainte de a fi păstorită înseamnă pustiire, precum o cetate, un sanctuar neridicat în cuvînt înseamnă tot pustiire. După păstor urmează meşterul şi după meşter iarăşi păstorul, care, de data asta, este cu necesitate poet.

Aliconul, pasăre de mare, își depune ouăle în spuma mării în acel loc fragil dintre ape și uscat. Ar fi de ajuns un val mai violent și cuibul ar fi distrus. Patrusprezece zile însă marea e ținută pe loc pînă se desăvîrșește taina rodniciei acestei zburătoare. În șapte zile Aliconul stă pe ouă iar în alte șapte, puii prind puteri suficiente pentru zbor. După aceste două săptămîni marea e slobozită din nou să se zbuciume. Patrusprezece zile însă e pace pe mare, pescarii cu experiență pîndesc zilele lui Alicondos și cînd îl văd în cuibul fragil din spuma mării o pornesc liniștiți în larg, două săptămîni marea e ținută în priveghi pentru această pasăre.

*

Există un vultur, Gipi, care naște fără împreunare. Cînd îi vine vremea se înalță în văzduh și zboară asupra vînturilor și astfel se zămislesc ouăle în trupul său.

*

Cînd pleacă berzele spre țările calde în stoluri, ciorile le înconjoară într-un cerc negru și le însoțesc și ocrotesc de primejdiile drumului pînă departe. Cînd se întorc îndărăpt, ciorile arată ca soldații după luptă, zdrențuite și istovite, dar berzele au rămas nevătămate și pot urma drumul lor. Este uimitoare această solidaritate, întrucît ciorile par a fi preocupate numai de firea lor.

*

În drumul lor, dacă o barză mai vîrstnică obosește, alte două mai tinere își vîră cîte-o aripă de-o parte și de alta și duc în zbor pe umerele lor îndelung vietatea istovită, pînă ce prinde puterii și poate iar singură înota prin văzduh spre locul înnoirilor. De se rupe de stol și co-

boară pe pămînt, două berze mai tinere o însoțesc și rămîn cu ea în priveghi pînă se poate pleca mai departe.

*

Cocostîrcul plînge patruzeci de zile înainte de sărbătoarea nuntirii lui întru zămislire și patruzeci de zile după această sărbătoare. Cîtă curăție și adîncime la această zburătoare, care n-are nici limbă în gură.

*

Porfira Împăratului, veșmîntul său de suveran este alcătuit din lîna de aur ce se află pe un pește din adîncul oceanului numit Zefi. Această lînă de aur, țesută, este apoi scăldată în sîngele altui pește, Zagrenul. Culoarea aceasta este astfel veșnică, auriu purpurie. Nici o spălătorie din lume nu poate decolora porfira provenită din avuția acestor doi pești sălășluiți în adîncul oceanului și care ies din cînd în cînd la suprafață, atunci cînd pe cer apare steaua unui nou împărat și se oferă astfel celor porniți în căutare în vederea făuririi veșmîntului împărătesc.

*

Condorul este cea mai mare zburătoare dintre toate păsările. Zborul său se înalță în amurg și de la înălțimi amețitoare vine jos ca fulgerul. Cît este el de viteaz și uriaș tot îl smerește cineva. Există o viperă mică foarte, cît un fir de ață, care îi intră în pene cînd el doarme pe stîncă. Apoi, în amurg, cînd iar începe ascensiunea la marile înălțimi, vipera îngheață și înghețînd înțeapă otravă în trupul grozavei zburătoare. Intrînd în sînge otrava, condorul se prăbușește în prăpăstii.

*

Și elefantul, cel mai mare animal, este smerit într-un fel: șoarecul de-i intră în ureche e pierdut. De aceea s-a hotărît să renunțe la genunchi și să doarmă numai în picioare. În acest fel este mai departe de primejdie.

IZVORUL POEZIEI

Numai cînd s-au adunat ape îndeajuns, izvorul se revarsă. Izvorul își adună apele din adîncurile pămîntului și ale cerului. Așa cum crește stejarul, crește și izvorul. O coroană imensă și o rădăcină de asemeni desfășoară izvorul, ca și cedrii și gorunii.

Poezia își adună puterile din trecut și viitor, din cer și pămînt ca și stejarul, trecutul sînt stelele cîntătoare din univers și viitorul sînt părinții pămîntului osemintelor.

*

În poezie se întîmplă ca în matematici — trebuie să alegi, din toată știința ta, cifra, semnul algebric potrivit ca să dezlege toată povestirea. În poezie trebuie ales acel cuvînt și imagine cea mai potrivită, care deschide drumul spre inima lucrurilor și a lumii.

Iată, a vorbi firea stejarului în poezie trebuie să știi mulțime nenumărată despre acest arbore, cum înmugurește el și cînd, cum dă în floare, cînd se așează ghinda în pămînt și ce se face din trupul său, cine își află cuib în scorburile lui și cît viețuiește, ce legături are el cu cimitirele și locurile sacre, de asemeni cu constelațiile și fulgerele, de cînd este el și ce-i cu stejarul de la Mambre și Dodona; cum a fost el chemat în grai de alți poeți și meșterii de ce îl socot talpa și grinda casei sau însemn pe mormînt. Toate acestea știute despre stejar încă nu sînt suficiente.

Stejarul în firea lui devine grai poetic, devine ceea ce el este numai atunci cînd devine simbol, adică însoțitor al omului, cu dublă semnificație, cu două deschideri la fel de profunde.

*

Un mare romanist, Hugo Friedrich, spune că în proză cuvîntul are un mers linear: radiază linear forță, iar în poezie, cea mai adîncă formă de literatură, cuvîntul iradiază în toate părțile ca un astru: din această pricină poezia scapă oricărei interpretări cu pretenții exhaustive. Cuvîntul dintr-o poezie autentică readuce sunetul original, aura stinsă în vremi ce sălășluie cu necesitate în grai ca vietate.

FIREA LUCRURILOR

Poezia cheamă lucrurile, le strigă pe nume după firea lor, le agrăiește. Poetul umblă printre lucrurile lumii lăsînd cuvînt pe fruntea lor și dacă acest cuvînt este rostit în firea lor, ele se odihnesc în acel cuvînt, se luminează și eliberează, își găsesc o patrie a lor căreia îi vor sluji cu rîvnă și bucurie, devenind un grai și ctitorind o seminție. Fiecare lucru este nesfîrșit, arborele ca și vulturul, roua ca și stelele, potențele de la origini ce sînt sălășluite în bobul de grîu ori în oul păsării sau în vînt, și această nesfîrșire a lor le permite să fie foarte pretențioase față de cuvîntul ce vine să le încoroneze și eliberze. Ca niște ploi, cărora nu li s-a dat drumul să pogoare încă pe pămînt. Cuvîntul, tunet cutremurător, deschide zăvoarele eliberării lor către slăvita lor destinație de-a înmiresma văzduhul și înnoi holdele pe colini, de-a muta focul în viță și de-a deschide calea laptelui în ugerul turmelor.

Întîlnirea între cuvînt și firea lucrurilor, între aceste două nesfîrșiri este mai greu de numit întrucît amîndouă sînt vii. Ele se pot apropia numai conform vieții, nu eliberează potențe comunitare numai atunci cînd aura ce le sudează atinge acel punct cald viabil și domol ce eliberează cele două firi spre ceea ce au ele unic și durabil în potența fericirii lor. Aura acestui legămînt între cuvînt și firea lucrurilor este graiul agrăitor, vorbirea în starea de cîntec. Acest grai astfel apărut este o noutate, este o creație: el vine din cuvînt și firea lucrurilor, este cuvînt întrupat în firea lucrurilor, este grai îmbrăcat în culoarea și seva, tăria și realitatea lumii.

*

Nesfîrșirea cuvîntului trebuie să întîlnească nesfîrșitul zidirilor pentru a da naștere graiului. Numai astfel brațele cumpenei tremură în univers, într-un ceresc echilibru. Un braț păstrează umbra, un altul izvorul, la mijloc aurul luminii.

*

Cu necesitate cuvîntul trebuie să devină grai şi el nu poate fără firea lucrurilor. Firea lucrurilor îi dă cuvîntului acel strai potrivit în care el să umble printre oameni, ca aceştia să devină atenţi la mesajul lui. Urechile nu aud şi ochii nu văd şi mintea nu pricepe cuvîntul ce vine fără firea zidirilor, nu poate pătrunde să rodească în firea omului.

*

Un bun cunoscător al naturii trebuie cu necesitate să fie poetul. Să observe îndelung firea zidirilor: animalele cu firea lor şi plantele, florile şi pădurile după fel şi chip. Apoi omul să-l ştie pe calea iubirii, să-l ştie căuta unde este el mai acasă şi în firea lui.

*

În jurul unui sanctuar natura primeşte altă semnificaţie, izvorul din preajma lui este Izvorul, vulturul ce se roteşte deasupra lui în ocoluri este Vulturul, însăşi piatra din zid este Piatra, crinul din ulcior este Crinul, iar cuvîntul ce se rosteşte aici este Cuvînt. În vechime, oamenii cînd aveau o pricină unul cu altul sau vroiau să aibă şi-n casele lor aceeaşi tărie şi frumuseţe şi vrednicie care să liniştească, să devină profunzi şi senini, să se împace iarăşi unii cu alţii şi cu vieţuirea, luau desaga pe umăr cu o brumă de jertfă în ea şi pe cărăruia peste colini se îndreptau către locul sacru. Acolo se primeneau la Izvor, care izvor era altfel şi altul aici în coasta sanctuarului decît cel din pădure şi, astfel, începeau să se pătrundă de firea şi adîncimea zidirilor lumii.

Aici luau ştire de grai, aici îşi însuşeau cuvîntul şi se întorceau acasă în plină putere, ctitorind în ogrăzile lor ce mai tîrziu va numi temelia unei Patrii. Aceste sanctuare erau înălţate pe locurile înalte în munţi şi pe coline ca să poată fi văzute din toate părţile, nu numai de oameni ci şi de natură. Păsările să-şi afle cuib la streaşina lor, lumina soarelui să vină mai devreme peste turlele lor şi cea a amurgului să rămînă pînă veneau stelele. Nu întîmplător marile culturi şi neamuri vrednice, cu graiuri durabile şi adînci, au luat fiinţă în jurul acestor munţi-coline

pe care odihnea un sanctuar, unde omul odihnea firea lui în comuniunea cerului cu pămîntul, a naturii cu omul, în puterea menirii sale.

Fără Olimpia și Delfi toată slava elină e de neînchipuit, nici poeții lor, nici cugetătorii lor n-ar fi apărut fără aceste acropole sanctuare, unde s-a pus prima oară întrebarea: ce este ceea ce este, ce este firea lucrurilor? Tot așa în celelalte neamuri și spiritualități mai vechi sau mai noi. Cam cum arată satele noastre arată omenirea în ce are ea mai frumos și mai bun: pe deal clopotnița și cimitirul înflorit și-n jurul lor cuiburile celor vii. În jurul acestor păsări odihnind în țărînă se adună tot universul, se ctitorește vatra și portul și truda zilnică are o semnificație.

*

Graiul este la fel de insondabil ca și firea lucrurilor. În grai se ascund valori la fel de mari ca și în sînul materiei. Un neam își înmulțește avuția prin lucrarea asupra acestor două ogoare nesfîrșite. Argument spre ființare se caută atît în cuvînt cît și în firea lucrurilor, atît în verb cît și în atom. Omul moral este rodul educației prin cuvînt, iar omul biologic este rodul creșterii prin darurile ascunse în sînul materiei. Într-o patrie este absolut nevoie de amîndouă aceste puteri. Statornicia și rodirea unei patrii nu poate lua ființă fără omul moral, de asemeni moralitatea nu poate propăși fără truda zilnică întru rodnicia materiei. Amîndouă nu sînt creația noastră, nici graiul, nici bobul de grîu ci ne sînt date în grijă să le ghicim și observăm firea roditoare ca să putem trăi din binefacerile lor. Graiul, ca și oaia, se lasă muls și tuns numai după ce a fost păscut și adăpat după cuviință. Păstorul cel bun are oi grase și frumoase. Se cere grijă să-ți pui sufletul pentru oi, atît în grai cît și în natură, să avem păstori buni în grai și păstori buni în paza materiei. Poetul ca și paznicul de vie trebuie să privegheze peste via coaptă ce-o rîvnesc atîtea primejdii, pînă se va preface-n vin în potirul sărbătorii, căci orice trudă odihnește în sărbătoare, orice priveghere trebuie trasă în sărbătoare, floarea trebuie să odihnească în fruct, atît cea a graiului cît și cea a zidirii, iar unde nu-i sărbătoare

nu-i nici trezia priveghierii: nesemnificativul tras la sens, pe pîrîu mers pînă la izvor, pe zbor pînă la zvîcnetul aripii, pe stea pînă la hora universului.

*

Graiul rodeşte în fiecare an ca şi natura. În fiecare an cuvîntul e îngropat în holdă, în pămînt, piere şi răsare, dă-n floare şi aureşte colinele, iar apoi îmbălsămează casele şi întăreşte, ca pîinea, inima omului. Cuvîntul care nu devine pîine, omul care nu-i ogor pentru cuvînt încă-i departe de firea lucrurilor.

Cea mai veche dintre arte, cea dintîi necesară într-o patrie este acest cuib ce-l face pasărea înainte de-a-i fi venit vremea să se statornicească. Ea, arhitectura, ctitorește un loc; în ardoarea cu care omul ciopleşte piatra şi netezeşte stejarul în grinzi şi căpriori, se străvede căldura care va locui un loc şi statornici o patrie. Sînt pe drum pruncii cînd omul se apucă de o casă, e pe drum nunta mirelui unde trebuie adusă mireasa cînd fiu şi părinți sapă temelia viitoarei aşezări: cînd omul s-a oprit, înainte de-a spune Cuvînt, îngenunchează, se întemeiază şi descoperă, se opreşte din pribegie şi devine statornic, defrişează roată cu ochii zarea şi apoi îşi rosteşte sufletul. Înaintea cuvîntului din căldura graiului se ia o parte pentru zidire din căldura lăuntrică a inimii, o parte se ia pentru căldura sanctuarului, din jertfa inimii o parte se aduce cuvîntului şi o parte locului, se plăteşte atît aloia din candelă, cît şi candela în care se ţine aloia.

*

La originea zidirii-templu stă eroul martir. Aşezat în mormînt, peste locul odihnei lui s-a ridicat un cort amintire şi ocrotire: piatra funerară cu streaşină ce ocroteşte numele de ploi şi pe cel venit pe colină cu ofrandă pentru erou în vremi rele de iarnă şi toamnă, sub vîntoase şi burniţe. Era o coroană peste frunte ce s-a boltit treptat cît o coşniţă, s-a întins curbă ocrotitoare, semn mărturie unde odihneşte cel drept şi pierit în urma unei fapte puternice spre propăşirea celorlalţi. Osemintele stau la temelia zidirii, ceea ce ele în devălmăşie acum, în pămînt, nu mai pot împlini, împlineşte noul înflorit din ulciorul sfărîmat. Noul vas, cum trupul odinioară al eroului, noul potir primitor este acest templu amintire, unde omul este viu, trupul său nou ţine loc de sălaş, de loc de odihnă şi căldură. Chiar dacă omul viu are un sălaş peste capul său, un acoperămînt, acesta încă nu-i arhitectură, nu-i sanc-

tuar atîta vreme cît nu-i aducerea aminte a vasului spart, căruia i se reface potirul pentru păstrarea netrecătoarei înmiresmări.

*

Sanctuarul este semnul cel mai sigur al vechimii unui loc, pe firul lui pornind ajungi la cea mai veche patrie de pe pămînt, la întîiul loc statornic viețuit de om. Cine locuiește acest vas astfel ctitorit? Suflarea lucrătoare a celui ce nu-i, dar care-l deșteaptă pe urmaș la aducere aminte.

*

Piatra din munte în temelia casei, lemnul din pădure devenit stîlp de pridvor sau poartă, însemnat de mîna omului cu simbol viețuind în preajma lui, au devenit altceva.

Un sanctuar în munți, bunăoară, sau o stînă nu tulbură locul ci, dimpotrivă, prezența lor în mijlocul naturii îl personifică, locul devine odihnă și eliberare, omul intră la sine și în acest fel natura devine prilej de admirare și cunoaștere.

Arche techné, arta asupra originii, care adeverește originea. Cei vechi ajunși pe un deal și înnoptînd acolo sub bolta înstelată, în comuniunea firii, așezau la plecare piatra de la căpătîi sub forma de stîlp de aducere aminte și numeau locul casă. În acest fel marcau istoria viețuirii lor într-un loc, astfel se delimitau față de alte neamuri, își fixau hotarul neamului lor. Fiecare loc înalt devenit casă, ocrotea văile și zările, astfel că omul își putea începe povestea vieții lui în lumina unei patrii.

*

Casa omului, cu ferestrele către răsăritul soarelui ce înseamnă ziua. În fereastră o floare și pe pereți imaginile celor familiari, în comuniunea cărora omul se socoate ocrotit și ajuns în odihna și măsura lui creatoare. În casa lui omul se descoperă ființă creatoare. Vremea e preface în istorie și locul într-o patrie.

*

Cum arată casele unui ținut este foarte important. Cum au fost ele mereu și cum trebuie să rămînă. Satele noas-

tre, unice în lume, vin dintr-o profundă viețuire creatoare, cele care s-au păstrat în jurul sanctuarelor în mijlocul naturii. Iată ce spune Iorga despre unul din ele, Săliștea Sibiului, care a dat poporului nostru sute de inintelectuali și oameni vrednici, fără număr: „Săliștea e lăcașul celei mai depline frumuseți românești în față, trup, port, limbă, moravuri — sat mare și bogat care seamănă mai mult cu o republică a țăranilor români. Dacă într-un cataclism România întreagă ar pieri — ea s-ar renaște de la sine în chip spontan din acest colț de țărani". Dar Maramureșul, fără seamăn pe pămînt, dar satele Munților Apuseni, dar toată zona subcarpaților din Bucovina pînă în Oltenia, de o parte și de alta a munților? În Elveția am văzut ținuturi mult mai sărace și mai puțin autentice, luate sub ocrotire ca Monumente Naționale.

Poeții trebuie să le mute în cuvînt, cu putere să le iubească din toată inima și să le vestească în graiul nostru. Marii poeți, din vechime pînă astăzi, vin în numele unor locuri și așezări, vin să le numească și în acest fel să le ocrotească. Un nume intrat în grai devine familiar și virtutea lui devine putere creatoare în casa celui ce-l ocrotește. Încă poeții noștri se sfiesc de nume și poate unii nu știu de ce Pindar sau Hölderlin sînt mari poeți naționali și universali, de ce Eminescu a intrat atît de adînc în ființa locului: Eminescu a început, a reînceput numirea lumii noastre, a mai făcut-o Sadoveanu, Voiculescu, Pilat, mai ales Coșbuc și Goga, Grigorescu, Luchian, Petrașcu și alții, dar această descoperire a firii locului, a numelor noastre dragi, a geniilor și martirilor acestui popor, a satelor și sanctuarelor, virtuților înaintașilor noștri români este o datorie sfîntă a fiecărei generații și poeții de astăzi, ca și pictorii și arhitecții sau muzicienii, trebuie s-o facă în primul rînd cu toată ființa lor slujitoare.

IZVORUL OMENIEI

Omul este o ființă a comuniunii, se naște și moare singur, dar viețuie în comuniune, laolaltă cu semenii săi. Astăzi, mai mult decît altădată, sîntem chemați să fim laolaltă iar pentru această viețuire există din vechime o pravilă căreia poporul nostru i-a spus lege românească și poeții noștri i-au spus omenie: să fii om de omenie, să poți fi socotit de ceilalți ca atare este cea mai înaltă virtute și de preț moștenire ce poate fi lăsată urmașilor.

Ce transpare din acest proverbial cuvînt românesc: cînd se spune despre cineva că este un om de omenie apare înainte de toate modestia; oricît de înzestrat cu toate darurile ai fi, trebuie să rămîi modest; oricît de mare izvor de binefaceri ar fi geniul tău creator în cetate trebuie să rămîi un om modest, simplu, deschis spre nevoile și suferințele altora: prin această modestie te adeverești ființă vie în continuă putință de înnoire și îmbunătățire, ești gata să primești, să asculți viața și experiența altora; cei vechi au băgat de seamă, bunăoară, că omul are două urechi de a-i asculta pe alții și doi ochi de-a vedea fapta altora și numai o gură pentru a-și afirma propria-i persoană; întîi de toate omul este ascultare și vedere, învățare din experiența și cuvîntul altora și apoi numai cuvîntare, ca un fel de răspuns la ceea ce a auzit și văzut la alții și asta ține cu precădere de modestie, această piatră unghiulară întru ctitorirea oricărei personalități adevărate în orice domeniu de activitate.

O altă cărare ce duce către izvorul omeniei este formarea și păstrarea caracterului: o patrie nu poate ființa cu specificul ei fără oameni de caracter; caracterul înseamnă respect față de propria ta persoană, față de ceea ce are ea mai inefabil și luminos, ceea ce are ea mai personal. Omul de caracter a reușit să doboare distanța dintre faptă și cuvînt, ceea ce el spune și făptuiește, cuvîntul său este izvorît din fapta sa. Fiind pătruns de firea sa, omul de caracter este dorinc de-a afla firea altora,

va fi dornic de comuniune, de-a-i asculta pe alţii, de a se deschide experienţei altor persoane inefabile de caracter şi în acest fel, cu necesitate, va fi un om al omeniei.

De omul de caracter ţine spiritul de dreptate, spiritul de luptă şi trezie şi prin el o Patrie îşi afirmă personalitatea în istorie. Dacă modestia presupune oarecum o stare de ascultare, nu pasivă, dar asimilatoare, omul de caracter este expresia dinamică a fiinţei omeneşti întru afirmarea virtuţilor şi drepturilor unei Patrii şi comunităţi.

A treia treaptă în urcuşul către omenie mi se pare a fi dragostea faţă de oameni, iubirea faţă de toată suflarea, omul ca om al iubirii se adevereşte ca încoronare a zidirii. În iubire virtuţile devin binefaceri, caracterul îşi pierde asprimea individuală şi devine mădular organic în fiinţa întregului, modestia nu-i expresia neputinţei ci a înţelepciunii, iar omenia nu-i curiozitate şi admirare nesăbuită a ceea ce-i străin şi necunoscut, ci fraternizare cu cel asemeni ţie e înzestrat cu alte daruri şi frumuseţi.

Numai în putinţa lucrătoare a acestor trei aripi zborul Păsării omenie pe cerul patriei este un zbor de pasăre măiastră a cărei umbră blîndă şi ocrotitoare priveghează somnul pruncului la amiază în vremea secerişului, cînd se deşteaptă peste ţară iarăşi zvon sărbătoresc de pace şi de cununie.

PÎINE ŞI PACE

Supremul bine pe pămînt şi semnul prezenţei divinului în istorie pentru patriile arhaice, orientale sau europene, era atunci cînd arhontele, dimpreună cu sfatul bătrînilor cetăţii, prilejuiau comunităţii de grai şi seminţie vreme de pace şi de pîine. Cînd ploile timpurii şi tîrzii veneau la vremea potrivită şi găseau sămînţa în cuibul ei în pămînt, cînd licărea steaua secerişului cu bucurie şi începeau cîntările de mulţumire pentru pîrga adusă prinos, cînd oile rămîneau grele şi mieii umpleau colinele primăverii şi taurii nu dădeau greş. Albinele propăşeau, mierea era groasă şi blîndă iar laptele spornic şi înmiresmat. Atunci ţara era plină de prunci rumeni şi oameni sănătoşi, domoli în pacea şi rodnicia lor: cîntările de nuntă erau dese şi cuvioase, viaţa îndelungată şi cerul binecuvîntat, cetatea se lumina şi înfloreau toate virtuţile şi vredniciile omeneşti. Omul se socotea în acele slăvite vremi intrat în odihnă, atunci cînd îşi putea împlini rostul său ziditor, cînd avea vremea lucrării lui, cînd putea să lucreze în pace din zori în amurg şi se putea bucura de fiii săi, de femeia sa, de vatra şi patria sa, cînd îşi putea frînge pîinea sa în casa sa, între confraţi, în ceasurile supremei lui încordări, cînd truda avea un sens, atunci el se socotea intrat în odihnă, se odihnea în tihnă şi din odihna asta izvora rodnicie şi seninătate, acel echilibru nesmintit, acea încetinire a frămîntării în van, acea luminare domoală şi înălţare, singura creatoare de valori spirituale şi materiale în fiinţa unei Patrii. În vremi de pace şi de pîine ies la lumină toate latenţele spirituale din fiinţa unei seminţii: spiritul de jertfă şi virtuţile, acum morala devine practică şi teoria zămisleşte, acum încetează vorbele mari şi avînturile nefireşti, eroismul agitat în vremi de răstrişti devine ardere înceată şi îndelungă, priveghi dogorîtor lăuntric, piedestal pentru tronul dreptăţii şi frăţietăţii. Acum începe graiul să devină cîntare şi mustul cel dulce al iscusinţei se decan-

tează în vinul copt al înțelepciunii, acum apare Poetul și înțeleptul în lumină și tot soborul îl degustă și urmează întocmai, înflorește arta în amănunt, zidirile sînt calde și eterne, rostirile întemeiază un neam și armonia viețuirii laolaltă, rumoarea și slava unei Patrii. Din acest gust bun și adînc al vremilor de pace și rodnicie ființa ia crez și puteri ce o păstrează și întemeiază pentru veci. Seminția ce s-a înfruptat odată din dulceața odihnitoare a păcii, urechea ce a auzit acele zvonuri limpezi ale viețuirii în pace, cîntările pruncilor și scîrțîitul cumpenelor, mugetul tărăgănat în amurg al turmelor și înflorirea cerului de vară peste odihna stînelor, cine a auzit barda lemnarului bocănind în căpriorii sanctuarului de pe deal și bufnetul cerbului însetat, cine a văzut ochii umezi de sărbătoare ai mirilor în ziua cununiei și a ținut în brațe un prunc împăcat numai ochi și mireasmă, îmbobocit ca un crin din lumina ființei lui rupt, cine a viețuit măcar odată în istorie puterea și frumusețea acestor slăvi, va dori mereu și va înseta veșnic după adeverirea lor în fiii Patriei.

Noi am degustat din astfel de vremi. Am sorbit pînă la ultima picătură din potirul cel înmiresmat al bucuriei păcii înmînat cu dărnicie și păstrat îndelung cu răbdare și perseverență.

A gustat potirul cel dulce al bucuriei ziditoarei păci și Neagoe Basarabul și Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare și Constatin Brâncoveanu și Matei Basarab și Mircea cel Bătrîn, vremi slăvite și pașnice vărsate prin holdele geților nemuritori peste colinele noastre și după gustul cel neuitat al acelei binecuvîntate pîini a umblat necontenit și Mihai Viteazul și Horea și Iancu și Nicolae Bălcescu și în consensul viețuirii lor eroice și milostive au fost și marii noștri poeți, herbul lui Dosoftei și hronicele lui Cantemir, cîntarea marilor noștri poeți Coșbuc și Alecsandri, Eminescu și Goga, aceste stele de aur pe cerul înlăcrimat al seninătății noastre.

Nu trebuie să fie altul gustul nostru astăzi: pace și pîine, gustul cel sfînt al păcii ziditoare, setea noastră veșnică și firească după odihna păcii creatoare este și trebuie să fie focul cel blînd ce ne încălzește și animă în chorul celorlalte seminții. Și cîtă bucurie să poți realmente să te socoți într-adevăr pe acest pămînt strămoșesc în ceas de

pace cu țara plină de prunci și oameni sănătoși unde fiecare, după ceasul trudei lui, în odihna cea caldă și veșnică a acelui acasă de nespus, la lumina lămpii bucuriei lui, poate frînge pîinea cea bună și sfîntă cu miros coborît pe pămînt din slăvile cerești. Prin pacea pîinii degustăm noi oamenii puterile ce priveghează cerul înstelat, în acest gust august al ei ne întîlnim cu bucuria celor care-au fost pe-aici călătorind pe drumul lor încet către slăvita, negrăita maica maicilor, iubita lor Patrie.

Gînd de sfîrșit și început de an, gîndul celui din fruntea cetății și celui din fruntea graiului, gîndul Părintelui pentru fiii săi, gîndul maicii și priveghiul întregii țări la lumina lămpii în jurul mesei strînși, cînd iar avem vremea să ne auzim unii altora graiul, și cîntarea cu mîna trudei odihnind pe fața de masă lîngă obrazul pîinii, acum cînd sub zăpezi în mătcile lor semințele de grîu, în căldura bunului pămînt prind gust nou, ies din vechiul veșmînt și se-mpodobesc cu dureroasă răbdare în straiul de foc al viitoarei lor Patrii ce-și va flutura curînd văpaia în ochii nădăjduirii noastre.

PICU PROCOPIE PĂTRUȚ

Peste șase sute de Imne originale, peste două mii de miniaturi unice în lume, originale, zeci de melodii autentice pentru imnele proprii, mai păstrate cîteva, dar pentru care există pericolul să se piardă, de nu se vor lua măsuri grabnice pentru publicarea întregii moșteniri, sînt rămase de la acest geniu al graiului și penelului român, căruia eminescologul italian Rosa Del Conte văzîndu-i lucarea cu cîțiva ani în urmă, copleșită, a spus că ne aflăm în fața unui Dante în limbă și unui Fra Angelico în pictură, întru totul original, acest mare cărturar țăran din Săliștea Sibiului, din veacul trecut. Descoperit în anul 1902 de marele pedagog și istoric transilvan Onisifor Ghibu, care a reușit să publice cîteva miniaturi însoțite de entuziasmul său în anul 1940, lăudat de N. Cartojan, care le-a văzut și el parțial, avem astăzi aproape toată opera lui, datorită sîrguințelor profesorului Octavian Ghibu, fiul marelui cărturar Onisifor, față de care avem datoria de a o scoate cît mai grabnic la lumină.

Acum doi ani, la împlinirea a o sută de ani de la moartea genialului transilvan, la Universitatea populară s-a ținut un simpozion entuziast în fața unei săli pline și cîțiva vorbitori avizați ca Paul Anghel, criticul de artă Vasile Drăguț și istoricul literar Mircea Tomuș, dimpreună cu vorbirea caldă a profesorului O. Ghibu, au atras atenția asupra valorii excepționale a operei inedite rămase de la marele creator care, alături de Budai Deleanu, (și, în multe privințe superior acestuia) și de marile genii ale Școlii ardelene continuă și statornicește ființa autohtonă a românilor transilvani într-o perioadă cînd Transilvania se afla încă alipită Imperiului austro-ungar. Născut în anul 1818 în Săliștea Sibiului, despre care N. Iorga spunea în 1905 că „e lăcașul celei mai depline frumuseți românești în față, trup, port, limbă, moravuri, — sat mare și bogat, care seamănă mai mult cu o republică a țăranilor români“, în casă țărănească prin iscusința ge-

niului său creator s-a ridicat la învățătură, și-a alcătuit o mare bibliotecă prin hărnicia mîinii lui copiind tot ce socotea el ca fiind ziditor din cărțile ce umblau la noi în veacul trecut, texte sacre, literatură, pedagogie, filozofie. A fost învățător de școală și crîsnic la biserica cea mare din Săliște, călugărit sub numele de Procopie, n-a părăsit satul său pentru a intra în vreo mînăstire ci precum Șincai, Samuil Micu, Petru Maior în Transilvania a împlinit acel rost ziditor de apostolat social într-o vreme cînd românii erau nedreptățiți, tolerați iar mănăstirile lor din poruncă imperială dărîmate cu tunurile, cu zecile. Satul ținea astfel loc de mănăstire. Cărturarii trebuiau să-și împlinească lucrarea alături de părinții și frații lor țărani, păstori sau lucrători de pămînt.

Picu Procopie Pătruț este un astfel de apostol transilvan, de pedagog al satului, de pildă luminătoare prin care satul, comunitatea, fiind în puterea virtuților și moralității. Prin Picu satul Săliște își creștea fiii, prin el își scriau unii altora epistole, el era judecătorul diferitelor pricini, cum ne arată corespondența păstrată de la el, la Picu veneau văduva și orfanul neajutorați. Seara, în vremi de iarnă, Picu era sufletul satelor. Din casă în casă umbla cu versurile sale pe care le știa pe de rost un ținut. Cîntau laolaltă prăznuindu-și eroii și sfinții, virtuțile și îndeletnicirile și în puterea Cuvîntului curat și ziditor al acestui jertfitor pentru toți propășeau în omenie și frumusețe lăuntrică și avuție. Așa se face că oamenii erau sănătoși și harnici, pruncii curați și morali din fragedă vîrstă, căsătoriile durabile și zavistiile rare între oameni. Din pacea rodnică a acestui loc vor pleca în țară zeci și sute de oameni de ispravă în toate domeniile creatoare de care istoria noastră avea în veacul trecut nevoie: ctitorul Cernicăi este Gheorghe din Săliște, acest mare realist senin român care se opune lui Paisie Velicikovski ce vroia să introducă în Moldova un spirit pasiv, contemplativ în exclusivitate, în mănăstiri. Învățători, episcopi, oameni ziditori în activități practice, pleacă din Săliște cu sutele, din această vatră unde veghează spiritul unui Picu Pătruț, om angajt cu toată ființa în propășirea și păstrarea acestei comunități române.

Opera lui Picu Pătruț este un uriaș document al vitalității și înaltei forțe creatoare a poporului român tran-

silvan care, deşi oprimat sute de ani spre sfîrşitul acestei îndelungi nedreptăţi, avea atîta energie şi seninătate, atîta frumuseţe şi dragoste pentru tot ce-i omenesc, inclusiv pentru cei ce-i oprimau.

Miniaturile acestea de un colorit natural divin sînt unice în lume. Chipurile blînde de oameni eliberaţi de măiestria unei evlavioase mîini acompaniază texte şi cîntări întru adîncirea lor ca la Rembrandt. Cu Rembrandt se aseamănă în aceea că precum acesta este socotit printre puţinii, dacă nu singurul, mare acompaniator al textelor, acompaniament în culoare izvorît din exigenţa puterii verbului, tot aşa Picu nu-i un ilustrator ci un original ascultător al mesajului ce-i vine numai lui din cuvînt. De aceea, aceste cîntări în culoare sînt numite cu pasaje întregi, cu propoziţii, nu cu scheme, nume, împrumutate de la alţi pictori.

El cîntă textele în culori cum cînta Bach pasiunile. Este o mare bucurie să avem în ţara noastră, în geniul nostru creator, o astfel de realizare cu care orice popor s-ar mîndri pe drept. Publicarea lui integrală nu mai poate suferi nici o amînare.

Limba Imnelor sale este cursivă şi curată, nici nu bagi de seamă că Eminescu încă nu-i, iar personajele sale sînt totdeauna o pildă de moralitate şi frumuseţe care edificau şi au edificat fiinţa poporului nostru devenind astfel filă sfîntă de istorie. Mii de oameni de pe zeci de sate ştiau aceste cîntări pe de rost şi le mai ştiu încă, şi avînd încredere în puterea educativă şi ziditoare a cuvîntului, putem spune fără nici un ocol că Picu Procopie Pătruţ este, ca şi Eminescu sau Bălcescu, unul dintre ctitorii fiinţei noastre naţionale şi al României întregite, premergător, în cea mai autentică tradiţie românească.

ONISIFOR GHIBU

Este o rară bucurie de a scrie despre acest mare pedagog transilvan, unul dintre cei mai neosteniți promotori ai Unirii Transilvaniei cu Țara, ctitorul Universității din Cluj, directorul Institutului de pedagogie și de educația națiunii înființat prin mijloace proprii, autor a peste o sută de cărți tipărite și a peste o mie trei sute de studii și articole publicate în reviste din țară și străinătate, care a lăsat o moștenire impresionantă de documente și manuscrise asupra Școlii ardelene și culturii române în general, pe lîngă o bibliotecă imensă, de neprețuit, care împreună cu documentele a fost donată de urmași Arhivelor statului cu generozitatea și onestitatea ce-au caracterizat toată viața acestui înflăcărat patriot transilvan care a trăit nouăzeci de ani și a lucrat pînă în ultima clipă, un vlăstar pilduitor al milenarei noastre înrădăcinări organice în ființa lumii.

Născut în Săliștea Sibiului, această Atenă a Transilvaniei, în deceniul întîi de început de veac va pleca la studii în Germania de unde se va întoarce în 1910 cu un doctorat care a stîrnit un larg ecou la vremea lui asupra *Bilingvismului în școala populară*, în care pedagogul român, după ce studiase la fața locului în Alsacia același fenomen, arată primejdia de care era amenințată populația majoritară din Transilvania prin interzicerea limbii materne în școli de către guvernul maghiar din acea vreme. Lucrarea a fost susținută la cunoscutul pedagog de la Universitatea din Jena și la filozoful, laureat al premiului Nobel, Eucken, și, publicată îndată, a fost unul din principalele mijloace de luptă ale școlii și bisericii transilvane împotriva nefastei propagande de desnaționalizare ce caracteriza Imperiul austro-ungar în general, în ultima lui fază de existență.

Marele patriotism drept și onest și înflăcărat al neostenitului cărturar, ce transpare din miile de pagini ale cărților sale, îl așază pe Onisifor Ghibu alături de corifeii

Școlii ardelene, de apostolatul social al unui Bărnuț sau Bălcescu.

Editura *Dacia* a tipărit recent un prim volum de amintiri din imensa moștenire în care Onisifor Ghibu evocă șase mari făpturi de scriitori și profesori pe care i-a cunoscut din aproape, cu care a lucrat și luptat ca pedagog și ctitor al Universității Transilvane. Sînt evocați cei trei mari poeți transilvani: Coșbuc, Goga și Blaga și trei istorici: Iorga, Pârvan și Sextil Pușcariu.

Autorul și-a propus să scrie numai lucruri trăite, referindu-se „la momente petrecute de mine împreună cu cei despre care scriu". Cartea apare astfel ca un document neprețuit în ce privește caracterul acestor mari patrioți, poeți și istorici.

Sîntem uimiți de seninătatea aproape angelică a lui Coșbuc, de spiritul său de într-ajutorare față de cei lipsiți, de înalta lui erudiție și modestie.

Iorga, acest geniu al hărniciei, istoricul neînfricat al poporului său, este evocat în pagini de neuitat. Iată-l pe Iorga cu nevasta sa alături, ca un proroc cu barba sa falnică, în căruță de țară umblînd prin Transilvania, din sat în sat, pe drumuri rele, luni de zile în căutare de documente, prin poduri de biserici și case bătrînești, prin care să adeverească istoric unitatea de duh și vechime a ființei noastre în aceste locuri.

Impresionant apare Goga poetul, care a cucerit o țară prin marea lui poezie și care, pe lîngă marele său har poetic, era un înfălcărat vorbitor angajat cu toată ființa în realitățile zbuciumatei vremi premergătoare unirii Transilvaniei și imediat următoarei.

Cît de profund și angajat în ființa patriei era Pârvan, cu cîte jertfe și umilințe personale și-a împlinit lucrarea nepereche de istoric și pedagog național.

Onest și generos și ordonat, pătruns de spiritul jertfei de sine, apare Pușcariu; omul legat de istoria cuvîntului la noi, preocupat de opera sa și ziditor apare tînărul Blaga, poetul și universitarul.

Dealtfel toate aceste șase pilduitoare personalități sînt văzute în fața lor de pedagogi, de educatori ai neamului lor, de tribuni înflăcărați pentru ideea dreptății și luminării poporului lor prin propria lor luminare și dreaptă viețuire. De înaltă ținută morală apar toți în momentele

hotărîtoare, gata de sacrificiu, deschiși spre înnoire, prin captarea experienței altora. Aproape toți studiind în Europa vremii lor, întorși în țară încep marea luptă pentru ridicarea morală, spirituală și materială a semenilor lor. O generație de cărturari-pedagogi, de pedagogi avea țara noastră în acel moment cea mai mare nevoie, de tribuni ai cugetului, ai faptei în grai și document, istorici și poeți toți părinți ai fiilor acestui popor ce-și cerea oameni dintr-o bucată, la înălțimea vremilor favorabile, pentru întregirea ființei noastre naționale. Suflet nobil și drept, geniu al trudei îndelungi de multă cuviință omenească, după modelul marilor noștri ctitori de la Neagoe și Ștefan pînă încoace la Bălcescu și Eminescu, Onisifor Ghibu, prin marea sa lucrare în istoria poporului nostru ne deschide ochii asupra realităților istorice cu care am avut și avem a ne confrunta întru creșterea dreptei noastre staturi între celelalte neamuri.

PUTEREA CUVÎNTULUI

Poezia este bucuria cuvîntului. Ea se naşte cînd firea poetului e atinsă de dorul după cuvînt, de acea adîncă lăuntrică pace vizionară ce se vrea vestită celuilalt în vederea comuniunii şi înnobilării fără sfîrşit.

Eminescu spune în vers profund această realitate a poetului:

„A dorului tărie cuvinte dă duioaselor mistere“.

Ceea ce-i tainic în duios, mister ascuns înfloreşte în cuvînt prin tăria dorului.

Atît tăria dorului cît şi duioşia tainei conlucrează întru odihnirea lor în cuvînt.

Plecarea în codru, în liniştea desăvîrşită a sanctuarului naturii se întîmplă ca tinerii să se audă, asculte, unul pe altul, să poată invoca puterea cuvîntului unul pe buzele celuilalt.

După cîntarea cornului de argint, pe buzele lui Făt-Frumos începe cîntarea de aur a cuvîntului.

Sburătorul pătrunde ca şi Luceafărul în iatacul tăinuit din vîrful munţilor pentru a deştepta cuvîntul pe buzele Fecioarei care la apropierea căldurii chipului uranic şopteşte blînd din gură invocînd pogorîrea astrului iubirii.

Lipsa persoanei iubite înseamnă lipsa cuvîntului, iar chemarea ei este în vederea apariţiei cuvîntului inspirator:

„O vino iar! Cuvinte dulci inspiră-mi“

Apoi, cuvîntul are puterea magică asupra unui loc.

Sfînta Miercuri a vrăjit locul cu un cuvînt. Tot aşa natura e cuprinsă în aura cuvîntului. Sfînta Vineri ţine în vraja ei trandafirii, simbolul iubirii, străbătută de suferinţă.

O imagine mai limpede asupra puterii cuvîntului la Eminescu, vom dobîndi urmărind îndeaproape în poemul *Înger şi Demon* înaintarea pas cu pas din noapte către

Doma întristată, unde ard făcliile tainic pe sub bolţi, în umbra imaginilor sacre, pînă ce transpare copila fecioară într-un ungher îngenuncheată. Ochiul se apropie din ce în ce, lăsînd în urmă Natura, Arhitectura sanctuarului, obiectele cultuale, însăşi făptura fecioarei şi toată atenţia cade pe buzele ei pe care sufletul murmură cuvîntul. Din cuvînt poate fi cuprinsă starea făpturii, în ce măsură e stăpînită de cuvînt. Stăpîneşte natura sa proprie şi se poate apăra de vrăjmăşiile dimprejur.

Din aceste pricini întrebarea vieţii întregi a lui Eminescu este după cuvînt, după acea tărie, singura care poate cuprinde ca într-un potir povara adevărului din cunoscutul vers, din ultima parte a vieţii sale, înainte de întunecare, cînd cerca încă o dată după puterea ce-l poate exprima:

„Unde voi găsi cuvîntul ce exprimă adevărul?"

Iar prin această adîncă preocupare a sa de o viaţă, Eminescu se adaugă marilor poeţi ai logosului din cele mai depărtate vremi orientale sau eline, de la marii poeţi ai Bizanţului pînă la cei pilduitori europeni.

Şi vom înţelege astfel de ce Demiurgul în convorbirea sa cu Hyperion la originile lumii, îl dăruieşte pe acesta în urma drumului său străbătînd universul, cu cea mai nepieritoare comoară, adevărata mare iubire care este stăpînirea asupra Cuvîntului celui dintîi:

Cere-mi cuvîntul meu dintîi
Să-ţi dau înţelepciune

Logosul devenit Sophia, cea mai profundă realitate spirituală întrupată în istoria orientalei noastre latinităţi.

SCRISOARE DE LA MAMA

Îmi scrie mama din satul meu că lelea Ană a Puiului a murit în etate de 88 de ani. Că a fost și Dumneaei la înmormîntarea tare frumoasă: în jurul sălașului lelii Ană stăteau 65 de nepoţi şi strănepoţi cu gineri şi nurori, cu tot 129 de persoane rămășiță. Mi-aduc aminte de lelea Ană a Puiului de cînd eram copil. Pe-atunci, Dumneaei era tot bătrînă. N-o știa mai nimenea în sat că există: feciorul rămas în casă cu ea, Ionaș, era mulgaci de oi, un om potolit și frumos, cu o droaie de copii, harnic și gospodar, lucrînd din zori pînă noaptea.

Lelea Ană venea cu mîncarea la cîmp, la cosaşi. Cînd mergeam pe Rîtul mare la fîn treceam pe lîngă casa lelii Ană. Mereu erau prunci în ogradă la joacă, în parii gardului erau puse oale la zvîntat și de gard, într-o straiță de cînepă, un caș sau doi la stors în bătaia soarelui. Norusa, Maria, știa să coasă la mașină și cînd a venit vremea să plec la oraș, la școală, mama îmi croia cîte-o cămașă de cînepă subţire mai frumoasă la Dumneaei. Tata îi aducea cu caii din pădure o sanie de lemne și asta era toată socoteala. Apoi lelea Ana venea la fata ei, Anica Vasilichii Tătarului, neam cu noi după tată, care locuia lîngă noi, pe drumul spre Cioroi. Cumătra Anica, fata Anii, avea 12 copii, care mai trăiau, din patrusprezece cîţi au fost la început. Ce viață era aici la vecinul nostru! Într-o casă de paie cu două încăperi, plină de prunci. Pe tatăl lor, un om scund, dulgher şi rotar și lucrător de pămînt, îl văd și acum ca pe un patriarh în fruntea mesei închinîndu-se cu toată casa înainte de-a începe mămăliga cu brînză și cu lapte. Pruncuții în jurul mesei cu blidele lor zvîntau îndată partea ce li se cuvenea și apoi cei de-o seamă cu noi, la joacă sau la păscutul vitelor. Atunci venea lelea Ană la fată-sa cu o coșarcă în mînă acoperită cu brusturi în care aducea niște mărușe ori niște prune la nepoţi. Îmbrăcată în negru, mică la stat, cu fața albă voioasă, cu mersul potrivit, lelea Ană dă ziua bună, cum stam

noi pe laiţa de la poartă aşteptînd vitele de ojină să vină acasă de pe cîmp la muls. Acum, lelea Ană, la optzeci şi opt de ani a murit. Fie-i ţărîna uşoară, lelii Ane! O sută douăzeci şi nouă de oameni rămăşiţă. O văduvă, bărbatul îi murise-n războiul ultim, lasă o jumătate de sat pe urma ei, suflare vie, nepoţi şi strănepoţi care vor vieţui mai departe obiceiurile, credinţa şi omenia acestor oameni de treabă ce se păstrează aici în Transilvania, de cînd veacurile.

CUGETĂTOR AL POEZIEI

A încetat din viață, în vîrstă de 86 de ani, gînditorul Martin Heidegger.

Născut la 26 septembrie 1889 în Messkirch, în Baden, într-o familie modestă, de origine țărănească, Heidegger va rămîne toată viața legat de ținutul natal, cu precădere de Pădurea Neagră pe potecile și-n poienele căreia își va urzi cărțile ce poartă nume poetice, multe dintre ele.

Cartea sa de căpătîi, *Fire și timp*, a fost scrisă într-o casă de țară, într-un sat din această blîndă și întinsă Pădure Neagră de la izvoarele Dunării.

Opera acestui statornic și adînc cugetător are în centrul ei omul ca ființă gînditoare, înzestrată cu puterea logosului ce-l deosebește de celelalte creaturi, așa cum apare în celebra sa *Scrisoare despre umanism*.

Asistent al lui Husserl în tinerețe, Heidegger își va descoperi drumul său propriu printr-o reîntoarcere la izvoarele cugetării eline dinainte de Platon, la Parmenide și Heraclit, părinții ontologiei pe care Heidegger îi va revalorifica și interpreta în felul său.

Dar amprenta cea mai adîncă asupra cugetării sale o va lăsa poezia, marea poezie a lumii începînd cu Sofocle pînă la Rilke iar dintre toți, poemele lui Hölderlin sînt cele care fac din Heidegger unul dintre cei mai luminați vestitori ai mesajului neprețuit ascuns în rostirea poetică.

Cărțile sale, *Clarificări asupra poeziei lui Hölderlin* sau *Originea operei de artă*, de-o mare originalitate și simplitate, sînt lucrări de căpătîi ale acestui adînc umanist.

Ceea ce caracterizează scrisul lui Heidegger este marea lui limpezime, organică adîncime și firesc, izvorîte dintr-o îndelungată poposire, reluare și rechibzuire a textelor înaintașilor săi.

Pînă la adînci bătrînețe va lucra cu aceeași rînduială a studentului de odinioară.

Mi-a fost dat să văd pe masa de lemn modestă mici fișe cu fragmente din cei vechi, asupra cărora lucra. Cu aceste hîrtiuțe în față, din aceste fragmente originale, refăcea întregul de altădată.

Locuia o casă de lemn țărănească, aproape de Freiburg, cu mușcate la ferești, în preajma pădurii ce venea pe o cărăruie pînă în grădină.

Înăuntru pe policioare de lemn, stăteau cărțile marilor cugetători de odinioară — de la Heraclit la Kant și Hegel de la Leibnitz și Descartes pînă la Schelling, Marx și Nietzsche, iar pe altele poeții — de la cei vechi pînă la Ingeborg Bachman și René Char, de care mi-a povestit cu prețuire.

Mărunt la statură, prezența lui era numai înfățișare: ochii blînzi și iscoditori ce-și înseninau licăririle la o veste bună. Cunoștea istoria poporului nostru, știa destinul lui Eminescu, se interesa de poezia și limba noastră și cînd i-am înmînat revista *Luceafărul* în care-i tipărisem un fragment din cartea sa despre Hölderlin cu o fotografie și-a chemat soața să i-l arate de îndată.

Își scria cu mîna corespondența. Am primit de la Dînsul la un moment dat o fotografie, poate ultima trimeasă celor ce-l prețuiau, cu același scris medieval mărunt, cu cerneală neagră, ferm și curat ce îl cunoșteam din gîndurile calde așternute ca autograf pe unele din cărțile dăruite cu generozitate.

Gîndirea sa este a unui om al locului, un om ancorat în tradiția unui loc, a unui țăran trecut prin cultura lumii, rămas același, cu aceeași simplitate, bunătate și hărnicie a omului adevărat căruia îi place să vorbească despre sine, în locul lui, lucrarea sa înfăptuită spre înnobilarea tuturor.

O vorbă de-a lui Hebel, consăteanul său, o reia Heidegger cu următorul înțeles: „Noi sîntem plante care — de vrem de nu vrem — trebuie să urcăm pe rădăcini din pămînt pentru a putea înflori în eter și a aduce roadă".

Rodnicia este totul, sprijiniți pe solul patern întru umanitate și dărnicie: Mesajul unui statornic și regenerator umanism, provenind de la un mare cugetător întru adevăr și integritate a persoanei, angajată în istorie spre bine și progres și înțelegere între oameni pe calea logosului binevoitor tuturor.

TOAMNA

Noul an, după calendarele vechi, începe toamna. Cînd natura încetează, începe povestea omului. Abia după ce natura și-a împlinit rodnicia, după ce darurile pămîntului îl puneau la adăpost pe om de grijile zilnice, după ce grîul era măcinat și vița trecută prin teasc, omul intra în vatra casei lui, devenea ființă vorbitoare, firul logosului începea să-și depene amintirile pe fusul de os al cuvîntului. Se adeverea în acest fel natura mai veche de zile ca omul, cea care trebuie să-și fi implinit lucrarea în ceasul apariției plenare a omului, a ieșirii acestuia din copilărie primăvăratecă. Natura îl întîmpina pe om cu un cosmos plenar, cu o rînduială adeverită de rodnicie. Fructele coapte luminau în nopți, mireasma pîinii și a vinului, îmbălsămau drumurile, omul era poftit să-și afle sălaș, să se hotărască într-un loc, într-o vatră, să-și înceapă viețuirea în vederea unei Patrii.

Cîtă vreme natura doarme, omul priveghează, își aduce roada vegherii sale, de împlinirea căreia depinde deșteptarea, într-un sens mai adînc, a primăverii viitoare.

Semințele s-au făcut pîine care-l întărește pe om, oliva a devenit ulei care luminează ochii, strugurii aduc veselia vinului must în inima omului. Natura își găsește odihna în bucuria omului, jertfa ei întărindu-l pe om, prin ardoarea acestuia e transfigurată în cuvînt și înariparea lui o transmite uranică mai departe.

Pe drept cuvînt toamna este anotimpul poeziei. Cuvintele sînt culese din natură și, trecute prin teascul transfigurării, devin puterea logosului, din ocrotitoarele naturii, devin păstorul ființei românești.

În acest fel întregul an este în floare, mireasma se revarsă continuu îmbălsămînd universul iar pămîntul se află mereu în brațele fericirii unui răspuns ce păstrează inima omului în rînduiala unei statornice nădăjduiri.

Din aceste pricini arta nu-i zbucium în primul rînd, ci înseninare şi linişte şi împăcare, cum spunea Bach. Tocmai pentru că ea nu începe lumea ci o continuă, ea nu e creatoare ci păstrătoarea unei rînduieli de-o inepuizabilă frumuseţe şi adevăr. Poetul nu-i tunet şi vijelie, nu-i natură, ci transfigurarea naturii, care înseamnă grai esenţializat şi liniştit, ca ochiul văzător al oceanului adîncurilor.

IARNA

Iarna este anotimpul cel mai prielnic interiorizării și meditației. Vremea dialogului îndelung și în adîncime cu istoria, cu firea înaintașilor.

Vara sîntem în Natură, ca și toamna și primăvara, dialogul se poartă cu firea zidirilor ce cresc și rodesc sub veghea cuvîntului, sîntem afară mai mult, lucrarea de zi cu zi ne ține în stare de trezie în preajma Naturii ce trebuie să-și aducă roada sa.

Acum ninsoarea pecetluie natura: vița e îngropată în pămînt, grîul pecetluit și el acolo departe, roiurile au pogorît catapeteasma de ceară între lume și luminata lor priveghere.

Omul începe să trăiască din altceva decît din natura nemijlocită: grîul a devenit pîine și roada viței de vie s-a decantat în vin, întîmplările se filtrează și rămîn cele ce tind către eveniment, începe omul să trăiască din Aducerea Aminte, din Istorie, din faptele oamenilor.

Iarna e vremea întîlnirii omului, nu cu natura, ci cu semenii săi, cei care au fost și cei de acum, viața înaintează din natură către omenire, din biologic către spirit, e vremea cuvîntului, înnobilării omului prin mijlocirea graiului; austeritatea naturii îl îndeamnă să-și caute sprijinul în altă parte, în istorie și cuvînt, în experiența și moștenirea înaintașilor. Poate că iarna omul își descoperă părinții la modul cel mai profund și sentimentul adînc al ființei Patriei să fie roada lăuntrică a bucuriilor iernii, al acestui ceas al pustiirii Naturii între două rodiri.

În Transilvania, în nopțile adînci către înnoirea anului, în această iarnă ajunsă la mijlocul ei, se aducea în mijlocul casei un pom uscat, desfrunzit, o ramură pustiită de orice urmă de viață, și era îmbrăcat cu podoabe dintr-ale omului, din ceea ce Natura a rodit și i-a încredințat omului; acum omul îmbracă natura ca dintr-ale sale cu zurgălăi și poame și lumînări și imagini și-n jurul lor,

hora pruncilor este cîntarea aducerii aminte, Natura devenită Istorie.

De-a lungul istoriei omul s-a întrebat care este vremea cea mai potrivită pentru înnoirea lui, cînd trebuie să se știe el peste an mai aproape de înnoire, în anul cel nou. Cele mai vechi calendare așează anul cel nou în acest ceas de iarnă, între cele două rodnicii la sfîrșit de toamnă, cînd s-a încheiat povestea deschisă a Naturii, sau un ceas mai devreme înaintea primăverii, acum cînd omul trăiește din cuvînt, cînd viața lui e mai puțin spectaculoasă, cînd în ungherul privegherii sale se descoperă fragil, trestie cugetătoare atinsă de adierea celui mai neauzit vînt.

EDUCAȚIA

Omul este ceea ce este, învățînd, spune Pindar. Fără educație nu există libertate. Pe frontispiciul unei mari universități europene stă scris: însușirea adevărului prin învățătură vă face liberi.

Copilul are cea mai mare libertate cu cît depinde mai mult de iubirea părinților săi înaintași iar aceștia sînt cei mai buni fii ai omenirii, care ne-au lăsat pilda vieții lor în opere de seamă în diferite graiuri și civilizații de-a lungul veacurilor.

Grecii au ajuns la o înflorire spirituală pilduitoare prin educație, prin această *paideia* care înseamnă formarea omului plenar în trup și suflet prin tot ce-i frumos și bun din fragedă copilărie. Respectul pentru paideia era atît de mare încît grecii au văzut în ea o față a divinului iar această cinstire exprimă adevărul că omul, netrecut prin focul spiritului, nu-și poate concretiza în faptă istorică înzestrările.

Un mare fizician contemporan, Heissenberg, afirma că a ajuns la descoperiri științifice de timpuriu și fiindcă a avut parte de o educație umanistă încă din familie, tatăl său fiind un bizantinolog de seamă.

Trăim o epocă foarte complexă, de un mare rafinament și profunzime, pe de o parte, iar pe de alta sărăcită de multă superficialitate.

Aceasta din urmă este expresia lipsei de educație temeinică în familie și societate, pe marile valori spirituale ale omenirii. Educația nu-i seacă înșiruire de sentințe morale, ci captarea ființei umane prin puterea convingătoare pe care o tăinuiesc marile personalități ale lumii, prin lucrarea lor în poezie, pictură, muzică, în filozofie și istorie. Puterea cuvîntului poetic inspirat poate fi renăscătoare de generații. Nu se poate ca un om pătrunzînd în universul lui Sofocle sau al Bibliei, al lui Dante sau al lui

Shakespeare, al lui Eminescu, sau ascultîndu-l pe Bach, să nu devină mai bun şi mai vrednic în toate faptele sale. Nu se poate văzînd Sfînta Sofia sau Voroneţul, Chartres sau San Marco să nu fii copleşit de frumuseţea nepieritoare.

Iar omul crescut în spiritul acestei generoase moşteniri devine cu adevărat coroana creaturilor.

ALBA IULIA — 1918

Fiecare popor își are sărbătorile sale istorice hotărîtoare legate de evenimente cruciale în curgerea vremii, în jurul cărora ființa unui neam sporește în lumina adevărului. Fiecare popor stăpînește locuri, sanctuare, cetăți, păduri și rîuri sfințite de jertfa fiilor săi în vederea întemeierii unei Patrii, cît sta-vor stihiile în mătcile istoriei.

Anul 1918 este o astfel de sărbătoare crucială pentru poporul român, iar Alba Iulia o astfel de Sfîntă cetate.

Decembrie, luna supremă, a zecea în calendarul strămoșilor noștri romani, sărbătoarea eroilor saturnali, cei care întorc soarele în mijlocul iernii din nou către fața pămîntului, cînd capricornul urmărit de săgetător sare de pe muntele șters de neguri pe celălalt munte ce scînteie orbitor în noaptea viitorului, muntele unduitor al noului an și eon.

Pe dealul Furcilor, unde odihnește încă-n văzduh blîndul cap al ochilor fulgerători ai voievodului Mihai, ce urcă dealul vechii Mitropolii a Transilvaniei redeschizîndu-i porțile, pe acest deal unde în altă iarnă grozavă roată cu colți de oțel a spintecat trupul lui Horea și Cloșca, pe acest deal al spînzurătorilor, acum în Decembrie 1918, o sută de mii de țărani români în același port în care i-a găsit Traian Împăratul cînd a intrat în sanctuarul de la Sarmisegetuza, au ajuns prin troiene pe jos și pe cai în sănii și opinci, în sumane din Maramureș și Țara Moților din țintirimele unde și-au iobăgit oseminte, la domni străini din tată în fiu peste veacuri, pînă în acest ceas cînd fumegă limbile clopotelor în fiece cătun iar uriașul trup al suferinței lor se contopește pentru veci de veci în mădularele României.

Lacrimile bucuriei milioanelor de țărani au mistuit gerul înghețat în țurțuri seculare de-ntunecime pe obrazul Carpaților pecetluind pentru totdeauna legămîntul sfînt al

încorporării inimii neamului nostru Transilvania la sufletul Patriei noastre România, marea și neprihănita iubire a fiecăruia dintre noi cît răsări-va Luceafărul nădăjduirii noastre pe bolta cerească.

Unirea consfințită de poporul nostru acum șaizeci de ani corespunde unui ceas înalt al adevărului din cursul firesc al istoriei popoarelor ce-și întemeiază ființa pe națiuni independente și suverane pe fața acestui pămînt ținut în palmă în univers de lumina unei mari speranțe, slujită prin iubirea lucrătoare zi cu zi.

HERBUL LUI VARLAAM MITROPOLITUL

Varlaam este copil de ţărani bucovineni din părţile Putnei, acest ţinut curat românesc, cu civilizaţia şi spiritualitatea sa în lucrare, post, cuviinţă şi obicei fără pereche din care se trag şi domnii moldovei Gheorghe Ştefan şi Istrate Dabija, ca să nu vorbim de Eminescu, Iorga, Enescu, Luchian.

Este importantă originea mitropolitului, întrucît el, înaintea lui Dosoftei şi Neculce, este întîiul mare scriitor în limba românească, o limbă a poporului ce se desfăşoară în perioade ample şi molcome, cu expresii rupte direct din focul viu al vieţii pămîntenilor noştri.

Sîntem în plină epocă de afirmare a limbii române în toate instituţiile sociale. După traducerile maramureşenilor, după *Palia Orăştiei* şi *Noul Testament de la Bălgrad*, după tipăriturile româneşti ale lui Coresi, apariţia Mitropolitului Varlaam în limba noastră este o sărbătoare care lasă urme hotărîtoare în creşterea şi mlădierea graiului român peste toată românitatea.

Călugăr la mînăstirea Secu, de tînăr, în această vatră cetate de cărturărie, ctitorită de vornicul Nestor Urechia, la doi paşi de Neamţu, pe o vale blîndă ce sfîrşeşte în Sihăstria Moldovei, între păduri de stejari şi carpeni cu izvoare şi rîuri cristaline ce pogoară de la Peştera Sfintei Teodora la vale, lăsînd ctitoria lui Ştefan la stînga în altă vale de rai şi peste culmi departe, celelalte minuni ale spiritualităţii şi culturii noastre; Agapia veche, Văratecul şi departe în faţă Valea Albă a Războienilor. Sîntem în matca lui Alexandru cel Bun, în zarea mănăstirilor pămîntene, neînchinate şi socotim că nu întîmplător tocmai din această matcă, sare izvorul acesta binecuvîntat pentru toată suflarea românească, această *Cazanie* sau, cum o numeşte mitropolitul, *Cartea românească de învăţătură*, cea mai populară şi îndelung recitită

veacuri de-a rîndul, în bisericile tuturor românilor — atestată în foarte multe exemplare în Transilvania pînă recent, ca și în celelalte provincii române.

Sîntem în veacul traducerilor, cînd limba noastră poartă lupta cea grea cu textele fundamentale de-a le găsi echivalent în graiul pămîntenilor români, iar meritul *Cazaniei* mitropolitului provine din faptul că pune în mîna țării cartea care va veșteji cărțile slavone și grecești, dă un echivalent la fel de profund dar mai ales pe cești, dă un echivalent la fel de profund, dar mai ales pe tul învățător al poporului. Apoi cartea nu este o traducere ci o prelucrare originală a mai multor izvoare, iar în partea a doua a ei cuprinde și rostiri asupra sfinților pămînteni, cum este Ioan cel Nou, Sfîntul Gheorghe, încheindu-se simbolic cum și începe cu versuri originale.

Cartea românească de învățătură este în întregime închinată herbului, Stemei Țării Moldovei, prin aceea că ea împlinește o lipsă; „Cu mult mai vîrtos limba noastră românească ce n-are carte pre limba sa cu nevoie iaste a înțelege carte altei limbi.

Pentru aceea de nevoie mi-au fost ca un datornic ce sînt lui Dumnezeu, cu talentul ce mi-au dat să-mi poci plăti datoria, măcar decît, pînă nu mă duc în casa aceea de lut a moșilor mei".

Cartea de învățătură cuprinde jumătatea anului solar, partea sa de lumină, întrucît anul e împărțit în două stadii, cel de lumină, care ține pînă la seceratul holdelor, și cel de căldură, de foc, cînd se coc fructele și strugurii.

Partea de lumină, de luminare, de învățătură a poporului corespunde soarelui de primăvară și se încheie, în calendarele vechi, cu sărbătoarea de vară a tăierii capului lui Ioan Prodromul.

Numai avînd înainte acest înțeles, versurile originale ale lui Varlaam care încheie cartea primesc consistența, pregătindu-și compatrioții la priveghere și viață lucrătoare și vitejia treziei spiritului în vederea rodniciei.

„Valuri multe ridica furtuna pe mare / Mai vîrtos gîndul omului întru lucru ce are / Nu atîta grija și frica începutului / cît grija și primejdia sfîrșitului / Hiece început de folos nevoința-l arată / Iară sfîrșitul a tot lucrul

ia plată. / Lăudat să fie a lui Dumnezeu putere / care după început au dat și sfîrșire".

Versuri profetice care anunță noul eon al poporului român ce începe lupta sa pentru biruința gîndului în limba proprie. Începutul e cerut de nevoință iar urmașilor le rămîne mereu grija și primejdia sfîrșitului a ceea ce strămoșii au început.

Versuri adînci de ctitor de grai și cugetare românească.

CUGETĂRI DESPRE MORALĂ

Marea luptă ce trebuie s-o poarte omul cuvîntului este de-a deveni obiectiv — adică stăpîn pe toate simțurile și pătimirile sale, pe de-o parte, iar pe de altă parte pe tot ce a dat omenirea ca valoare în spirit. O minte obiectivă presupune o ființă eliberată de toate influențele pasionale.

Creatorul adevărat nu este o subiectivitate exasperată, ci o persoană obiectivă în care eul său pasional fragmentar a încetat și pe această coardă puternică obiectivă începe cîntarea creaturilor sub cerul înstelat.

*

Omul obiectiv este ființa morală. Cei vechi au înțeles prin morală forță, putere. Același cuvînt e folosit pentru eroul luptător, pentru înțelepciune și bărbăție. A fi om moral înseamnă a fi o ființă superioară, omul intrat în rînduiala desăvîrșirii. Numai cu un astfel de om în Grecia veche apare statul, ființa unei Patrii, etnicitatea unui loc, etosul unui popor, iar Kant admiră pe pămînt înaintea tuturor creaturilor pe omul moral care este steaua pămîntului.

*

Învățăturile lui Neagoe Basarab sînt cartea formării omului moral, aici în Carpați.

*

Cele mai vechi poezii la popoarele orientale sînt sentințe morale. Sîmburele Imnului arhaic este o învățătură întru moralitate, este strigătul eroului care era omul moral. Nu din sălbăticie s-a născut poezia, ci din noblețe spirituală, nu din patimi și obscuritate, ci din lumina spirituală a omului rîvnitor întru moralitate spre desăvîrșire.

*

Geniul este întruchiparea omului moral în istorie. Nici Homer, nici Sofocle, nici Platon, nici Dante, nici Rembrandt, nici Bach, nici Dosoftei, nici Coşbuc, nici Eminescu n-au fost ființe imorale.

*

Geniul se naşte, dar laptele, pîinea sa zilnică este grîul faptei morale. Dacă este geniu, cu necesitate tinde spre moralitate.

*

Întreaga ființă a omului inspiră moralitate, îi cere omului să fie moral. Este atît de divin alcătuit, cu atîta economie şi frumuseţe neavînd nimic de prisos care să se transforme în imoralitate; orice faptă imorală este un furt pe urma căruia sîngeră întreaga ființă.

*

Grecii au ridicat educaţia la rang de zeitate, atîta preţ puneau ei pe formarea omului moral.

*

Omul imoral nu poate face nimic cum trebuie: nici ştiinţă, nici artă, nici educaţie, nici politică. Toate faptele lui vor fi sărăcite de acea pace a desăvîrşirii care face lumea mai bună şi mai aşezată. Omul moral, oriunde ar lucra, este o lumină şi o bucurie pentru toţi cei din jur.

*

Omul moral este ființa iubirii curate şi dezinteresate, este imaginea iubirii fără de care pămîntul ar fi pustiu şi viaţa o poveste dureroasă.

*

Un stat cu atît este mai matur şi mai adînc legat de buna-stare a omului, cu cît se ocupă de formarea adevărată a omului moral, cu cît criteriul promovării în ierarhia socială se întemeiază pe valoarea morală, pe omul obiectiv altruist, pentru care adevărul celor mulţi îl creşte şi ocroteşte cu adevărul ființei sale morale fiind de aceeaşi origine, avînd aceeaşi destinaţie.

*

Omul moral este ca o albină care adună miere din toate plantele care au ajuns în puterea înfloririi. Din tot ce-i mireasmă în floare, din toate faptele bune, din toate culturile și civilizațiile, de la toate popoarele, din toate vremile, omul moral adună mierea desăvîrșirii în coșnițele poporului său. Tot ce a dat în floare curată și organică este bun, numai florile artificiale n-au miere iar tot ce-i crescut în spiritul naturii are viață grăitoare pentru fiecare.

*

Omul moral este omul iubirii. Iubirea morală se întemeiază ca forță socială în sînul familiei. Omul moral este de căutat înainte de toate în sînul familiei, în castitatea, pacea și organica rodnicie a acesteia. Familia morală este nucleul Patriei, cu cît acest nucleu este mai sănătos moral, mai puternic și mai curat și roditor, cu atît întregul organism este mai solidar și de nebiruit. Popoarele vechi nici nu erau decît niște familii minunate, o cetate era o familie puternică și mai multe familii de același grai, credință și aspirații alcătuiau ființa unui popor.

SĂRBĂTOAREA LUMINII LA ȘTEFAN LUCHIAN

Lui Herbert Günther

S-au împlinit în iunie șaizeci de ani de la moartea lui Luchian, moldoveanul din Țara de Sus, din satul Ștefănești, nu departe de Ipoteștii lui Eminescu și Livenii lui Enescu.

A trăit patruzeci și opt de ani, sfîrșindu-se în urma unei paralizii ce s-a întins peste mai mulți ani ai vieții lui eroice, ca și a lui Eminescu sau Bălcescu, care a lăsat neamului nostru una dintre cele mai cutremurătoare mărturii, cea a biruinții luminii și armoniei cosmice, chiar dacă viața personală sau epoca istorică în care a viețuit nu l-au slujit întru totul în vederea acestei împliniri.

Citind puțina lui corespondență sau mărturiile contemporanilor săi, afli despre cumplita sa suferință și sărăcie peste care însă spiritul său s-a dovedit superior ca în atîtea cazuri unde a fost vorba de o vocație adîncă, începînd cu Iov orientalul pînă la Rembrandt a cărui lucrare Luchian o întîlnise din tinerețe. La München în vechea Pinacotecă, precum și la Paris unde a studiat a putut întîlni din plin lumina aceasta atotbiruitoare a marelui olandez. I-a putut admira o parte din peisajele sale înecate în lumină, apoi tot la München l-a putut cunoaște cît se poate de bine pe Ruysdael, marele peisagist, neîntrecut în a face loc pe pînză cerului luminat de norii albi purtați de vînturile puternice ale Țării de Jos. Cu acești zugravi olandezi ai veacului dor de aur are unele afinități sufletești făptura de geniu a acestui evlavios fiu al poprului român.

Pînzele lui sînt cîntări în ulei, niște imne domoale ce mistuie lumina, o lumină albă, curată a lăuntrurilor, lumina spiritului atît de familar similară sîmburelui lumînării de ceară curată, însămînțată sus în sfeșnic să lumineze casa toată.

Luchian vine pe lume din Moldova iconarilor nepereche, din această lume a pădurilor desăvîrșite pe rîu în sus într-o poiană în clopotnița ce străjuie Voronețul ori Sucevița, Humorul, Moldovița, Arbore al căror colorit

transpare cu aceeași ardoare a spiritului în toate aceste fețe mărturisitoare ale bucuriei luminii lăsate moștenire poporului nostru de către acest binecuvîntat zugrav.

Izvorul adevărat din care a sorbit Luchian este această Moldovă a mănăstirilor, din care s-a adăpat cu moșii săi, pe calea cea adîncă a comunității generațiilor ce transfigurează din tată-n fiu taina locului lor de viețuire.

Acest verde senin ce fulgeră ulcica de lut și mugurii garoafelor din Luchian este același de pe fața Mănăstirii Arbore, iar albul așternut în pridvorul Voronețului înseamnă odihna spiritului ce îmbracă norii și trandafirii, hrisantemele și pereții caselor luchianice.

Un tablou este ca un sanctuar, o lume în sine desăvîrșită în care se poate intra numai pe ușa de aur a sufletului.

Iată această ctitorie numită „Fîntîna de la Brebu": un pom în plină viață, pămîntul verde îmbrăcat în iarbă, cumpăna fîntînii cu trei picioare de lemn sprijinită în pămînt, în spate o casă albă cu trei ferestre, lăcaș de odihnă și priveghere și, mai departe, cerul a cărui lumină toată o răsfrînge un nor strălucitor imaculat ce ține echilibrul întregului. Izvorul se bănuie de departe. E atîta prospețime și transparență, că îndată firea întreabă după murmurul izvorului, simți de departe că aici e un loc sacru, poate fi fîntîna Castaliei de la Delfi însă e fîntîna mănăstirii Brebu, unde Luchian se simțea fericit și de unde ne provin poate cele mai adînc desăvîrșite cîntece în ulei ale sale.

Fundalul florilor lui Luchian, ca în evul mediu, este aurul roșcat, așa cum l-a putut întîlni și în Rembrandt. În acest fel natura nu-i moartă, ci are deschiderea pe care o presupune ființa copacului desfășurat. Ulcelele de pămînt ars în care odihnesc florile închipuie copîrșeul de lemn în care viața stinsă se poate întoarce într-ale sale, semință care moare să cunoască taina transfigurării.

Ulceaua de lut pentru floare este pămîntul din care ea a fost luată pentru a fi împletită în veșnicie, este aripa ei transfigurată, noul lăcaș în care-i adusă din natură, mutată în ctitorie, din nemijlocit în spirit.

În noua lui patrie, în ulcior și florile arată altfel, sînt o ultimă sărbătoare a luminii. Cîntarea lor de lebădă, flori testamentare ce-și iau rămasul bun într-o ultimă

seninătate, convoiul lor are măreţia liturgică resurecţională a sufletului atins de aripa elanului vămilor ce-l așteaptă să le străbată într-o incantaţie îmbălsămată de primăvara nepieritoare.

Legat de cei umili din popor, în straiul său franciscan din autoportret, Luchian este fratele naturii, în felul căreia va lucra în vederea izbăvirii firii omului și sufletului zidirii acestui pămînt românesc ce-i păstrează în partea lui osemintele de prinţ și domn alături de cele ale lui Petru Rareş, iubitorul colorilor, alături de florărese și spălătorese, de ţăranii lui 1907, de bătrînii strămoși atinși de aceeași rîvnă a sărbătorii luminii ce poartă spre desăvîrşire și această adîncă și nepereche patrie română.

TESTAMENTUL LUI NEAGOE CĂTRE MAMA SA NEAGA

Este o mare bucurie că literatura noastră cultă începe cu o astfel de capodoperă de care ar fi mîndră orice cultură. Testamentul lui Neagoe către fiul său stă alături de marile cărţi ale lumii prin adînca maturitate spirituală a poporului din care izvorăşte, a autorului ei, omul excepţional Neagoe Basarab, cu nimic mai prejos de marii împăraţi ai lumilor vechi şi noi, a cărui cugetare izvorăşte dintr-o viaţă nobilă, dreaptă, curată şi pilduitoare în toate privinţele.

Înţeleasă ca testament, adică moştenirea cea mai de preţ în cuvînt, ce poate fi lăsată urmaşilor pentru dreaptă vieţuire, ea este fructul recugetării şi reformulării experienţei omenirii în ce a avut ea mai bun şi pilduitor de-a lungul istoriei prin marile personalităţi ale lumilor vechi: lumea orientală semită, cu marile ei cărţi milenare, lumea elină şi sinteza atît de adîncă şi nemuritoare a Bizanţului. Aceste trei izvoare le soarbe în matca sa Neagoe pentru a ctitori autohton această fîntînă cu apă vie aici la poalele Carpaţilor, care este de trei ori pilduitoare: întîi prin celebra mănăstire Curtea de Argeş, apoi prin Balada Meşterului Manole şi prin acest testament care începe marea noastră literatură cultă.

Nefiind ficţiune ci viaţă istorică, cît va fi acest popor român pe faţa pămîntului va asculta cu ochii împînziţi de lacrima bucuriei acest imn desăvîrşit care este evocarea mamei voievodului de către el însuşi, imn testament, cîntec pur în care se aude tot trecutul nobil şi sfînt, viaţa curată şi neprihănită a strămoşilor noştri din vremi imemoriale.

După ce desăvîrşeşte ctitoria mănăstirii de pe Argeş, înţeleasă ca loc de odihnă al neamului său basarabic, Neagoe aduce aici oasele mumăi sale Neaga şi ale copiilor săi, sfîrşiţi înainte de vreme. Cu acest prilej sărbătoresc, de înaltă semnificaţie spirituală, Neagoe se adresează pro-

fetic osemintelor maicii sale așezată de-acum în cetele drepților.

Obiceiul întregii lumi vechi era ca orice ctitorie să fie așezată pe osemintele nobile ale unui înaintaș pilduitor. Mănăstirea Curtea de Argeș stă pe oasele mumei lui, Neagoe Neaga, ctitoria fiind închinată Mamei, simbol pentru întregul ev mediu și mai apoi.

Imnul atinge desăvîrșirea prin forța spirituală convingătoare din care izvorăște.

Neaga este înainte de toate *Mamă*. Frumusețea femeii în lumile vechi exista numai ca urmare a rodniciei. Devenind mamă, se poate vorbi despre femeie, pilda ei devine avere de moștenit, osemintele ei devin scumpătate. Prin nașterea de prunci, femeia devine ctitor sfînt, simbol, iese din rîndul naturii și intră în rînduiala spiritului. Neagoe surprinde tocmai acest adînc înțeles asupra femeii, asemănînd-o cu albina numai atîta vreme cît ea nu prinde prunc în mădularele sale. Pentru că albina noaptea se odihnește, încă și alte păsări ale cerului, și peștii din fundul mării tot atunci se odihnesc. „Iar tu maica mea — spune Neagoe — niciodată n-ai avut odihnă nici ziua, nici noaptea, nici măcar într-un ceas, nici te-ai săturat niciodată de osteneală. Pentru aceea iubita mea maică te chem pe tine că ești mai ostenitoare decît albina și decît paserile ceriului și decît peștii mării". Aceasta-i pricina pentru care Neagoe va cînta mama, prototipul omului, această încoronare a creaturilor, înaintea naturii; de aceea Neagoe va lăsa moștenire fiului său experiența marilor oameni care au înțeles menirea în neamurile lor, de aceea cartea este un îndreptar întru desăvîrșirea acestei divine creaturi care este ființa umană și pentru creșterea și educarea căreia nu trebuie crutat nici un efort.

Dar Neagoe merge și mai departe. Prin naștere de prunci femeia moare, trece prin spaima și durerea morții, are o experiență covîrșitoare în plus din care ieșind, ea înviază și pruncul se naște, aduce în lume așadar două vieți noi. Iar prin această moarte a nașterii, prin această vamă de foc ce o străbate femeia, aceasta devine mamă, acea ființă superioară în ochii căreia pruncul ei luminează mai puternic decît soarele, devine acea ființă a iubirii ai cărei ochi nu se mai satură toată viața de vederea fiului.

Aceasta-i pricina sfințeniei mamei în ochii lui Neagoe. Grija și iubirea, suferința și dragostea pentru fiu; nașterea de prunci fiind vocația ei fundamentală pe fața pămîntului.

Astfel osemintele ei devin sfinte și li se poate scrie un imn atît de adînc și trebuiesc mutate din loc profan în sacralitate.

Iar osemintelor maicii, cîtă vreme trăiește pentru fiii săi, fiul le răspunde, după mutarea mamei în sînul pămîntului, prin ctitorii, prin ctitoria cea mai înaltă și desăvîrșită, care este în cazul de față mănăstirea Curtea de Argeș.

Mama trăind, îl crește pe fiu, iar acesta, pe osemintele maicii sale devine ctitor. Cîtă vreme mama trăiește, viața ei este grija pentru fiu iar, după mutarea ei de aici, pune stăpînire pe fiu din ce în ce iubirea ei, dorul puternic al marii sale jertfe iubitoare și astfel acesta, fiul, devine ctitor al iubirii. Această iubire jertfitoare a mamei, întocmai înțeleasă de fiul ei, este adevăratul ctitor al celei mai frumoase ctitorii a lui Neagoe, Mănăstirea Curtea de Argeș.

GRÎUL

Grîul este fructul luminii solare, așa cum vinul este ofranda căldurii astrului de foc ce ține planeta noastră în echilibru și rînduiala rodniciei.

Odată cu strîngerea holdelor de pe coline, omul se socotea ajuns la jumătatea anului, ziua începea să scadă și să pornească iarăși umbrele la vale de pe culmile munților.

Grîul în tradițiile vechi este graalul, potirul trup în care vinul de veac își poate afla odihna, este graalul după care cei mai luminați fii ai neamurilor vechi se socoteau călători din ceasul nașterii pînă în clipa întoarcerii în pacea de la origini.

În Orient, din cele mai vechi timpuri, grîul este partea binecuvîntării omului; cea mai înaltă cinstire și dăruire a tatălui ca testament fiului era bucuria holdelor aducătoare de pîine.

Pentru omul arhaic semnul miracolului celui mai greu de cuprins în sînul naturii, era această sămînță măruntă, ovală, dovada celor două firi ce se întîlneau în același strai, care odată ajunsă în pămînt își metamorfoza firea dînd naștere mai întîi unui smoc de iarbă verde după o iarnă cumplită, apoi treptat subțiindu-și făptura învlăstărea noua seminție înzecită, care devenea pîinea cea de toate zilele a neamurilor.

În iconografiile vechi pruncul nou născut avea înfățișarea unei pîini ovale, a bobului de grîu de culoarea arămiu-cenușiu-aurie, culoarea feței omului.

Omul este astfel fructul pîinii, este întruparea grîului, așa cum acesta este al lumii cîntec pe fața pămîntului, este această pîine atinsă de vînturile cerești și-n puterea spiritului, ființa hrănită cu pîine se numește om.

Îmi aduc aminte nopțile de vară ale copilăriei, luminate de clăile de aur clădite cruciș pe dealurile Transilvaniei, sub cerul greu de stele al lunii august.

Zilele toate dogoreau de căldura albă a holdelor doborîte. Din cînd în cînd secerătorii nimereau în tăinuitele lanuri cuiburi de păsări încă fierbinți, pui de iepuri și acei snopi de miresme dese din flori și plante mărunte scuturate la picioarele pădurii holdelor biruitoare.

Apoi grîul treierat, vînturat, era întins pe valuri albe de pînză să se zvînte încă o dată înainte de-a lua drumul tainițelor sau al morilor.

Făină albă cernută, la lumina lămpii era atinsă de focul aluatului și peste noapte în duhul apei se revărsa crescută din preaslăvita covecioară. Focul îi primea odihna și către amiază pruncii flămînzi își rumeneau înfățișarea din gustul dulce al noii pîini.

Cine se nimerea să ia cununa căsniciei pe fruntea sa, în acea vreme, aceasta era împletită din spice de grîu laolaltă cu mireasma adîncă a sînzîienelor. Pelerinii maramureșeni, de Sînzîiene, treceau Carpații la Suceava, din vremea lui Alexandru cel Bun pînă astăzi, cu spice de grîu în mînă, ofranda bucuriei și fericirii încă unui an împlinit, în ființa grîului.

Acolo unde crește grîul oamenii devin statornici, călătoria în pribegie încetează, începe îndată omul să ctitorească și locul devine statornicie.

Lanurile îndoite cu sulița de străinii ce veneau în vechime încoace sînt semnul civilizației statornice a strămoșilor noștri.

Faptul că în sanctuarul de la Sarmisegetuza s-au descoperit în pămînt mari cantități de grîu e semn încă o dată că aici eram acasă lîngă pîinea dulce și bună care cuprinde în puterea ei durata unei Patrii.

Avînd pîine îndeajuns, omul știe că numai pîinea nu este suficientă pentru o existență plenară și astfel începe lucrarea unui popor în vederea înnobilării sale prin focul cuvîntului, prin tăria graiului atît de înrudit cu valurile grîului.

ISTORIA CA PATRIE

Evocarea Istoriei, a făpturilor înaintașilor nu-i o faptă ușoară.
Cel ce pleacă într-acolo trebuie să știe că își asumă o grea responsabilitate.
Istoria oricărui popor adevărat ce a durat în istorie, și poporul nostru se numără printre acestea, pe lîngă viața biologică a avut o viață spirituală, o morală și o etică ce i-a transfigurat și încoronat viețuirea, în spiritul căreia a ctitorit în istorie un grai și o civilizație de așezări și sanctuare de valoare universală.
Nu-i de ajuns, evocînd această lume, să ne fi însușit cîteva cunoștințe de suprafață; chiar cunoscînd în amănunt civilizația materială a epocii respective, încă n-am dat de sufletul cald, convingător, care poate reînvia făptura înaintașilor în prezentul fiecărei generații. Iar prezența înaintașilor în efortul zilnic ce-l împlinim este un stimulent efectiv fără seamăn. Ei sunt biruitorii, ei sunt Patria noastră de slavă, triumfală, așa cum Patria de astăzi este cea reală lucrătoare în istorie; iar ca să dăruim toată ființa noastră creatoare prezentului, avem nevoie de spiritul nădăjduitor fierbinte, de credința și bucuria marilor înaintași. Toate portretele voievozilor noștri ni s-au păstrat pe un fond de aur. Fără acest fundal de aur se retează perspectiva, îi face oameni fără orizont, acel timpan cosmic fierbinte de rezonanță, prin care noi putem intra în consonanță cu inima lor, se dezarticulează.
Putem spune că avem o moștenire de aur numai în măsura în care eu însumi, ca om al prezentului, sunt atins de rîvna desăvîrșirii, a bucuriei creatoare similară cu cea care i-a animat pe ei. Trebuie să fiu pe măsura trecutului. Ștefan cel Mare, Constantin Brâncoveanu, Matei Basarab sau Mihai Viteazul, Neagoe sau Bălcescu nu sînt oameni de conjunctură, ci desăvîrșiți. Nu le lipsește nimic ca eu să le știrbesc ori corijez statura.

Izvorul artei noastre este Istoria, nu ficţiunea; cetatea sau sanctuarul atestate istoric, nu decorul, aurul nu deşeul, mai ales că avem aur curat de la geţii ce se ştiau nemuritori pînă la martirii transilvani, la marii voievozi şi milioanele de jertfitori ce şi-au pogorît tinereţea în pămînt ca să sfinţească mereu pămîntul acesta în care zvonesc ciocîrliile nemuririi. Calea artei este calea Inimii. Între inima mea şi cea a lui Ştefan sau Brâncoveanu trebuie să se deştepte Iubirea, între cugetul lui Horea spînzurat pe roata istoriei trebuie să ardă bucuria certitudinii în veşnicia celui atins de dragostea Patriei nemuritoare.

IZVORUL

Din izvorul care curge, apa este mai bună, spune o înțelepciune populară, afirmîndu-se în acest fel continua izvodire necesară acolo unde se poate vorbi la un moment dat de o fîntînă de unde se adapă un ținut. Izvoarele stătătoare ce nu se primenesc neîntrerupt, cărările nu le mai cercetează, se umplu de broaște și cuiburi de șerpi.

Izvorul viu ce-și varsă neîntrerupt cuprinsul, ce se deșartă pentru ceilalți e căutat, ocrotit ca lumina ochilor și-n umbra lui odihnesc făpturile curăției.

Poate că același lucru se poate spune despre creația adevărată ca despre izvorul cel viu. Ea trebuie să se înnoiască, neîntrerupt, să fie pentru ceilalți izvor de bucurie și împrospătare.

Nu-i de ajuns să curgi o dată, nu-i de ajuns să fi fost izvor cîndva, să fii izvor din cînd în cînd, ci totdeauna, odată ce ai dat de vîna din adînc și de norul din înalt-acoperitor, să-ți începi neîntrerupta dăruire.

Marile personalități creatoare autohtone sau din alte culturi sînt o pildă în acest sens.

Iată, la noi, Sadoveanu sau Nicolae Iorga ca și Eminescu, sînt izvoare inepuizabile, asemeni unui Bach ce a compus mii de cîntări sau Rembrandt ce a pictat mii de pînze.

Poeți și gînditori contemporani lasă moștenire popoarelor lor cîte șaptezeci de volume scrise cu mîna lor de o viață lucrătoare din zori în amurg.

Așa se face o cultură și o civilizație, prin lucrare neîntreruptă, prin moșteniri adevărate și puternice, prin izvoare vii inepuizabile, iar o societate care captează aceste izvoare binefăcătoare se dovedește matură peste veacuri.

Iar ca să poți curge neîntrerupt îți trebuie un munte din care să te tragi și pentru un scriitor acest munte inepuizabil este poporul, istoria și tradiția, marea moștenire a propriului tău popor.

Fără captarea acestui izvor din origine, mereu renăscător nu e cu putință creația neîntreruptă. Trup sieși, șar-

pele își mușcă propria sa coadă. Cîtă vreme rămîi un individ izolat, făclia abia-și soarbe flăcăruia pentru un amurg; abia devenind persoană, adică mădular al unei comunități, posibilitate de răsfrîngere a celuilalt, omul își poate începe povestea sa nepieritoare.

Istoria și ființa poporului nostru își așteaptă mereu cu fiecare generație izvoarele vii în care să-și reverse nemuritoarea pace și putere a frumuseții.

Avem mari datorii față de milenara noastră tradiție, față de acești ctitori voevozi și țărani, față de jertfele și ctitoriile marelui nostru popor, față de natura ocrotitoare ce ne hrănește și odihnește. Cuvîntul rostit de bucuria spiritului este puntea de legătură pentru fiecare generație de-a se solidariza față de valorile nepieritoare, devenind astfel mai buni și mai frumoși, pe urmele nemuritorilor noștri părinți ce se cuvine să-i amintim zilnic din tată-n fiu în grai sărbătoresc.

CUPRINS

Lector: VASILE IGNA
Tehnoredactor: L. HLAVATHY
Apărut: 1978. Bun de tipar: 16. V. 1978.
Comanda nr. 648. Coli de tipar: 21,75.
Hîrtia: Scris IA 70 g/mp. Format: 16/54×84
Tiraj: 12 000+90+40. exemplare broşate

Tiparul executat sub comanda nr. 722/1978,
la Întreprinderea Poligrafică Cluj,
Municipiul Cluj-Napoca, Str. Brassai nr. 5—7
Republica Socialistă România

